

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 05831

*Copyright in this work is held by
Fundación IWO Buenos Aires, Argentina.
The Yiddish Book Center is grateful to the
copyright holders for permission to
include this work in the
Steven Spielberg Digital Yiddish Library.*

ERD UN HEYM IN DER YIDISHER LITERATUR

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

0-657-05831-9

D:\YIDDISH\TITLES\9780657058319T.PS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

ORDERS MAY BE PLACED BY PHONE AT (413) 256-4900 X155; BY FAX AT
(413) 256-4700; BY E-MAIL AT ORDERS@BIKHER.ORG; OR BY MAIL AT
NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER, 1021 WEST STREET,
AMHERST, MA 01002-3375 U.S.A.

©1999 NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Lief D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation

AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional
symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our
colophon comes from a design by the noted artist
Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

BOOK DESIGN BY PAUL BACON

PRINTED IN THE U.S.A. ON ACID-FREE PAPER

אַנטאַלאַגיאַע

ערד און היים

אין דער יידישער ליטעראַטור

אונטער דער רעדאַקציע
פֿון
שמואל ראַזשאַנסקי

מוסטער-ווערק

פֿון דער
יידישער ליטעראַטור

סובסידירט פֿון

טילאַ (קוסמין) און

רוד מוריאַנסקי-פֿאַנד

פֿון די זין

ERD UN HEIM

Suelo y Hogar en la Literatura Idish

Copyright 1984, by
ATENEO LITERARIO EN EL IWO
Pasteur 633
Buenos Aires

98סטער באַנד פֿון ציקל
מוסטער־ווערק פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור
מיט דער טובֿידיע פֿון
טילא (קוסטין) און דוד טוריִאַנפֿקייִפֿאַנד
אַרויסגעגעבן פֿון דער
ליטעראַטור־געזעלשאַפֿט בנים יװאָ אין אַרגענטינע

טיראַזש 1.000 עקזעמפֿלאַרן

יָאָר ה'תשמ"ד — 1984

Impreso en la Argentina
Printed in Argentina
Queda hecho el depósito que previene la ley 11.723

קאַרעקטאָר — ד"ר צבי ראָזענפֿעלד

Este libro se terminó de imprimir el 9 de mayo de 1984 en
Talleres Gráficos "Zlotopioro S.A.C.I.F.", Sarmiento 3149, Bs. As.

תוכן

זינט

5	פאַרבאמערקונגען .....
7	שמואל דאַזשאַנסקי: גלות — תפוצות — ישראל .....
19	מ. חסיד — לאַז מיך ניט מיט גוים זיך אויסמישן .....
20	שלמה ראָזענבערג — אַ ווונדערלעכע בשורה .....
36	מאַרק ראָזומני — יידישע מלוכה .....
50	ש. אָפּטער — אין אַ גזער וועלט .....
83	ש. ערדבערג — מרדכי נח זוכט אַ טעריטאָריע פֿאַר יידן ..
104	ה. סעקלער — מאַיאָר נח (3טער אַקט פֿון דער דראַמע) ....
122	ל. קוסמאָן — דאָס געזאַנג פֿון דער ערד .....
134	שלום עליכם — „פֿונעם יאַריד“ .....
140	נח גאַלדבערג — אַ ליכט גייט־אויף .....
157	אַברהם לעוו — לייבל חלוץ (פּאָעמע) .....
	מיכאל אָסטור — די אידעישע אַנטוויקלונג פֿון טעריטאָ־
182	ריאַליזם .....
196	דער טונקעלער — דער ייד וואָס האַלט אין אין פֿאַרן .....
207	ש. האַלקין — אַ פויער פֿון איגענעם לאַנד .....
208	אַברהם רייזען — באַפֿרייטע ערד .....
209	מנחם (מ. באַרישאַ) — קאַלאַניסטן־הימען .....
210	איציק פֿעפֿער — אַ גערעטעניש אין סטעפּ .....
211	י. דאַברוטין — היי, ערדעלע! .....
212	ד. האַפּשטיין — ביראַ־בידזשאַן .....
212	ישׂראל עמיאַט — כראָניק פֿון אַ גרויליקער צייט .....
223	רבֿקה קאַפּט — ניין, איך וועל קיין פוילן מער ניט פֿאַרן ...
224	יצחק פּאַנער — אויף אַ קיבוצישער חתונה .....
228	צבי אייזנמאַן — אין שיין פֿון נר־תמיד .....
232	מאיר חרץ — צעברעכן וועל איך .....
	ביאַבילאַגראַפֿישע שטריכן: שמשון אָפּטער, נח גאַלדבערג, יחזקאל
234	דאַברושיג, שלמה ראָזענבערג .....

פאַרבאַמערקונגען

◆ „ערד און היים“, דער איצטיקער באַנד מוסטער־ווערק, דער 98סטער, שטעלט בעיקר פאַר די בענקשאַפט בני יודן נאָך אַן אייגענער טעריטאָריע, אויב עס איז נאָך נישטאָ די האַפענונג פון גאולה שלימה אינעם לאַנד פון די אַבות, זאָל כאַטש זיין אַ שטראַל, אַ פונק...

◆ אין די „מוסטער־ווערק פון דער ייִדישער ליטעראַטור“ זינען אַרבייט־נומען געוואָרן פאַרשיידענע ווערק, וועלכע שילדערן אינדיווידועלע און קאָל־לעקטיווע פאַרמעסטונגען אויפצובויען פאַר זיך אַ היים אויפן פעלד, נישט אין שטאָט, כדי צו מאַכן אַ לעבן פון ערלעכער אַרבעט. די מערסטע פריוון זינען געמאַכט געוואָרן אונטערן דרוק פון פאַגראַמען אָדער מיטן אויסקוק צו ראַטעווען זיך פון נויט. אַזאַ איז אויך געווען די ייִדישע קאָלאָניזאַציע אין אַרגענטינע.

◆ אין דעם דאָזיקן באַנד, אין „ערד און היים“, ווערן געבראַכט די ראַנגלעך נישן פון יודן פאַר אַ נייעם לעבן און פאַר אַ נייער וועלט. מיט מורא פאַרן נייעם עקספּערימענט, אָבער מיט נישט הייניקער ליבדנשאַפט אַנטקעגנצושטעלן זיך דער מורא.

◆ עס איז כאַראַקטעריסטיש, וואָס די טעריטאָריאַליסטישע באַוועגונג פון די „עסענשאַוועסט“ איז געווען געקניפט און געבונדן מיט דעם סאָציאַליסטישן אי־דעאַל און רעוואָלוציאָנערן ברען, וואָס האָט זיך אויסגעלאָזט מיט דער רעליגיעז־אַנאַרכיסטישער עקסנות פון ר' יצחק־נחמן שטיינבערג... די בענקשאַפט נאָך אַן אייגענער מדינה, אָפילו ווען אַן אַ מלוכה, האָט אַנדערש נישט געקענט זיין ווי נאָר געקניפט און געבונדן מיט ראַמאַנטיק, מיט אידעאָליזם — קעגן אַלע שטראַמען...

◆ אויך דער אינדיווידועלער דראַנג צו באַנייען זיך, זוכנדיק דווקא צו פאַר־קניפן זיך מיט ערדאַרבעט, קעגן דעם געלעכטער פון אַרום, סינקראַניזירט דעם אייביקן אמת: אַז בעלי־חלומות דערשרעקן זיך נישט פאַר חוזה און געלעכ־טער פון אַרום — — —

◆ אין דעם באַנד ווערט טייל מאַל געדרוקט „ביראַבידזשאַן“, נישט „ביראַבי־דזשאַן“ ווי עס איז ריכטיקער. דאָס ווערט געטאַן: אָדער וועל אין אַ טיטל פון אַ בוך איז אַזוי געווען געדרוקט, אָדער צוליבן וויכטיקן מחבר.

ש. ר.

גלות — תפוצות — ישראל

דאָס געשפענסט פֿון באַדנלאַזיקייט און דאָס געשפענסט פֿון גלות

אין דער געשיכטע פֿון ייִדישן פֿאַלק איז דאָס געשפענסט פֿון באַדנלאַזיקייט אַ היימישער שטאַמגאַסט. ווי גוט און וויל עס איז ייִדן געגאַנגען אַ געוויסע צייט אין דעם אַדער יענעם לאַנד, האָבן זיך עטלעכע „גאַלדענע עפּאָכעס“ פֿאַרענדיקט אין גיהנום... און ערשט דעמאָלט האָט מען דערזען, אַז דאָס געשפענסט פֿון באַדנ-לאַזיקייט איז אויך דאָס געשפענסט פֿון גלות.

דער „זיידע פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור“ האָט דאָס שאַרפֿ-זיניק דעפֿינירט. ווען ביאַליק און ראַוויצקי האָבן אים צוגעשיקט פֿון אַרץ-ישראל, אין יאָר תרס"ט, אַ בילד פֿון אַ גרופּע „אויסגע-מאַטערטע, אָפּגעריסענע, אָפּגעשליסענע“ ייִדן, איז מענדעלע געוואָרן אויפֿגעבראַכט. „אַט דאָס שיקן זיי מיר פֿון אַרץ-ישראל? — האָט ער זיך צעבייזערט — עס פֿעלן קבצנים אין גלות? ... לופֿטמענטש און באַדנלאַזיקייט איז אַ פּראָדוקט פֿון גלות... די טאַרבע — האָט ער אויסגעפֿירט — איז גלות... אין אַרץ-ישראל וויל איך זען, נישט קיין לופֿטמענטשן, נאָר דעם היפּוך דערפֿון... מ'דאַרף זיך מאַטעריאַליזירן... באַהעפֿטן צו דער ערד... וואָס עס פֿעלט דעם ייִדן, איז — ערד אונטער זיינע פֿיס און פּאַליטישע רעכט אויף דער דאָזיקער ערד“¹.

דאָס איז אַ קאַנצעפּציע, וואָס איז געבוירן געוואָרן אין 1897. דעמאָלט איז זי געווען צעטיילט צווישן צוויי לאַגערן: אין 1טן ציוניסטישן קאָנגרעס, פֿון איין זייט, און אין „בונד“, פֿון דער צווייטער זייט. שנעל האָט זיך אָבער גענומען אויספֿורעמען אַ סינ-

¹ ד"ר יוסף קלויזנער — „ר' מענדעלעס שיחות חולין“, אלע ווערק פֿון מ"מ"ס, ב' 28, ז' 126-128, וואַרשע 1928.

טען: 1) „זיך מאטעריאליזירן“, און 2) „ערד און פאליטישע רעכט אויף דער דאזיקער ערד“.

ווי וויל עס זינען אין זכות פון ליבעראליזם פארבעסערט גע-
ווארן אינעם 20סטן יארהונדערט די לעבנס-באדינגונגען אין יידישע
ישובים פון פארשיידענע מדינות אין מערב-איראפע און אמעריקע,
ווי יידן זינען צוגעקומען אפילו צו גאר הויכן מלוכה-פאסטנס. איז
צו מאל דארטן שווער צו פארגעסן די געשיכטע פון דער יידישער
באדנלאזיקייט.

און ווי חריפותדיק עס זאלן זיין די דיסקוסיעס, צי מען דארף
די דאזיקע פרווילעגירטע ישובים אנרופן גלות אדער תפוצות, קען
קיינער נישט עצהן, אז יידן דארפן פארגעסן די ביטערע געשיכטעס
פון דער יידישער באדנלאזיקייט.

דערפאר איז דאך די יידישע געשיכטע ריך געווען אין בעלי-
חלומות, מקובלים, פאלשע משיחים און אוואנטוריסטן, וועלכע האבן
געזוכט רפואות און וועגן נישט בלויז פאר גאולה שלימה, נאר אויך
פאר טיילווייזער אויסבעסערונג פון דער יידישער דאליע.

אפילו אין די עקספערמענטן, וואס יידן האבן פרוואט געמאכט,
פאר זיך אליין, צו באזעצן זיך אויף ערד, איז גיכער ווי געפינען
א מקור פאר פרנסה געווען אין הינטער-באווסטזיין א געדאנק, אז
א ייד, וואס באארבעט זיין שטיקל ערד, דערנענטערט זיך צו די
אבות...

אברהם גאלדפאדן האט אין די ליברעטאס און געזאנגען פון
זינע ביבלישע אפערעטעס פארבונדן ערדארבעט מיטן געראנגל
פאר יידישער סאציאלער און נאציאנאלער זעלבשטענדיקייט.

י. י. שווארץ פירט-ארטן אפילו אין „קענטאקי“, ווי ער שיל-
דערט דעם פיאנער פון דער אמעריקאנער ציוויליזאציע, דעם יידן
וועמען עס קומען צו חלום די אבות און ער בענקט נאך זיי.

דער שטעטלדיקער ייד, דער קרעמער, וואס זאגט זיך אפ פון
האנדל-וואנדל — אין מרדכי ספעקטארס ראמאן „דער יידישער מר-
זשיק“ — איז אינגעגלויבט, אז לעבנדיק ווי א פויער אויף אייגע-

נער ערד שאַפֿט ער די אַטמאָספֿער פֿון פּראָדוקטיוון ייִדישן לעבן, ווי אין זײַן אמתער ייִדישער היים, און רעספּעקט בײַ גוים. די אילוזיע פֿון אייגענער ערד האָט — אפֿילו נאָך אַלע אַנטווי- שונגען — פֿאַרכישוּפֿט אַ סך ייִדן. און אַזוי האָט די בענקשאַפֿט צו אייגענער ערד באַגלייט די ייִדן אין פֿאַרשיידענע גלותן פֿון דור צו דור. אונדזער פֿאַלקסיטישער היסטאָריקער האָט די דאָזיקע בענק- שאַפֿט און שטרעבונג אויף דער שוועל פֿון 20סטן יאָרהונדערט אַט אַזוי סינטעטיזירט: „דער טעריטאָריאַל-פֿאַליטישער טיפּ פֿון אַ נאַציע דערשיינט אין פֿאַרשיידענע פֿאַרמען און מדרגות, באַדינגטע סײַ דורך דעם ציוויליזאַציע-שטאַפּל פֿון געגעבענעם פֿאַלק, סײַ דורך דער מדרגה פֿון זײַן פֿאַליטישער זעלבשטענדיקייט, מחמת קליינע מלוכות ווערן אַפֿט אַנגעשלונגען דורך גרעסערע — אַ פּראָצעס אַ געוויינטלעכער אין דער געשיכטע“². ס׳איז דען אַ נײַס בײַ ייִדן, אַז „די היים“ זאָל ווערן אויס היים! ?

פֿון גאולה־שלימה־אָוואַנטורעם ביז אויסגעבאָרנטע אויטאָנאָמיעס

די אויסגעווייטיקטע בענקשאַפֿט פֿון „לשנה הבאה בירושלים“ און „על נהרות בבל“, באַגלייט פֿון שבועות און סליחות, צוזאַמען- געפֿלאַכטן מיט די ניסים פֿון יציאת מצרים און מגילת אסתר, באַדראַעט פֿון מדבר און באַשירעמט פֿון סופות און באַלויכטן פֿון חנוכה — אַט אַ דער מיטאַס האָט אַזאַ כוח, וואָס אַלע דרשות קעגן אים האָבן נישט קיין ממשות. פֿון זײַ איז אַרויסגעקומען שיבת־ציון, ציוניזם און דער געראַנגל אויף טויט און אויף לעבן. דער דאָזיקער פֿענאַמענאַלער כוח האָט אָבער אויך אַרויסגע-

² שמעון דובנאָוו — בריוו וועגן אַלטן און נײַעם ייִדנטום, ד' 15, מעקסיקע

רופֿן נביאים פֿון שקר, פֿאלשע משחים און אוואַנטוריסטן מכל המינים, מיט פליזיין און אָן פליזיין, מיטן שם המפורש און מיטן שם, וואָס שעמט זיך נישט... די 700 קהילות, וואָס זינען חרובֿ געוואָרן צווישן 1648 און 1656, האָבן אַרויסגערופֿן פֿון איין זיט די חסידישע באַוועגונג און פֿון דער אַנדערער זיט — פֿאלשע משיחים. פֿון אַמסטרעדאַם ביז קאָנסטאַנטינאָפּאָל, פֿון ווענעציע ביז פּוילן איז צעטראַגן געוואָרן דער צויבער פֿון דער משיחישער באַוועגונג. דער עיקר פֿון שבת צבי, און דער שטורעמווינט האָט צעטרייסלט ייִדישע מאַסן איבער גאַנץ אייראָפּע. אין נאַמען פֿון גאולה שלימה האָבן די פֿאלשע משיחים זיך אַראַגעקניקלט ביז שׂאול תּחתיה... דאָס וועלן דערגרייכן דאָס טעלערל פֿון הימל האָט זיך אַרויסגעוויזן ווי די גרעסטע ספּנה פֿאַרן ייִדישן פֿאַלק.

די פֿאלשע נביאים און זייערע פֿאַרשיפורטע צאָן קדישים האָבן זיך אַראַפּגעקניקלט אין רינשטאַק פֿון הפּקות און שמד... אַזא ספּנה האָבן נישט געבראַכט די וואָס האָבן שפּעטער געזוכט לייזונגען פֿאַר דער ייִדישער היימלאַזיקייט. זיי האָבן זיך ניט שטאַרק געריסן צום הימל — זינען זיי נישט אַראַפּגעפֿאַלן אין אָפּגרונט... אינעם בעסטן פֿאַל האָבן זיי נישט באַוויזן אַרויפֿצוהייבן זיך הויך... ווען הערצל האָט בנִי זיך געפּוועלט פֿאַרצולייגן, אַז כל־זמן ס׳איז נישט מעגלעך צו אַנטוויקלען די ציוניסטישע פּראַגראַם אין דער דעמאָלטיקער פּאַלעסטינע זאָל אַנדערע ערד קאָנצענטרירן ייִדן, אוגאַנדע אין דער ערשטער ריי, האָט דער פּלאַן געקלונגען פֿאַר אַ סך ווי אַ „פּאַראַט“!... דער געדאַנק וועגן אַ „במקום מדינה“ פֿאַר ייִדן האָט אַבער אויך געקלונגען ווי רעוואָלוציאָנער ביז גאַר. דאָס צוגעוויינען ייִדן, אַז זיי זאָלן פֿאַדערן פֿון מלכות — שוין דאָס אַליין האָט אַנגעזאַגט אַן איבערקערעניש.

ס׳הייסט, אויך ייִדן אין גלות מעגן פֿאַדערן!
דער ציוניזם פֿון 1897 האָט אין זינען געהאַט נאָר און בלויז דעם אידעאַל פֿון שיבת־ציון אין אַן אַלוועלטלעכער און אינטערנאַציאָנאַלער רעם: פֿאַלק און ייִדישקייט. אַבער אין דעם זעלביקן

יאָר 1897 איז אויפגעקומען די איבערצייגונג, אַז אַן דער סאַציאַלער רפואה פאַר דעם יידישן דלות וועט נישט מעגלעך זיין צו גע-ווינען די יידישע מאַסן פאַר דעם אידעאל פֿון שיבת־ציון. אַט די ביידע שטרעמונגען האָבן געשאַפֿן אַ גוטע אַטמאָספֿער פֿאַר דער טעריטאָריאַליסטישער באַוועגונג פֿון ס״ס, ווייל זי האָט אין זיך פֿאַראייניקט דעם אידעאל פֿון יידישער קאָנצענטראַציע מיט דעם אידעאל מיט סאַציאַליסטישן קאַמף לטובֿת די אַרעמע, וועלכע זי-נען היימלאַז...

ווען ישראל זאָנגויל, דער טרוימער פֿון געטאָ, האָט זיך פֿאַר-אייניקט מיטן טרוימער פֿון ייִהנטשאַט, טעאָדאָר הערצל, האָט דער טרוים פֿון לעאַן פּינסקערס אויטאָעמאָנאַציפּאַציע ערשט באַקומען נײַע פֿליגלען...

אַט „די היסטאָרישע נייטיקייט פֿון אַ קאָנצענטראַציע“ און „די אַנערקענונג, אַז די ייִדן-פֿראַגע איז אינטערנאַציאָנאַל און די נייטיקייט פֿון איר געמיינזאַמער לייזונג איז אין איינקלאַנג מיט איר אימאַנענטער היסטאָרישער דעטערמינירטער טענדענץ“³, פֿירט צו דעם, אַז אַפֿילו די אימפּעריע, וואָס איז אין תּוך דער גרעס-טער שונא פֿון ציוניזם, האָט געזוכט אַרײַנצופֿירן „ציוניזם“ אין ראַטן-פֿאַרבאַנד גופּא, אונטערן נאָמען — ביראָ-בידזשאַן...

וואָלט נאָר נייטיק געווען פֿאַרן טרוימף צו רעקלאַמירן נישט בלויז די „אויטאָנאָמע יידישע געגנט“, וואָלט מסתּמא נישט שווער געווען צו פּוועלן, אַז עס זאָל פּראַקלאַמירט ווערן... מדינת ביראָ-בידזשאַן! ייִדן וואָלטן נאָר באַדאַרפֿט וועלן אַהינצו פֿאַרן מאַטנווייז, פּדי אַנשטאַט אַ פּלל-ישראלידיקע מדינת ישראל זאָל געשאַפֿן ווערן אַ יידישער סאָוועטישער רינג אין ראַטנלאַנד, אין „פֿאַרבאַנד פֿון די פֿעלקער“...

³ דב שטאַק / זינט 1948: דב סדן / — דער אמת וועגן דער יעווסעקציע און ביראָבידזשאַן, ז' 48, בענאָס-אַרעס 1935.

דער אופֿן, ווי אזוי ביראָ-בידזשאַן איז דערשינען ווי „א וועלט-לייזונג פֿאַרן ייִדישן פֿאַלק“, גיט דאָס רעכט אזוי צו טראַכטן.

דער קוריאָז אין דער געשיכטע: אַן אימפעריע „שענקט“ ייִדן א „מדינה“

ביז'מענטה ביראָ-בידזשאַן זינען אלע פרווון צו געפֿינען פֿאַר ייִדן אַ טעריטאָריע, וואָס זאָל ווערן זייערע אָן אייגענע טעריטאָריע. צי מיט אייגענע מלוכה-רעכט צי בלויז מיט אויטאָנאָמיע פֿאַרן איי-גענעם רעליגיעזן און קולטורעלן לעבן, איז פֿאַרטראַכט און אונטער-גענומען געוואָרן פֿון ייִדן. די ייִדן האָב געקלאַפט אי די טירן פֿון מלכות, בעטנדיק און טייל מאָל בעטלענדיק, אַז רעגירונג-מענטשן זאָלן זיי אויסהערן... און אַפֿילו נאָך דעם ווי די רעאַליטיטע בעלי-חלומות האָבן געגלויבט, אַז מ'האַט זיך צו זיי צוגעהערט אין די הויכע פֿענצטער „מיט סימפּאָטיע“, האָט מען זיך נישט אין מאָל מיאוס אַנטוישט. זיך און יענעם גענאַרט... נאָו, מערסטנס... נאָר מיט ביראָ-בידזשאַן האָט געטראַפֿן דער גרעסטער קוריאָז איז דער געשיכטע. קיין שום ייִדישער קרייז אין דער וועלט האָט נישט געבעטן, אַז דאָס סאָוועטישע מלכות זאָל געבן ייִדן ביראָ-בידזשאַן און עס באַקרוינען מיט אויטאָנאָמיע פֿאַר ייִדן. אויב אויטאָנאָמיע, האָבן סאָוועטישע ייִדן געבעטן פֿאַר קריס דורך דער אָרגאַניזאַציע „געזערד“ (געזעלשאַפֿט צו העלפֿן ייִדן זיך אַינגאַרדענען אויף ערד ווי אַ ייִדישער פּויערים-קלאַס), אַ ייִדישע סאָוועטישע אינסטיטוציע באַשאַפֿן גלייך נאָך דער רעוואָלוציע מיט אַפּטיילונגען אין אלע ישובֿים פֿון ייִדיש-ריינדיקע ייִדן. קריס איז געווען דער געבענטש-טער צענטער, אין דרום-רוסלאַנד, אַרומגערינגלט פֿון ייִדישע מאַסן בשכנות.

ייִדן, בדרך כלל אַן אייראָפּעיִש פֿאַלק, האָבן געזען אין די קרימער ייִדישע קאַלאָניעס, וווּ עס האָט אויפֿגעבליט די ייִדישע קולטור דורך דער גלייכבאַרעכטיקונג, פֿון וועלכער זיי האָבן גע-נאָסן, האָבן געהאַט אלע שאַנסן צו ברענגען די בעסטע רעזולטאַטן

פֿאַר דער פּראָלעטאַריזירונג פֿון די ייִדישע דעקלאַסירטע מאַסן, דערמוטיקטע און דערהויבענע דורך דער אינגעפֿירטער קולטור-אויטאָנאָמיע.

דער דאָזיקער געבענטשטער אויפֿשטיג פֿון דעם ייִדישן פּויע-ריס־צענטער האָט אָבער דווקא אויפֿגערייצט די מאַסקווער הערשערס און אַנשטאַט לאָזן ייִדן זיך פֿאַרמערן, פּראָלעטאַריזירן זיך און קולטורעל-נאַציאָנאַל זיך שטאַרקן, איז פֿון דער סאָוועטישער אונטער-ערד אַרויסגעקומען איין דעקרעט נאָכן אַנדערן, אַריבערצופֿירן די ייִדן קיין... אַזיע, ווינט, ווינט פֿון איראַפּע, צו דער גרענעץ פֿון אַמור, נאָענט צו יאַפּאַן, בערך 10.000 קילאָמעטער ווינט... אַרויס־רייטן ייִדן פֿון איראַפּע!... אַט אַ דאָס איז דען זין פֿון ביראַ־בידזשאַן.

דעם 7טן מיי 1934 „האַט דער פֿאַרזיצער פֿון אויספֿיר־קאָמי-טעט פֿון די ראַטנפֿאַרבאַנדישע רעפּובליקן, מיכאַיל קאַלינין, אונ-טערגעשריבן אַ דעקרעט, וואָס פֿאַרוואַנדלט ביראַ־בידזשאַן אין אַ ייִדישער אויטאָנאָמער געגנט“; אין איין שמע ישראל פֿאַרט „דער באַוווּסטער פּוילישער פּובליציסט א. פּערלמאַן“ „אויף אַ לענגערער ריזע איבער ביראַ־בידזשאַן“ ווי „זיכער איינער פֿון די קאַמפּע-טענטסטע מענטשן“. אין אַקטאָבער 1934 איז שוין פֿאַרטיק זיין בוך אין וואַרשע, און אין דעם זעלביקן יאָר 1934 ווערט דאָס בוך⁴ אָפּגעדרוקט אין בוענאָס־אַירעס...

אָבער פֿאַר דער כאַראַקטעריסטיק פֿון דער דאָזיקער „ייִדישער אויטאָנאָמיע“ איז דער בעסטער עדות טאַקע — דער רעדאַקטאָר אָשר פּערלמאַן. „איבער אַ משפּט (פֿאַר אַנפֿירן מיט קאָמוניסטישער אַר-בעט אין וואַרשע) סוף 1935 אומלעגאַל אַוועק פֿון פּוילן קיין רוס-לאַנד; בעת די פּראַצעסן פֿון 1937 אַרעסטירט און לאַנגע יאָרן געווען פֿאַרשיקט אין סאָוועטישע לאַגערן; אין 1955 באַפֿרייט גע-

⁴ א. פּערלמאַן — ביראַ־בידזשאַן, שילדערונגען פֿון אַ ריזע אין יוליאַוי גוסט 1934, בוענאָס־אַירעס 1934.

וואָרן; אַ קראַנקער און צעבראַכענער איז ער געוואָרן אַ פֿרומער ייד⁵.

אין אַט דעם טורמעגניסט, פערמאַנענט אין דער שרעק פֿאַר פֿאַרפֿאַלגונגען, משפּטים און טויטשטראַף פֿאַר וועלכן עס איז „אַפֿ-נייג“, איז געשאַפֿן געוואָרן די אַננריידעניש פֿון אַ ייִדישער אויטאָ-נאַמער געגנט אין ביראַ-בידזשאַן, ווי אַ קאַנקורענץ קעגן מדינת ישראל, מיט דער רעקלאַמע, אַז אַפֿילו פֿון ירושלים און תּל-אַבֿיבֿ וועלן ייִדן „אַנטלויפֿן“ קיין ביראַ-בידזשאַן... ווי באַקאַנט, האָט אַבער קיינער נישט באַדאַרפֿט וואַרטן אויף ניסים, צו קענען פֿאַרן קיין ביראַ-בידזשאַן. עס איז אַ פֿאַקט, אַז אַפֿילו אין די יאָרן פֿון דער 2טער וועלט-מלחמה, מיט אַלע פּליטים וואָס זינען ווילנ-דיק, נישט-ווילנדיק, אַרײַן אין דער „אויטאַנאַמער ייִדישער געגנט“, „האַבן ייִדן אין ביראַ-בידזשאַן באַטראַפֿן ניט מער ווי אַ 25 טויזנט בני דער אַלגעמיינער צאַל פֿון איבער 100.000 אַננוווינערס“⁶, און זייער צאַל איז פֿון חודש צו חודש קלענער געוואָרן. „עוואַקוירטע ייִדן פֿון אוקראַינע, ווינסרוסלאַנד און פּוילן זינען געקומען זייער ווייניק. ס׳האַט אַפּגעשראַקן די האַרבע לעקציע פֿון די שרעקלעכע יאָרן פֿון 1937—1938. בעת דאָס רובֿ איבערוואַנדערערס פֿון אויס-לאַנד זינען אַרעסטירט און ליקווידירט געוואָרן, און מיט זיי אויך אַ סך אַרטיקע ייִדן“⁷. דאָס איז נישט געווען קיין נביע זאַך. נישט די מלחמה קעגן די נאַציס האָט אַנגעשטעקט די טאַוועטן מיט אַנטי-סעמיטיזם. „נאָך פֿאַר דער פּראַקלאַמירונג פֿון 7טן מיי 1934, צו פֿאַרוואַנדלען דעם ביראַ-בידזשאַנער ראיאָן אין אַ ייִדישער אויטאָ-נאַמער געגנט, גייט-אַן אַ העפֿטיקער קאַמף קעגן דער ייִדישער געפֿאַר אין ביראַ-בידזשאַן“. פּשוט: „די פּאַרטיי ווינטשט זיך נישט

⁵ לעקסיקאָן פֿון דער ניער ייִדישער ליטעראַטור, באַנד 7, קאָל 188—189, אַלועלטלעכער ייִדישער קולטור-קאַנגרעס, ניו-יאָרק 1968.

⁶ ישראל עמיאָט — דער ביראַ-בידזשאַנער ענין (כראַניק פֿון אַ גרויליקער צייט), זײ 10, ראַטשעסטער-ני 1960.

⁷ „די אויפלעבונג וואָס איז שנעל צערווען“, זײ 11.

שוין דעמאָלט קיין נאַציאָנאַלע יידן אין ביראַ-בידזשאַן! זי איז זיכער, אַז אין יעדן גשוועזענעם איז געבליבן פֿאַרטאָיעט אַ ייִדיש נאַציאָנאַל געפֿיל... די פֿאַרטיי וויל אָנפֿירערס, וועלכע האָבן נישט קיין שום נאַציאָנאַל-ייִדישע געזעלשאַפֿטלעכע פֿאַרגאַנגענהייט⁸. די פֿראַקלאַמירונג פֿון 1934 איז, אַזוי אַרום, געווען די גרעסטע מלוכהשע אַפֿערע פֿאַר די אויגן און אויערן פֿון דער גאַנצער וועלט.

דער פֿרייצייטיקער „הוראַ“ אין דער ייִדישער ליטעראַרישער וועלט

אַבער דאָס פֿראַקלאַמירן ב״ב פֿאַר אַ „ייִדישע אויטאָנאָמע געגנט“ אין דער „משפּחה פֿון די סאָוועטישע פֿעלקער“ האָט אַרויס- גערופֿן אַ קאָלאַסאַלע אויפֿרודערונג אין דער ייִדנוועלט און אין דער ייִדישער ליטעראַרישער וועלט, אין זכות פֿון די זיבן גוטע יאָר נאָך דער רעוואָלוציע.

זכרנו... מען האָט נאָך גוט געדענקט דעם צאָרישן דעספּאָ- טיזם, וואָס האָט אויסגעלאָזט זיין גרעסטן גרימצאָרן צו די ייִדן. איז דאָס קעגנשטעלן זיך פֿאַגראַמען און גלייכבאַרעכטיקן ייִדן גענוג געווען, אַז מ׳זאָל דערוואַרטן ישׁועות פֿאַר ייִדן, אַפֿילו ווען מ׳האַט קיין שום סימפּאַטיע נישט געהאַט פֿאַר אַנדערע דרכים פֿון ר״פֿ. זינט ווער שמועס נאָך פֿון די, וועלכע זינען טאַקע קיין קאַמור- ניסטן נישט געווען, אַבער זיי האָבן געהאַט אַ שוואַכקייט צום קלאַ- סנקאַמף, סאַציאַלער גערעכטיקייט און אונטערגעדריקטן פֿראַלע- טאַריאַט... בֿפֿרט ווען עס איז אויפֿגעקומען דער „פֿאַלקספֿראַנט“! 1935 איז פֿאַר דער ייִדנאַמוניסטישער וועלט געווען אַ יאָר פֿון נצחנות, ספּעציעל אויפֿן קולטורפֿעלד. מחוץ ראַטנלאַנד איז אַנגעשפּאַנט געוואָרן לטובֿת דער גרינדונג פֿון „ייִקוף“ אַ גרויסע צאָל פֿון דער ייִדישער אינטעליגענץ אינעם רייטוואָגן פֿון דער

⁸ אסתר ראָזענטאַל-שניידערמאַן — „די מלחמה קעגן די געוועזענע“ (מזן לעבן אין ביראַ-בידזשאַן), די צוקונפֿט, באַנד 89, ג׳ 6—7, ז׳ 65—67, ג׳ 1983.

יידיקאמוניסטישער באוועגונג, כאטש ראטן-פארבאנד האט נישט דערלויבט קיין איין פארשטייער צו פארן צום קאנגרעס אין פאריז. איז פאשטענדלעך, אז דער בירא-בידזשאנער ענין האט ארויסגע-רופן א גדולה אין דער דעמאלט גרויסער צאל בלעטער און זשור-נאלן פון דעם אזוי גערופענעם „פאלקספראנט“, אין וועלכן עס זינען פארעפנטלעכט געווארן לידער, ממש הימנען, צו בירא און בידזשאן... .

אז „א באווסטער פוילישער פובליציסט“ האט דערציילט, ווי „עס רינגלען אונדז ארום די קינדער, יידישע און רוסישע (און) אלע זינגען דוד האפשטיינט פאלגנדן ליד: „סיווערט דאס לאנד געבוירט אויפסניי, אלע פעלקער זינען פריי, אלע בויען האנט ביי האנט/ נאך א לאנד אין דעם פארבאנד. נאך דאס ברייטסטע, גרעסטע ארט/ וועט דארט האבן אונדזער ווארט/ אונדזער פשוט יידיש ווארט/ וועט זיך הויך צעקלינגטן דארט“⁹ — — —

איז דאך נאך אין 1928, בעת דער קרימער קאלאניזאציע, גע-הערט געווארן צווישן די לויבגעזאנגען פון סאוועטישע פאעטן אויך לויבגעזאנג פון די אמעריקאנער אברהם רייזען, מנחם בארישא און אנדערע¹⁰, אפילו אין סאמע קריגס-יאָר 1944 דערשיינט א בוך דער-ציילונגען פון דעם ארגענטינער שרייבער מ. גאלדשטיין, וועלכער איז געפאלן אויפן שלאכטפעלד פריער¹¹, דערציילונגען מיטן ריח פון רעפארטאזש, פאר וועלכן דער מייסטער פון דער סאוועטישער פראזע האט געשאפן א מאדעל נאך מיט צען יאָר פריער¹², ווען עס האט זיך גענומען פיקן דער „ענין בירא-בידזשאן“: דער סא-

⁹ פריער: פערלמאן, ז' 55—56.

¹⁰ אף יידישע פעלדער, לידער-זאמלונג צונויפגעשטעלט פון כ. נאדעל, 44 זייטן, אר' אלאוקראינישער „געזערד“, כארקאוו 1928.

¹¹ מ. גאלדשטיין — בירא-בידזשאנער אויפן אמור, 172 ז' 1944.

¹² ד. בערגעלסאָג — בירא-בידזשאנער, דערציילונג, 276 ז', פארלאג

„עמעס“, מאסקווע 1934.

וועטישער רעאליזם פֿאַרלויפֿט די געשעענישן איידער זיי ווערן רעאַל... אַז צווישן די וואָס האָבן באַגריסט די פּראַקלאַמירונג פֿון דער ״ידישער אויטאָנאָמער געגנט״ (דורך דעם ניו־יאָרקער פּ.ע.נ. קלוב) זענען געווען אַפֿילו דוד פּינסקי, ש. ניגער, ה. לייזיק און יעקב גלאַטשטיין!

אַז אַפֿילו אין ארץ־ישראל גופּא האָט אַ ייד ״אין יענע טעג זען נעגערבירן טעכטערל אַ נאָמען געגעבן ביראָ״... צווישן די קוריאָזן, וועלכע זענען כאַראַקטעריסטיש פֿאַרן ראַטנלאַנד, איז דאָס דערשענען אין ביראָ־בידזשאַן פֿון אַ טעגלעכער צענטונג מיט ייִדישע אותיות אין דער געגנט, וווּ עס וווינער הענט אַרום 15.000 ייִדן, בעת עס גייט נישט אַרויס קיין איין צענטונג פֿאַר די צוויי מיליאָן ייִדן אין דער סאָוועטישער אייראָפּע. דער ״ביראָבידזשאַנער שטערן״ ס'רובֿ אויסגעפֿולט מיט איבערזעצונגען פֿון מלוכה־דעקרטן און קאָמוניקאַטן, אינגאָרנט אַפֿילו די ייִדקאָ־מוניסטישע אינסטיטוציעס אין אַנדערע מדינות, אַפּגערעדט שוין פֿון אינפֿאַרמירן וועגן ייִדישן לעבן בכלל.

״סאָוועטיש היימלאַנד״, דער איינציקער ייִדישער זשורנאַל אין ראַטן־פֿאַרבאַנד, דרוקט פֿון צייט צו צייט פֿאַטאָגראַפֿיעס און ברעק־לעך ניס פֿון ביראָ־בידזשאַן, לידער אָן אַ סימן פֿון ייִדישן סאָלקס־לעבן. דערפֿאַר אָבער דערוויסט מען זיך אַלץ מער און מערער וועגן דעם צוזאַמענבראַך פֿון דעם ביסל, וואָס איז צונויפֿגענומען און אויפֿגעבויט געוואָרן, וווּ עס זענען צעטראַטן געוואָרן ווי זאַמד אַ סך סאָוטערס, געלערנטע, שרעבערס, ענטוויאַסטן, אַ מאַסע פֿאַנאַ־טישע ייִדקאָמוניסטן, געקומענע סײַ פֿון רוסלאַנד, סײַ פֿון אַנדערע מדינות, אַפֿילו פֿון די אַמעריקאַנער לענדער.

¹⁸ א. ר. ש. — ״נאַציאָנאַלע שטרעבונגען און נאַיווע פּאַנטאָזיעס״, די צוקונפֿט, אַקטאָבער 1980.

דער סוף פֿון טעריטאָריאַליזם און דער סוד פֿון ישראל

מיטן מוסר נפש זיין זיך פֿאַרן טעריטאָריאַליזם איבער הויפט ערבֿ דער 2טער וועלט-מלחמה דורך דער באַוועגונג „פֿרילאַנד“, אַנגעפֿירט פֿון רעוואָלוציאָנער ר' יצחק נחמן שטיינבערג, האָט די קליינע גרופּע אידעאָליסטן געמאַכט די לעצטע אַנשטרענגונגען אין אינטערנאַציאָנאַלן מאַסשטאַב, אויסצופּוועלן ביי רעגירונגען, אָז זיי זאָלן באַוויליקן אַ טייל פֿון זייערע אומבאַווינטע שטחים לאַנד פֿאַר ייִדישער אַבנאָונאַנדערונג. אָבער ווי דיפּלאָמאַטיש זיי זענען געווען אין זייערע ווענדונגען צו מלכות, אָן פֿאַדערונגען, אָן פּרעטענזיעס, זענען דערפֿון אַרויסגעקומען בלויז... עטלעכע ביכער¹⁴.

מיטן אויפֿקום פֿון מדינת ישראל האָט דער טעריטאָריאַליזם פֿאַרלוירן טעאָרעטיש און פּראַקטיש יעדע עקסיסטענץ-באַרעכטי-קונג. אמת, מדינת ישראל שטייט פֿאַר האַרבע פּראַבלעמען, צו קע-נען אויפֿהאַלטן (און נישט אויסהאַלטן) דעם געראַנגל מיט די תּפֿוצות, נישט געקוקט אויפֿן ריזיקן אידעאָלאָגיש-אַנגעשטעלטן פֿראַנט, וואָס איז מיט לייב-און-לעבן פֿאַר דער מדינה. דער גרויסער סוד איז נאָר, ווי אַזוי זאָל ישראל געווינען די תּפֿוצות — נישט בלויז קעגן די שונאים... ווי אַזוי ווירקט מען אויף די מיליאָנען יידן, וועלכע זענען צופֿרידן אין זייערע וווינלענדער, אָז זיי זאָלן — נישט געקוקט אויף אַלע באַקוועמלעכקייטן — זיך קאַנצענטרירן אין אייגענעם היימלאַנד.

נישט מיט אַנשרעקן קען מען די צופֿרידענע געווינען, נאָר מיט איבערצייגן זיי, ווי ליב און טייער עס דאַרף זיין יעדן איינעם צו זיין אין זיין אייגן-אייגענער היים. די ייִדישע ליטעראַטור איז פֿאַר דעם איינער פֿון די בעסטע מיטלען.

שמואל ראזשאנסקי

¹⁴ י. נ. שטיינבערג — געלעבט און געחלומט אין אויסטראַליע, 2 אויס-לאַגעס, 406 זײַ, ניו-יאָרק 1945, מיכאל אַסטור — געשיכטע פֿון דער פּריי-לאַנד ליגע און פֿונעם טעריטאָריאַליסטישן געדאַנק, 2 בענד, 942 זעטן, בײַ און נײַ 1967.

ערד און הי"ם

מ. חסיד

לאז מיר ניט מיט גוים זיך אויסמישן

שוין וויפל מאל האט משה זיך און ביידע לוחות דאָ צעבראַכן,
איז וואָס-זשע איז ער מיט די אויגן נאָך די שערבלעך זייערע
נאָכגעקראַכן?

אַ זאַמדווינט האָט געבלאַזן אַרום אים, גרייט די שפורן זינען צו
פאַרווישן.

גאַט! — האָט ער געשעפטשעט — לאַז אונדז ניט מיט גוים
זיך אויסמישן.

כ'בין גלייך ווי זיי, אַ כושית איז מנין ווייב
און ווי בני דעם המון עס בונטעוועט זיך ביז מנין לייב,
נאָר אויף די אַרעמס מניע טראַג איך לוחות,
אל אלהי הרוחות.

לאַמיר זיין אַ האַר אויף מיר —
גראַד ווען איך גלייב אין דיר.

לאַז הייליקן דאָ פֿנען.

איך ווייס, עס איז אַ לאַנד אזאָ אין מיר פֿאַראַן —
כ'באַדאַרף ניט הערן דאָס ערשט פֿון מרגלים.
דאָרט זינען זיי די ריון, די נפֿילים, די קדמונים,
פֿון הימל דורך דער זינד צו אונדזער ערד אַראָפּ.

איצט שמעלצן זיי זיך פֿייערדיק צונויף אין יעדן איינעם טאַפּ.
לאַז מיר, אייבערשטער, שוין ביזן סוף דעם ביטערן, מיט זיי זיך
ראַנגלען —

ערגעץ וועל איך, אַט אזוי אַ בלוטיקער, צו דיר אַ מאל דערלאַנגען.

גאַט פֿון מניע פֿעלער.

כ'האַב פֿרייהייט אויסגערופֿן פֿאַר די קנעכט —

געווען גערעכט!
 וואָס האָט אַ שקלאַף פֿון פֿרײַהײַט,
 גאַט?
 פֿרעסן? ווערן זאָט?
 גאַט פֿון הונגער,
 איך ווער פֿאַרצערט פֿון פֿלאַם, ווי דו כװיל ווערן ינגער,
 איך האָב מיין פֿאַלק געזען דאָס פֿעטס אין זיך אויפֿעסן —
 אַ סוף צו שלינגער!
 לחיים זענען מיר, אַ שבֿט זינגער,
 לאַז ניט מדבר־ווינטן אונדז די שפורן איצט פֿאַרווישן,
 לאַז אונדז ניט מיט גוים זיך אויסמישן.

פון בוך דורות שרייען מיך אריבער, מאָנטרעאַל 1969

שלמה ראָזענבערג

אַ ווונדער־לעכע בשורה

דאָס יאָר ר'תש"י (950) איז געבוירן געוואָרן אונטער אַ גליק־
 לעכן שטערן. אין מדינה אַנדאַלוזיע, דרום שפּאַניע, האָט דעמאַלט
 געהערשט דער מלך חסד, דער אַראַבישער קאַליף אַבדול ראַכמאַן
 דער דריטער, און זײַן אויסערן־מיניסטער איז געווען דער ייִדישער
 נשיא אבן שפרוט, אָדער ווי ער האָט געהייסן מיט זײַן פֿולן נאַמען:
 אבו יוסוף חסדאי בן יצחק אבן שפרוט. די געשיכטע, וואָס מיר
 הייבן דאָ אָן, איז פֿאַרגעקומען אין קאַרדאַוואַ, די הויפטשטאָט פֿון
 אַנדאַלוזיע, וואָס איז נאָך די צוויי שטעט אין בבל — סורא און
 פּומבדיתא — געווען די גרעסטע שטאָט פֿון תורה און חכמה, און
 האָט געשמט אין דער ייִדישער וועלט מיט איר גרויסער ישיבֿה.
 גליקלעך איז דאָס יאָר 950 געווען מיט דעם, וואָס אין דעם

דאזיקן יאָר זינען געשען פֿיל ווונדער מיט דעם ייִדישן פֿאַלק און דער שטערן פֿון ישראל האָט העל געלויכטן אויף דעם פֿרייען בלויען הימל פֿון שפּאַניע. דאָס אָנזען פֿון ייִדן איז געוואָקסן צווישן די פֿעלקער אין דער וועלט. עס האָט געבליט די ייִדישע פּאַעזיע און וויסנשאַפֿט, וואָס די הערשנדיקע אַראַבישע וועלט האָט שטאַרק אָפּגעשאַצט און געגרויסט זיך מיט זיי. אין דעם נשיא הסדאי אבן שפרוטס הויף האָבן דעמאָלט געלעבט און זינען געווען טעטיק די צוויי העברעיִשע פּאַעטן און בעלי־דיקדוק מנחם בן סרוק און דונש בן לברט, וועלכע האָבן מיט זייער געלערנטקייט צוגעהאַלפֿן דעם נשיא פֿירן זינע מלוכה־ענינים.

נישט געקוקט אויף דעם ווילזינן און רייכטום, אין וועלכן די ייִדן פֿון אַנדאַלוזיע האָבן דעמאָלט געלעבט, זינען זיי נישט אָפּגע־פֿרעמדט געוואָרן פֿון דער ייִדישער אמונה און פֿון ייִדישן פֿאַלק. זייערע זין האָבן אָנגעפֿולט די ישיבֿה אין קאַרדאַוואַ, אין וועלכער עס האָט געלערנט דער גרויסער למדן און ערלעכער מענטש רבי נתן. די טעכטער זינען אויסגעוואָקסן גוטע, פֿרומע מאַמעס, וועלכע האָבן זייערע קינדער אויפֿגעצויגן אין ייִדישן גניסס, און די קינדער האָבן מיט דער מאַמעס מילך אַינגעזויגן אין זיך די אייביקע בענק־שאַפֿט צום הייליקן לאַנד פֿון די אַבֿות, אַינשליסנדיק אונטער דעם שטילן דערציילערישן טאָן פֿון די מוטערס מעשהלעך וועגן דער אַמאָליקער ייִדישער גרויסקייט און רומרייכער פֿאַרגאַנגענהייט.

ווי גוט עס איז די ייִדן נישט געווען אין שפּאַניע, האָבן זיי פֿון דעסט וועגן קיין מאָל נישט אויפֿגעהערט צו בענקען נאָך זייער הייליקן לאַנד, וואָס איז מיט אַן ערך 900 יאָר צוריק חרובֿ געוואָרן דורך דער רוימישער אימפעריע, און זיי האָבן קיין מאָל נישט אויפֿ־געגעבן די האַפֿענונג, אַז דאָס לאַנד פֿון יהודה וועט אַ מאָל צוריק אויפֿגעריכט ווערן אין זינע גרענעצן און וועט זיין אַזוי שטאַרק, ווי עס איז געווען אונטער דער הערשאַפֿט פֿון דוד און שלמה המלך. אַ סימן, אַז זייער האַפֿענונג איז נישט קיין אומזיסטע, האָבן זיי געזען דערין, וואָס דאָס גרויסע מלכות רוים איז אונטערגעגאַנגען.

די מדינה איטאליע איז צעקרישלט געווארן אויף קליינע מדינהלעך, וואס האבן שטענדיק צווישן זיך געפירט מלחמות. האט דאך טאקע דער גרויסער תנא רבי עקיבא בן יוסף מיט זיין הייליקן מויל ארויס-געזאגט די גבואה, אז ענדלעך וועט דער יידישער גניסט באזיגן די רוימישע מלוכה, און אט ליגט זי איצט אין אש און אין שטויב. סימנים האבן זיך געמערט, אז גאר בקרוב וועט זיך ענדיקן דער גלות. די אראבער — די בני ישמעאל — וואס קומען-ארויס פון די לענדן פון אונדזער פאטער אברהם, האבן זיך געשטארקט איבער די קריסטן, די באליידיקערס פון פאלק ישראל. זייער הער-שער אבדול ראכמאן איז פול מיט גענאד צו יידן, וועלכע פארנע-מען ביי אים די העכסטע שטעלעס. עס איז דעריבער — האט מען געטראכט — גאר נאענט דער טאג, ווען די קינדער פון יעקב וועלן זיך ווידער צונויפזאמלען אין דעם לאנד פון זייערע אבות, אונטער דער הערשאפט פון א יידישן מלך.

האט מען דאך אין דבי אליהו געלערנט: זעקס טויזנט יאר איז אנגעברייט די וועלט זאל שטיין. צוויי טויזנט יאר וועט זי זיין תוהו ובוהו — וויסט און ליידיק; צוויי טויזנט יאר וועט מען לערנען תורה און צוויי טויזנט יאר וועלן זיין די טעג פון משיח. און אט איז שוין די וועלט מיט 710 יאר אריינגעטראטן אין דעם פינפטן יארטויזנט ...

ווי אזוי דאס וועט געשען און וואס וועט זיין די סיבה, צוליב וועלכער די אויסלייזונג זאל קומען, האט קיינער נישט געוואסט אויף קלאר. אזא געפיל האט אבער ביי אלעמען געהערשט, און אלע האבן אין דעם דאזיקן משיח-געפיל הייליק געגלייבט. בפרט, ווען עפעס מאדנע קלאנגען האבן זיך אין דער לופט אנגעהויבן ארומ-טראגן, אז ערגעץ-ווו, הינטער די הרי-חושך, עקסיסטירט א יידישע מלוכה פון די בני-משה. אמת, קיינער איז נאך פון דארט נישט צוריקגעקומען, וואס זאל דערציילן, אז ער האט די יידישע מדינה מיט זינע אייגענע אויגן געזען, אבער פון דעסט וועגן האט מען דערין געגלייבט. ווער האט עס אבער די דאזיקע קלאנגען פאר-

שפרייט? פֿאַר וואָס שוועבן זיי אַרום אין דער לופֿט און מאַכן אויפֿ-
ציטערן ייִדישע הערצער און מען חלומט וועגן זיי אין די טונקל-
מיסטישע פֿאַרנאַכטן? ...

געקומען זינען די דאָזיקע קלאַנגען פֿון די ייִדישע מאַמעס און
באַבעס, וואָס האָבן נאָך געדענקט און מיט זייערע אייגענע אויגן
געזען דעם אויסטערלישן ייִד, וועלכער האָט זיך גערופֿן אלדד הדני,
וואָס דאָס הייסט — אלדד פֿון שבת דן. יאָ, דאָס האָט פּאַסירט מיט
אַן ערך אַכציק יאָר צוריק!

— איך זע נאָך איצט ווי לעבעדיק פֿאַר מינע אויגן — האָט
אַן אַלטיטשקע באַבע דערציילט אין נאָמען פֿון איר מוטער, עליה
השלום — ער איז געווען אַנגעטאָן אין אַן אויסטערליש ברייטן
מאַנטל, פֿון גרינעם און בלויזען שטאַף געמאַכט, און אַ וויסער
שטויב, פֿון ווינטע מאַרשן צו פֿוס, איז אויף זיין מאַנטל געלעגן.
אויף זיין ווילד־צעשויערטן קאָפּ האָט ער געטראָגן אַ פֿאַרבנרניכן
טורבאַן און געהאַלטן אין דער האַנט אַ גרויסן צעדרייטן שטעקן,
ווי אַ פֿאַרציטיקער נביא; און ער האָט גערעדט אויף אַן אויס-
טערלישן לשון־קודש, וואָס איז אים אַרויסגעקומען פֿון טיפֿן האַלדז,
אַז אַפֿילו ווילגעלערנטע רבנים האָבן אים קוים געקאָנט פֿאַר-
שטיין ...

ער האָט מיט אַ שטילן מיסטעריעזן קול דערציילט וועגן זינע
ווינטע ריזעס איבער ימים און לענדער, איבער מדבריות און וויל-
דענישן, און ווי אזוי ער האָט אומעטוט אויף זיין וועג באַגעגנט
עפעס אַזעלכע אויסטערלישע ייִדן, מיט מאַדנע הלבשות און מיט
אַזוינע אומפֿאַרשטענדלעכע שפּראַכן אין זייערע מינלעך, אַבער אַלע
גלייך האָבן זיי געבענקט נאָך שיבת ציון און געוואָרט יעדן טאָג,
אַז די גאולה זאָל שוין קומען.

אַט דער דאָזיקער סודותדיקער ייִד, מיטן נאָמען אלדד הדני,
האָט עס מיט אַן ערך אַכציק יאָר צוריק געלאָזט פֿאַלן אַ וואָרט
וועגן אַ ייִדישער מלוכה, וואָס ליגט אויף דער צווייטער זייט פֿון

א גרויסן טינד, צו וועלכן עס איז שווער צוצוקומען, און דאָס זאָל אָודאי זיין דער שטורמישער טינד סמבטיון. ער האָט זיין דערצייל-לונג אין אַזוי פֿיל געהיימענישן אַנגעהילט. אין אַזאַ מיסטעריע פֿאַרוועבט, אַז די איצטיקע אייניקלעך האָבן נאָך היינט מיטן זעל-ביקן ציטער אויפֿגעשוידערט, פֿונקט ווי זייערע עלטער-באַבעס, וועלכע האָבן דעם געהיימענישפֿולן מאָן מיט זייערע אייגענע אויגן געזען און מיט זייערע אייגענע אויערן געהערט.

דער זעלביקער הייליקער ציטער פֿון בענקשאַפֿט נאָך די פֿאַר-לויצענע ווינטע ברידער פֿון די עשרת השבֿטים, וואָס שלמנאָסר, דער מלך פֿון אַשור, האָט נאָך פֿאַרן ערשטן חורבן בית-המקדש אין גלות אַרײַן פֿאַרטריבן — דער זעלביקער הייליקער ציטער, וואָס איז דורכגעאַנגען די געבליטן פֿון פֿיל ייִדישע דורות, גייט אויך איצטער אַדורך, ווען די באַבע גיט-איבער דאָס, וואָס זי האָט פֿון איר מוטערס מויל געהערט דערציילן.

אין ערגעץ זינען די דאָזיקע רייד ביז יענער צייט נאָך נישט געהאַט פֿאַרשריבן געוואָרן, אָבער דאָך האָבן זיי געלעבט ווי אַרומשוועבנדיקע קלאַנגען אין די מוחות פֿון פֿאַלק און זינען גע-שאַנען אַלעמען לעבעדיק פֿאַר די אויגן.

— מײַן לאַנד געפֿינט זיך ווינט אין מזרח-אַפֿריקע, אויף יענער זייט פֿון רויטן ים — האָט אלדד הדני דערציילט און יעדן איינעם פֿאַרכישופֿט מיט זינע שטילע רייד — דאָרט געפֿינען זיך די שבֿטים דן, נפֿתלי, גד ואַשר... און דאָס לאַנד זייערס איז גרויס און ברייט, און זיבן חדשים דאַרף נעמען דורכצורײַזן עס פֿון איין עק ביזן צווייטן... און דער שבֿט דן, צו וועלכן איך אַליין געהער, הערשט איבער די איבעריקע דריי שבֿטים; און מיר איז דורך אַ געטלעכער מאַכט, וואָס איך אַליין קאָן נישט משיג זיין, באַפֿויל: געוואָרן אוועקצוגיין אין דער ווינטער וועלט אַרײַן, כדי אויפֿצוזוכן און צונויפֿצוזאַמלען אַלע צעזייטע און צעשפֿרייטע קינדער פֿון ישׂראל, זיי ווידער אין איין גרויס פֿאַלק פֿאַרוואַנדלען און צוריק-ברענגען אין לאַנד פֿון אונדזערע אַבות...

אָט אַזוי אַן ערך איז די געשיכטע פֿון אלדד הדני געגאַנגען פֿון די באַבעס צו מאַמעס און פֿון די מאַמעס צו זייערע קינדער. און אויך איצט, אין דעם טונקעלן בוך-השמשות, זיצנדיק צווישן מנחה און מעריב אין דער גרויסער ישיבה פֿון רבי נתן אין דער שטאָט קאַרדאַוואַ, האָבן פֿאַרחלומטע יונגע לייט, שעפטשענדיק שטיל ווי אַ תפילה בלחש, איבערדערציילט לעבעדיק די דאָזיקע אַלע פֿאַנטאַסטישע מעשיות, וואָס זיי האָבן קינדווייזן פֿון זייערע מאַמעס און באַבעס געהערט און דערנאָך זיי אין חלומות געזען... און געקומען איז מען אויף די דאָזיקע מעשיות צוליב דער גוואַלדיקער נייט, וואָס עס האָט איצט בסוד-סודות דערציילט דער יונגער יצחק בן נתן:

— איך בין אַנומלט געווען מיט מנין טאַטן, אונדזער רבין ר' נתן, אין הויף פֿון נשיא ר' חסדאי אבן שפרוט, און דאָרט האָב איך געהאַט אַ שמועס מיט מנין לערער אין דיקדוק, מנחם בן סרוק, האָט ער מיר דערציילט, אַז שליחים זינען געקומען פֿון ערגעץ ווייטע לענדער, דאַכט זיך, פֿון די סלאַווישע מלוכות בנים דאַנן, און זיי האָבן איבערגעגעבן וועגן עפעס אַ יידישער מדינה בנים טינד איטיל (הינטיקע וואַלגע)...

— טאַקע, אַ יידישע מדינה? ... — האָבן די איבעריקע צו-הערערס מיט פֿאַרכאַפטע אַטעמס איבערגעפֿרעגט און פֿאַרגאַפֿטע זיך איינגעהאַרט אין יצחק בן נתנס באַגניסטערטע רייד.

— יאָ, אַ יידישע מלוכה פֿון שְׂבַט שמעון! — האָט יצחק מיט אַ געהיימענישפֿולער שטים ווייטער געצויגן די נייט, וואָס ער האָט געהערט אין הויף פֿון יידישן אויסערן-מיניסטער.

— טאַקע אַ יידישע מלוכה, ווי עס האָט מיט אַרום אַכציק יאָר צוריק דערציילט דער ריזנער אלדד הדני, און די קינדער פֿון ישראל הערשן דאָרט? ... — האָבן שטימען מיט פֿאַרחידושטיקייט און גלייכצייטיק מיט אומגעוויינטלעכער התלהבות אויסגערופֿן.

— צי עס איז טאַקע אמת, ווי זיי דערציילן, ווייס איך נישט...

— האָט יצחק בן נתן געענטפֿערט, — איך ווייס נאָר, אַז אונדזער נשיא, ר' הסדאי אבן שפרוט, האָט זיך מיט די דאָזיקע שליחים אנגעשלאָסן אין אַן אָפגעזונדערט חדרל און פֿיל שעהן מיט זיי אנגעטענהט. ווען ער איז צוריק אַרויסגעקומען פֿון דער אַסיפֿה, זינען זינען אויגן געווען פֿאַרצויגן מיט אַ נעפל און ער איז אין גאַנצן געווען ווי פֿאַרחלומט.

די פֿינצטערניש פֿון שפעטן בין־השמשות איז מיט אַ מאָל דורכגעשפּאַלטן געוואָרן דורך אַן אָנגעצונדן קנייטל אין דער בוימל-אָנגעפֿולטער מנורה. די טונקלקייט האָט זיך ווי אַ נישט-געזעענער שוואַרצער פֿאַרהאַנג אויפֿגעהויבן און איז שטופֿנויז אָפגעטראָטן אויף הינטערוויילעכטס און איז אויף אַלע זיטן אַוועק אַזוי שנעל, וויפֿל מער קנייטלעך עס האָבן אויפֿגעבלינצלט אין חלל פֿון בית המדרש.

— מעריב! — האָט עמעץ אין חלל אַרנן פֿון דער ישיבֿה אויס-גערופֿן.

און באַלד האָט זיך דערהערט דאָס שנעלע געמורמלעריי פֿון דער עדה יידן, וואָס האָט אַזוי טרויעריק אָפגעקלונגען אין דעם ברייטן רוים פֿון דער ישיבֿה: „בורא יום ולילה, גולל אור מפני חושך“... — ער האָט באַשאַפֿן טאַג און נאַכט, נעמט-אַוועק דאָס ליכט פֿאַר דער פֿינצטערניש... — אַלע האָבן געדאַוונט מיט גרויס פּוונה. עפעס האָבן זיי אַלע נאָך די אויפֿגעוואַכטע מעשיות וועגן אלדד הדני און נאָך דער נניס פֿון די שליחים וועגן אַ יידישער מדינה געפֿילט זיך מער דעהויבן; און ווי זיי וואַלטן פֿליגל באַ-קומען, זינען זיי געפֿלויגן אין די הויכע הימלען, און מ'האָט שוין די אויסלייזונג ממש אין דער לופֿט געפֿילט.

— „תקע בשופֿר גדול לחרותנו, ושׂא נס לקבץ גליותינו, וקבצנו יחד מאַרבע פּנפֿות האַרץ“... — בלאַז אין דעם גרויסן שופֿר פֿאַר אונדזער פֿרעיהייט, און הייב־אויף די פֿאַן, כדי אַנצוזאַמלען אונ-דזערע גלותן, און זאַמל אונדז אַינן פֿון אַלע פֿיר עקן וועלט... —

האָט יצחק בן נתן מיט גרויס כּוונה געשעפטשעט מיט זינע ליפּן, און ער האָט זיך שוין געזען גיין צו דעם אומבאַקאַנטן ווייטן לאַנד, כּדי מיט זינע אייגענע אויגן צו זען די יידישע מלוכה ביים טיפּן איטיל...

— וווּ איז דער טיפּן איטיל? ... האָט נאָך מעריב, ביים אַרויס-גיין פֿון גרויסן בית-המדרש, עמעץ אַ פֿרעג געטאָן.

נאָר קיינער פֿון די יידן האָט נישט געוואוסט פֿון אַזאַ טיפּן. סײַ ווי האָט אָבער די דאָזיקע נײַס איבערגעלאָזט אַ שטאַרקן רושם אויף אַלעמען און נישט אָפּגעלאָזט דעם געדאַנק, נאָר כּסדר געעגבערט אין מוח: אַ יידישע מלוכה... אַ יידישע מלוכה!...

די דאָזיקע נײַס איז צו מאַרגנס אויך באַקאַנט געוואָרן אין דער גאַנצער שטאַט און מ'האַט וועגן איר גערעדט אין אַלע יידישע הַנְּזוּעֵר. איטלעכער האָט עפּעס פֿון זײַן אייגענער פֿאַנטאַזיע צוגע-לייגט און עס איז אויסגעוואַקסן אין אַ גוואַלדיקער געשעעניש: עס האָבן זיך אָפּגעפֿונען די פֿאַרלוירענע צען שבֿטים, וואָס מיר זוכן זיי שוין אַרום באַלד צוויי טויזנט יאָר. זיי האָבן ערגעץ-וווּ הינטער די הרי-חושך אָן אייגענע מדינה, מיט אַ יידישן מלך. אַ ריזיקע אַרמיי פֿון צענדליקער טויזנטער רײַטערס און פֿוסגײערס היטן מיט שווערדן און שפּיזן זייערע גרענעצן, און קיין שום שונא קאָן זיך גאָר נישט צו זיי דערנענטערן...

אַט אַזוי האָט זיך די מעשׂה פֿאַרשפּרייט און איז פֿאַרפֿילפֿאַכט געוואָרן, ביז זי האָט זיך פֿאַרוואַנדלט שײַער נישט אין אַ ווירק-לעכקייט, וואָס אַט שיקט מען שוין צו זיי אַרויס שליחים פֿון שפּאַ-ניע, און עס וועט זיך אַינשטעלן אַ דערנענטערונג צווישן אונדז און די אָפּגעפֿונענע ברידער, די בני-ישראל...

— איך וואָלט געווען דער ערשטער צו גיין צו זיי... — האָט זיך אַרויסגעשטעלט יצחק בן נתן, אַ הויכער, שלאַנקער בחור, מיט שוואַרצע, ברענענדיקע אויגן און ברוינע האָר, ווי זיי וואָלטן אָפּ-געזענקט געוואָרן פֿון דער גליענדיקער זון. ער האָט זיך דערבײַ

דערמאנט אין זיינע טראכטענישן נעכטן ביי דער שמונה-עשרה פון מעריב.

— וווהין וועסטו גיין, אז ס'איז גאר נישט באקאנט דער וועג צו זיי? ... — האבן זיינע חברים צו אים געטענהט.

— ס'איז אמת, אז דער וועג אהין איז אן אומבאקאנטער, א שווערער און א לאנגער, און מען דארף דורכגיין פיל לענדער און טיכן, פיל ווילדערנישן, בערג און טאלן — האט יצחק א פאר-חלומטער געענטפערט — איך בין אבער אויף אלעם גרייט, און דער השם-יתברך וועט מיר העלפן ...

אבער בשעת ער האט דערמאנט גאטס נאמען, וועמען ער האט גענומען צו הילף, איז גלייכצייטיק פאר זיינע אויגן אויך געבליבן שטיין די געשטאלט פון דער יונגער שווארץ-חנעוודיקער פנינה, די טאכטער פון נשיא. ערשט נעכטן האט ער געהאט מיט איר א שמועס אין איר פאטערס ציפרעסן-גארטן וועגן זיינע געפילן צו איר. זי האט אים נישט אפגעזאגט אין גאנצן, אבער זי האט אים געגעבן אנצוהערן, אז דער וועג צו זייער פאראייניקונג איז זייער א שווערער און פול מיט שטרויכלונגען. דער פאטער איז זייער א שטאלצער. ער וואלט זי געוואלט פארקנסן צו א ריכטן מאן, און ער, יצחק בן נתן, איז ארעם ... אחוץ דעם מוז דער מאן, צו וועמען דער פאטער וואלט זי אנטשפויזט, געדארפט האבן באוויזן עפעס א גרויסע זאך ...

— ווען דו טוסט-אויף עפעס א העלדישע טאט, אדער ...

אבער פנינה האט דעם זאץ נישט פארענדיקט, ווייל עס איז עמעצער אנגעקומען פון נשיאס הויז, און יצחק האט געמוזט גיך אנטריינען פון דעם טונקעלן ציפרעסן-גארטן, ווו ער איז מיט דעם מיידל געשטאנען, געבעטן זיך ביי איר און געחלשט, אז זי זאל אים נאר זאגן איין ווארט ...

זי האט אים דאס געגארטע ווארט נישט געזאגט און ער איז צוליב דעם א גאנצע נאכט נישט געשלאפן ... יא, איצטער וועט

ער איר באווייזן, אויף וואס ער איז פֿעיק. ער וועט אוועקגיין אין דער ווייטער וועלט אַרײַן, ער וועט זיכער גיין... דאָס גאַנצע ייִדישע פֿאַלק וועט אים דאַנקען, באַוווּנדערן און אים אַנערקענען פֿאַר אַ גרויסן העלד...

און ער האָט זיך שוין פֿאַרגעשטעלט אין דער פֿאַנטאַזיע, ווי ער קומט-צוריק פֿון דעם לעגענדאַרישן לאַנד. וווּ אַ ייִדישער מלך קיניגט איבער אַ ריזיקער מדינה און האָט אַ גרויסע אַרמיי און צענדליקער טויזנטער רײַטערס, מיט שווערדן און שפיזן... פּנינה אַליין, מיט אירע אייגענע הענט, וועט אים אַמאָן אַ לאַרבערקראַנץ אויפֿן קאָפּ און זי וועט אויסרופֿן מיט איר צויבערלעכער שטים: „דאָס איז מײַן אויסדערוויילטער, ער וועט מיך אַנטשפּויון פֿאַר אַ ווייב, גיב אונדז דיין ברכה, פֿאַטער...“

ער האָט אַזוי קלאַר געהערט איר קול, אַז ער ציטערט אַזש אויף מיט פֿיבערדיקן גלאַנץ אין זײַנע אויגן און אַ הייסער שטראַם ריזלט אַדורך זײַנע גלידער.

— וואָס איז מיט דיר, יצחק?... — האָבן זײַנע חברים אים געפֿרעגט, אַהיימגייענדיק אין אַוונט פֿון דער ישיבה — דו טראַכטסט טאַקע וועגן דיין פּלאַן אוועקצוגיין אין דער ווייטער וועלט אַרײַן אויפֿצוזוכן די עשרת השבֿטים? מיינסט עס טאַקע ערנסט?...

און זיי האָבן אים מקנא געווען פֿאַר זײַן שטאַרקן ווילן, און אייניקע פֿון זיי האָבן זיך שוין אַנגעבאַטן צו באַגלייטן אים אויף זײַן אויסטערלישער שליחות. די פּנימער האָבן בײַ זיי געפֿלאַמט, די אויגן האָבן געשפּריצט מיט פֿײַערלעך און די פֿאַנטאַזיע איז געפֿלויגן גאָר הויך-הויך אין די הימלען.

ווען יצחק איז אַהיימגעקומען, האָט ער זיך דעם אַוונט צום בײַנאַכטיקן מאַלצײַט גישט צוגערירט. ער האָט געגליט ממש פֿון דעם פֿיבערדיקן דראַנג עפעס אויפֿצוטאָן אַ גרויסע זאַך, וואָס זאָל די וועלט אויפֿרודערן. ער האָט פֿאַרמאַכט די אויגן און פֿאַר תּענוג זיך אַזש צעשמייכלט, ווייל ער האָט דאָס ליכטיקע פּנים פֿון פּנינה אין דער רגע געזען.

— וואָס איז דיר, מײַן זון? — האָט פֿרײַער די מוטער, דערנאָך זײַן פֿאַטער, דער ראש-ישיבֿה, געפֿרעגט — פֿאַר וואָס ביסטו אַזוי צעטומלט? צי האָט די ידיעה וועגן די אָפּגעפֿונענע ווינטע ברידער דײַך טאַקע אַזוי פֿאַרכאַפּט, אָדער עפעס אַנדערש פּײַניקט דײַך? ... אַודאי איז עס אַ גוואַלדיקע געשעעניש, אָבער די דאָזיקע נײַט דאַרף נאָך פֿרײַער באַשטעטיקט ווערן, זיכער געמאַכט ווערן... מאלע וואָס גווישקע מענטשן פֿון ערגעץ-וווּ אין די סלאַווישע לעב-דער דערציילן! ...

און זײַן מאַגער, לענגלעכדיק פּנים, אין דער ברייטער רויטער באַרד אַנגערעמט, האָט זיך דערנענטערט צו יצחק באַק און פֿון זײַנע בלויע אויגן האָט אַרויסגעקוקט די זעלביקע פֿאַרחלומטקייט וואָס בײַם זון. אויך ער אַליין האָט רויק גישט געקאַנט טראַכטן וועגן דער ווונדערלעכער בשורה פֿון אַ ייִדישער מלוכה.

— איך וועל גיין, טאַטע... — האָט יצחק מיט אַ מאַל אויס-גערופֿן מיט אַ פֿעסטקייט און ערנסטקייט אין זײַן שטים — איך וועל עס זײַן דער, וואָס וועט די דאָזיקע ידיעה באַשטעטיקן און זיכער מאַכן, איך וועל צוריקברענגען אַ גרוס פֿון אונדזערע אָפּגע-פֿונענע ברידער ...

און זײַן באַשלוס איז נאָך מער פֿאַרזיגלט געוואָרן, ווען דער נשיא ר' חסדאי אבן שפרוט האָט מיט עטלעכע טעג שפעטער, אין שבת-הגדול, געהאַלטן אַ דרשה, וואָס האָט געזאָלט זײַן מעניני דיומא, וועגן דעם זמן חרותנו, און ער איז מיט זײַנע רייד גאָר אַרויסגע-קומען אויף דער בשורה וועגן דער ייִדישער מדינה בײַ דעם אומ-באַקאַנטן טײַך איטיל.

ווי אַ פֿײַערדיקער מלאך האָט ער אויסגעזען, דער נשיא, ווען ער איז געשטאַנען אויף דער בימה אין טלית אַנגעהילט און גע-רעדט. ער איז אַזוי מיטגעריסן געוואָרן פֿון זײַנע אייגענע ווערטער, אַז ער האָט נישט געווסט אויף וואָס פֿאַר אַ וועלט ער געפֿינט זיך. דער גאַנצער עולם איז געווען ווי פֿאַרפֿישױפֿט. ער האָט אַזוי שײַן

און לעבעדיק געמאלן דעם אחרית הימים, ווען אלע יידן צוזאמען מיט די אפגעפונענע עשרת השבטים וועלן ווידער צוזאמען זיין אויף דער הייליקער ערד און איין מלך וועט איבער זיי הערשן. ער האט זיין פלאמיקע דרשה דורכגעפלאכטן מיט מאמרי חז"ל און מיט די אויסגעקליבנסטע פערל פון מדרש וועגן דעם גרויסן און דערהויבענעם ענין גאולה. עטלעכע מאל האט ער געמוזט זיין דרשה איבעררעסן צוליב דעם, וואס טרערן האבן זיין האלדן פאר- גאסן און ער האט זיך געשטיקט מיט זינע אייגענע רייד.

אין מיטן זיין דרשה, ווען ער איז געווען גאר אין די סאמע הייכן פון זיין געדאנק, איז געשען אזא אומדערווארטע זאך, אז אלע זינען געבליבן זיצן ווי פארשטיינערט און אויך אין דער אפטיי- לונג פון די וויבער איז געווארן א טומל. פנימה הארץ האט אג- געהויבן העכער קלאפן, זי האט אזא מין ווענדונג בשום אופן נישט דערווארט... דאס איז געווען אין דעם מאמענט, ווען ר' חסדאי האט דערמאנט וועגן דעם גרויסן גס פון די אפגעפונענע עשרת השבטים אין דער ווייטער מדינה ביים טניך איטיל... מיט גרויס התלחבות האט ער גערעדט דערפון, אז מען דארף ווי צום גיכסטן אנקניפן מיט זיי א פארבינדונג. דא האט זיך פלוצלינג צווישן עולם ארויסגעריסן דער יונגער יצחק בן נתן, ער איז א פאל געטאן דעם נשיא צו די פיס און האט אויסגעשריגן מיט א באנומען קול:

— גרויסער נשיא, פירשט פון ישראל!... גיב מיר רשות און דיין ברכה, און מיט גאטס ווילן וועל איך גיין צום אומבאקאנטן לאנד, פדי אוועקצופירן דיין בריוו צום יידישן מלך!...

דער נשיא האט איבערגעריסן זיין דרשה. ער האט א פארווונ- דערטער אנגעקוקט דעם יונגן בחור, וועמען ער האט געקענט פון זען, און געוויסט, אז דאס איז דער זון פון ראשי-שיבה ר' נתן. ער פלעגט אים אויך אפט באמערקן ביי זיך אין ציפרעסן-גארטן, ווען ער איז געקומען העלפן זיין טאכטער פנינה אין שרייבן די לשון- קודשדיקע פערזן, וואס זי האט געלערנט ביים פאעט מנחם בן סרוק. — שטיי-אויף, מנין זון, און זאג מיר, וואס איז דיין באגער?

— האָט צו אים דער נשיא ווייך גערעדט — דו ביסט דאָך דער
זון פֿון ר' נתן, אונדזער ראשי־שיבֿה? ...

אין גרויסן בית־המדרש האָט געהערשט אַ שטילשוויגן. אין
אַלעמענס אויערן האָבן נאָך אָפּגעקלונגען דעם נשיאס רייד וועגן
די אָפּגעפֿונענע עשרת השבֿטים, וועלכע האָבן ערגעץ־וווּ אין אַ
ווינט־ווינטן לאַנד אַן אייגענע מלוכה. אַלעמענס אויגן זענען דעריבער
איצט געווענדט געווען צו דער בימה און, אַננהאַלטנדיק די אַטעמס
אין גרויס דערוואַרטונג, האָבן זיי מיט נעגער זיך צוגעקוקט צום
יונגן בחור, וואָס ער גייט דאָ זאָגן.

— גרויסער נשיא! — האָט יצחק זיך אָנגענומען מיט מוט,
אויפֿשטעלנדיק זיך צוריק אויף די פֿיס — זינט איך בין צו מנין
שכל געקומען, האָב איך געחלומט וועגן צונויפֿטרעפֿן זיך אַ מאָל
מיט די פֿאַרטריבענע פֿון ישראל דורך דעם מלך אַשור. איך האָב
מזנע ברידער געזען אין חלום און אויף דער וואַך. פּונקט ווי מיר
גאַרן זיי צו זען, אַזוי בענקען זיי מסתמא נאָך אונדז און ווילן אונדז
זען. איצט, ווען עס זענען פֿאַראַן ידיעות, אַז אונדזערע פֿאַרפֿאַלענע
ברידער האָבן זיך אָפּגעזוכט, דערלויב מיר צו זיין דער ערשטער,
וועלכער זאָל זיך מיט זיי פֿאַרבירן און ברענגען פֿון דיר אונדזער
ברידערלעכן גרוס: ...

— יאָ, אָבער צי גיסטו דיר אָפּ אַ דינ־וחשבון, מנין זון, אויף
וואָס פֿאַר אַ סכנה דו שטעלסט־אַרויס דיין לעבן? וויפֿל אומבאַקאַנטע
לענדער, אין וועלכע עס לעבן אַנגעווינערס מיט אויסטערלישע מנ־
הגים און געווינהייטן, וויפֿל ווילדע מענטשן און חיות רעות עס
וועלן זיין אויף דיין וועג? דו ביסט נאָך צו־יונג, יצחק בן נתן, אַז
דו זאָלסט זיך אַרויסלאָזן מיט אַזאַ שליחות. אויב דיר וועט עפעס
געשען, וועט דיין בלוט געמאַנט ווערן פֿון מיין קאַפּ. איך קאָן נישט
און טאָר נישט דערלויבן אַזאַ זאַך! ... — האָט חסדאי אבן שפרוט
אַרויסגעגעבן זיין פּסק.

אַ ווילע האָט געהערשט שטילקייט, קיינער האָט נישט גע־

וואָגט אַרויסצוזאָגן קיין וואָרט קעגן נשיאס רייד. דער יונגער יצחק איז געשטאַנען ווי פֿאַרשטיינערט. ער האָט עטלעכע מאָל געעפֿנט דאָס מויל עפעס צו זאָגן, אָבער די ווערטער זינען אים ערגעץ אַנטלאָפֿן אין דער טיפֿעניש פֿון זינע אינגעוויידן.

מיט אַ מאָל האָט אַ שטראָם מיט טרערן אַ פֿלייץ געטאָן פֿון זינע אויגן און אומגעריכט פֿאַר אַלעמען האָט ער אויסגערופֿן:

— אויב דער נשיא וועט מיר נישט געבן רשות צו גיין אין דעם ווינטן לאַנד פֿון אונדזערע ברידער, וועל איך עס טאָן אַליין, אויף מײַן אייגענער אַחריות, און וואָס עס וועט מיט מיר געשען, וועט פֿון דיר, מײַן גנאָדיקער האַר, נישט געמאַנט ווערן.

— זיי געבענטשט, מײַן זון יצחק! — האָט זיך פֿלוצלינג דער הערט די ציטערנדיקע שטים פֿון ראשי־שיבֿה ר' נתן — אויב דו האָסט אַזאַ פֿעסטן ווילן און אַזאַ שטאַרקע ליבע צו אונדזערע בריי־דער, אַז אַפֿילו די רייד פֿון אונדזער גרויסן נשיא קאָנען דיך נישט אַפּהאַלטן, האָב איך פֿולשטענדיק צוטרוי צו דיר און איך גיב דיר מײַן פֿאַטערלעכע ברכה!...

עס איז אַנטשטאַנען אַ געזשום אין גרויסן בית־המדרש. עס האָט זיך געדאַכט, אַז די רעדער פֿון צענדליקער וואַסער־מילן האָבן זיך אָנגעהויבן דרייען מיט אַ מאָל און צענדליקער וואַסער־פֿאַלן האָבן איבער פֿעלדזיקע בערג אָנגעהויבן צו שטראָמען. עס האָבן זיך צעטיילט די מיינונגען. פֿיל זינען געווען דערפֿאַר, אַז מען זאָל דעם יונגן יצחק בן נתן געבן רשות אַרויסצולאָזן זיך אין דעם ווינטן וועג אַרײַן. ער איז שוין אַ מאָן פֿון דער עלטער, וועמען מען קאָן אַנטרויען אַזאַ שטייגער שליחות. ער איז נאָך מיט אַ חודש צוריק צוואַנציק יאָר אַלט געוואָרן. אַנדערע, ווידער, האָבן גע־טענהט, אַז כאַטש זיין ווילן איז אַזוי פֿעסט און ער איז גרייט צו נעמען אויף זיך אַלע געפֿאַרן און סכּנות, וואָס אַזאַ אונטערנעמונג שטעלט מיט זיך פֿאַר, טאָר מען נישט אַזאַ יונגן מענטש דערלויבן עס צו טאָן, ווייל דאָס איז גלייך מען וואַלט אים געטריבן צו אַ

זיכערן טויט. קיינער האָט נאָך ביז איצט אַזאַ זאָך נישט אונטערגע-
נומען און עס איז נאָך קיין איינער פֿון יענע לענדער נישט אָהער-
געקומען. ווען עס וואָלט מעגלעך געווען, וואָלטן שוין שליחים פֿון
דאָרטן זיך געהאַט באַווייזן.

אין שפיץ פֿון די ערשטע האָט זיך געשטעלט דער פּאָעט מנחם
בן סרוק, וועלכער איז געווען יצחקס לערער אין דיקדוק. ער האָט
מיט גרויס ליבע פֿאַרטיידיקט זיין תּלמיד און געבראַכט ראַיות און
באַווייזן. אַז יצחק איז אַ פֿאַרלאָזלעכער מענטש און ענערגיש אין
זיינע טאַטן. נישט איין מאָל האָט ער מיט אים שוין געפֿירט ווי-
כוחים וועגן די עשרת־השבֿטים און שטענדיק האָט ער אויסגע-
דריקט דעם ווילן אַרויסצולאָזן זיך זיי זוכן.

— איך בין זיכער, אַז מײַן תּלמיד, יצחק בן נתן, וועט מצליח
זיין אין זיין שליחות און איך בעט אין מײַן נאָמען דעם נשיא אים
מיטצוגעבן אַ בריוו צום מלך פֿון דער דאָזיקער אױמבאַקאַנטער
מדינה, און ער וועט זיכער צוריקברענגען אַן ענטפֿער. ווער ווייסט
וואָס פֿאַר אַ פֿאַלגן אַזאַ שליחות קאָן גורם זיין!... — האָט מנחם
בן סרוק אויסגעפֿירט.

שאַרף אַרויסגעטראָטן קעגן דעם איז דער צווייטער פּאָעט,
דונש בן לברט, וועלכער האָט שטענדיק געזאָגט דאָס פֿאַרקערטע
וועגן דעם, וואָס עס האָט געזאָגט מנחם בן סרוק.

— איך גלייב נישט אין דער גאַנצער געשיכטע מיט אַ ייִדישן
מלך! — האָט אויסגעשריגן דונש בן לברט — דאָס איז געבוירן
געוואָרן אין דער צעהיצטער פֿאַנטאַזיע פֿון אַ בעל־חלומות, פּונקט
ווי עס איז געווען דער כלומרשטער ריזנדער אלדד הדני. די שלי-
חים פֿון די סלאַווישע לענדער, וועלכע האָבן די מעשה אונדזער
נשיא דערציילט, זינגען שווינדלערס און דורכגעטריבענע לייט. זיי
ווייסן וועגן אונדזער גרויסער שוואַכקייט און וועגן אונדזער בענק-
שאַפֿט צום הייליקן לאַנד און צו אונדזערע פֿאַרלוירענע ברידער,
האָבן זיי דאָס אַליץ אויסגעטראַכט, פֿדי צו געפֿינען חן אין די אויגן

פֿון ייִדישן אויסערן־מיניסטער און דורך אים בנִים קאַליף אַבדול ראַכמאַן, אויף אויסצופּוועלן בני אים פֿאַרשיידענע הנחות.

דער נשיא חסדאי אבן שפרוט האָט ליכט אַ שמיכל געטאַן, אויסהערנדיק די רייד פֿון זיין צווייטן ראַטגעבער, דעם משורר דונש בן לברט, און צו אים זייער מילד זיך אָנגערופֿן:

— דו רעדסט, דונש, מיט אַזא זיכערקייט, גלייך דו וואָלטסט דאַרטן געווען און זיך איבערגעצניגט, אַז עס איז ליגן... פֿאַר וואָס־זשע זאָל איך דיר, וואָס דו ביסט דאַרטן נישט געווען, יאָ גלייבן, און זיי, די שליחים, וועלכע האָבן גערעדט מיט מענטשן פֿון יענער מדינה, זאָל איך נישט גלייבן?...

עס האָט עמעץ אַ לאַך געטאַן, ווי אַפּחוזק־דיק פֿון דעם פֿאַעט, דונש איז אַרבינגעפֿאַלן אין גרויס גרימצאָרן, דאָס פנים זינגט אין געוואָרן פֿריער רויט, דערנאָך בלאַס. עס האָט אים פֿאַרדראָסן, וואָס זיין קעגנער, מנחם בן סרוק, קריגט די אייבערהאַנט אין די אויגן פֿון נשיא, און ער האָט מיט גרויס פּעס אַ געשריי געטאַן:

— ווער וואָגט עס אין מיין אָנוועזנהייט צו לאַכן, מאַכנדיק מיך מיט דעם צו שאַנד און צו שפּאַט אין די אויגן פֿון אַלעמען? אויב איך צווייפֿל אין דער ריכטיקייט פֿון די שליחים רייד, איז עס מיין רעכט צו צווייפֿלען. נישט איין פֿאַלשער נביא איז שוין אויפֿ־געשטאַנען בני אונדז, זינט מיר זינגען פֿון אונדזער לאַנד פֿאַרטריבן געוואָרן, און האָבן אַ סך פֿון אונדז דעם קאַפּ פֿאַרדרייט מיט פּוסטע פֿאַנטאַזיעס, און צום סוף האָט זיך זיין פֿאַלשקייט אַרויסגעוויזן ווי בוימל אויפֿן וואַסער. לאַמיר זשע נישט מיטגעריסן ווערן נישט מיט די רייד פֿון די סלאַווישע שליחים און אויך נישט מיט די מעשיות, וואָס מען דערציילט זיך נאָך פֿון פֿאַלשן ריזנזון אלדד הדני...

— ס'איז פֿיל גלייכער צו לאָזן זיך פֿאַרדרייען דעם קאַפּ מיט פּוסטע פֿאַנטאַזיעס און אַרומגיין מיט האַפֿענונגען, אַפֿילו פֿאַלשע, איידער אין גאַנצן אַראַפּלאָזן די הענט און אַרבינגפֿאַלן, חלילה, אין

יאוש... — האָט מנחם בן סרוק זיך אָנגערופֿן, און זינע אויגן האָבן געגלאַנצט מיט נצחון, און זיין שיטער בריווין בערדל האָט אַזש געציטערט פֿון באַגיסטערונג.
 אַ געשריי פֿון איינשטימיקייט מיט מנחם בן סרוק האָט זיך געלאָזט הערן פֿון צווישן פֿאַרזאַמלטן עולם.
 פון היסטאָרישן ראַמאַן „די כוזרים“, פֿ' ייִדובֿן, בוענאַס־אַירעס 1960

מאַרק ראַזומני

ייִדישע מלוכה

שונאים פֿון אַלע זייטן

בני יוסף הנשיא איז אין דעם פראַכטיקן גערוימען קאַבינעט, אויפֿן גידעריקן אַרבעטסטיש, צווישן אַ סך אָנגעוואַרפֿענע מגילות און דאַקומענטן, געלעגן אַ צוזאַמענגעראַלטער פאַרמעט — אַ שרענבן, וואָס דער הערצאָג פֿון נאַקטאַס האָט הננט מיט אַ עליח מיוחד באַקומען אַרנינגעשיקט פֿון דעם באַרימטן מקובל ר' משה באַסוואַ, דעם רבֿ פֿון אַנקאַנאַ. נישט ווייט פֿון דעם טיש, אָנגעשפּאַרט אויף אַ מירמלשטיינערנעם זייל, איז געשטאַנען די שלאַנקע, איידעלע דאַנאַ גראַציאַ, אָנגעטאַן אין שוואַרצן שטרענגן זינדנס, פֿון וועלכן עס האָבן זיך נאָר אַרויסגעוויינט די לאַנגע צאַרטע פֿינגער. אַזוי געשמידט אין פּאַנצער פֿון שעמערירנדיקע טייערע רינגען, און די זילבערנע לאַקן אונטער דער דימענט־באַזעצטער קרוינאַרטיקער הויב, זי איז געווען שטאַרק צערודערט. די ווינקלען פֿון איר פֿינגער געשניצטן, שטאַלצן מויל האָבן געצוקט אין גרויס אויפֿרעגונג, און די יונג־פֿאַרבליבענע גרויע אויגן אונטער די שוואַרצע בויגנס פֿון די ברעמען האָבן געשפּריצט מיט פֿונקען.
 איבערן צימער האָט אַרומגעשפּרייזט יוסף נשיא — אַ שיינער הויך־געוואַקסענער מאַן מיט אַ שוואַרצער זילבער־דורכגעפרעסטער

באָרד, מיט קנייטשן אויף זיין פנים, וואָס האָבן דערציילט וועגן טרויער און ליידי, און מיט אומעטיקע אויגן, אין וועלכע עס האָבן אַצינד געלאָדערט פֿלאַמען פֿון קוים אינגעהאַלטענעם צאָרן. ער איז צו צום טיש, גענומען פֿון דאָרטן דעם אַקערשט-באַקומענעם בריוו, אים אויפֿגעראַלט און גערעדט מיט ביטערן שפּאַט:

— און ווייטער, אָט דאָ — ער האָט אַ פּאַטש געטאַן מיטן רוקן פֿון זיין האַנט איבערן פּאַרמעט, וועלכער האָט אַן אומצופֿרי-דענער אַ קרעכץ און שאַרף אַרויסגעגעבן — פֿאָדערט פֿון אונדז ר' משה באַסושאַ. מיר זאָלן צוריק אַראַפּנעמען דעם אויסגערופֿע-נעם חרם איבער אַנקאַנאַ. פּדי אויסצומיידן אַ גרויסע ספּנה, וואָס הויערט איבער די קעפּ פֿון אַ גאַנצער עדה יידן... „יידישער פֿבֿוד — שרייבט דער רבֿ — איז טאַקע אַ געהויבענע זאַך, אָבער צוליבן ראַטעווען דעם נפֿש מוז מען מוותר זיין אויף פֿבֿוד“...

דאָנאַ האָט אַ וויילע שווינגעוודיק אים אָנגעקוקט מיט איר דורכנעמענדיקן בליק און האָט נאָך דעם געענטפֿערט, לייגנדיק דעם טראַפּ אויף יעדן וואָרט:

— זאָל מיין טייערער זון ניט פֿאַרגעסן, אַז מיטן אַראַפּנעמען דעם חרם פֿון אַנקאַנאַ וועלן געשטעלט ווערן אין געפֿאַר אַ סך הונד-דערטער אַנדערע קהילות אין אייראָפּע. אונדזערע שונאים וועלן זען, אַז מיר שטעלן זיך ניט איין איינער פֿאַרן אַנדערן, און יעדער הערשער וועט נעמען, חס ושלום, באַטראַכטן די יידן פֿון זיין מדינה ווי אַ הפֿקרדיקן שבֿט, וואָס איז אין גאַנצן איבערגעענטפֿערט אין זיינע הענט!

— געוויס האָט מיין האַרינטע און מוטער רעכט! — האָט דאָן יוסף געענטפֿערט מיט האַרץ — און אויך איך טראַכט דאָס איי-גענע. איך וויל בשום אופֿן ניט אַראַפּנעמען דעם חרם. גרייט בין איך צו פֿאַרלירן מיין גאַנצן אייגנט און מער ניט שיקן קיין איין שיף מינע אין יענעם פֿאַרשאַלטענעם האַפֿן. איך וועל ניט מיד ווערן צו רופֿן, אַז ווער עס האַנדלט מיט אַנקאַנאַ — איז אַ ווידער-שפעניקער אין גאַטס געבאַט און אַ בוגד אין זיין פֿאַלק! אָבער...

— וואָס פֿאַר אַן „אַבער“? — האָט דאָנאַ גראַציאַ אויפֿגע-
הויבן איר שטים און עס האָט זיך אַרױסגעהערט פֿון איר דאָס
אויפֿציטערן פֿון אַ ווינטן דונער — דאָ טאָר ניט זײַן קײַן אַבער.
דערווייַל האַנדלט זיך וועגן ייִדישן פֿכוד און וועגן נצחון איבער
אונדזערע שונאים! איך דערקען נישט זײַן זון! דו, וואָס דו ביסט
תמיד אַזױ מוטיק און העלדיש אין דער מלחמה פֿאַר אונדזער גאָט
און אונדזער פֿאַלק, דיך נאָגט איצט דער וואָרעם פֿון ספֿיקות? ...
— יאָ! ... — האָט יוסף נשיא געענטפֿערט און זײַן שטים
איז מיט אַ מאָל געבראַכן געוואָרן — מײַן מוט איז דערשלאָגן,
און איך נײַטיק זיך אין אַזער קלוגער עצה, וועלכע האָט שוין
ניט איין מאָל זיך אַרױסגעוויזן פֿאַר די ריכטיקסטע. מיט דער
הילף פֿון גאָט און פֿון אונדזער געביטער, דעם סולטאַן, זײַנען מיר
גענוג מעכטיק לגבי אונדזער שונא, אַבער — וואָס קענען מיר טאָן
קעגן אונדזערע אייגענע ברידער? ... זײַ בעטן דאָך אַליין, מען
זאָל זיך פֿאַר זײַ נישט אָננעמען. ... — האָט ער פֿאַרענדיקט מיט
גרויס ווייטיק.

— רעכנן זיך נישט מיט דעם, וואָס די אַנקאַנער ייִדן בעטן!
— האָט דאָנאַ גראַציאַ אויסגערופֿן — צוליב די ביימער זעען זײַ
ניט דעם וואָלד און צוליב זײַער ענגהאַרציקן נוצן פֿון הײַנטיקן
טאָג זעען זײַ ניט די גרויסע ספּנה, וואָס לאַקערט אויפֿן גאַנצן
פֿאַלק ישׂראל. גאָט זאָל זײַ פֿאַרגעבן זײַער קורצזיכטיקייט! אומע-
טום ווערן אונדזערע ברידער גערודפֿט — אין די פּױבסטלעכע
מדינות, אין פֿראַנקרײַך, אין דײַטשלאַנד, אין פֿאַרטוגאַל! אַ וועלט
האָט זיך פֿאַרמאַסטן אונדז צו פֿאַרטיליקן — און מיר זאָלן אונ-
טערטעניק וואַרטן אויף אונדזער סוף? און דאָס זאָל זײַן אונדזער
ענטפֿער? ...

דאָנאַ גראַציאַ מענדעס און יוסף נשיא, די ביידע גרויסע ווײַל-
טוערס פֿונעם ייִדישן פֿאַלק, וואָס האָבן זיך מקריב געווען אויף צו
לינדערן די נױטן פֿון זײַערע ברידער, וועלכע פּלאַגן זיך אין די
געטאָס פֿון אייראָפּע, האָבן זיך שטאַרק פֿאַרקלערט. שווער האָט זײַ

געדריקט אויפן הארצן דאס שרייבן פֿון אנקאנער רב ר' משה באַסוואַ וועגן אַראַפּנעמען דעם חרם, און גערעדט האָט זיך אין דעם מקובלס בריוו וועגן דעם אויפֿרוף, וואָס דאָן יוסף נשיא און דאָנאָ גראַציאָ האָבן געהאַט פֿונאַנדערגעשיקט צו אַלע קהילות פֿון דעם מזרח, אַז מען זאָל אינשטעלן דעם האַנדל מיט אַנקאַנאַ. דעם חרם האָבן זיי, נאָך אַ גרויסן ישובֿ־הדעת, אויסגערופֿן כדי זיך אַפּצורעכענען מיט דעם פּויבס— דעם הערשער איבער דער פּראָ-וויניץ אַנקאַנאַ. דערווייל האָט ער פֿאַרברענט אויפֿן שניטער פֿיר און צוואַנציק ייִדן, און אַזוי ווי כּמעט דער גאַנצער לעוואַנטינישער מסחר פֿון די טערקישע ייִדן איז געגאַנגען דורכן אַנקאַנער האַפֿן, האָט די שטאַט שטאַרק געליטן, וואָס עס האָבן אויפֿגעהערט אַהין צו קומען די שיפֿן פֿון מזרח, און אַצינד האָט דער פּויבס פֿאַרלאַנגט פֿון די אַנקאַנער ייִדן, זיי זאָלן ווירקן אויף זייערע מנהיגים, אַז דער חרם זאָל אַפּגערופֿן ווערן.

— איך מיינ — האָט יוסף נשיא נאָך אַ לאַנגן טראַכטן פֿעסט געזאַגט — אַז גאַט, דער האַר, וועט אונדז מוחל זיין, וואָס מיר וועלן ניט אַראַפּנעמען דעם חרם פֿון דעם צורר היהודים, דעם פּויבס!

בני דאָנאָ גראַציאָ האָבן די אויגן אויפֿגעלויכטן און זי האָט געענטפֿערט מיט אַ גערירטער שטים:

— יא, מײַן זון, אַזוי דאַרפֿן מיר טאָן! און ווידער אַ מאָל מוזן מיר שרייבן צו די רבנים אין אַלע ייִדישע קהילות און זיי אויפֿפֿאַדערן נאָך שטרענגען אַפּצוהיטן דעם חרם אויף צו באַשיצן דעם ייִדישן כּבֿוד! זאָלן אונדזערע שונאים זען, אַז מיר האָבן אַ שטאַרקן וואָפֿן אין האַנט אויף צו ווערן זיך קעגן פֿאַרצוקנדיקע חיות...

יוסף נשיא האָט שוין געוואָלט אַ צי טאָן בני דער שנוור און אַרײַנרופֿן זײַן שרייבער, אָבער דאָנאָ גראַציאָ האָט אים מיט אַ ווונק אַפּגעהאַלטן דערפֿון און געזאַגט:

— וואָרט־אַפּ מיט דעם און הער מיך אויס, מײַן זון. איך האָב
נאָך צו ריידן מיט דיר.

יוסף נשיא האָט געשפּאַנט אַרױפֿגעקוקט אויף זײַן שױגער
מיט זײַנע פֿאַרנעפּלטע מאַנדל־אױגן, וואָס טיף אין זײַערע אָפּגרונטן
איז געלעגן פֿאַרבאָרגן אַ פֿאַרצערנדיק אינעװײניקסט פֿײַער, האָט
זיך פֿאַרבוקט און געזאָגט:

— זאָל מײַן מוטער און האַרין ריידן, איך הער און געהאָרן!
און דאָנאָ גראַצײַא האָט אָנגעהויבן מיט אַ געזונקענער שטים:
— מײַן זון, פֿאַר דיר איז נײַט פֿאַרבאָרגן, אַז ס'קומען אַצײנד
פֿאַר גרויסע געשעענישן. קלאַנגען האָבן זיך צו מיר דערטראָגן,
אַז אַ שטורעם גרייט זיך. מען פֿאַרגײַט אונדז נײַט, וואָס אונדזער
האַר, דער סולטאַן סעלים, איז אַזױ װױלגעפֿיליק צו אונדז, און צו
גלײַך מיט אונדז אויך צו אַלע אונדזערע ברידער. מען װױל אונדז
און אונדזער פֿאַלק זען אין שפּלױת און צעטראַטנקײט...

— איך װײַס, אַז מיר האָבן שװנאים — האָט יוסף נשיא טרױע־
ריק צוגעגעבן — איך װײַס... אָבער װי באַלד די קליגסטע פֿון
אַלע פֿרױען האָט געפֿונען פֿאַר נײַטיק גראַד איצט צו ריידן װעגן
דעם, האָט זי מסתמא אַ באַזונדערע סיבה דערפֿאַר... וואָס װײַס
מײַן מוטער און האַרין?

— איך װײַס — האָט דאָנאָ גראַצײַא מיט לײַדנשאַפֿט אויסגע־
רופֿן און מיט יעדן װאָרט איז איר אױפֿרעגונג אַלץ געװאַקסן —
אַז אונדזער בלוטיקסטער שװנא דאָ אין הויף, דער המן, וואָס װױל
אומברענגען אונדז און אונדזער פֿאַלק, אַז מאַנסעניאַר דע־גראַנשאַן,
דער געזאַנדטער פֿון פֿראַנצײזישן מלך, דער צורר קלערט נאָר תּח־
בולות, װי אַזױ אונדז צו דערנידעריקן און נקמה צו נעמען אין
אונדז אַלעמען...

דאָן יוסף נשיא האָט אַראַפּגעלאָזן דעם קאַפּ. ער האָט גע־
װוסט, אַז דע־גראַנשאַן איז אַ מעכטיקער שװנא, און געװוסט האָט
ער אויך, פֿאַר וואָס ער איז זײַ געװאָרן אַ שװנא: דער געזאַנדטער
איז אַ צײַט לאַנג צוגעשטאַנען מיט זײַנע גלוסטונגען צו דער

שיינער דאָנאַ גראַציאַ, און נאָך דעם, ווי זי האָט אים אָפּגעשטויסן, האָט ער געשווירן בלוטיק זיך אָפּצורעכענען פֿאַר זיין מפּלה. און זינט דעמאָלט האָט ער גענומען וועבן אַ נעץ פֿון שאַקלהאַפּטיקייט און בייזוויליקייט אַרום זיי.

— יאָ... — האָט ער שטיל און באַקימערט געזאָגט — דער רשעותדיקער פֿראַנצויז איז פֿול מיט פֿינדשאַפּט צו אונדז. פֿון דעסט וועגן — האָט ער געפרוווט זי און אויך זיך באַרויקן — דאַרף מען נישט איבערקלערן. דער סולטאַן סעלים איז צו אונדז לינטזעליק, און וואָס קען אונדז דער מאַנסיניאַר טאָן?

— סולטאַן סעלים איז דאָך נאָר אַ מענטש, און ניט אייביק וועט ער זיצן אויפֿן טראָן... דע-גראַנשאַן אָבער, ימח שמו, האָט דעם אויער פֿון דעם פּרינץ מוראַד, ער איז זיין פֿריינד און בעל-יועץ, און ווי וועט זיין צו אונדז אין יענעם טאָג, ווען מוראַד וועט ווערן סולטאַן.

דאָנאַ גראַציאַ איז געווען צערודערט. אירע נאָפֿליגען האָבן לינדנשאַפּטלעך געציטערט און אירע אויגן האָבן געפֿלאַקערט.

— און אַצינד — האָט זי אומעטיק צוגעגעבן — איז די ספּנה באַזונדער גרויס, ווייל אַט דער שונא אונדזערער האָט באַ-קומען אין זינע הענט אַ שטאַרקן פּלי-זיין, אַ וואָפֿן, מיט דער הילף פֿון וועלכן ער טראַכט-אויס געמיינע בילבולים און העצט קעגן אונדז דעם פּרינץ מוראַד.

— וואָס איז דאָס פֿאַר אַ וואָפֿן? — האָט יוסף נשיא געפֿרעגט מיט אַן אַראַפּגעפֿאַלענעם קול. געאַנט האָט ער, אַז אויב זיין שווי-גער נעמט זיך דאָס אַזוי צום האַרצן, איז די זאַך ערנסט.

— מײַן זון געדענקט געוויס, — האָט דאָנאַ גראַציאַ שטיל געענטפֿערט — ווי איך האָב דערציילט וועגן אַ קמיע, וואָס כ׳האַב געטראָגן אויפֿן האַרצן יאָרן לאַנג און וועלכע איז פּלוצעם פֿאַר-שוונדן. תּחילת האָב איך געמיינט, אַז זי איז מיר פּשוט פֿאַרלוירן געאַנגען, אָבער מען האָט מיר איבערגעגעבן — האָט זי צוגעגעבן לינדנשאַפּטלעך — אַז מײַן ליבאַרצט, דער משומד ראָוד, וועלכער

איז איין האַנט מיט דע-גראַנשאַן, האַט דאָס צוגעגנבֿעט און אי-
בערגגעבן דעם רשע, ווייל... אויף דער קמיע איז געווען עפעס
אויסגעקריצט...

— וואָס איז דאָרטן געווען אויסגעקריצט? — האַט יוסף מיט
א פֿאַרכאַפטן אַטעם געפֿרעגט.

— דער איטאַליענישער מניסטער, וואָס האַט דעם מעדאַל גע-
מאַכט, האַט מיט זיין אייגענעם ווילן אויף אים אויסגעקריצט די
ווערטער „רעגינאַ יודעאָרוס“, און דאָס ניצט איצט אויס אונדזער
שונא. פֿדי צו העצן און צו דערווייזן, אַז מיר ביידע ווידערשפעניקן
אין דער מאַכט פֿון סולטאַן און אַז איך שטרעב צו ווערן קיניגין
פֿון ייִדישן פֿאַלק...

— אויב אַזוי — האַט דאָן יוסף אויסגערופֿן מיט פֿאַרצווייפֿ-
לונג אין שטים — זינען מיר דאָך אין גאַנצן איבערגענטפֿערט
אין זינע הענט!

דאַנאַ גראַציאַ האַט אויף אים אַ שטרענגן קוק געטאָן און
געזאָגט:

— יאַ, מיין זון, באַוווסט איז מיר, אַז ניט קיין דערפֿריילעכע
בשורה האָב איך דיר איבערגעבראַכט — אָבער ניט מיט אַרזנפֿאַלן
אין יאוש וועלן מיר געהאַלפֿן ווערן. געטאָן מוז ווערן אַלץ, וואָס
מעגלעך, פֿדי אָפּצווענדן דעם האַרבן שלאַג פֿון גורל! און אַצינד
הער מיך אויס: איך האָב געשיקט אַ שרייבן קיין פֿעראַראַ, צו
דעם מניסטער, וואָס האַט דעם מעדאַל געגאַסן, און אים געלאָזט
זאָגן, ער זאָל קומען אַהער...

— און וואָס איז דער מיין פֿון דעם באַפֿעל? — האַט דאָן יוסף
געפֿרעגט, ניט באַגריפֿנדיק.

— ווער קען דען נאָך זיין אַזאַ באַגלייביקטער עדות — האַט
זי אויפֿגעהויבן איר שטים — אַז דער מעדאַל איז נישט אַצינד
געמאַכט געוואָרן, נאָר מיט צוואַנציק יאָר צוריק, און אַז ניט איך
האָב די אויפֿשריפֿט באַשטעלט, נאָר ער האַט זי אַליין, מיט זיין
אייגענעם ווילן, איינגעקריצט? ... צוליב דעם האָב איך אים אַרויס-

גערופן אהער. און אחוץ דעם איז דאָ נאָך אַ סיבה, צוליב וואָס איך וויל, ער זאל קומען...

— און וואָס איז די סיבה? — האָט דאָן יוסף נניגעריק גע-
פֿרעגט — איך זע, אַז אַלץ, וואָס מײַן מוטער און האַרין טוט,
איז פֿול מיט חכמה, אויסרעכענונג און ווייטן קוק!

— יאָ, מײַן זון, איך זע ווייט! — האָט דאָנאָ גראַציאַ צוגעגעבן
מיט אַ שטאַלצן באַפֿעלערישן אויסדרוק, וועלכער איז אַבער גע-
מילדערט געוואָרן דורך אַ פֿאַרחלומטקייט, וואָס האָט פֿאַרנעפֿלט
אירע אויגן — אַפֿשר צו-ווייט, ווי מען טאָר נישט און מען דאַרף...
נישט ווילנדיק האָט דאָן יוסף נאָכגעפֿאַלגט איר בליק און
זײַן שטים איז אַראַפֿגעזונקען צו אַ פֿליסטערן, בעת ער האָט גע-
פֿרעגט:

— וואָס מײַנט מײַן מוטער? וואָס מײַנט די קליגסטע פֿון אַלע
פֿרויען?

— איך זע — האָט זי געזאָגט מיט באַגײסטערונג, און אירע
אויגן האָבן זיך אָנגעצונדן מיט אַן אויסטערלישן פֿייער — איך
זע דעם פֿאַרווירקלעכטן איביקן חלום פֿון אונדזער פֿאַלק... פֿול
איז שוין דער לאַגל מיט אונדזערע טרערן! איך זע, ווי עס איז
שוין אַפֿשר ניט ווייט דער טאָג, ווען ייִדן וועלן האָבן אַן אייגענע
היים, און דאָס שאַרית ישראל וועט געראַטעוועט ווערן פֿון זײַנע
שונאים אין אַן אייגענער מלוכה...

דאָן יוסף האָט מיט ביידע הענט זיך אָנגעכאַפֿט בײַ די שלייפֿן.
עס האָט אים געשײנט, אַז זײַן מוח ווערט צעשפּרונגען. זײַן האַרץ
האָט העפֿטיק געשלאָגן און ס'זײַנען צו אים ווי פֿון דער ווייטנס
דערגאַנגען דאָנאָ גראַציאַס לײַדנשאַפֿטלעכע רייד.

— אונדזערע ברידער האָבן קיין אַרט נישט אין איראַפּע, זיי
ווערן אַלץ מער געפֿיניקט און געטריבן... און ווי באַלד קיינער
וויל אונדז ניט האַלטן, מוזן מיר דאָך האָבן אַן אייגענע מדינה,
ווי מיר אַליין וועלן שוין זײַן די באַפֿעלערס איבער אונדזער איי-
גענעם לעבן און טויט!... און האַסטו, מײַן זון, אַ מאַל אַ קלער

געטאָן וועגן דעם, אַז ס'איז בלייבן אַ רמז פֿון הימל, וואָס דער לייטזעליקער הערשער סוליימאַן האָט דיר געגעבן אַ מתנה טבֿריה מיט די זיבן אויסדערוויילטע שטעט פֿון הייליקן לאַנד? ... אפֿשר האָבן מיר געזינדיקט, וואָס מיר האָבן פֿריער ניט געטאָן גאָטס ווילן און איבערגעלאָזן די שטעט שטיין וויסע און חרובֿע? ... איצט מוזן מיר פֿאַרבעסערן אונדזער טעות, און פֿלומן דער סולטאַן סעלים לעבט און מיר האָבן גוט אין זינע אויגן, דאַרפֿן מיר זיך נעמען אויפֿריכטן די חורבֿות פֿון טבֿריה, פֿעסטיקן אירע טויערן און אָנגרייטן אַן אָרט פֿאַר אונדזערע געפֿלאַגטע ברידער. ווייל די וואַלקנס רוקן זיך אָן, גרויס יאוש באַמעכטיקט דאָס הויז פֿון ישראל און מען ווייס ניט, וואָס עס ברענגט אונדז דער מאָרגן ...

דער נשיא האָט מיט דאַרשטיקייט געשלאָנגען אירע רייד. פֿון גרויס פֿאַרפֿלעפֿונג האָט אים פֿאַרפֿעלט אַטעם און מיט בלייך גע-וואַרענע ליפֿן האָט ער געפֿליסטערט:

— דאַרטן איז דאָך אַ מדבר ... ווער וועט דאָס לאַנד אויפֿ-ריכטן? ... וועלן דען אונדזערע ברידער פֿאַרן אין אַ וויסטעניש? ...

— יאָ! — האָט דאָנאָ גראַציאַ מיט אַ ביטערן שמייכל געזאָגט — פֿאַר דעם וועלן שוין אונדזערע שונאים זאָרגן ... ידיעות האָבן איך באַקומען, אַז באלד וועט מען טרעבן יידן פֿון די פּויבסלעכע שטעט, אַזוי ווי פֿריער פֿון שפּאַניע. פֿון פֿאַרטוגאַל לויפֿן זיי אַליין. אין דייטשלאַנד געוועלטיקן חיות אין געשטאַלט פֿון מענטשן און די יידן דאַרטן קלערן נאָר, ווי צו ראַטעווען זייער נפֿש. די וועלט ווערט פֿאַר אונדזערע ברידער אַליץ ענגער. וווּ וועלן זיי זיך אַהינטאָן? פֿאַר זיי איז נאָר איין אָרט געבליבן. און ווען זיי וועלן אַנטרינען פֿון דער אַכזריותדיקער אייראָפּע און אַנקומען אין אונדזער אַלטן היימלאַנד, וועט דער מדבר פֿרוכפּערדיק ווערן ... און דעם מייסטער פֿון פֿעראַראַ האָבן איך דאָ נייטיק, ער זאָל מיר מאַכן אַ קמיע, פּונקט אַזאַ מעדאַל, ווי יענער, וועלכן אונדזער שונא האָט צוגעגנבֿעט. ווייל אַן דער קמיע, וועלכע איך האָבן געטראָגן אַלע יאָרן אויפֿן האַרצן. ווייס איך ניט, אויב גאָט וועט בענטשן די

טוונג פֿון מײנע הענט. מיט דער קמיע בין איך די קעניגין פֿון יידישן פֿאלק, איך וויל דאָס זײן, און מײן זון יוסף וועט זײן דער מלך פֿון די יידן! — האָט זי צוגעגעבן מיט באַגניסטערונג.

איבערן גרויסן חדר האָט זיך געווירבלט אַ שטילקייט, פֿון וועלכער עס האָט זיך נאָר אַרויסגעהערט דאָס העפֿטיקע אַטעמען פֿון צוויי צערודערטע מענטשן, וואָס זײנען אויפֿגעוועקט געוואָרן צו אַ נײעם שטורמישן לעבן פֿון מאַכט-געלוסטיקייט און קיניגלעכן שטאַלץ. זיי האָבן אַ סך אַריבערגעלעבט אין אַט-די רגעס, ציטער-דיקע האָפֿענונג און שטורמישער ווילן האָבן באַמעכטיקט זייערע אויפֿגעברויזטע געמיטער. ענדלעך האָט דאָ יוסף איבערגעריסן די שטילקייט.

— איך באַווונדער די געטלעכע חכמה פֿון מײן מוטער — האָט דאָן יוסף שטיל געזאָגט — זאָל מײן האַרץ באַפֿעלן. מײן אַרבעט איז נאָר צו געהאַרכן. וואָס זאָל איך אַצענד טאָן?

— מײן זון, איך ראָט דיר, פֿדי גיט צו פֿאַרלירן צײַט, תיכף אַרויסשיקן קיין טבריה אַ זיכערן מענטשן פֿון אונדזערע געטרײע דינערס — איך מײן, דער געהעריקסטער דערצו וועט זײן אונדזער הויזפֿאַרוואַלטער יוסף איבן-אַדרת — און ער זאָל דאָרטן אויס-בויען די פֿעסטונג און צוגרייטן אַלץ פֿאַרן אַנקום פֿון די יידן. דאַרפֿסט אויך פֿונאַנדערשיקן בריוו אין אַלע תּפֿוצות הגולה און רופֿן די פֿאַרפֿאַלגטע ברידער אונדזערע קומען זיך באַזעצן אין הייליקן לאַנד, בײַ זיך אין דער היים. זאָלן אַלע זיך צוזאַמען-קלײבן אין ווענעדיג און איך וועל אַרויסשיקן שײַף, זיי אַריבער-צונעמען...

אַ צײַט איז דאָן יוסף געשטאַנען טיף פֿאַרזונקען אין מחשבות. נאָך דעם האָט ער שטיל געשטעלט אַ פֿאַר טריט צו דאַנאָ גראַציאָ, זיך פֿאַרבוקט פֿאַר איר, גענומען איר איידעלע האַנט און צוגעלייגט דערצו זײנע ליפֿן אין אַ לאַנגן, ערפֿאַרכטיקן קוש. זי איז געשטאַנען שטאַלץ און אומבאַוועגלעך, אַזוי ווי אַ זיגריכע קיניגין, און אין אירע אויגן האָט זיך געפֿערלט באַגניסטערונג און גליק.

אויפן וואַנדער־וועג

גרויס צעטומלעניש און פֿאַרכטיקייט האָט באַמעכטיקט די יידן פֿון אַנקאַנאַ, ווען זיי האָבן פֿאַרנומען דעם באַפֿעל פֿון זייער גירוש. דאָס האָט דער פּויבס פּיוס דער פּינפֿטער נקמה גענומען אין די יידן דערפֿאַר, וואָס זייערע פֿירשטן האָבן ניט צוריקגערופֿן דעם חרם איבער אים, דערוועגן אַנקאַנאַ האָט אַנגעווירן איר גאַנץ ריכטום און גלאַנץ. ער האָט באַשלאָסן אַרויסצוטרייבן די יידן פֿון זיין מדינה, און זאָל דער פּוסטער ייִדישער בעל־גאָווה זען, אַז מיט אַ פּויבס טאָר מען זיך ניט שפּילן!

און געמוזט האָבן די געהעצטע יידן שוין אין גאָר אַ קורצער צייט פֿאַרלאָזן זייערע אַנגעזעסענע היימען, מיט וועלכע זיי זענען שוין זינט דורות פֿאַרוואַקסן געווען אין פֿרייד און ליידי, און זיך אוועקלאָזן אין וואַגלוועג אַרצן. אָבער נאָך ווייטיקדיקער איז פֿאַר זיי געווען דער גור צוליב דעם, ווייל יוסף נשיא און דאָנאַ גראַציאַ האָבן מיט זייער עקשנות אַליין אַרויסגערופֿן דעם צאָרן. פֿאַר וואָס האָט זיך זיי פֿאַרגלוסט ניט אַנדערש ווי נאַכצומאַכן די קרייִ גערישע גוים און גיין אין זייערע דרכים? צי שוין זשע ווייסן זיי ניט, אַז יידן מוזן תמיד לייזן און שווינגן און זיי דאַרפֿן זיך פֿרייען און לויבן דעם אייבערשטן, בעת מען לאָזט זיי לעבן? ... יא, מיט יידן איז דער דין אַנדערש ...

אַצינד זענען די געבראַכענע הערצער פֿון די אַנקאַנער יידן איבערגעפֿולט געוואָרן מיט ביטערניש און צאָרן אויף יענעם יוסף נשיא, וועלכער זיצט זיך דאַרטן אין דער אַטאַמאַנישער מדינה, אין זיכעריקייט און זאַטקייט, און גיט־אַרויס באַפֿעלן, מיט וועמען יידן זאָלן פֿירן מסחר און מיט וועמען ניט! אים איז גוט און גרינג געווען אויסצורופֿן דעם חרם אויף אַנקאַנאַ! מיט אים וועט זיך דער פּויבס נישט אָפּרעכענען. ... מיט אונדז אָבער האָט זיך דער פּויבס יאָ גערעכנט! און יידן האָבן אַנגערוימט איינער דעם אַנדערן אויפֿן אויער, אַז אייגנטלעך איז ער דאָך גערעכט אויך, דער

פויבס, וואָרעם — ווער איז דער באַלעבאָס אין לאַנד? אמת, ער איז טאַקע אַ רשע מרושע — פֿון דעסט וועגן האָבן מיר דאָך דאָ אזוי פֿיל יאָרן געלעבט און געהאַנדלט... און קלאַגן האָבן מיר זיך אויך ניט אויף וואָס!...

און מען האָט זיך איבערגעגעבן איינער דעם אַנדערן, אַז אַפֿילו דער בריוו פֿון דעם גרויסן רבֿ משה באַסוואַ צו יוסף נשיא און דאַנאָ גראַציאָ וועגן אַראַפֿנעמען דעם חרם און אַפּווענדן מיט דעם די גרויסע ספּנה אויף אַ גאַנצער עדה — האָט אויך ניט געהאַלפֿן, אַז זייערע הערצער זינען געבליבן קאַלט און פֿאַרשלאָסן פֿאַרן וויגעשריי פֿון ייִדישן פֿאַלק; אַז יענער יוסף נשיא איז נאָך ערגער צו זיי פֿון דעם פּויבס פּיוס, און אַז ער האָט זיי איבערגעלאָזט אויף העפּק, אזוי ווי די אומבאַהאַלפֿענע שעפֿעלעך... .

און אַנקאַנער יידן האָבן אַלץ טיפֿער געבויגן זייערע רוקנס אונטער די שלעג פֿון גורל און האָבן אַלץ געוואַרט אויף אַ נס, וואָס ברויך הוא זאָל אין דער לעצטער רגע ווייך מאַכן זאָס האַרץ פֿון פּויבס — זיי וועלן אים אייביק דאַנקען, דעם מלך של חסד, און וועלן אים דינען געטרײַ, נאָך געטרײַער ווי ביז איצט — און אין דער לעצטער רגע איז טאַקע אַ נס געשען — אָבער נישט דער, אויף וועלכן יידן האָבן אזוי אויסגעקוקט: דעם אַכזרס האַרץ איז געבליבן פֿאַרשטיינערט ווי געווען, נניערט דער נס איז געווען גאָר אַן אַנדערער, ווייל צוויי טעג פֿאַר דער פֿאַרטרייבונג איז אין געהיים אַראַפּגעקומען קיין אַנקאַנאָ אַ שליח פֿון יוסף נשיא און דאַנאָ גראַציאָ און האָט איבערגעגעבן דעם רבֿ משה באַ-סוואַ אַ שרייבן פֿון זינע האַרץ, און אין שרייבן איז געווען געזאָגט:

„צו אַלע הייליקע קהילות בכל תפוצות ישראל. פֿרידן צו אייך, פֿיל־געליבטע ברידער, און פֿאַרנעמט די רייד פֿון אונדז, יוסף נשיא און דאַנאָ גראַציאָ. איר זאָלט וויסן, אַז גאָט דער אַלמעכטיקער, וואָס לוגערט־אַראַפּ פֿון די הימלען אויף אייער נויט און לייַדן, האָט אין זײַן באַרעמהאַרציקייט זיך פֿאַרגענומען אייך צו העלפֿן, צו טריקענען אייערע טרערן און צו שטילן אייער געוויין, און וויסן

זאָלט איר, פֿיל־געפּלאַגטע ברידער, אַז די ישועה קלאַפּט שוין אין טויער. דער אַלמעכטיקער, ברוך הוא, האָט בשעתו נאָענט געלייגט צום האַרצן זײַן קנעכט און מיין האַר, דעם פֿאַרשטאַרבענעם סולטאַן סוליימאַן, ער זאָל אונדז געבן אַ מתנה די שטאַט טבֿריה און נאָך זיבן שטעט אין הייליקן לאַנד פֿון אונדזערע אַבֿות, און זײַן יורש סעלים, דער איצטיקער מלך ירום הורג, האָט דאָס אויך מיט זײַן חותם באַשטעטיקט. אַ סך יאָרן זײַנען אַוועק, זינט מיר האָבן באַ-קומען די טייערע מתנה. אַצינדערט, ווען עס האָבן זיך אָנגערוקט שווערע צײַטן אויף אונדזער געליבטן פֿאַלק, האָט אונדז גאָט ברוך הוא אײַנגעגעבן אַ געדאַנק. מיר זאָלן דאַרטן מיט זײַן הילף אויפֿ-בויען אַ היים פֿאַר יידן, און אַז אונדזערע ברידער פֿון אַלע מדינות, וואָס ווערן גערודפֿט און געיאָגט, זאָלן זיך דאַרטן באַזעצן אונטער דער שוץ פֿון דעם גערעכטן סולטאַן סעלים, און זאָלן דאַרטן גע-פֿינען אַ רוין און זיכערן האַרבעריק. מיר זײַנען אײַך מודיע, אַז אין האַפֿן פֿון ווענעדיג וועלן שטיין שיפֿאָ, גרייט אויפֿצונעמען אַלע יידן, וועלכע וועלן פֿאַרטריבן ווערן פֿון זייערע ביז איצטיקע ווייני-ערטער. זײַט וויסן, אַז די שיפֿן שיקן מיר אַרויס נאָך אײַך, ברידער, כדי אײַך אַראָפּצוברענגען אין אונדזער לאַנד, וווּ עס וועט מיט גאָטס רצון אויפֿגעריכט ווערן אַ היים פֿאַר יידן. קומט, ברידער, אין נאָמען פֿון גאָט דעם אַלמעכטיקן, און מיר וועלן אײַך באַשיצן און באַשירעמען.

געטריבן דורך אונדז, יוסף נשיא, הערצאָג פֿון נאַקטאָס און די צוועלף ציקלאָרן, אין טלאָס בעלוועדער, אויפֿן ברעג פֿון באַס-פֿאַר, נעבן קאָנסטאַנטינאָפּאָל, אין חודש אלול, יאָר פֿינף טויזנט דרייהונדערט פֿיר און דרייסיק פֿונעם וועלטבאַשאַף.

געהערט אַזאַ בשורה — און די ווערטער פֿון יוסף נשיא האָבן מיט דער גיכקייט פֿון אַ בליץ זיך אַריבערגעטראַגן פֿון מויל צו מויל — האָבן בײַ יידן מיט אַ מאָל אויפֿגעשטראַלט די פֿאַרצוויי-פֿלעטע אויגן און די געקרימטע רוקנס האָבן זיך אויסגעגלייכט. די שַנאה צו יוסף נשיא, וואָס האָט נאָך גאַר נישט לאַנג געפֿלאַקערט, האָט מיט אַ מאָל זיך אײַנגעלייגט, און די קללות, וואָס האָבן אין דער שטיל זיך געשאַטן אויף דעם שטאַלצן ייִדישן פֿירשט פֿאַרן אַרײַנציען זײַנע ברידער אין אומגליק, האָבן זיך אין ברכות פֿאַר-וואַנדלט.

— די גאולה איז שוין נאָענט! — האָבן יידן איינער צום אנדערן גערעדט מיט פֿרייד און התפעלות — דער מלך המשיח איז געקומען... מיר האָבן געוואוסט, אַז אונדזער הילף וועט קומען נאָר פֿון אים, פֿון יוסף הנשיא... .

און אַרומגעשפּרעזט האָט מען מיט מונטערע טריט, און פֿון גרויס שמחה איז מען זיך געפֿאלן איינער דעם אנדערן אויפֿן האַלדו, און זיך געקושט און געווען שיכור פֿון גליק, און אפֿשר האָט מען אין די געטאָס פֿון אַנקאַנער פּראָווינג נאָך קיין ראש־השנה ביז איצט ניט מתפלל געווען מיט אַזוי פֿיל בטחון און שמחה; יום־כיפור ניט געפֿאַסט מיט אַזוי פֿיל ברען און שמחה בית־השואבֿה, ניט גע־הוליעט מיט אַזאַ האַפֿערדיקייט — ווי אין יענעם ישועה־יאָר תּשלה, ווען דאָס געשפּענסט פֿונעם גירוש האָט פֿאַרשפּרייט זינען שוואַרצע פֿליגל איבער די ייִדן־גאַסן, אָבער צו גלייך מיט דעם האָבן זיך שוין געהערט די טריט פֿון משיח... .

און ווען עס איז אַנגעקומען דער לעצטער טאָג, וואָס דער פּויבס האָט פֿאַר די יידן באַשטימט, האָט די הייליקע קהילה פֿון אַנקאַנאָ זיך אַרויסגעלאָזן אין וועג, געגאַנגען זינען אַלע, אין זייער שפּיץ — דער גרויסער רבֿ און מקובל משה באַטשאָ, נאָך אים — די וויללערנערס און די יוסטע באַלעבאַטים, און ווייטער די סוּח־רים, די בעלי־מלאכות מיט זייערע געזעלן, גאָר צו לעצט די קבצ־ניט, די הַנזער־גייערס. אַלע מיט ווייב־און־קינדער, מיט קלומעקלעך אויף די אַקסלען און אין די הענט, וואָרעם נאָר קליינע משאות האָבן זיי געמעגט מיטנעמען מיט זיך, און אַלץ וואָס עס האָט אַ ווערט, האָבן זיי געמוזט איבערלאָזן. די פֿאַרטריבענע האָט באַ־גלייט אַ צעהוליעטער המון. מען האָט געפֿינט, געליאַרעמט, גע־וואָרפֿן שטיינער, און איידער די יידן האָבן נאָך באַוויזן צו פֿאַרלאָזן די טויערן פֿון דער שטאָט, האָט דער המון זיך אַ לאָז געטאָן, ווי די פֿאַרצוקטע וועלן, אויף די הפֿקרדיקע הַנזער, אויף דעם איבער־געלאָזענעם האַב־און־גוטס, און גאַנצע דריי טעג און דריי נעכט האָט דער ווילדער פעבל זיך געלאָזט ווילגיין.

א לאנגן און שווערן וועג האָבן די יידן געהאַט דורכצומאַכן. וואָס זינען פֿאַרגאַנגען און זיי האָבן זיך אַלץ געשלעפט צווישן בערג און צווישן טאַלן. עס האָט זיי געמאַטערט די היץ פֿון זי טעג, אײלנהויך געוואָרפֿן דער פֿיבער אין די נעכט. זייערע קליידער זינען צעריסן געוואָרן, זייערע פֿיס האָבן געבלוטקט פֿון די שטיי-נער אויפֿן וועג. זייערע כוחות האָבן געצאָנקט פֿון הונגער און דאַרשט. אָבער זיי האָבן זיך ניט געקלאָגט, ווייל אַ גרויסע ליכטיקע האָפֿענונג האָט זיי געטראָגן.

און ווען זיי זינען מיט מי און מאַטער אָנגעקומען אין ווענעדיג און פֿון ווייטנס שוין געזען די פֿלאַמענדיקע גריין-גאַלדענע ווימפלען אויף שטאַלצע מאַסטן — האָבן זיי מיט דאַנק און ליבע אויפֿגעהויבן די אויסגעצערטע אָנמאַכטיקע הענט צום הימל, ווייל זיי האָבן גע-וואָסט, אַז דאָס וויגן זיך אויף די כוואַליעס פֿילצאַליקע קאַראַוועלן, וואָס יוסף נשיא און דאַנאַ מענדעס — גאָט זאָל פֿאַרלענגערן זייערע לעבנס! — האָבן געשיקט אין האַפֿן פֿון ווענעדיג אויפֿצונעמען די פֿאַרטריבענע און זיי אָפֿצופֿירן אין הייליקן לאַנד.

ריגע 1939

ש. אָפֿטער

פון היסטאָרישן ראַמאָן

אין אַ נײַער וועלט

קאַפיטל 2

... אויפֿן פֿאַרט זינען בלויז געבליבן די עטלעכע ייִדישע מש-פחות. די פֿרויען מיט דעם קליינוואַרג האָבן זיך אַוועקגעזעצט אויף די אָנגעוואָרפֿענע באַלקעס, נעבן די וואַלן¹. אַנדערע האָבן זיך אומרוק געדרייט נעבן שטאַטהויז, וווּ מען האָט אַנגעזעצט

¹ העכערע ערטער ביים ברעג וואַסער.

צוויי פֿון זייערע ברידער. זיי האָבן מיט זשענדעקייט געקוקט אויף דעם שיינעם אינדזל מיט די גוטע הנזער, נאָר קיינער האָט זיי נישט פֿאַרבעטן צו קומען איבערנעכטיקן. ביי די אַרײַנגאַנגען פֿון טייל הנזער האָט מען שוין אָנגעצונדן די אויללאַמפּן. זיי האָבן זיך געוויגט אויף די אַנזערנע אַרויססטאַרטשענדיקע שטאַנגען און געוואָרפֿן אַ טריבן שיין. פֿון די פּיל טרינקהנזער אויף די איי־בערשטע גאַרנס האָט זיך געטראָגן אַ רוישיקער שיכורער טומל. די יידן, פֿאַרצווייפֿלטע, האָבן געטראַכט: אין וועלכן האַרבע־ריק² זאָלן זיי גיין מיט די פֿרויען און די קליינע קינדער? ווער וועט זיי אַרײַנגעמען, אָן זיי האָבן ניט קיין געלט און זייער סחורה איז פֿאַרמשפּונט? אַלע ווייסן וועגן דעם. זיי פֿאַרדריסט שוין, וואָס זיי זענען נישט געלאָפֿן גלייך בעטן דעם פּריסט, וואָס איז פֿריער געווען ביים פֿאַרט — אפֿשר וואָלט ער געהאַט אַ ביסל אַנזען מיט זיי. דער אַלטער טאַבאַק־הענדלער אַברהם ישראלי האָט גע־קנייטשט זען פֿאַרוואַרטן שטערן, געגלעט די גרויע פֿון טאַבאַק פֿאַרגעלטע באַרד. ער האָט ניט געקאַנט פֿאַרשטיין, ווי אַזוי די שטאַט־באַאַמטע האָבן געקאַנט טאַן אַזאַ זאַך צו זיי, וועלכע זענען געווען געטרייע בירגער פֿון דער האַלענדישע קאַלאָניע אין בראַזיל. אַזוי גראַב באַהאַנדלען, גראַד ווען זיי זענען אין אַזאַ נויט, נאָך דער באַרויבונג פֿון פּיראַטן און אָן אַ היים? צי האָבן זיי דען ניט געטאַן אַלץ — מיט געלט, מיט קרבנות — אויפֿצוהאַלטן די האַלענדישע הערשאַפֿט אין זייער היים אין בראַזיל? ער איז צו־געגאַנגען צום יונגן סאַלאַמאָן פיטערסען:

— זאָג מיר נאָר, סאַלאַמאָן, דו קענסט דאָך די געזעצן פֿון די האַלענדישע געריכטן. קאַנען זיי טאַקע פֿאַרקויפֿן אונדזער סחורה און אונדז דאָ לאָזן אַדעם־נאַקעט?
סאַלאַמאָן, אַ יונגער מאַן מיט אַ קליין, שוואַרץ שפּיץ בערדע־לע, מיט אַ ווייסן פֿאַרפֿלעקטן קאַלנער און אַריבערגעוואָרפֿן דעם

² איינפֿאַרהויז.

שוואַרצן טוניק, איז געשטאַנען מיטן פנים צום וואַסער, אַ פֿאַר-
טיִפֿטער אין געדאַנקען. ער האָט שוין לאַנג וועגן דעם נאַכגע-
טראַכט. ער, סאַלאַמאַן פֿיטערסען, וואָס איז נאָך געווען אַן אַרײַנ-
גייער אין געריכטן און אַ קענער פֿון די האַלענדישע געזעצן נאָך
אין אַמסטערדאַם, איידער ער איז אַוועק קיין בראַזיל, איז געקומען
צו גאָר נישט קיין פֿריילעכן אויספֿיר. ער האָט אָבער נישט געהאַט
קיין האַרץ אַרויסצוקומען אַזוי נאַקעט מיטן אמת. ער האָט גע-
טראַכט ווי צו קומען אין געריכט און עפעס פֿון דאָרט אַרויסקריגן.
— וואָס שווינגסטו, סאַלאַמאַן? עס איז נישט גוט, זעט-אויס.

דאָס האַרץ שרעקט מיך!

סאַלאַמאַן האָט זיך פֿאַמעלעך אויסגעדרײַט צום אַלטן ישראלי,
געקוקט אויף אים מיט זײַנע שוואַרצע אויגן.

— ניין, נישט גוט, ר' אַברהם. פֿאַר אַ חוֹב קאַנען זיי טאָן

אַלין!...

זייער געשפרעך האָט זיך איבערגעריסן, וואַרעם פֿון שטאַט-
הויז איז אַרויסגעקומען אָשר לוי. ער האָט געאַנללט צו זיי מיט
גיכע טריט. אין זײַן רירעוודיקן גאַנג האָט זיך געטראָגן אַ סך
האַפֿערדיקייט. אַברהם ישראלי איז אים אַנטקעגנגעגאַנגען, אַנגע-
שטעלט אַ פֿרעגנדיק פנים. אָשר לוי איז צוגעקומען נאָענט און
הויך געזאַגט:

— ר' אַברהם, איר קאַנט זאַגן אַזער שנור חנה, אַז איר מאַן

וועט די נאַכט האָבן אַ גוט געלעגער אויף דעם שיפֿמאַסטערס
חשבון...

אַברהם ישראלי האָט טרויעריק אַרונטערגעלאָזט דעם קאַפּ.
די האַפֿערדיקע רייד האָבן אים נישט באַרוקט, ווען זײַן זון זיצט
אין תּפֿיסה און זײַן שנור און אייניקלעך ליגן אין דרויסן אַן אַ
לעפֿל וואַרעמס דאָס חיות צו דערהאַלטן. עס זעען זיך נישט קיין
גרויסע אויסזיכטן, עס זאָל ווערן בעסער.

אָשר לוי האָט אַנגעשטעלט זײַנע שטרענגע אויגן אויף סאַ-
לאַמאַנען. ער האָט שוין פֿאַרשטאַנען, אַז סאַלאַמאַן האָט זיי פֿאַר-

טײַטשט די האַלענדישע געזעצן און געמאַכט דעם אַלטן ישראלי אַ שווער האַרץ.

— איר וועט זען, נאָך מאַרגן וועלן זיי אים אַרויסלאָזן! זיי קאַנען אים נישט האַלטן פֿאַר קיין משכּוֹן. דאָס געריכט וועט זיך אויסלאַכן פֿון דעם שיפּמייסטער.

סאַלאַמאָן פיטערסען איז שוין געוואָרן אַנגעשפּאַרט, וואָס מען מישט זיך אין זײַנע פֿאַך-קענטענישן. ער האָט פֿאַרושמורעט די אויגן און גענומען רעכענען מיט די פֿינגער, מיט אַ זיגערישער געניטקייט:

— ערשטנס, זאָגט דאָס געזעץ...

— וואָס מיר געזעץ! עס איז נישטאָ און עס טאָר נישט זײַן אַ געזעץ, וואָס זאָל האַלטן פֿאַראַנטוואָרטלעך איינעם פֿאַרן צווייטנס חוּב. איין ייד איז מחויב, איז ערײַ צו העלפֿן דעם צווייטן, מען קאַן אים אָבער נישט באַשטראַפֿן פֿאַרן צווייטנס שולד.

סאַלאַמאָן האָט ביטולדיק געשמייכלט. ער האָט שוין געהאַט די דערפֿאַרונגען און געווסט ווי בייגעוודיק די געזעצן זײַנען, און אַז דער פֿאַראורטייל קעגן די יידן שפּילט זייער אַ וויכטיקע ראַלע אין די געריכטן.

— לויט דער קאַלטקייט צו אונדז זע איך, אַז זיי ווילן אונדז דאָ נישט, און וועלן טאָן אַלץ, מיר זאָלן פֿאַרלירן... — האָט סאָ-לאַמאָן שטיל געזאָגט, ווי ער וואַלט נישט געוואַלט, די אַנדערע יידן זאָלן הערן.

— איך וועל קעמפֿן קעגן דעם. איך וועל עס נישט דערלאָזן. דאָ וועט געזעץ זײַן געזעץ פֿאַר אַלעמען גלייך, ווי אין אַמסטער-דאַם!...

— צו שטרײַטן פֿאַר דעם לוינט זיך סײַ ווי. צי מיר וועלן געווינען, ווייס איך נישט... — האָט סאַלאַמאָן ביטער געשמייכלט. אַלע האָבן זיך איצט צוגעהערט צו דעם שמועס, ווי זיי וואַלטן זיך געוואַלט דערוויסן, ווי עס זעט-אויס זייער לאַגע. האָבן זיי געקוקט אויף סאַלאַמאָנען — איז זייער מצבֿ געווען נישט קיין גע-

הויבענער; האבן זיי געווענדט זייערע בליקן צו אָשר לוי — האָט זיך בני זיי געוועקט אַ שטיקל האָפֿענונג. די האָלענדער זינען נישט קיין גולנים, נישט קיין אינקוויזיטאָרן ווי די פֿאַרטוגעזער. ווער נאָך ווי די האָלענדער האָבן זיי געהאַלפֿן נאָך די שפּאַנישע אינקוויזיציעס, וווּ קיין ייד האָט מער נישט געקאַנט לעבן, און דער צאָרן האָט זיך אויסגעגאַסן אַפֿילו אויף די אייניקלעך פֿון די משומדים?

אויך ריקאַ נוניעס, די גבֿירטע, האָט זיך אויסגעדרייט מיטן פנים אַוועק פֿון ים, וווּ זי האָט די גאַנצע צייט געקוקט אין דער ווינטקייט אַרײַן. זי האָט אַ וויילע געזוכט מיט די אויגן, זיך אָפּגע-שטעלט מיט זיי אויף אָשר לוי. איר טונקל, עכט־שפּאַניש פנים, פֿאַר-מילדערט מיט אַן איידעלן אַריענטאַלישן רייך, איז איצט געווען טרויעריק־בלאַס, אירע פעכשוואַרצע האָר האָבן צניעותדיק אַנגע-הילט און פֿאַרשלייערט איר פנים ווי אין אַ שוואַרצער רעם. זי האָט זיך צוגעהערט, וואָס אָשר לוי האָט געזאָגט. אַ דינער, קוים־באַמערקטער שמייכל האָט אַ צוק געטאַן אַרום אירע ליפֿן. באַלד האָט אַ טרער אַ ציטער געטאַן אין אירע אויגן און פֿאַרנעפֿלט אירע שוואַרצאַפֿלען. זי האָט אַרונטערגעלאָזט אירע וועס, ווי זי וואַלט זיך געשעמט מיט איר טרער, וואָס איז געבליבן הענגען הינטער דער ברעם. זי האָט זיך האַסטיק צוריק אויסגעדרייט צום ים.

אָשר לוי האָט פֿאַרביסן אַ ליפֿ. ער האָט זיך דערמאַנט, וואָס ריקאַ נוניעס האָט געטאַן פֿאַר אים. אַ דאַנק איר איז ער געראַ-טעוועט געוואָרן. פֿאַרן אָפֿפֿאַרן איז ער געבליבן אַן געלט, איבער דער בהלה פֿון די פֿאַרטוגעזישע אַרײַנדרינגערס. זי האָט אים גע-נומען אויף אירע הוצאות, איבער אַ קליינעם חובֿ, וואָס אים איז געקומען פֿון איר מאַן. איצט איז איר אַליין נישט גוט; איר מאַן איז פֿאַרשווונדן געוואָרן בעת דעם רויבערישן אַנפֿאַל אויף דער פֿליטים־שיף אין מיטן ים. ער איז פֿאַרשווונדן צוזאַמען מיט אירע סחורות. איז ער געבליבן לעבן? קיינער פֿון זיי ווייסט נישט. עס

האָט אָשר לוי אַרומגעכאַפּט אַ גרויס רחמנות צו דער פֿרוי. זי וועט אַפֿשר דאַרפֿן בלייבן אָן עגונה אין בלי פֿון אירע יונגע יאָרן. ריקאַ נוניעס איז לאַנג נישט געשטאַנען ביים ים, ווי אירע פֿיס וואָלטן פֿון מידיקייט נישט געקענט האַלטן איר בייגעווידיקן קערפּער. זי האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף די באַלקעס, נעבן די אַנדערע מידע יידן. די עטלעכע משפּחות, איבער הויפט די וואָס האָבן געהאַט קינדער, זענען שוין געווען אומרויק. די עלטערע קינדער זענען געזעסן אָנגעלענט מיט די מידע קעפלעך אויף די מוטערס שויסן. זייערע בלאַסע פּנימער מיט די הונגעריקע אויגן האָבן אָן ווערטער געבעטן עסן. זייערע הערצעלעך זענען געווען פֿאַרחלשט. די קלענערע קינדער האָבן געוויינט; די צייט פֿון עסן איז שוין אַריבער און דער הונגער האָט גענאַנט אין זייערע ליידיקע אינגעוויידן.

דוד ישראלס ווייב, חנה, אַ שוואַרצע, דאַרע פֿרוי מיט אָן אויסגעצויגן איידל פנים, האָט צעעפֿנט איר דאַרן, אַנגעפֿאַלענעם בוועם, געשטופּט די אויסגעליידיקטע ברוסט צו איר זייגקינד. דאָס קינד האָט זיך אַ וואָרף געטאָן מיט אַ הונגעריקן אימפעט. די מוטער האָט פֿון דעם האַסטיקן ציען פֿון דעם זייגקינד אַזש הויך אַ קרעכץ געטאָן פֿון ווייטיק:

— דער גולן זייגט פֿון מיר ס'חיות אַרויס, ווי אַן אמתער פּיראַט! — האָט חנה מיט אַ פֿאַרשולדיקט שמייכלעך זיך ווי פֿאַר-ענטפֿערט פֿאַר איר שוואַכקייט צו קרעכצן אַזוי אַפֿן, אָן בושה. משה אַמבראַזיסעס פֿרוי, צפּורה, וואָס איר מאַן איז פֿאַרנומען געוואָרן צוזאַמען מיט חנהס מאַן, דוד, האָט שווער אַפּגעזיפֿצט, שטיל גערעדט צו זיך:

— וואָס מיר האָבן אַמאָל אַרויסגעוואָרפֿן, וואָלטן זיך איצט די קינדערלעך מיט דעם געקוויקט... ווער ווייסט, צי מען וועט זיי אַזוי גיך אַרויסלאָזן. דער שיפֿמייסטער מיינט, אַז מיר באַהאַלטן צירונג.

חנה האָט גאָר נישט געענטפֿערט. בלויז אירע אויגן זענען

אָנגעפֿולט געוואָרן מיט טרערן. דער שווער, אַבֿרהם ישֿראֿלי, איז צוגעקומען, געגלעט די קינדער איבער די קעפֿלעך און שטיל געזאָגט:

— שטאַרק זיך, חנה: מיר האָבן געהאַט ערגערע צייטן, און נאָט האָט אונדז געהאַלפֿן. איידער עס ווערט ליכטיק, ווערט נאָך אַ מאָל פֿינצטער.

חנה האָט אויף דעם שווערס טרייסטווערטער ליב געשמייכלט. איר פֿנים האָט ווידער אויפֿגעבליט אויף אַ רגע מיט אַ יונג-מיי-דלשער חנעוודיקער שיינקייט.

— איר מוזט שוין אויך זיין הונגעריק, שווער! אפֿשר וועלן מיר צוגיין אין אַ האַרבֿעריק, פֿאַרקויפֿן מײַן זינדן קאַפֿטיכל. איר האָט אַזוי ווינציק געגעסן די גאַנצע צייט...

— ווער טראַכט וועגן עסן? אפֿשר די קינדערלעך. און אַ שטיקל דאָך איבערן קאַפֿ דאַרף מען דאָך אויך...

— טאַקע יאָ, אַ דאָך איבערן קאַפֿ... — וועגן דעם האָבן שוין אַלע געהאַט פֿאַרגעסן, אַזוי צעטומלט זײַנען זיי געוואָרן פֿון דער ערשטער באַגעגעניש אויפֿן אינדזל. בײַ נאַכט וועט זיכער ווערן שטאַרק קאַלט. שוין איצט טראַגט זיך פֿון ים און פֿון די אויסגוסן אַ שאַרפֿע קעלט, ווי זיי וואַלטן זיך געפֿונען נישט אויף דער יבשה, נאָר אין מיטן ים.

אויך אָשר לוי, וועלכער האָט נישט געהאַט קיין משפּחה, קיין קליינע קינדער, האָט מיט אַ מאָל דערפֿילט די גרויסע זאַרג, וואָס ליגט אויף אַלעמען. ער אַליין קען נעכטיקן וווּ עס זאָל ניט זיין. אָבער די פֿרויען, די קינדער? וואָס שטייען זיי אַזוי פֿאַרלוירן? אַט האַסטו דיר די גרויסע סוחרים, די געניטע צירונג און געווירן-און טאַבאַק-הענדלערס! זיי ווייסן נישט אַפֿילו, ווי אַזוי צו קריגן אַ שטיקל ברויט אויף באַרג...

אָשר לוי האָט זיך אַפֿגעריסן פֿון די ייִדן און זיך ווידער געלאָזט צום שטאַטהויז. פֿון וואַנען זאָלן די שטאַטישע איינוווינערס וויסן, אַז זיי האָבן נישט וואָס צו עסן? אַז אַלע מיינען, אַז עס

זינען געקומען ריכע יידן! נאטירלעך, קיינער פֿון זיי קען זיך נישט אוועקלאזן בעטלען, מאַכן אַ רחמנותדיק פנים צו קריגן אַ נדבָה, אָבער עפעס מוז געטאָן ווערן...

נעבן דער וואַנט פֿון שטאַטהויז איז געשטאַנען אַנגעלענט אַ פֿאַרמעליקטער האַלענדער און געקניט זיין פֿון טאַבאַק פֿאַרגעלטע וואַנצע. אָשר לוי האַט זיך אָפּגעשטעלט. ער האַט פֿאַרשטאַנען, אַז דאָס מוז זיין דער בעקער פֿון שטאַט.

ביידע האָבן זיך שאַרף אַנגעקוקט, ווי זיי וואַלטן שוין לאַנג געזוכט איינער דעם אַנדערן. דער בעקער, אַנדרוס דע האַאָז, האַט אָבער נישט געקענט פֿאַרשטיין, פֿאַר וואָס דער הויכער טונקעלער ייד איז אין אַזאַ פֿאַרלעגנהייט, פֿאַר וואָס ער גייט נישט גלייך צו אים צו צו פֿרעגן וועגן ברויט. זאַלן שוין טאַקע די יידן נישט האָבן אויף צו קויפֿן ברויט? געוויינלעך, אַז אַ שיף קומט-אָן, בלייבט ביי אים נישט קיין ברויט, און דאָ — אַזאַ שיין ביסל מענטשן, און קיינער קומט נישט צו אים. ביי אים איז דאָ גענוג ברויט, סײַ אַלט געבאַקנס און סײַ פֿרישס, אויך ביליקע קוקורוזע-פלעצלעך, וואָס די אינדיאַנער קויפֿן. ער פֿילט, אַז ער דאַרף נאָך נישט אַהיימגיין. ער זעט נישט, אַז עמעצער פֿון זיי זאַל גיין אין אַ האַרבּערק. און אפֿשר ווילן זיי גאָר נישט קויפֿן קיין ברויט פֿון אַ האַלענדישן בעקער און זיין וואַרטן איז אומזיסט?

ער האַט זיך אָפּגעריסן פֿון דער וואַנט.

אָשר לוי האַט זיך אַנגענומען מיט כּוח און אָפּגעשטעלט דעם פֿאַרמעליקטן האַלענדער:

— אפֿשר קענט איר מיר זאָגן, וווּ עס געפֿינט זיך אַ בעקער?

— געטראַפֿן, איך בין דאָס דער בעקער, אַנדרוס דע האַאָז!

שמייכלט דער האַלענדער.

— נו, גאָט האַט מיך גלייך געפֿירט צום ריכטיקן מענטש.

איז אפֿשר קען מען קריגן ביי אַינך אַ פֿאַר ברייטלעך? — זאָגט

שוין אָשר לוי מיט דרייסטקייט, ווי ער וואַלט געהאַט אַ פֿולן

בייטל מיט געלט.

— מען קען, אַלט-געבאַקנס און אויך אַ פּאַר פּרישע... —
קראַצט זיך דער האַלענדער ביים אויער נעבן זינע לאַנגע, בלאַנד-
פּאַרמעליקטע האַר, וואָס הענגען אַפּיר פֿון אונטער זיין ברייטן
רונדיקן הוט.

דער בעקער אַנדרוס דע האַזא איז נאָך אַלץ אין אַ פּאַרלענג-
הייט: ער וואַלט אַפּשר פּריער געדאַרפֿט פֿרעגן דעם ייד, צי ער
האַט צו באַצאָלן פֿאַרן ברויט, נאָר עס פּאַסט נישט. זיי זעען נישט
אויס קיין שלעפּערס, די יידן, קיין צעהויליעטע מאַטראָזן מיט לויזע
בייטלען. מען קען גאָר נישט וויסן. נעבן אַזעלכע יידן קען ער
נאָך אַליין אויפֿגעריכט ווערן, נישט דאַרפֿן זיך ברענען און בראַטן
ביים אויוון גאַנצע נעכט.

זיי האָבן זיך אוועקגעלאָזט צום קאַנאַל. די קליינע געשעפֿט-
היזער, שאַפּעס, זינען שוין געווען פּאַרמאַכט. בלויז אַ וועכטער
מיט אַ ביקס און אַ קלאַפּער פּאַרשטעקט אין גאַרטל האַט זיך
געדרייט נעבן די אויסגעשטרעקטע קאַנאַנען ביים וואַסער-טויער.
אין קאַנאַל האָבן זיך אומרויק געהוידעט די זעגל-שיפֿלעך.

דער בעקער אַנדרוס דע האַזא האַט איבערגעריסן דאָס שווינגן:

— איר בלייבט וויינען דאָ?

— יאָ, דאָס לאַנד געפֿעלט אונדז! — האַט אָשר לוי געזאָגט.
— מען זאָגט, אַז מען וועט אייך דאָ נישט לאָזן בלייבן, כאַטש
דאָס לאַנד דאַרף האָבן נייע מענטשן... — האַט דער האַלענדער
אים געקוקט אין פנים אַרײַן.

— די האַלענדער האָבן אונדז אַלע מאָל געהאַלפֿן אין אַ נויט,
די גאַנצע וועלט ווייסט וועגן דעם — האַט אָשר לוי רויק געזאָגט.
— יאָ, אָבער אונדזער הערשער סטאַזענט (פיטער סטייווע-
סענט) איז גאָר נישט ווי קיין האַלענדער. ער איז אַ טערק, אַ מאַס-
קאָוויטער צאָר! — האַט זיך דער בעקער בעבייזערט.

זיי זינען אַרויף אויף אַ שמאַל בריקל, וואָס האַט זיך געצויגן
איבער דעם קאַנאַל, און אַריבער אויף דער צווייטער זייט גאַס. אַ
שיטערע ריי היזער האַט זיך געצויגן פּאַזע דעם קליינעם פּאַרט.

דער בעקער אנדרוס דע האַז איז אַרונטער הינטער אַ קליינער שטיינערנער געבידע. ער האָט אויפֿגעשלאָסן די הינטערשטע טיר, אַרונטערגעגאַנגען עטלעכע טרעפלעך און אַנגעצונדן אַן אויללאַמפּ. אין דער קעלער־בעקערײַ איז געוואָרן ליכטיק. פֿון אינעווייניק האָט אַרויסגעשלאָגן אַ מחיהדיקע קאַרנדיקע וואַרעמקייט.

— אַ צען ברייטלעך וועט זיין גענוג? — האָט דער בעקער אַרויסגעשרייען פֿון קעלער.

— דערווייל גענוג! — האָט אָשר לוי געזאָגט.

דער בעקער איז אַרויסגעקומען מיט אַ קוישל ברויט, עס אַוועק־געשטעלט נעבן די טרעפּ און פֿאַרשלאָסן די טיר.

אַנדרוס דע האַז האָט שוין געזען, אַז דער ייד האָט זיך נישט געכאַפט צו באַצאָלן, האָט ער פֿאַרשטאַנען, אַז ער האָט נישט קיין געלט. ווי דאָס האַרץ האָט אים פֿריער געזאָגט. צוריק וועט ער שוין אָבער דאָס ברויט נישט אַרײַנגעמען. ער האָט זיך ווידער גענומען קראַצן בײַ די פֿאַרמעליקטע האַר, ווי ער וואַלט זיך גע־ישוּבֿט וואָס צו טאָן.

— נו, די קינדערלעך מוזן שוין זיין הונגעריק. מיר וועלן זיך שוין מאַרגן אָפּרעכענען. ווער עס עסט אַנדרוס דע האַזעס ברויט, וועט שוין קיין אַנדער ברויט נישט עסן.

אָשר לוי איז פֿון גערירטקייט געבליבן שטיין ווי געליימט. אַז ער איז געקומען צו זיך, האָט ער פֿלינק אַ נעם געטאָן דאָס ברויט אויפֿן אַקסל און מיט אַ ציטערדיק פֿריילעך קול געזאָגט:
— אַ דאַנק דיר, ברודער, פֿאַר דער ערשטער הילף! מיר וועלן באַצאָלן פֿילפֿאַכיק.

אָשר לוי האָט זיך מיט פֿעסטע טריט אַוועקגעלאָזט אַריבער דעם קאַנאַל צום פֿאַרט, בײַם שטאַטהויז. די קינדערלעך האָבן אים נאָך פֿון דער ווייטנס דערזען. זיי האָבן גענומען לויפֿן אַנטקעגן אים און מיט גרויס פֿרייד געשרייען:

— אָשר לוי, אָשר לוי!

אָשר לוי האָט געשמייכלט מיט אַ גליקלעכן שמייכל. זיין טונקל

פנים, מיט די שווארצע פֿעפֿערלעך אויף דער לינקער באַק און ביי דער גאַמבע איז געווען צעפֿלאַמט. די יידן האָבן געזען, אַז ער טראָגט פֿאַר זיי אַ גרויסע מתנה. זיי האָבן זיך ראַפּטום אויפֿגע-שטעלט. ניט אַזוי דאָס ברויט האָט זיי גערירט, נאָר זיי האָבן דער-זען, אַז זייער האָפֿענונג צו געפֿינען אַ ברודערלעכע האַנט אין דער נייער וועלט הייבט אָן מקוים ווערן, און ווידער דורך אָשר לוי. אָשר לוי איז צוגעגאַנגען צו ריקאַ נוניעס, וועלכע האָט געקוקט אויף אים מיט ברייטע-צעפֿנטע גוטע אויגן, וואָס האָבן אויסגע-דריקט פֿרייד און דאַנקשאַפֿט צו אים.

— מרת נוניעס, איך גיב אַיך דאָס ברויט, אַלעמען גלייך צו פֿאַרטיילן, ווי איר זינט געווינט פֿון אַינער הויז דאָס צו טאָן. די קינדערלעך האָבן געטאַנצט אַרום אָשר לוי. די עלטערן איז געווען גוט צו זען, ווי די קינדער האָבן ווידער דערפֿילט, אַז זיי זינען פֿאַרזאַרגט. די עלטערע קינדער זינען אַוועקגעלאָפֿן צום ברוינעם, וואָס איז געשטאַנען אין מיטן אָפֿגעליידיקטן מאַרקפֿעלד. נענטער צו דער פֿעסטונג. זיי האָבן זיך גוט אַנגעטרונקען און נאָך געבראַכט וואָסער פֿאַר די אַנדערע.

די האַלבע לבנה איז שוין געשטאַנען אין מיטן הימל. אַ בלאַטע, בלויז ליכטיקייט האָט זיך אויסגעשפּרייט איבער דעם מאַנהעטן-אינדזל. דער ים האָט זילבערדיק געקיקלט זינע אומרוקע, שוין-מיקע כוואַליעס צום ברעג.

— איצט מוזן מיר גיין זוכן נאַכטלעגער! — האָט אָשר לוי געזאָגט.

ער איז צוגעגאַנגען צו דוד ישראלס פֿרוי, גענומען איר צוויי-יאַריק קינד, וואָס האָט געדרימלט נעבן איר. אַ באַפֿרייטע פֿון איר שווערן עול, האָט חנה זיך אויפֿגעשטעלט מיט איר זייגלינג. די יידן האָבן זיך אַלע געלאָזט נאָך אָשר לוין צו די הַיזער. כמעט אַ דריטל פֿון די הַיזער זינען געווען שענקען און אייבערשטע טרינקהַיזער. דאָס האָבן זיי שוין געקאַנט זען פֿון דער צעהויליע-טער, טומלדיקער פֿריילעכקייט, וואָס האָט זיך געטראָגן פֿון דאַרטן.

די לופט ארום די הונדערט איז געווען אַנגעזאָפּט מיט דעם שאַרפֿן גערוד פֿון ביר און בראַנפֿן.

די עטלעכע ייִדישע משפּחות האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין דרויסן, ווי זיי וואָלטן ניט געווען זיכער, צי וועלן זיי קאָנען קריגן דאָ אַ געלעגער. און אויב יאָ, צי קאָנען זיי אַרײַנגיין מיט קליינע, מידע קינדער און פֿרויען אין אַזעלכע טומלדיקע הונדער.

דער קירכנגלאַק אין דער נאַענטער פֿעסטונג האָט מיט אַ מאָל גענומען קלינגען. שטיל און פּאַמעלעך האָבן זיך די קלאַנגען צע-ברומט אין דעם האַרבסטיקן אָווט אַרײַן. זיי האָבן אויסגעקלונגען גיין קלאַנגען, וואָס האָט אַנגעזאָגט דער שטאַט, אַז דער אָווט האָט זיך געענדיקט. אין די טרינקהונדערט איז מיט אַ מאָל געוואָרן אַ בהלה. די באַלעבאַטיים האָבן ברייט געעפֿנט די טירן און די געסט האָבן גיך פֿאַרלאָזן. פֿון די ריכטע שענקן זינגען אַרויס די טוהרים. די פּאַטראָנען אין זייערע בלויע, קורצע רעק מיט די זיל-בערנע קנעפּ, מיט די קורצע סאַמעטענע קנייהויזן. פֿון די אַרעמע אייבערשטע טרינקהונדערט זינגען אַרויס די באַלמעלאַכעס.

פֿון דעם אייבערשטן טרינקהויז, קעגנאיבער דעם ברונעם, זינגען אַרויס עטלעכע שטילע מענער מיט דעם בעקער אַנדרוס דע האַאָז בראש. דער בעקער האָט זיך אַ וויילע אַינגעקוקט אין די ייִדן. זינגע בליקן האָבן מיט אַ מאָל גענומען בלאַנדזשען, ווי ער וואָלט עמעצן געזוכט. באַלד האָט ער זיך אָפּגעריסן פֿון זינגע פֿריינד, צוגעגענט צו אַשר לויף, ווי זיי וואָלטן שוין געווען אַלטע באַקאַנטע :

— איר שטייט נאָך אַלץ אויף דער גאַס? — האָט זיך דער בעקער געוונדערט — קומט, איך וועל אַנך ווייזן אַ שטיל פּלאַץ צו שלאָפֿן. דאָס זינגען מיינע פֿריינד, די שניידערס ווערביק און מישעלסען — האָט ער אַנגעוויזן אויף זינגע צוויי פֿריינד, וואָס האָבן זיך דערנענטערט.

אַשר לוי האָט געדריקט די הענט פֿון די גייע באַקאַנטע. דער דאַר-פּנימדיקער ווערביק, מיט די שמאַלע אויפֿגעהויבענע דאַרע

אקסלען, האָט גוט באַטראַכט אַשר לוי, זיך אויסגעדרייט, בליצנ-
דיק מיט זינע פֿלינקע אויגן צו די אַנדערע יידן:
— איר זינט אויך אַ ייד, ווי זיי אַלע? — האָט ער אַ פֿאַר-
ווינדערטער געפֿרעגט.
— יאָ, ווי זיי אַלע! — האָט אַשר לוי שמייכלענדיק געענט-
פֿערט.

— מיר האָבן דאָ נאָך אַ ייד אַזאָ ווי איר, יאַקוב באַרסימען?
— האָט דער צווייטער שניידער, יאָן מישעלסען, געזאָגט.
— יאָ? קענט איר מיך אפֿשר פֿירן צו אים? — האָט אַשר
לוי אַ דערפֿרייטער אַ פֿרעג געטאָן.
דער בלאַגדער יאָן מישעלסען האָט צעשאַרט זינע נאַסע, פֿון
טאַבאַק פֿאַרברויגטע וואַנצעט. זינע שטיפֿערישע בלויע אויגן האָבן
זיך געמאַכט תּמּעוואַטע.
— ווי קאָן איר אַיך פֿירן צו אים, אָז יענער, זאָגט מען, באַ-
האַלט זיך פֿון אַיך.

דער בעקער אַנדרויט דע האַזו האָט אים לייכט אַפּגעשטופּט.
— הער-אויף, שניידערישער ליץ? מען זאָגט... אַבער איר
ווייס, אַלע ווייסן, אָז ער איז שוין עטלעכע טעג אויפֿן לאַנגן אינדזל
(לאַנג אַיילענד), ער וווינט טאַקע אין ווערנאַאַר וועסלס הויז.
פֿון דער ווייטנס, פֿון דער פֿעסטונג אַרויס, זינען אַנגעקומען
די נאַכטוועכטערס, מיט וויגנדיקע לאַמטערנעס אין די הענט. די
פֿייערלעך אין די לאַמטערנעס האָבן געדראַעט אַלץ גענטער און
גענטער.

— די קלאַפּערוואַך גייט שוין, קומט, זיי וועלן אַיך אַרויס-
טרייבן פֿון שטאַטטויער!

די יידן האָבן גענומען האַסטיק נאַכגיין די דריי אַינזוויינערס
פֿון ניי-אַמסטערדאַם, די ערשטע פֿריינד, וואָס זיי האָבן דאָ גע-
קראָגן. אַש לוי האָט געקוקט הינטערוויילעכץ, די נאַכטוועכטערס
האָבן געאַיילט צו זיי. זיי זינען געווען גוט באַוואַפֿנט מיט נאַכ-
הענגענדיקע שווערדן אויף די ברייטע באַזילבערטע פּאַסיקעס, געבן

זייערע פיסטוילן זענען געווען פֿארשטעקט קלאַפּערס, צו רופֿן די אינווייניגערס בעת אַ סכּנה, אַן אַנפֿאל פֿון אינדיאַנער אַדער אַ שריפֿה. די דרײַ האַלענדערס האָבן זיך געאַזלט אַלץ נענטער צום קאַנאַל, ווי זיי וואַלטן געוואַלט באַשיצן די עלנטע יידן, בײַ דער פּערלגאַס האָבן זיי זיך אָפּגעשטעלט.

— דאָ ווײַנט אַינער יאַקוב באַרטימסען! — האָט אַדרוס דע האַאַז אַנגעוויזן אויפֿן האַרבּעריק.

דאָס צווייגאַרנדיקע הויז, פֿון האַלענדישע העלגרויע קאַכל-ציגל, איז שוין געווען האַלב־אויסגעלאָשן. בלויז די אייבערשטע פֿענצטער אין די משופּעדיקע בוידעם-צימערן זענען נאָך געווען באַלויכטן. פֿון די הויכע קווימענס מיט די אינזערנע פּיגורן, האָבן זיך געצויגן דינע, וויסע וואַלקנס רויך, וואָס זענען זיך צעשווומען אין דער לויטערער בלויער נאַכט אַרײַן.

אַשר לוי האָט זיך אַנגענומען מיט מוט, אַרויף אויף דער הויכער וועראַנדע מיט די קנלעכדיק געשניצטע קאַרניזן. דאָס טונ-קעלע פֿאָדערהויז איז נאָך געשטאַנען אָפֿן, אַ טונקעלער אויללאַמפּ האָט באַלויכטן די דעמבענע וויגטירן. אַשר לוי האָט מיט ביידע הענט צעפֿענט די טירן. עטלעכע דרייסטערע יידן זענען מיט אים אַרײַן אינעווייניק.

דער טרינקזאַל איז שוין געווען ליידיק. די אינזערנע לאַמטערנע האָט טרייב געלויכטן אַרױנטער פֿון באַלקן. דער דיל איז געווען באַשאַטן מיט וויסלעכען ים־זאַמד. די ווענט — באַהאַנגען מיט הערנערדיקע הירשנקעפּ. ברוינע, דערשראַקענע הירשן־אויגן האָבן מיט אַ גלאַנציקן גליווער געגלאַצט צו דער טיר. צווישן די הירשן־קעפּ זענען געהאַנגען יאַגדביקסן. בײַ דער זעט, אויפֿן גרויסן טיש־קאַסטן, זענען געשטאַנען גלעזער, אַלערליי פֿלעשער, שוואַרצע פֿלע־שער מיט אַלטן האַלענדישן ווייץ. בײַ דער זעט — פֿעסלעך ביר מיט הילצערנע קראַנען. אין דער לופֿט איז נאָך געהאַנגען אַ שווערער, געדעמפֿטער גערוד פֿון ביר און רויך פֿון טאַבאַק.

עס האָבן זיך דערהערט טריט פֿון דעם זעטיקן אַלקער. עס

איז אַרויסגעקומען אַ הויכע פֿרוי, די באַלעבאַסטע פֿון האַרבעריק, נעעליטע וועסעלס. זי האָט זיך אַוועקגעשטעלט מיט די הענט פֿאַר-לייגט אויף די פֿעסטע ברייטע היפֿטן, אַנגעקוקט מיט אירע קאַלטע, בלויע אויגן די געסט. אירע אַרבל זינען געווען פֿאַרשאַרצט; עס האָט זיך געזען, אַז אירע שטאַרקע מוסקולירטע הענט קאַנען געבן אַ קלאַפּ.

— דאָס טרינקהויז איז שוין פֿאַרמאַכט און אויב פֿאַר נאַכט-לעגער — האָט איר געדאַרפֿט קומען פֿריער! — האָט זי זיך געבייזערט.

אַשר לוי האָט זיך פֿאַרבייגט און שטיל געזאָגט:

— גנעדיקע פֿרוי, זינט אונדז מוחל! מיר האָבן נישט געוויסט די געזעצן פֿון שטאַט. קאַנען מיר זען יאַקוב באַרסימסען?

— ער איז נישטאָ! איך האָב גאָר נישט געוויסט, אַז ער האָט אַזוי פֿיל פֿרענד... — האָט זי געזאָגט און זיך געלאָזט צו דער טיר, זי געעפֿנט, אַרויסגעקוקט אין דרויסן. זי האָט אַרויפֿגעשאַרט העכער אויפֿן קאַפּ איר שפיציקע קופּקע, זיך ווי דערשראַקן פֿאַר דער צאָל מענטשן.

— איך האָב נישט קיין אַרט פֿאַר אַזוי פֿיל יידן. דערצו האָבן מיר די מאַטראַסן געוואָרנט, מען זאָל זיך היטן פֿאַר אַינך... אַשר לוי האָט זיך ביטער צעשמייכלט. אַ שייגעם נאַמען האָט מען זיי דאָ שוין געמאַכט!

— נישט אמת גנעדיקע פֿרוי! גיט אַ נאַכטלעגער פֿאַר די פֿרויען און קינדער, מיר וועלן צאָלן, מיר האָבן אונדזער סחורה אויף דער שיף.

— אויב איר האָט נישט קיין געלט, גייט צום פֿריסט אין דער פֿעסטונג. ער באַזאָרגט די אַרעמע לייט...

אַשר לוי האָט געוויסט, אַז ער קאַן נישט אַוועקגיין. ער מוז האָבן אַ נאַכטלעגער פֿאַר די קינדער און פֿרויען, זיי וועלכע זינען קיין מאָל נישט געווינט געווען צו אַזאַ עלנטקייט. גיין, ער האָט

זיך נישט פֿאָרגעשטעלט, אַז דעם ערשטן טאָג אין נײַ־אַמסטערדאַם זאָלן זײ דאַרפֿן זוכן צו בעטלען אַ שטיקל ברויט און אַ נאַכטלעגער. — נו, פֿאַרנעמט זיך פֿון דאַנען! איך מוז אויספֿאַלגן די שטאַט־געזעצן, נײַן אַ זײַגער אין אַונט צו פֿאַרמאַכן דאָס הויז. אַט רוף איך שוין די נאַכטוועכטערס, זײ זאָלן אײַך פֿאַרנעמען... זי האָט זיך ווידער געלאָזט צו דער טיר, פֿון דער זײַט האָט ריקאַ נוגיעס זי פֿאַרהאַלטן. ריקאַ נוגיעס האָט אַראָפּגענומען איר קדושי־פֿינגערל פֿון פֿינגער, אַ גאַלדן רינגל באַזעצט מיט דריבנע דימענטלעך.

— איך וועל אײַך געבן אַ משפּון דאָס רינגל.

געעלטע וועסעלס האָט אָפּגעלאָזט די וויגטירן און זיך דער־נענטערט צו ריקאַ נוגיעס. פֿון דעם האַסטיקן אַוועקגיין פֿון דער שוועל האָבן זיך די וויגטירן לאַנג געוויגט הין־און־צוריק.

— לויטן געזעץ טאָר איך נישט נעמען קיין משכּנות. כּוועל פֿרעגן מײַן זון, ווערנאַר.

זי האָט זיך אַרײַנגעבויגן מיט אַ האַלבן קערפּער צום אַלקער און אַ רוף געטאָן מיטן פֿינגער איר זון. פֿונעם אַלקער איז אַרויס־געקומען איר זון, ווערנאַר וועסעלס, אַ הויכער, ברייטבייניקער האַלענדער מיט אַ ווייט־לײַזונטענעם קאַלנער איבער דעם סאַמעטע־נעם טוניק.

— מיר האָבן דאָ ייִדן, וואָס זענען הענט אַנגעקומען. דער רוח ווייט זײ, קיין געלט האָבן זײ נישט. אַט דאָס שטיקעלע האָט עפעס אַ ווערט?

זי האָט דערלאָנגט איר זון דאָס רינגל. ער איז צוגעגאַנגען צום טונקעלן אויללאַמפּ, אַרויסגענומען פֿון טאַש אַ פֿאַרגרעסער־גלאַז, עס אַרײַנגעשטופּט אין אויג.

ער איז צוריקגעקומען געלאַסן. אַלע האָבן איצט געקוקט אויף אים. אויף זײַן דיקלעך פנים מיט די קליינע פֿאַרזשמורעטע אויגן האָט זיך נישט געזען קיין שום אויסדרוק. ער האָט דאָס רינגל פֿאַרשטופּט אין טאַש פֿון זײַן טוניק און לײַכט אַ שאַקל געטאַן

מיטן קאפ. אָשר לוי האָט מיט אַן אינגעהאַלטענעם אַטעם אָפּגע-
זיפּצט.

די באַלעבאָסטע פֿון האַרבעריק איז צוגעגאַנגען צו אָשר לוי
און שטיל געזאָגט, ווי זי וואָלט אים אינגערדימט אַ סוד:
— איר האָט מיר גאָר נישט געגעבן, איר הערט?
— גאָר נישט! — האָט אָשר לוי געענטפֿערט.

ער האָט געעפֿנט די טירן און אַרײַנגערופֿן די יידן, וואָס זײַנען
געבליבן שטיין אין דרויסן. די עטלעכע און צוואַנציק מענטשן,
האַבן ניט דרייסט זיך אַרײַנגערוקט. ווערנאַר וועסעלס איז זיי
האַטטיק אַנטקעגן געגאַנגען, זיי פֿאַרהאַלטן מיט אויסגעשטרעקטע
הענט:

— בלויז די פֿרויען און קינדער און דער אַלטער מאַן! —
האַט ער אָנגעוויזן אויף דעם כּפֿודיקן אַלטן אַבֿרהם ישראלי.
— נו פֿאַרנעמט זיך! די קלאַפּערוואַך שטייט שוין אין דרויסן.
אָשר לוי איז צוגעגאַנגען צו אַבֿרהם ישראלי, אָנגענומען זײַן
ציטערדיקע האַנט:

— זײַט ניט פֿאַרזאָרגט, מיר וועלן ניט פֿאַרלוירן גיין אין
דער שטאָט!

זיי זײַנען אַרויס אין דרויסן. אויף דער פּערלגאַס איז געווען
שטיל. בלויז די קלאַפּערוואַך איז געשטאַנען קעגן דער וועראַנדע
און ווי געוואַרט אויף זיי. דער אָנפֿירער פֿון דער וואַך, דער שאַוט
(שעריף) קאַרנעליוס וואָן טיענהאַופֿען, איז צו זיי צוגעגאַנגען, זיי אַ
וויילע באַטראַכט. ער האָט זיך אָנגעלענט אויף זײַן שווערד, צע-
שפּרייט די פֿיס אין די גרויסע שטייול, מיט די ברייטע אַריבער-
געוואַרפֿענע כאַליעוועס.

— וואָס שלעפּט איר זיך דאָ אַרום, יידן?
אָשר לוי האָט זיך שוין ווידער געפֿילט דרייסט. איצט, אַז די
פֿרויען און קינדער זײַנען שוין באַזאָרגט, האָט ער זיך נישט מער
וואָס צו שרעקן.

— מיר שלעפּן זיך נישט אַרום. האַלענדישע אונטערטאַנען

שלעפן זיך בלויז אַרום, ווען זיי ווערן באַזיגט פֿון די שונאים פֿון אונדזער פֿאַטריאַ (פֿאַטערלאַנד).

דער שאַט וואָן טיענהאַפֿען איז פֿון דעם ידנא דרייסטקייט אַ וויילע צעטומלט געוואָרן. ער האָט צעשאַרט זינע געדיכטע וואַנצעט, פֿאַרביסן אַ ליפּ. זינע אויגן האָבן זיך אַנגעצונדן מיט אַ ביי פֿינערל:

— מיר פֿרעגן אַנדן נישט ווער איז זענט. די, וואָס האָבן ניט קיין נאַכטלעגער, זינען שלעפֿערס. וואָס שנעלער איר וועט פֿאַר-לאָזן דעם פֿאַרט, אַלץ געזינטער פֿאַר אַנדן ...

— אַ דאַנק פֿאַר דער גאַסטפֿרינדלעכקייט! מיר אַנטלויפֿן בלויז פֿון פֿאַרטוגעזער און שפּאַניער, ווי אַלע האַלענדער, אויב זיי פֿאַרלירן אַ שלאַכט ... מיר האָבן זיך באַדענקט דאָ צו בליבן, און די פֿאַטריאַ וועט אונדז באַשיצן ...

די טיר פֿון האַרבעריק האָט זיך געעפֿנט און ווערנאַאר ווע-סעלס האָט זיך אַרויסגערוקט מיט אַ רויכערדיקער ליולקע אין האַנט. ער האָט געשמייכלט מיט אַ ברייט-צעפֿנט מויל. זינע גרוי-סע, וויסע ציין האָבן העל אַרויסגעבלישטשעט.

— נו, איך גיי פֿאַרמאַכן ס'הויז. צינט צו מאַכן נאַכט. בלויז פֿון רחמנות וועגן האָב איך אַרײַנגענומען די פֿרויען און קינדער. האָט אַ ביסל אַנזעעניש מיט די פֿרעמדע! — האָט ער זיך גע-רייצט מיט וואָן טיענהאַפֿען.

— כ'פֿאַרשטיי, פֿון רחמנות וועגן ... — האָט דער שאַט גע-זאָגט מיט אַ סאַרקאַסטישן שמייכל — זי פֿאַרויכטיק, ווערנאַאר ... און איר, יידן, וועט שוין מוזן פֿאַרלאָזן דעם טויער פֿון שטאַט! — האָט ער מיט אַ כּעס געזאָגט, אויסלאָזנדיק זיין צאָרן צו די יידן.

זיי האָבן זיך אַרויסגעלאָזט פֿון פּערלאַגאַט, אַרונטער צום וואַ-סערצוים בנים מזרח-טייך. ווערנאַאר וועסעלס האָט פֿריילעך נאַכ-געשריען צו אַשר לוי, וועלכער איז אים שטאַרק געפֿעלן געוואָרן: — גיב אַכטונג אויף די וועלף, ייד! זיי דרייען זיך דאַרט אַרום פֿראַנק און פֿריי.

די וואַגלערס זינען געגאַנגען מיט דער גאַס פּאַזע דעם שטילן מזרח-טען. אַריבערן אַנגוס האָבן זיך געזען די געדיכט-באַביי-מערטע אינדזלען. זיי זינען צוגעקומען צו דער הילצערנער וואַנט פֿון דיקע באַלקעס מיט שאַרפֿע שפיצן אויבן. פֿון דער ווינטס האַט זיך שוין געזען דער טויער, וועלכער איז נאָך געשטאַנען אָפֿן. זיי זינען אַרויס פֿון טויער. ביים געדרייטן זאַמדיקן וועג האַט זיך געצויגן אַ קליינער טאַל. עס האַט זיך געהערט דאָס פֿליעסקען פֿון אַ לויפֿנדיקן טיכל, ווי בשכּנות וואַלט געווען אַ קליינער וואַ-סערפֿאַל. די וועכטערס האָבן זיך אומגעקערט, צוגעשלאָסן די טיר און איבערגעלאָזט די יודן אויסער דער שטאַט. אָשר לוי האַט אַרויפֿגעלייגט די הענט אויף דער ברוסט און מיט אַ טיפֿן אַטעם אַרײַנגעצויגן אין זיך די פֿרישע, שמעקנדיקע, האַרבסטיקע לופֿט, וואָס האַט זיך מיט טויזנטער ריחות געטראָגן פֿון דעם וואַלדיקן מאַנהעטן-אינדזל.

קאַפיטל 39

צו אַ נײַ לעבן

עס איז אָנגעקומען אַ בלייכער האַרבסטיקער טאַג. די זון האַט זיך נישט געקענט דורכשפּאַרן דורך די געדיכטע וואַלקנס. די שטאַט האַט שוין באַלד געהאַט פֿאַרגעסן אין דער מלחמה מיט די אינדיאַנער צוליב אַ פֿלויס... אין האַפֿן זינען שוין ווידער געשטאַנען שיפֿן, וואָס זינען אָנגעקומען פֿון אַלע וועלטטיילן: פֿון האַלאַנד, ענגלאַנד, קאַראַטאַ, די דרום-לענדער און פֿון די מערבֿ-אינדיעס. ביים האַפֿן זינען געלעגן אָנגעלייגט בערג מיט סחורה, ריזיקע פֿעסער מיט אויל, מיט טראָן, זעק מיט צוקער, מיט פֿאַרב, קעסטלעך מיט צירונג, פֿינגער-הוטן, שערן, מעטערס און טעפֿ, וואָס מען האַט דאָ אַהערגעבראַכט. אויף אַנדערע ערטער זינען געלעגן סחורות אויף אַרויסצושיקן: זעק מיט מעל, פֿיש, גערויכערטע פֿליישן, ביבער-פֿעל, חזיר-פֿעטס, אַרבעס און אויסטערס. טייל טרע-גערס האָבן אָנגעלאָדן די שיפֿן, וואָס האָבן געדאַרפֿט פֿאַרלאָזן דעם

האַפֿן, און אנדערע האָבן אויסגעלאָדן די שיפֿן פֿון די ווינטע לעב-
דער.

בנים האָפֿן איז געווען אַ טומל. פֿיל וועגענער זינען אָנגעקומען
מיט נייע סחורות און אנדערע זינען אוועק. ביי די פֿאַרטן זינען
אויך געשטאַנען קלענערע שיפֿן, וואָס זייער מאַרשרוט איז געווען
בלויז פֿון ניי-אַמסטערדאַם קיין ביוועריק. צום פֿאַרט-אַראַנזש (אַל-
באַני) און צוריק. אויך שיפֿן, וואָס האָבן זיך געצויגן צו דער באַ-
זיגטער קעשמיר-פֿעסטונג, וואָס סטייוועסענט האָט צוריקגענומען פֿון
די שוועדן בנים דרום-טייך.

אַשר לוי האָט פֿאַמעלעך געשפּאַנט פֿאַרבני די האַפֿנס. ער האָט
געקוקט אויף די שיפֿן און זיין האַרץ איז געווען אָנגעפֿולט מיט
פֿרייד. ער האָט געקוקט אויף דעם וואַסער, אויף דעם אומענדלעכן
ים, און געדוכט האָט זיך אים, אַז די גרויסע וועלט שטייט פֿאַר
אים איצט אָפֿן. יעדע שיף מיט די פֿאַנען אויף די הויכע מאַסטן,
האַט אים דערמאַנט די אַלע לענדער, וואָס ער האָט אין זיין לעבן
דורכגעשפּאַנט. ביז ער איז געקומען דאָ אַהער, וווּ ער האָט געפֿונען
אַ היים, וווּ ער גייט אויפֿבויען אַ משפּחה-לעבן.

נעבן דעם גרויסן פֿאַרט, וווּ עס איז געשטאַנען דער „גרויסער
קריסטאָפֿער“, האָט זיך אַשר לוי אָפּגעשטעלט. ער האָט געקוקט ווי
די טרעגערס פֿירן-אַרויס די סחורות, די גוטע שפּניזן פֿון בני-
אַמסטערדאַם. אַרום דער שיף האָבן זיך גענומען זאַמלען מענטשן,
טייל פֿון זיי מיט אַ ליידיקייטער נייגעריקייט ווי עלטערע מאַט-
ראַסן, אַלטע שיפֿבויערס, וואָס האָבן באַווונדערט די גרויסע שיף,
און זייערע יונגע הערצער האָבן זיי געצויגן צום ים. עס האָבן אויך
שוין גענומען אָנקומען פּאַסאַזשירן, וואָס גייען פֿאַרלאָזן די קאַ-
לאַניע און פֿאַרן אַהיים. אַרום זיי זינען געלעגן פּעקלעך, קופֿערטן
באַשלאָגן מיט אַניזערנע רייפֿן און גרויסע נאַכהענגענדיקע שלעסער.
אויף אַ סך פּנימער איז נישט געווען צו זען קיין פֿרייד פֿונעם
אוועקפֿאַרן. זיי האָבן זיך אוועקגעזעצט טרויעריקע, פֿאַרטאַן אין
זיך, ווי זיי וואַלטן שוין נישט געווען אויף דער וועלט.

אויך בנן אשר לויין האָט די פֿרייד גענומען אויסריינען. ער האָט זיך דערמאָנט אין יענע טעג פֿון דער אינדיאנישער בהלה. ער האָט זיך משער געווען, אַז אַ סך פֿאַרן איצט אַוועק, ווייל זיי זינען פֿאַראַרעמט געוואָרן פֿון די שריפֿות. זיי האָבן פֿאַרלוירן זייערע משפּחות און קיין זאך קען זיי דאָ מער נישט צובינדן. פּונקט אַזוי ווי זיי וועט דאָ באַלד אויך אַנקומען ריקאַ נוניעס און, ווי זיי, אַ טרויעריקע, פֿאַרלאָזן דאָס לאַנד.

אָשר לוי האָט זיך דערמאָנט, אַז ער איז נישט געקומען צו דער שיף צו וואַרטן ביז ריקאַ נוניעס וועט אַנקומען. דאָ אַהער וועט ער קומען ערשט שפּעטער, ווען אַלע יידן וועלן קומען זיך מיט איר געזעגענען, און עס וועט קומען אויך מרים. געקומען איז ער איצט אַזוי פֿרי צוליב עפעס אַנדערש. ער דאַרף צוגיין צום קלענערן פֿאַרט, וווּ עס שטייען די שיפֿן, וואָס פֿאַרן צום דרום-טייך.

אָשר לוי האָט געטראַכט, אַז ענדלעך האָבן די יידן געקראָגן, נאָך לאַנגע בקשות, די מעגלעכקייט אַרויסצושיקן די ערשטע לאַדונג מיט סחורה צו פֿאַרקויפֿן אויסער דער שטאָט, ביים דרום-טייך. פֿון דער ווייטנס האָט ער דערזען אַ קליינע גרופּע יידן. זיי זינען געשטאַנען האַרט ביים הילצערנעם בריקל, וואָס האָט זיך געצויגן צו דער שיף. ער האָט שוין געזען סאַלוואַדאָר ד'אַנדראַדאָ, יעקבֿ פּהן הענריקוס, אַברהם לוצענאַ, און יוסף אַקאַסטאַ. אַלע זינען זיי געקומען צו זען מיט די אייגענע אויגן דעם גרויסן זיג, וואָס זיי האָבן דערגרייכט אַרויסצושיקן סחורה פֿון שטאָט. אויפֿן בריקל זינען געגאַנגען היין-און-צוריק יצחק ישראלי און קאַרדאַזאַ און נאָכגעקוקט, וווּ די טרעגערס לייגן-אַוועק זייער סחורה אויף דער שיף.

אָשר לוי האָט גענומען זיך אַינלן. ער איז געגאַנגען מיט גיכע טריט. ער האָט זיך געוואַלט טיילן מיט דער פֿרייד און אויסגע-פֿינען גענויער וועגן זייער דערלויבעניש אַרויסצופֿאַרן פֿון שטאָט. אויב מען זאָל טאַקע קענען פֿאַרן צו אַלע פּונקטן פֿון דער גרויסער

קאלאָניע, עפֿענען זיך אויף פֿאַר זיי נײַע קוואַלן פֿון פרנסה. ער אַליין וועט אויך נישט בלייבן זיצן אין שטאַט. ער וועט אַוועק קיין ביוועריק, צו דער אַרענדזש-פֿעסטונג. דאָרט, אַרום יענער געגנט, איז דער קוואַל פֿון וואַנען עס קומען אַזוי פֿיל ביבערפֿעל, וואָס די צפֿונדיקע אינדיאַנער, די מאַהיגענס און די מאַהאַקס, ברענגען צום פֿאַרקויפֿן. ער וועט אויך איינשפּאַנען יעקבֿ באַרסימען אין דעם געשעפֿט און זייער פרנסה וועט זײַן געזיכערט. אויך פֿיל אַנדערע יידן וועלן קענען לעבן אַרום זיי, און זײַן האַפֿענונג צו עפֿענען נײַע מעגלעכקייטן, יידן זאָלן קענען קומען דאָ אַהער און האָבן פרנסה, וועט מקוים ווערן.

די סוחרים האָבן דערזען אַשר לויך אַנקומען, זײַנען זיי אים אַנטקעגנגעגאַנגען מיט פֿריילעכע פּנימער.

— נו, זאל זײַן מיט מזל-ברכה! — האָט אַשר לוי געווונטשן

און געדריקט סאַלוואַדאָר ד'אַנדראַדאַס האַנט.

— כאַפּט נישט, אַשר! הערט אַן איינפֿאַל פֿון סטיווענסענטס משרתים — די דערלויבעניש צו פֿאַרן איז אונדז אַפּגעזאַגט געוואָרן. נאָר אַזוי ווי מיר האָבן שוין איינגעפּאַקט און געדונגען די שיף, דערלויבן זיי בלויז די יונגע לײַט, יצחק ישראלי און קאַרדאַזאַ, צו פֿאַרן. פֿאַרשטייסטו זייער שכל? — האָט סאַלוואַדאָר ד'אַנדראַדאַ געפֿרעגט.

— עס איז לײַכט צו פֿאַרשטיין, דערלויבן מוזן זיי. נאָר זייערע ענגע הערצער קענען זיך נישט פֿאַרגינען אונדז אַנצוטאָן צו-פֿיל פֿאַרגעניגן... — האָט אַשר לוי געזאַגט און זײַן פנים איז געוואָרן אויפֿגעלעבט פֿון אַ זיגערישן שמייכל.

— שיקן מיר דערווייל די יונגע לײַט, ווי מיר האָבן אויסגע-

פלאַנירט — האָט יעקבֿ כהן הענריקוס געזאַגט.

— דאָס איז בלויז אַן אַנהייב. קיינער קען נישט צוריקהאַלטן אונדזערע רעכט. די רעכט, וואָס יעדער האַלענדישער בירגער מוז דאָ קריגן! — האָט אַשר לוי געזאַגט.

— אַ גרויסע טובֿה טוען זיי אונדז! מיר ריזיקירן מיט אונדזער

סחורה, שיקן עס אין די פֿאַרוואַרפֿנסטע ערטער. ווער פֿון די היגע סוחרים וואָלט זיך איצט אַרויסגעלאָזט פֿון שטאָט? — האָט יעקבֿ כּהן מיט אַ טענה זיך געווענדט צו אָשר לוינ.

— דאָס, זעט איר, זאָל אייך נישט אַרן. עס איז בעסער אזוי. זאָל מען ניט זאָגן, אז מיר נעמען פֿון עמעצן צו דעם ביסן פֿון מויל. מיר וועלן אויפֿבויען געשעפֿטן, פֿון וועלכע קיינער פֿון זיי האָט גאָר נישט געחלומט — האָט אָשר לוי געזאָגט, און געטראַכט, אז עס וועט אים גיין גוט, וועט ער אין שטאָט אויפֿבויען אַ גרויס שעכטהויז, ווי אין די גרויסע שטעט: ווי אין אַמסטערדאַם, ווי אין מאַריצשטאָט, אין בראַזיל. די פֿימערק וועלן זיך דאָ פֿאַרגרעסערן. נאַמסטערדאַם וועט ווערן אַ גרויסער צענטער, וואָס וועט שפּיין מיט פֿלייש אַ גאַנצע וועלט. ער, אָשר לוי, וועט דאָס אויפֿבויען, און פעטער סטיווענסענט וועט זיין צו־שוואַך צו קענען אים שטערן דאָס צו טאָן.

— דאָס הייסט, אַז דערווייל, אויב איך וועל מיר עפֿענען אַ בעקעריי, האָב איך נישט קיין שום האַפֿענונג? גלייב מיר, אָשר, איך וואָלט עס געטאָן מיט מער ליבשאַפֿט איידער שיקן סחורה דער רוח ווייסט אַווי! — האָט יעקבֿ כּהן איבערגעריסן אָשר לויס טראַכטן.

אָשר לוי האָט אים אָנגעקוקט מיט אַ טרויעריק שמיכעלע: אַוודאי וואָלט געווען גוט, אַז יידן זאָלן דאָ קענען טאָן פֿאַרשיידענע מלאַכות. דאָס וואָלט געבראַכט אַהער אַ סך יידן פֿון דער גאַנצער וועלט — אָנגעלאָפֿענע פֿון האַלאַנד. טייל פֿון זיי גוטע האַנטווערקערס: שניצערס, גאַלדשמידן, גלאַזשליפֿערס און אויך פֿון איינפֿאַכע מלאַכות: שניידערס, קירזשנערס און בעקערס.

— דאָס וועט אויך קומען מיט דער צייט. אָבער דערווייל דאַרף מען אַרויסרייסן וואָס מען קען. פֿאַלגט מיך, שיקט אַריין אַ פעטיציע! וואָס האָט איר צו פֿאַרלירן? לאַמיר טאַקע הערן, וואָס זיי האָבן צו ענטפֿערן! — האָט אָשר לוי געזאָגט. יעקבֿ כּהן הענריקוס האָט אים שוין מער נישט געשטעלט קיין

פֿראַגעס. ער האָט געקוקט אַרויף צו דער גאַס. פֿון דאָרט האָט זיך געזען אַנקומען דער אַלטער אַברהם ישראלי, וואָס האָט אַ פֿאַר-סאָפּטער אַהערגעאַנילט זיך צו געזעגענען מיט זיין זון.

— איר דאָרפֿט זיך נישט אַזוי אַנילן, איר האָט נאָך ציט! — האָט יעגבֿ כהן אויסגערופֿן צום אַלטן.

יצחק ישראלי האָט שוין געזען אַנקומען זיין פֿאַטער און ער האָט זיך אַרונטערגעלאָזט פֿון בריקל אַנטקעגן אים.

— וואָס ביסטו ווידער געקומען, זיך אויסמאַטערן? מיר האָבן זיך, דאָכט זיך, שוין געזעגנט? — האָט יצחק געזאָגט צום פֿאַטער מיט זאָרג, ווייל דער פֿאַטער איז שוין נישט געווען ביי די פּוּחות צו קומען צום האַפֿן.

— איך האָב זיך באַרעכנט, אַז אַזוי ווי איך דאָרף זיך געזע-גענען מיט ריקאַ נוניעס, בין איך געקומען אַ ביסל פֿרֿיער... — האָט דער אַלטער אַברהם ישראלי געזאָגט, קוקנדיק מיט ליב-שאַפֿט אויף זיין זון.

אַשר לוי האָט פֿון דעם אַלטנס דערמאָנען ריקאַ נוניעס לייכט אויפֿגעציטערט. ער האָט אויפֿגעהויבן דעם קאַפּ, זיך אומגעקוקט, צי קיינער האָט נישט באַמערקט זיין אויפֿציטערן. פֿון דער שיף האָט מען גערופֿן, געלאָזט וויסן, אַז די מענטשן זאָלן פֿאַרלאָזן דעם פֿאַרט. ישראלי האָט זיך נאָך אַ מאָל אַרומגענומען מיט זיין אַלטן פֿאַטער.

— גיב אויף זיך אַכטונג, יצחק! פֿאַרקריך נישט צו-ווייט צווישן די אינדיאַנער. זיי זיינען נאָך אויפֿגעצאָרנט... — האָט דער אַלטער אַברהם געזאָגט, קוקנדיק אויפֿן זון מיט זיינע פֿאַרטערטע אויגן. — זאָרג נישט, טאַטע. מיר טאָרן סיי ווי נישט פֿאַרקויפֿן לאַח-דים. מיר וועלן איינס און צוויי פֿאַרקויפֿן די סחורה אויף הורט צו די דאָרטיקע קרעמערס — האָט יצחק געזאָגט און זייטיק אַ קוועטש געטאָן מיט אַן אייגל צו אַשר לוי, וואָס האָט געמיינט, אַז דאָס דערציילט ער זיין פֿאַטער בלויז אַ מעשה, אַבער ער וועט

פֿאַרקויפֿן ווי עס וועט זיך לאָזן, אַבי צו ברענגען פרנסה פֿאַר זיין משפּחה.

יצחק האָט זיך פֿלינק געזעגנט מיט די אַנדערע סוחרים. בלויז ביי יוסף אַקאַסטאַ האָט ער זיך לענגער פֿאַרהאַלטן. אַקאַסטאַ האָט אים שטאַרק געדריקט די האַנט.

— געדענק, יצחק, אַז דו ביסט אונדזער ערשטער מענטש, וואָס פֿאַרט אויף אַזאַ נסיעה. מיר ווילן, אַז זאַלטט איבערלאָזן אַ גוטן נאַמען, וווּ דו וועסט גיין, און מאַך וואָס מער פֿאַרבינדונגען מיט מענטשן! — האָט יוסף אַקאַסטאַ אים אויפֿגעקלערט.

— איך וועל עס טאָן. איך בין אַלע מאָל גרייט צו פֿאַרן פֿאַר אַינך — האָט יצחק ישראלי געזאָגט אַ גערירטער פֿון דעם, וואָס אַקאַסטאַ לייגט אויף אים אַרויף אַזאַ אַחריותדיק געשעפֿט, וואָס מאַכט אים פֿילן, אַז ער איז שוין אַ דערוואַקסענער סוחר מיט על-טערע סוחרים צו גלייך.

— נו, אַינל זיך צו דער שיף! דאָס צווייטע מאָל וועל איך, מיט גאַטס הילף, שוין מיטפֿאַרן מיט דיר — האָט יוסף אַקאַסטאַ געזאָגט מיט אַזאַ זיכערקייט, ווי ער וואָלט שוין געהאַט די דער-לויבעניש פֿאַר דעם.

אַבְרָהָם ישראלי האָט אָנגענומען דעם זון ביים אַרעם, אַרויס-גענומען אַ ספֿרל פֿון בוזעם־קעשענע :

— נאָ, נעם דאָס מיט, וועסט האָבן אין וואָס אַרײַנצוקוקן. גיב זיך נישט אָפּ מיט קיין דברים בטלים און זאָג אַ תּפֿילה־לדרך, ווען די שיף וועט אָפּגיין פֿון פֿאַרט.

יצחק ישראלי האָט געשמייכלט מיט נאָכגעביקייט.

— טאַטע, איך פֿאַר דאָך נישט מעבר־לים, און אַלע תּרי־ג־מצוות וועל איך אויפֿן וועג סײַ ווי נישט קענען אָפהיטן.

— אַז דו וועסט וועלן, וועסטו קענען... — האָט דער אַלטער אַבְרָהָם אים ווי פֿאַרזיכערט.

יצחק האָט מיט די אויגן אַ זוך געטאָן זיין שטילן מיטפֿאַרער,

בנימין קארדאזא, וועלכער האט זיך אויף גיך געזעגנט מיט די סוחרים. ער האט אים א נעם געטאן ביים ארעם, און ביידע האבן זיך געלאזט גיין צו דער שיף.

קיין סך מענטשן זינען מיט דער שיף נישט געפארן. זי איז געווען מיינסטנס באלאדן מיט סחורה, מיט פארשיידענע נייטיקע זאכן, וועלכע זינען צוגעשיקט געווארן צו דעם טייל מיליטער, וואס איז איבערגעבליבן צו באוואכן די פעסטונג ביים דרום-טייך.

די מאטראסן האבן ארויסגעצויגן די אנקערס פון וואסער, ארויפגעצויגן די האלענדישע פאן אויפן העכסטן מאסט, צעפלאגטערט די זעלען און די שיף האט לאנגזאם זיך גענומען אפרייסן פון פארט.

די צוויי יונגע סוחרים זינען געשטאנען ווי צוויי פאראיינזאמטע מענטשן אויפן דעק און געפאכעט מיט די הענט. פון דער ווייטנס האבן זיי אויסגעזען ווי דערשראקענע יינגלעך. ביי דעם אלטן אברהם האט דאס הארץ זיך א קארטשע געטאן מיט יסורים; פאר וואס האט אים גאט געשטראפט, אז אזא יונג קינד זאל שוין דארפן אנהענגען אויף זיך אזא עול פרנסה. אויך די אנדערע סוחרים האבן געפילט דאס זעלביקע. וואס האבן זיי אבער געקענט טאן, אז די עלטערע סוחרים איז נישט דערלויבט צו פארן, אפילו נישט יוסף אקאסטא, וואס איז א מיטגליד פון דער אמסטערדאמער מערב-אינדיען-געזעלשאפט? זיי זינען אבער אינגעשפארט, די יינגלעך; זיי זינען פיל געליטענע און האבן פאר קיין זאך נישט קיין מורא. און עס איז דא א האפענונג, אז זייער נסיעה וועט זיך ענדיקן מיט גרויס דערפאלג.

זיי זינען לאנג געשטאנען ביז די שיף איז פארשוונדן אין נעפל אריין, און בלויז א שאטנדיקער פלעק האט זיך געוויגט אויף די הויכע כוואליעס. נאך דעם האבן זיך אלע אוועקגעלאזט צום פארט, ווו ריקא נוניעס האט געדארפט אוועקפארן. דער פארט איז געווען איבערגעפולט מיט מענטשן. עס האט געמאכט דעם איינדרוק, ווי די גאנצע שטאט וואלט געקומען בא-

גלייטן די מענטשן, וואָס פֿאַרלאָזן די קאַלאַניע. יעדער איינער האָט געהאַט וואָס איבערצוגעבן צו זייערע קרובֿים אויף יענער זייט ים. איינער וועגן זינע גרויסע גליקן און גוטע אויסזיכטן אויף ווייטער; אַנדערע, וועגן די אומגליקן, אַס מען האָט דאָ געהאַט אויסצושטיין פֿון די ווילדע אינדיאַנער. די מענטשן האָבן גערעדט הויך. דער טומל איז געשטיגן נאָך העכער ווי אויף דעם שטאַטישן יאַרמאַרק. די יידן זינען געוואָרן אומרויך. באַלד וועט מען שוין אַרויף אויף דער שיף און ריקאַ איז נאָך נישטאָ.

— אונדזער מיוחסת לאָזט אויף זיך וואַרטן. מען האָט נאָך געקענט זיך אַפרוען ביי מיר אין קעלער... — האָט אַברהם לוי צענאַ געזאָגט.

— זי קען נאָך פֿאַרשפּעטיקן! — האָט שוין ד'אַנדראַדאָ גע- זאָגט מיט אַן ערנסט פנים און געקוקט אַרויף צו דער שטאַט.
— זי האָט וווּ צו נעכטיקן, ברוך השם. קיינער טרעבט זי נישט אַרויס, חלילה! — האָט דער אַלטער אַברהם ישראלי געזאָגט. נאָר באַלד זינען אַלע פֿאַרשטומט געוואָרן. פֿון דער ברייטער גאַס, נישט ווייט פֿון דער פֿעסטונג, האָבן זיי געזען אַנקומען ריקאַ נוניעס. זי איז געגאַנגען געאַרעמט מיט חנה, דוד ישראליס ווייב. נישט ווייט פֿון זיי זינען געגאַנגען שושנה און מרים, און געטראָגן פֿאַרבונדענע קוישלעך אין די הענט, ווי זיי וואַלטן מיט גרויס ליב-שאַפֿט אַרויסגעוויזן זייער געטריישאַפֿט צו ריקאַ נוניעס. הינטער זיי זינען געגאַנגען משה אַמבראַזיוס און יצחק מעסע, און געטראָגן נאָך פעקלעך. נאָר פֿון הינטן זינען געגאַנגען די צוויי געלערנטע: דער פֿרומער דוד מאַקהאַראָ און דער געלערנטער געזעץ־קענער, סאַלאַמאָן פיטערסען, און דער שוחט אליהו נוניעס, ריקאַ נוניעס' שוואַגער.

אַשר לוי האָט זיך פֿאַררוקט אין אַ זייט, ווי ער וואַלט געוואַלט מאַכן זיין קומען זיך געזעגענען וואָס אומוויכטיקער. ער איז, ווי יעדער איינער, געקומען טאָן זיין חובֿ צו איינער, וואָס איז געקומען מיט אים, און ווי זיי, באַדויערט ער איר אַפּפֿאַרן. אָבער זיין האַרץ

און די שלייפן האָבן איצט געקלאַפט האַסטיקער ווי פֿריער. פֿון גרויס אויפֿרעגונג האָט ער געפֿילט, אַז זיין פנים ווערט פֿיבערדיק צעפֿלאַצמט. ער האָט דערפֿאַר מיט זינע קאַלטן הענט גענומען אַפֿ-קילן זינע באַקן, אַז זיין פנים זאָל נישט אויסזאָגן ווי צערודערט ער איז פֿון ריקאַ נוביעס' אַוועקפֿאַרן.

ריקאַ נוביעס האָט אויסגעזען העכער פֿון אַלע פֿרויען. זי איז געגאַנגען אָנגעטאַן אין זי שענסטע קליידער. פֿון אויבן, איבער איר סאַמעטענעם טוניק, האָט זי געטראָגן דעם וואַרעמען אַנגע-צויגענעם אייבער-מאַנטל, וואָס אַשר לוי האָט נאָך פֿאַרקויפֿט איר מאַן איידער זיי האָבן פֿאַרלאָזט בראַזיל. אָבער לוי האָט שווער און טיף געאַטעמט. ער האָט געהאַט דאָס געפֿיל, אַז דאָס האָט זי אָנגעטאַן דאָס קלייד צוליב אים, צו דערמאַנען אים צום לעצטן מאָל אין איר טיפֿער פֿרינדשאַפֿט צו אים. זי וויל בליבן אין זיין זכרון ווי אין דעם מאַמענט, וואָס האָט אים און איר פֿאַרשאַפֿט אַזוי פֿיל גליק. דאָס גליק וועט זיך שוין אָבער מער נישט אומ-קערן. ריקאַ נוביעס האָט אויסגעזען צו זיין רויק. זי האָט אַפֿילו געשמייכלט צו אַלעמען. מיט אַן אָנגעשטרענגטן טרויעריקן שמייכל. אַלע זינען איר אַנטקעגנגעגאַנגען אַפּצוגעבן איר דעם לעצטן כּבֿוד.

— איך דאַנק אַיך זייער, וואָס איר זענט געקומען זיך מיט מיר געזעגענען! — האָט ריקאַ נוביעס צו זיי געזאָגט, אָבער אירע אויגן זינען נישט געווען געווענדט צו קיינעם פֿון זיי; זיי זינען געווענדט בלויז צו דער שיף, „דער גרויסער קריסטאָפֿער“.

— עס וואָלט געווען בעסער פֿאַר אונדז, ווען איר זאָלט געווען קענען בליבן... — האָט סאַלוואַדאָר ד'אַנדראַדאַ געזאָגט און אין זינען געהאַט, אַז זיין משפּחה וואָלט זיך געפֿילט איבער-גליקלעך, זי צו האָבן פֿאַר אַ הויזפֿריינד.

— זי פֿאַרט נישט אַוועק אויף אייביק, זי וועט נאָך, מיט גאַטס הילף, צוריקקומען מיט איר מאַן. ריקאַ נוביעס האָט ליב די שטאַט און זי פֿאַרשטייט, אַז דאָ וועט איר מאַן קענען פֿיל אויפֿטאַן, — האָט חנה ישראלי געזאָגט, צודריקנדיק ריקאַ נוביעס צו זיך.

— נישט אמת? — האָט חנה געפֿרעגט און געקוקט מיט פֿאַר-
ליבטע אויגן צו איר.

ריקאָ נוניעס האָט אויף דעם גאָר נישט געענטפֿערט, נאָר גע-
שמייכלט מיט איר טרויעריקן קאַלטן שמייכל. דער שמייכל איז
אַבער גיך פֿאַרשוונדן פֿון איר בלאַס פנים.

— לאַמיר צוגיין נענטער צו דער שיף, — האָט זי געזאָגט,
אויפֿהייבנדיק מיט דער האַנט דעם לאַנגן אייבער-מאַנטל, וואָס האָט
דערגרייכט ביז צו אירע קנעכלעך.

אַלע האָבן זיך געלאָזט נאָך איר. אָשר לוי האָט זיך גערוקט
אַלץ נענטער צו מרימען, ווי ער וואָלט געזוכט באַשיצונג נעבן
איר. ער האָט געפרוּווט אויפֿכאַפֿ איר בליק, נאָר ווי אויף להכעיס,
האָט זי אַ פֿאַרטראַכטע געהאַלטן אַרונטערגעלאָזט די אויגן. ער האָט
דערפֿאַר געמוזט צוגיין זייער נאָענט צו איר און זי האָט צו אים
אויפֿגעהויבן איר פנים. זי האָט צו אים ליכט געשמייכלט, ווי זי
וואָלט נישט געוואָלט אַרויסווייזן איר זיגערניש געפֿיל, וואָס האָט
זי אין גאַנצן באַהערשט. בלויז אירע אויגן האָבן פֿאַרראַטן אירע
געפֿילן. זיי האָבן געבליצט מיט אַ יוגנטלעכן נקמה-פֿייערל, פֿונקט
ווי אין יענעם טאָג ווען אָשר לוי האָט איר געזאָגט, אַז ער מיינט
אויף אַן אמת מיט איר חתונה צו האָבן. אירע באַקן זינען געווען
צעפֿלאַמט און זי האָט אומרויק געביסן אירע ליפֿן, ווי אַננצוצוימען
איר פֿרייד, וואָס האָט אַרויסגעקוועלט פֿון איר ליב צוליב ריקאָ
נוניעס' אַוועקפֿאַרן.

איצט וועט זי מיט אַ גרינג האַרץ קענען תנאים שרייבן מיט
אָשר לוי און מיט אים חתונה האָבן.

— דו וואַרטסט שוין דאָ לאַנג, אָשר? דו האַסט זייער גוט
געטאָן, וואָס דו ביסט געקומען זיך געזעגענען — האָט מרים גע-
זאָגט. זי האָט אַנגענומען זיין אַרעם און אַרויפֿגעקוקט מיט ליב-
שאַפֿט צו אים.

— יא, איך וואַרט שוין דאָ, ווי אַלע, אַ היפשע צייט. וואָס האָט
דאָס גענומען אַזוי לאַנג? — האָט אָשר לוי געפֿרעגט.

— עס איז נישט אזוי ליכט זיך צו שיידן, אָשר. זי וועט דאָ אַלעמען אויספֿעלן, בײַ די ישראלים אין הויז איז געווען ווי ערבֿ יום־כיפור. דאָס קינד זייערס האָט אזוי געוויינט און אויך די דערוואַקסענע — האָט מרים געזאָגט.

— יאָ, זי וועט דאָ אָפֿשר אויספֿעלן. אָבער דאָ בלייבן האָט זי אויך נישט געקענט... — האָט אָשר לוי געזאָגט מיט איינגע־צוימטער רויקייט.

— האָסט געדאַרפֿט זען, ווי דוד פֿרעראַ האָט זיך בײַ איר געבעטן, זי זאָל בלייבן. בײַ דעם ייד זינגען געשטאַנען טרערן אין די אויגן — האָט מרים דערציילט און אים אָנגעקוקט מיט אַ שטי־פֿערישן שמייכל, ווי זי וואַלט אָפּגעלאַכט, וואָס אזא מאַן ווי דוד פֿרעראַ האָט זיך אזוי צום נאָר געמאַכט ביים געזעגענען זיך מיט איר.

— אזוי גאָר? און דערפֿאַר איז ער נישט געקומען צו דער שיף? — האָט אָשר לוי מיט נייגעריקייט געפֿרעגט.

— ער איז עפעס נישט געזונט. קוים וואָס ער שלעפט די פֿיס — האָט מרים געזאָגט און אַ וואָרף געטאָן מיט אירע שויבער קופּער־רויטע האָר.

די מענטשן האָבן צום לעצטן מאָל זיך געזעגנט, מען האָט זיך געהאַלדזט, געקושט און געוויינט. זיי האָבן מיט זייערע קליינע לעצטע פעקלעך זיך געלאָזט צו דער לאַנגער האַפֿנבריק, וואָס האָט געפֿירט צו דער שיף.

ריקאַ נוניעס' פנים איז געוואָרן בלאַסער, אירע ליפּן האָבן געציטערט.

— נו, מיר דאַרפֿן זיך געזעגענען. צו אַלץ קומט אַ סוף... —

— האָט זי געזאָגט און אַלע האָבן געקענט זען, אַז איר איז שווער צו אַטעמען פֿון גרויס האַרץ־קלעמעניש.

זי האָט זיך אַרומגענומען מיט איר בעסטער חבֿרטע, מיט חנה ישראלים. ביידע האָבן זיך הייס און לאַנג געדריקט איינע צו דער אַנדערער. אָבער קיין ווערטער האָט מען פֿון זיי נישט געהערט.

חנה האָט געוויינט מיט הייסע טרערן. אויך ריקאַ נוניעס' פֿאַר-
נעפּלטע אויגן זינען אָנגעפֿולט געוואָרן מיט טרערן, אָבער וויינען
האָט זי נישט געקענט.

זי האָט אַ ווילע עמעצן געזוכט. עס איז צו איר צוגעלאָפֿן איר
שוואַגער, אליהו נוניעס.

— פֿאַר געזונט, ריקאַ, און פֿאַרגיב מיר, אויב איך האָב דיר
אַ מאָל אויסגערעדט אַ ביז וואָרט! — האָט אליהו געזאָגט.

— זיי געזונט, שוואַגער! — האָט זי אים געענטפֿערט קאַלט און
זיך גלנץ אָפּגעקערט פֿון אים.

זי איז צוגעגאַנגען צו מרימען, זי אַרומגענומען און געקוקט
אויף אָשר לויך.

— זינט געזונט, אָשר. איך דאַנק אַנך, וואָס איר האָט אַזוי פֿיל
געזאָרגט וועגן מיר. געדענקט מיך צום גוטן! — האָט ריקאַ נוניעס
געזאָגט מיט אַ ציטערדיקער שטימע.

— פֿאַרט געזונט, מרת נוניעס, און זאָגט אַלע יידן דאָרט, אַז
מיר האָבן דאָ אַ גוטע היים. זאָלן זיי קומען, מיר וואָרטן אויף
זיי. קיין פרנסה וועט נישט פֿעלן! — האָט אָשר לוי גערעדט מיט
האַרציקייט.

ריקאַ נוניעס האָט אַ שמיכל געטאָן און מיט אַ טיכעלע אָפּ-
געווישט אַ טרער פֿון אַן אויג.

— דער זעלביקער אָשר לוי. איך וועל זיי זאָגן און זיי וועלן
קומען! — האָט ריקאַ נוניעס געזאָגט און זיך האַסטיק אָפּגעקערט
פֿון אים, ווי זי וואָלט נישט געקענט מער אויסהאַלטן צו שטיין
נאָענט געבן אים און זיך נישט צעוויינען.

זי איז אָפּגעגאַנגען עטלעכע טריט. איצט האָט זי שוין שטיל
געוויינט אין איר טיכל אַרנן און ווי וזנט מעגלעך פֿאַרשטעלט
איר פנים. חנה ישראל'ס איז ווידער דאָ געווען געבן איר. ריקאַ
נוניעס איז אָבער באַלד געקומען צו זיך און זיך אַננגעשטילט.

— זינט אַלע געזונט. איך וויל איבערגעבן אַנערע בריוו און

בקשות! — האָט זי געזאָגט און געקוקט צו ד'אַנדראָדאָ, צו יוסף אַקאַסטאַ, צו יעקבֿ כהן און צו אַברהם לוצענאַ.

דער אַלטער ישראלי און חנה זינגען מיט איר אַרויף אויף דעם בריקל און משה אַמבראַזיוס און יצחק מעסע האָבן געטראָגן אירע פעק. עס זינגען אַרויפֿגעגאַנגען אויף דער שיף אַ סך מענטשן מיט זייערע געפעק. זייער פֿיל מענטשן האָבן דאָס מאָל פֿאַרלאָזן נני-אַמסטערדאַם. און נישט בלויז סוחרים, אַנגעשטעלטע פֿון גרויסע געשעפֿט־היזער און מלוכה־מענטשן, נאָר אויך אַלט־אַינגעזעסענע תושבֿים, וואָס דער אינדיאַנישער אַנפֿאַל האָט זיי צעבראַכן די הער־צער און פֿאַראַרעמט.

באַלד זינגען די מענטשן אַרויפֿגעקומען אויף די דעקן און זיך אויסגעשטעלט בני די פֿאַרענטשעס. די יידן האָבן געוואַרט, אַז ריקאַ נויניעס זאָל אַרויפֿקומען. זיי האָבן זי געזוכט צווישן די פֿאַסאַזשירן, וואָס האָבן געפֿאַכעט מיט די הענט, מיט טיכלעך און אַרונטערגע־שרינג צו זייערע פֿריינד און קרובֿים.

— אַט איז זי, דאָרטן! — האָט חנה אויסגערופֿן און אַלע האָבן באַלד דערזען ריקאַ נויניעס' בלייך פֿנים. זי האָט געקוקט אויף זיי און רויק געשמייכלט. זי איז געשטאַנען צווישן צוויי פֿאַר־מערישע פֿרויען, וואָס זינגען געווען אַנגעטאַן אין טרויער־קליידער. די צוויי פֿרויען האָבן מיט איר גערעדט, ווי זיי וואַלטן שוין געהאַט געשלאָסן מיט איר פֿריינדשאַפֿט.

— נו, דאַנקען גאָט, וואָס מענטשן האָבן זיך גערן און ווערן מיט איר פֿריינד. איך האָב זיך אַזוי געזאַרגט. מען שיקט אַן עלנטע פֿרוי אַליין איבערס אַזאַ ים... — האָט חנה געזאָגט מיט אַ זיפֿן.

באַלד האָט זיך געהערט אַ טרומייטערן, אַ ליאַרעמדיקער רוף פֿון דעם שיפֿמניסטער. די מאַטראָזן זינגען פֿלינג אַרונטער פֿון די שטריקלייטערס, אַנדערע האָבן אַרויסגעצויגן די אַנקערס פֿון וואַ־סער. די שיף האָט זיך פֿאַמעלעך גענומען רירן פֿון אַרט. זי האָט שווער געקרעכצט אונטער איר אַנגעלאָדענער משא און געשלידערט

פֿון זיך גרויסע צעשויםטע כוואַליעס, ווי זי וואַלט זיי צעשניטן און אוועקגעוואַרפֿן מיט דער שאַרפֿקייט פֿון איר פֿאַרנדיקן שפיץ. פֿון אַלע זינטן האָט זיך אויפֿגעהויבן אַ ליאַרעמדיקער געשריי. מען האָט בליוז געהערט אַ רעווען פֿון קולות, כלערליי לשונות, וואָס איז אַזוי היימיש געווען אין ניי־אַמסטערדאַם.

די שיף האָט זיך געצויגן צום שמאַלן האַלדו, צו דעם אַרויס־גאַנג פֿון די אויסגוסן; פֿון די טיכן אַרום דעם מאַנהעטן־אינדזל. די לופֿט איז געווען ריין, כאַטש דער הימל איז געווען פֿאַרשטעלט מיט העלע וואַלקנס, וואָס האָבן נישט געלאָזט דורכרזסן די זון. די מענטשן זינען לאַנג געשטאַנען בנים ברעג ביז די שיף איז אין גאַנצן פֿאַרשווונדן פֿון אַלעמענס אויגן.

מרים האָט שוין איצט געהאַלטן אַשר לויס האַנט שטאַרק צו געדריקט צו זיך. זי האָט זיך מער נישט געשעמט פֿאַר די אַלע סוחרים און פֿאַר אירע עלטערן, ווייל אַשר לוי איז שוין איצט אַזוי ווי איר חתן. בליוז אין געציילטע טעג אַרום וועט זי שוין זיין זיין פֿלה. זי אַליין האָט דאָס אָפֿגעצויגן ביז ריקאַ וועט זיין אַוועק. איצט איז שוין נישטאַ קיין זאַך, וואָס זאַל שטערן איר גליק.

אַשר לוי איז געשטאַנען מיט ברייט־צעפֿנטע אויגן. ער האָט געפֿילט, אַז אַ שטיק פֿון זיין לעבן, פֿון זיין האַרץ האָט זיך אָפֿגעריסן מיט ריקאַ נויניעס' אַוועקפֿאַרן.

— קום אַהיים, אַשר. דו זעסט־אויס אַזוי מיד. דו וועסט זיך אָפרוען ביי אונדז אין הויז — האָט מרים געזאָגט.

אַשר לוי האָט זיך אויפֿגעכאַפט פֿון זיין פֿאַרטראַכטקייט. ער האָט אָנגעקוקט מרימען אַ צעטומלטער, ווי ער וואַלט גאַר נישט געדענקט, אַז מרים שטייט נעבן אים.

— יאַ, צייט צו גיין אַהיים, מרים. אַבער איך בין נישט מיד. פֿאַרקערט, איך פֿיל זיך איצט מונטער. מיר האָבן אַזוי פֿיל אַרבעט צו טאָן, צוצוגרייטן די תּנאים און, דער עיקר, צו פֿאַרדינען אויף פרנסה! — האָט אַשר לוי געזאָגט און מיט אימפעט צוגעדריקט מרימען צו זיך.

— דו זאָרגט זיך צו-פֿיל, אָשר. מיר פֿאַרמאָגן הנגט מער ווי פֿאַר אַ יאָרן, און איך בין זייער גליקלעך, וואָס מיר האָבן געפֿונען אַ היים און מיר דאַרפֿן מער נישט פֿאַרן אין ערגעץ! — האָט מרים געזאָגט.

— מיר דאַרפֿן אַבער צוגרייטן אַן אָרט פֿאַר נאָך יידן. איך זע, אַז זיי וועלן דאָ אַהער קומען און באַזעצן זיך אויף אַלע ווינקלען פֿון דעם אינדזל און דאָ העלפֿן אויפֿבויען מיט זייער מי און שווייס אַ שטאָט, אַ פֿרדך — האָט אָשר לוי געזאָגט און געקוקט מיט פֿאַר-ליבטע אויגן צו דער שטאָט.

— איך זע, אָשר, אַז דו ביסט פֿאַרליבט אין דער שטאָט מער ווי אין מיר... — האָט מרים שפּאַסיק געזאָגט און געקוקט אויף אים מיט אירע שטיפֿערישע אויגן.

— אין ביידע, מרים, בין איך פֿאַרליבט, אין דיר און אין דער שטאָט. וואָרעם ביידע האָב איך געפֿונען אין דער שווערסטער צייט פֿון מנין לעבן! — האָט אָשר לוי געזאָגט און זי געדריקט צו זיך. זיי האָבן זיך מיט ליכטע טריט געלאָזט גיין פֿון האַפֿן אַרויף צו דער שטאָט, צו אַ ניי לעבן.

י"ז 1956

ש. ערדבערג

מירכי נח זוכט אַ טעריטאָריע פֿאַר יידן

דער טרוימער פֿון גאולה אין אַמעריקע

צוויי מענער זינען געווען די פּאָליטישע באַלעבאַטים פֿון ניר-יאָרק, זייער וואָרט איז געווען באַפֿעל, געזעץ. זיי זינען געווען די הויפטפֿירערס פֿון טעמעני¹, און אַזוי ווי טעמעני האָט געהאַט אַ

¹ אַרגאָניזאַציע פֿון דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי.

מאכט איבער ניו־יאָרק, זינען זיי, די הויפט־פֿירערס פֿון דער הער־שנדיקער אַרגאַניזאַציע, געווען די הערשערס איבער דער שטאַט. די צוויי פֿירערס זינען געווען מאַיאָר נח, דער ייד, און סטי־פֿען עלען, דער קריסט, וועמען זיי האָבן געוואָלט, האָבן זיי געגעבן אַן אַמט, און וועמען זיי האָבן געוואָלט — האָבן זיי אַראָפּגעזעצט.

מרדכי האָט אויך שוין אָפּגעדרוקט זיין בוך „טרעוולס“ — ריזע־באַשריבונגען פֿון אייראָפּע און פֿון אַפֿריקע, וווּ ער האָט אַ סך געשריבן וועגן זינע האַנדלונגען ווי דער קאַנסול און ער האָט באַוויזן, ווי ער איז געווען גערעכט און ווי אומגערעכט עס איז געווען מאַנראָו. דאָס בוך האָט געמאַכט אַ שטאַרקן רושם. ס'איז געווען געשריבן לנכט, געשיקט, מיט אוצרות אינפֿאַרמאַציע, זיין נאָמען איז געהויבן געוואָרן דורך דעם בוך.

— ווען טוט ער דאָס אַלץ? — האָבן זיך געוונדערט פֿריינד און אים באַוונדערט.

די שוואַים האָבן געקריצט מיט די ציין און אים באַקעמפֿט נאָך ביטערער.

דער אינטענדענט פֿון ניו־יאָרק האָט אָפּגעטאָן אַ סך ניט־שיינע און אומדערהערטע זאַכן, און ער איז אַראָפּגעזעצט געוואָרן. עלען, דער טעמעני־פֿירער, האָט זיך דעמאָלט גענומען דעם אַמט — ער איז געוואָרן אינטענדענט.

נאָר מרדכי האָט נישט געקראָגן קיין אַמט אין שטאַט. ער האָט נישט געקאַנט קריגן אויף אַן ערלעכן, אַרנטלעכן וועג אַן אַמט, וווּ ער זאָל טאָן וויכטיקע אַרבעט פֿאַר דער שטאַט און ער זאָל קריגן אַ געהאַלט לויט זינע פֿעיקייטן. ער האָט געזאָלט קריגן דעם אַמט פֿון פּאַליצי־שעף, אָבער די ייד־פֿינד האָבן דאָס פֿאַר אַ שטיק צייט נישט דערלאָזט.

מרדכי האָט געזען, ווי די גוים פֿאַרגינען נישט דאָס לעבן דעם ייד; פֿון אַ סך לענדער זינען אָנגעקומען ביטערע ידיעות וועגן יידן־פֿאַרפֿאַלגונגען. און דאָ איז דער פֿרייער רעפּובליק,

האָט ער געזען, ווי די שלאַנג פֿון שְׁנָאָה צו יִדֵּן הערט נישט אויף צו פֿאַרשפּרײַטן איר גילפֿט; די מאַנראַו-געשיכטע און די יִדֵּנפֿײַנד אין טעמעני, וואָס ווילן אים נישט צולאָזן צום מינדסטן אָמט — וואָס מער ער האָט דאָס געזען, אַלץ קלאַרער איז אים געוואָרן, אַז יִדֵּן מוזן האָבן אַן אייגן ווינקל, אַן אייגענע טעריטאָריע. דער געדאַנק, וואָס איז פֿאַרזײט געוואָרן אין טוניס, האָט אָנגעהויבן וואַקסן. די טעריטאָריע מוז זײַן אין די גרענעצן פֿון דער איינציקער רעפּובליק, דאָס פֿרײַע לאַנד, וווּ יִדֵּן און נישט-יִדֵּן זײַנען גלײַך פֿאַרן געזען, דאָס לאַנד וואָס ער האָט אַזוי ליב — אין די פֿאַראַיי-ניקטע שטאַטן.

מען האָט שוין געבויט דעם אירי-קאַנאַל, דעם וואַסערוועג פֿון ניו-יאָרקער האַדסאָן-טייך ביזן טײַך אירי בני באַפֿלאַ, וואָס דאַרף רעוואָלוציאָניזירן די קאָמוניקאַציעס פֿון לאַנד. בני באַפֿלאַ, וווּ עס קומען זיך צוזאַמען די פֿאַראַייניקטע שטאַטן און קאַנאַדע, בײַם סוף פֿון קאַנאַל, איז אָנהייב פֿון וועג, וואָס פֿירט ווייט און טיף אין לאַנד אַרײַן, וווּ עס דאַרף ווערן דער גרויסער צענטער, וואָס וועט פֿאַרבינדן די ווייטע געגנטן פֿון לאַנד מיט ניו-יאָרק, פֿאַרגיכערן די פֿאַרבינדונג און דערנענטערן אַהער איראַפּע, די גאַנצע וועלט, דאַרט זאָל זײַן די ייִדישע טעריטאָריע.

אויפֿן טײַך ניאַגאַראַ, אונטער די קלאַנגען פֿון דער בראַשײַת: דיקער מוזיק פֿון די ניאַגאַראַ-וואַסער-פֿאַלן, איז דאָ אַן אינדזל, „גרענד אַנלאַנד“, איז זײַן נאַמען. ס'שטייט ליידיק, אומבאַווינט. זאָל דאַרט זיך אָנהייבן די ייִדישע טעריטאָריע. דאָס פֿינטעלע זאָל זײַן דאַרטן און זיך אויסשפּרײַטן אַרום-אויף אַרום הונדערטער מײַלן ווייט.

מרדכי איז אַוועק קיין אַלבאַני און צוגעשטעלט אַ מעמאָראַג-דום צו דער לעגיסלאַטור וועגן די פֿאַרפֿאַלגונגען אויף די יִדֵּן אין איראַפּע. ער האָט געבעטן, אַז די לעגיסלאַטור זאָל אויטאָריזירן דעם פֿאַרקויף פֿון „גרענד אַנלאַנד“ צו אים, מיט דעם צוועק צו באַזעצן דערויף יִדֵּן פֿון איראַפּע.

די לעגיסלאטור האָט געקראָגן זיין מעמאַראַנדום דעם 19טן יאַנואַר 1820 און האָט באַשטימט אַ קאָמיסיע צו באַטראַכטן דעם פֿאַרלאַנג און אַרײַנטראַגן רעקאָמענדאַציעס. דאָס איז געווען מיט-וואַך און מאַנטיק דעם 24סטן יאַנואַר האָט די קאָמיסיע שוין אָפֿ-געגעבן דעם באַריכט. אולשעפֿער, אַ מיטגליד פֿון דער לעגיסלאַטור, האָט אָפּגעגעבן דעם באַריכט. ער האָט רעקאָמענדירט, אַז פֿאַראייניגט שטאַטן זאָלן פֿאַרקויפֿן מרדכי'ן דאָס אינדזל. „די קאָמיסיע צווייפֿלט נישט — האָט ער דערקלערט אין באַריכט — אַז עס וועט זיין וויג-טשנסווערט פֿאַר דעם שטאַט צו באַזעצן דאָס אינדזל. איינער פֿון די גרעסטע אייגנשאַפֿטן פֿון די פֿאַראייניקטע שטאַטן איז, וואָס זיי גיבן אַ היים פֿאַר די פֿאַרפֿאַלגטע פֿון אַלע אַמונות.“ זי נעמט אָבער אויס אַ תּנאי, די קאָמיסיע, ווי מרדכי אַליין האָט פֿאַרגעשלאָגן, אַז קיין שום אַמונה זאָל נישט קריגן קיין פֿאַרצוג, כּדי אָפּצוהיטן די גלייכע רעכט. דער דעפּוטאַט אולשעפֿער איז געווען אַ טעמעני-מאַן. פֿון איר האָט ער געקראָגן זיין אַמט. האָט ער באַלד ווי ער האָט אָפּגעגעבן זיין באַריכט אַרײַנגעטראַגן אַ געזעץ-פּראָיעקט אין דער לעגיסלאַטור אויסצומעסטן דאָס אינדזל פֿאַרן צוועק עס צו פֿאַר-קויפֿן מרדכי'ן.

ווען דער פּראָיעקט איז איבערגעגעבן געוואָרן צום קאָמיטעט פֿון אַסעמבלי, איז מרדכי אַוועק קיין וואַשינגטאָן צו אַרבעטן פֿאַר זיין טעריטאָריע פֿאַר יידן. זיכער, אַז דער שטאַט נײַ-יאָרק וועט אים פֿאַרקויפֿן דאָס אינדזל, האָט ער געוואַלט פֿאַרן קיין אייראָפּע ברענגען יידן פֿאַר דער טעריטאָריע. פֿאַרן ווי אַ פּריוואַטער ביר-גער האָט ער נישט געוואַלט. די אייראָפּעיִשע רעגירונגען וועלן אים נישט לאָזן אַרגאַניזירן די יידן פֿאַר אַן אויסוואַנדערונג. און ווער ווייסט, צי די יידן וועלן זיך וועלן צוהערן צו אַ פּריוואַטן בירגער. האָט ער באַשלאָסן, אַז ער דאַרף פֿאַרן ווי אַן אַמעריקאַנער רעגיר-רונגס-באַאַמטער. דאָס בעסטע וואַלט געווען, ווען ער פֿאַרט ווי אַ קאַנסול. אַ דיפּלאָמאַטישער אַמט איז דער בעסטער, דער זיכער-סטער. דעמאָלט איז דער אַמט פֿון הויפטקאַנסול אין ווין געווען

ליידיק. ווען ער קריגט די באשטימונג, איז ער געווען זיכער, וואָלט ער פֿון ווין אויס אַרגאַניזירט די יידן פֿון איראַפּע פֿאַר דער ייִדיִשער טעריטאָריע בײַם טײַך נײַאַגאַראַ.

מאַנראַ איז געווען פּרעזידענט און זײַן שטאַט־סעקרעטאַר איז געווען דזשאָן קווינסײַ עדעמס, דעם געוועזענעם פּרעזידענט עדעמס זון. מיט מאַנראַ — האָט מרדכי געוואוסט — וועט די זאַך זײַן זייער שווער דורכצופֿירן, נאָר דעם שטאַט־סעקרעטאַרס פֿאַטער האָט אים געשריבן אַ בריוו, מיט גרויס לויב פֿאַר זײַן רעדע אין דער שארית־ישׂראל־שול, האָט ער געמיינט, אַז דער זון האָט וועגן אים, מרדכי, די זעלביקע מיינונג ווי דער פֿאַטער. צו דעם איז מרדכי געווען זיכער אין דער גערעכטיקייט פֿון זײַן פֿאַרלאַנג — ער האָט דאָך געוואָלט ברענגען פֿאַרפֿאַלגטע יידן קײַן אַמעריקע, ראַטעווען מען־טשן פֿון זייערע אונטערדריקערס און בויען שטעט, דערפֿער, באַ־זעצן אַ גרויסע געגנט אין אַמעריקע. עדעמס, דער זון, איז אָבער גיכער געגאַנגען אין די פֿוסטריט פֿון זײַן שעף מאַנראַ איידער פֿון זײַן פֿאַטער. מרדכי האָט ער פֿינט געהאַט נאָך איידער ער האָט אים געטראָפֿן. ער האָט אויך נישט געהאַט קײַן גוט האַרץ פֿאַר יידן. אַז ער האָט פֿון מרדכי'ס שליח געהערט, וואָס מרדכי וויל, האָט ער גערעדט צום שליח בײַזע רײד וועגן מרדכי. דאָס זעלביקע האָט ער אויך אַרײַנגעשריבן אין זײַן טאַגבוך. „דער רע־דאַקטער פֿון „ניו־יאָרק עדוואַקײט“, — האָט ער דאָרט אַרײַנגע־שריבן — אַ ייד וואָס איז געווען אַמאַל קאַנסול אין טוניס און איז צוריקגערופֿן געוואָרן פֿאַר אומפֿאַרזיכטיקייטן און וואָס האָט געדרוקט אַ רײזעבוך קעגן מעדיסאַן און מאַנראַוען — האָט גרויסע פּראַיעקטן צו קאַלאָניזירן יידן אין דעם לאַנד און ער וויל געשיקט ווערן ווי אַ „שאַרזש ד'אַפֿער“ קײַן ווין זײ דורכצופֿירן.“

ער האָט שטאַרק געזידלט מרדכי, געזאַגט וועגן אים ליגנס, כאַטש ער האָט מודה געווען, אַז מרדכי האָט אַ סך מאַכט און ער איז אַ געשיקטער שרײַבער. אַ ליגן, אַז מרדכי האָט געשריבן קעגן מעדיסאַנען און מאַנראַון. ער האָט זיך נאָר גערעכטפֿאַרטיקט און

קיין וואָרט נישט געשריבן וועגן זיי. עדעמס, דער זון, האָט דאָס געוויסט, נאָר וועגן אַ ייד האָט ער זיך דאָס דערלויבט.

דער סוף איז געווען, אַז מרדכי האָט נישט געקראָגן דעם קאַנסולאַמט. דערוואַגל איז פֿאַרצויגן געוואָרן דער ענין מיט „גרענד אנלענד“. ער האָט זיך אָבער נישט פֿאַרלוירן. זיין געדאַנק וועגן אַ ייִדישער טעריטאָריע האָט ער נישט אויפֿגעגעבן. דער געדאַנק איז נאָך געוואַקסן, דאָס האָט געברענט אין אים שטאַרקער. זינע אויגן זינען געפֿאַלן אויף ניו־פֿאַרט, פֿון שטאַט ראָוד אנלענד, אויף דער שטאַט און אויפֿן שטאַט. ניו־פֿאַרט, וואָס איז אַמאָל געווען אַ לעבעדיקע האַנדלשטאַט און אַ גרויסער פֿאַרט און מען האָט געמיינט, אַז זי וועט ווערן גרעסער און שטאַרקער פֿון ניו־יאָרק; די שטאַט, וואָס יידן האָבן געהאַט געמאַכט גרויס, ריפֿן — זי איז איצט געווען אַפּגעלאָזן, פֿאַרלאָזן. אַ סך איינוווינערס זינען פֿון איר אַנטלאָפֿן אין דער צייט פֿון קריג פֿאַר אומאַפהענגיקייט. די ייִדישע סוחרים זינען זיך צעלאָפֿן און זי איז נישט געקומען צו זיך. דער שטאַט האָט אויך געליטן דערפֿון — האָט מרדכי געוואַלט גרויס מאַכן ניו־פֿאַרט, די שטאַט און דעם גאַנצן שטאַט, אויפֿבויען מיט יידן און דורך יידן ניו־פֿאַרט און ראָוד אנלענד זאָל ווערן אַ ייִדי־שער צענטער פֿון האַנדל און אינדוסטריע.

— זאָג נאָר, מרדכי! — האָט דער פֿאַטער אים איין מאָל אַ זאָג געטאָן, זעענדיק ווי דער זון רוט נישט וועגן אַ ייִדישער טע־ריטאָריע — וואָס טויג דיר נישט דאָס גאַנצע גרויסע רחבֿותדיקע לאַנד פֿאַר יידן? וואָס ווילסטו אַפּצוימען אַ שטיקל נאָר פֿאַר יידן? גייסט אַוועקשענקען די גאַנצע וועלט פֿאַר אַ דערפֿל? איך וויל די גאַנצע וועלט.

אין קיין וויכוח האָט מרדכי, ווי שטענדיק, זיך נישט אַרײַנגעלאָזט מיט דעם פֿאַטער. נאָר אַנדערש, ווי אַמאָל, וואָס ער פֿלעגט אים פֿאַרשווינגן, האָט ער אים דאָס מאָל יאָ געענטפֿערט אַ פֿאַר ווערטער:

— ביסט נישט דער איינציקער בני ייִדן. א סך זאָגן אַזוי ווי דו. אָבער איך וויל נישט אַוועקשענקען די וועלט. איך וויל די וועלט און אין איר עפעס אייגנס, זאָל זײַן אַ דאָרף.

— וועסט נאָך אַנטאָן צרות. איך וואָרן דײַך, מרדכי, געדענק! אויף דעם האָט שוין מרדכי נישט געענטפֿערט דעם פֿאַטער. אין זיך האָט ער נאָר ביטער געשמייכלט. דער שמייכל האָט נישט דערגרייכט צום פנים — וואָס פֿאַר אַ צרות קען מען נאָך אַנטאָן ייִדן, וואָס זײ האָבן שוין נישט?

א ווינקלשטיין פֿון דער ערשטער טעריטאָריע

מרדכי פּרעסטיזש איז נישט געוואָרן גערירט, כאַטש ער האָט פֿאַרלוירן דעם „עדוואַקייט“² און ער האָט זיך געמוזט עטלעכע מאל לאָדן אין געריכט צו קענען אָנהאַלטן זײַן נײַע צײַטונג. ער איז נאָך געווען דאָס געהירן פֿון דער דעמאָקראַטיע אין ניו־יאָרק, איינער פֿון די באַרימטסטע רעדאַקטאָרן אין לאַנד. מען האָט אויך שטאַרק געהאַלטן פֿון אים ווי אַ דראַמאַטורג.

אַרום יענער צײַט איז געקומען אויף באַזוך גענעראַל לאַפֿאַיעט, דער פֿראַנצויז, וואָס האָט — אונטער וואַשינגטאָנען — העלדיש געקעמפֿט פֿאַר אַמעריקעס פֿרײַהייט אין קריג פֿאַר אומאַפהענגיקייט. ניו־יאָרק האָט צוגעגרייט אַ פֿייערלעכן קבלת־פנים פֿאַר דעם גרויסן גאַסט. אין גרעסטן טעאַטער, אין „פֿאַרק“, איז געווען לכּבֿוד זײַן באַזוך אַ ספּעציעלע פֿאַרשטעלונג. און דעם אָונט האָט מען גע־שפּילט אין „פֿאַרק“־טעאַטער מרדכי נחם פּיעסע „סידוש אָו יאָרק־טאָן“, די באַלאַגערונג פֿון יאָרקטאָן. לאַפֿאַיעט האָט געשפּילט אַ גרויסע ראַל אין דער שלאַכט בני יאָרקטאָן, וואָס האָט דערלאַנגט די ענגלענדער דעם לעצטן קלאַפּ און די מלחמה פֿאַר אומאַפהענג־יקייט האָט זיך געענדיקט מיט אַ זיג פֿאַר אַמעריקע. האָט מרדכי גענומען די דאָזיקע לעצטע שלאַכט פֿאַר דער טעמע פֿון דער

² נאָמען פֿון צײַטונג.

פיעסע, וואָס ער האָט ספּעציעל געשריבן פֿאַר לאַפֿאַיעטס קבלת-
פנים, און דער גענעראַל האָט זי שטאַרק געלויבט.

*

דער אירי-קאָנאַל איז שוין געווען פֿאַרטיק. מען האָט זיך גע-
גרייט צו עפֿענען אים מיט גרויס פֿאַראַד פֿאַר קאָמוניקאַציע.
מרדכי איז געווען אַ ביטערער קעגנער פֿון דעם בויער פֿון
קאָנאַל, גובערנאַטאָר דע-וויט קלינטאָן. ער האָט אָבער שטאַרק
געהאַלטן פֿון דער וויכטיקייט פֿון קאָנאַל און ער איז געווען אַ
מיטגליד פֿון קאָמיטעט צו פֿייערן די דערעפֿענונג פֿון קאָנאַל. אַז
דער אירי-קאָנאַל וועט אויפֿפֿראַלן דעם מערבֿ, דאָס איז געווען
קלאַר. דער קאָנאַל, וואָס פֿאַרבינדט דעם האַדסאָן מיט דעם טינד
אירי, עפֿנט דעם וואַסער־וועג צו די גרויסע טויערן. דער אירי-טינד,
וואָס גייט איבער די שטאַטן ניו-יאָרק, פענסילוואַניע, אַהיאָ און
מישיגען, פֿאַרבינדט מיט דעם אַטלאַנטישן ים. ער פֿאַרבינדט די
נייע וועלט מיט דער אַלטער וועלט, מיט אירע אַלע טיילן. טראַנס-
פֿאַרטירן תּבֿואה, מאָנאָפֿאָקטור וועט ווערן אַ סך ביליקער. איצט איז
נישט אויסצוהאַלטן פֿון דעם יקות אויף טראַנספֿאַרטאַציע. אַ פֿונט
סחורה אָדער תּבֿואה צו שיקן פֿון ניו-יאָרק ביז דעם טינד אירי,
בני קאָנאַדע, קאָסט זעקס סענט. ווען דער קאָנאַל וועט זיין אָפֿן
און מען וועט קאָנען פֿירן סחורה אויף דעם וואַסער, וועט קאָסטן
צו שיקן סחורה אָפֿילו נישט קיין סענט אַ פֿונט. אַלץ וועט ווערן
ביליקער. עס וועט זיין מער עסן אין לאַנד. עס וועט אויך זיין אַ
גרויסע טובֿה פֿאַר די אַרעמע אין אייראָפּע. דער ווייץ, וואָס די
פֿאַראייניקטע שטאַטן שיקן קיין אייראָפּע, וועט קאָסטן אַ סך ביי-
ליקער. מען רעדט שוין אויך פֿון וואַגנס אַן פֿערד. עס וועלן פֿאַרן
וואַגנס אַן פֿערד, אויף רעלסן. די וואַגנס וועלן ווערן געשלעפט פֿון
פֿאַרע-מאַשינען. נייע, ווונדערלעכע וועלטן עפֿענען זיך אין די פֿאַר-
אייניקטע שטאַטן. און דאָס אַלץ וועט קומען פֿון דעם אירי-קאָנאַל,
וואָס וועט האָבן זיין פֿייערלעכע עפֿענונג נאָך איידער עס וועט

זיך ענדיקן דאָס יאָר 1825. און דער צענטער פֿון דעם אירי קאַנאַל, דאָס האַרץ זינס, וועט זיין ביי דעם שטעטל באַפֿלאָ, וווּ דער האַדסאָן ווערט פֿאַרבונדן מיט דעם טיין אירי, אויף דער גרענעץ פֿון קאַנאַדע.

וועט די גאַנצע געגנט אויפֿלעבן מיט אַן אומגעהייערער שנעל-קייט. די ליידיקע ערד וועט ווערן געדיכט באַזעצט מיט נייע מענטשן, וואָס וועלן באַארבעטן די ערד און בויען פֿאַבריקן.

נאָך איידער דער קאַנאַל איז אָפֿן זעט מען שוין די סימנים. עס הערן נישט אויף צו קומען מענטשן, אימיגראַנטן, ערשט אַראָפֿ פֿון שיפֿן, און אַזעלכע, וואָס זינען שוין לאַנג דאָ, אין די געגנטן ביים קאַנאַל, אַקערן שוין, פֿלאַנצן, בויען פֿאַבריקן; עטלעכע האָבן שוין פֿאַרלייגט ווערקשטאַטן. אָבער דאָס אמתע אָנגעלויף וועט ערשט קומען, ווען דער קאַנאַל וועט זיין אָפֿן. דעמאָלט וועט זיך עפֿענען אַ שפֿע, וואָס קיינער וואָגט נישט אָפֿילו צו חלומען פֿון איר. אין דעם דאָזיקן צענטער, וואָס וועט זיין דאָס האַרץ פֿון דער אויפֿלעבונג, דאַרף זיין די יידישע טעריטאָריע. אַהער זאָלן קומען יידן פֿון אַלע לענדער, וווּ זיי ווערן פֿאַרפֿאַלגט. דאָ, אין פֿרעיהייט, וועלן זיי אַזינשפּאַנען די אומאויסשעפֿלעכע קוואַלן פֿון זייער ענער-גיע, וואָס ווערט פֿאַרלוירן אין דער אַלטער וועלט איבער די גזירות און רדיפֿות, און זיי וועלן באַזעצן די ליידיקע ערד און אויפֿבויען אַן אייגן, פֿריי יידיש לעבן.

ער האָט אויפֿגעוויקלט זיין אַלטן פֿלאַן, וואָס ער האָט געהאַט פֿאַרשטעקט אין אַ ווינקל מיט פֿינף יאָר פֿריער — „גרענד אַזי-לענד“.

מיט איבער פֿינף יאָר צוריק האָט ער זיך געהאַט געווענדט צו דער לעגיסלאַטור פֿון שטאַט ניו-יאָרק, זי זאָל אים פֿאַרקויפֿן „גרענד אַזי-לענד“, דאָס אינדזל אויפֿן טיין ניאַגאַראַ, וואָס איז אומ-באַזעצט און באַדעקט מיט געדיכטן וואַלד, און עס איז גאַר נישט געוואָרן דערפֿון.

איצט, אַז די לעגיסלאַטור האָט שוין אויסגעמאַסטן דאָס אינדזל

און זי איז גרייט צו פֿאַרקויפֿן דאָס אינדזל צו איינעם אָדער צו עטלעכע קונים, דאָרף מען עס אָפּקויפֿן צו באַזעצן דאָרטן ייִדן. דאָס אינדזל, וואָס איז געווען אין אירי־קאָנט, אויפֿן טיפֿן ניאָ-גאַראַ, האָט געהאַלטן איבער זיבן טויזנט אַקער און איז געווען אַכט מייל לאַנג און זעקס מייל ברייט. אַ ווילד לאַנד. איינצלנע מענטשן זינען געקומען אַהין און אויסגעהאַקט ביימער, געכאַפט פֿיש און געגאַנגען אויף יאָגד — אַן דערלויבעניש. מיט צען יאָר פֿריער האָט דער שטאַט ניו־יאָרק אָפּגעקויפֿט דאָס אינדזל פֿון אינ-דיאַנער שבוט סענעקאָ פֿאַר עלף טויזנט דאָלאַר.

די ייִדישע טעריטאָריע זאָל זיך אָנהייבן מיט דעם אינדזל און זיך אויסשפּרייטן גרעסער און גרעסער און אַרייננעמען אַלץ מער און מער געיאָגטע און געפּלאַגטע.

מרדכי האָט געדרוקט אין צייטונג אַ רוף צו ייִדן און נישט-ייִדן פֿאַר דער ייִדישער טעריטאָריע אויף גרענד אַנלענד. מיט פֿינ-ערלעכע ווערטער האָט ער גערעדט וועגן דעם ייִדישן פּינן אין דער אַלטער וועלט און וועגן דעם ליידיקן לאַנד, וואָס דאָרף ווערן באַלעבט פֿון די אויסגעלייזטע ייִדן.

ער איז געגאַנגען צו די רייכע ייִדן. פֿאַרגעלייגט פֿאַר זיי זיין פּלאַן, און ער האָט זיי געהייסן אָפּקויפֿן דאָס אינדזל.

— איר וועט בני דעם נישט פֿאַרלירן קיין סענט! — האָט ער באַרוקט די גבֿירים — איר וועט נאָר אויסלייגן דאָס געלט. די ייִדן וועלן קומען אַהער, וועלן זיי אַנך אומקערן דאָס געלט מיט דאַנק און מיט פֿרייד.

— און איר וועט האָבן אַ חלק אין דער אויסלייזונג! — האָט ער זיי געוואָלט אַנציגנדן מיט דעם פֿייער פֿון זיין האַרץ — טונטער, צענדליקער טויזנטער ייִדן, גערודפֿטע, פֿאַרפּאָלגטע, וועט איר אויס-לייזן פֿון זייערע פֿאַרפּאָלגערס, פֿון זייערע הענקערס, איר וועט זיי אַרויספֿירן פֿון קנעכטשאַפֿט און אַריינפֿירן אין פֿרייהייט.

די רייכע ייִדן האָבן זיך אָפּגעשאַקלט פֿון זינע פּלענער, האָבן נישט געוואָלט צוהערן זיך צו אים.

— מאַיאָר נח! — האָט געזאָגט הענדריקס — מיר זיצן דאָ רויק. שונאים פֿעלן נישט. וואָס ווילט איר אויפֿרייצן די פֿינגער אויף אונדז? אַז מיר שווינגן, זענען זיי אויך שטיל. ווילט איר דאָ אַנ-טרייבן מחנות יידן און אַרויסרופֿן דעם פעס פֿון די גוים אויף אונדז?

— הענדריקס, וואָס טוט זיך מיט אַיך? — האָט נח אים אָפֿ-געענטפֿערט — וואָס מיינט איר? וואָס זאָגט איר עפעס, אַז איך וויל דאָ אַנטרייבן מחנות יידן? פֿאַר וואָס זאָלן נישט קומען אַהער יידן אין די הונדערטער טויזנטער? ס'איז דאָ גענוג אַרט אין אונ-דזער פֿרייען לאַנד. וואָס מיינט איר. אייביק וועט אַמעריקע בלייבן פּוסט? מיר האָבן דאָ אַרט פֿאַר הונדערטער מיליאָנען אַננוויינערס. יעדע פֿאַמיליע קען דאָ האָבן איר פֿאַרם, איר גאַרטן, איר ווייסט דען ווי גרויס און ווי געבענטשט פֿון גאָט עס איז אונדזער לאַנד, די פֿאַראייניקטע שטאַטן? פֿאַראַן אַרט פֿאַר מענטשן אין אַזעלכע צאָלן, וואָס מען זאָל גאָר נישט קענען איבערציילן. מיליאָנען און מיליאָנען מענטשן, קריסטן, מאַכמעדאָנער און יידן ווערן געפֿיניקט, געמאַטערט פֿון ביזע האַרן. פֿאַרדאַרבענע הערשערס. פֿאַר וואָס זאָלן זיי ליידן? פֿאַר וואָס זאָלן נישט קומען אַהער אַלע געפֿיניקטע, אַלע פֿאַרפֿאַלגטע?

— איך בין נישט קיין פֿאַעט, מאַיאָר נח! — האָט הענדריקס אים אָפּגעגאָסן מיט קאַלטע רייז — איך בין אַ סוחר. איך וויל נישט קריכן אין געפֿערלעכע זאַכן. איך בין נישט קיין פֿאַנטאַזיאַר. אַזוי האָט אין גבֿיר נאָכן אַנדערן זיך אָפּגעזאָגט צוצורירן זיך צו מרדכי פּלאַן.

אַפֿילו די ריכע יידן, וואָס האָבן געהאַנדלט מיט הניזער, מיט לאַנד, האָבן אויך נישט געוואָלט הערן דערפֿון.

— וואָס איז עס ערגער פֿון אַנדער לאַנד, וואָס איר קויפֿט יאָ? — האָט ער געפֿרעגט די לאַנד-סוחרים — זאָל זיך אַיך דאַכטן, אַז איר קויפֿט לאַנד אויף שפּעקולאַציע און קויפֿט גרענד

אנילענד. איר וועט זיך קענען שטעלן א פארדינסט, נאָר קויפֿט דאָס!

אַלע ווי איינער האָבן זיי אים אָבער געענטפֿערט, אַז זיי ווילן נישט:

— ווען מען קומט צו גיין צו אונדז מיט א פֿאַרשלאָג צו קויפֿן לאַנד אויף דעם אינדזל פֿאַר שפּעקולאַציע, אויף צו פֿאַרדינען, וואָלט יעדער פֿון אונדז באַטראַכט דעם פֿאַרשלאָג פּונקט ווי מען באַטראַכט יעדן האַנדלס־פֿאַרשלאָג. מען וואָלט עס אונטערגעזוכט, און אויב עס וואָלט זיך געלוינט, וואָלט מען עס געקויפֿט, אַז נישט — נישט. די מינוט אָבער, וואָס מען רעדט נישט וועגן מסחר, נאָר וועגן געפֿערלעכע פּלענער, וועגן ייִדישע שטעט, טעריטאָריעס, טאָרן מיר זיך נישט צורירן דערצו. ווען מען זאָל אַפֿילו באַווייזן, אַז מען וועט פֿאַרדינען אוצרות געלט בײַ דעם קויף, טאָרן מיר עס נישט נעמען אין דער האַנט אַריין. ס׳איז שוין נישט קיין געשעפֿט־אונ־טערנעמונג. דאָס זינען פֿאַנטאַזיעס, וואָס קענען זיך אויסלאָזן זייער ביטער.

— פֿאַר וואָס זיך אויסלאָזן ביטער?

— מען ווייסט שוין. מען האָט שוין געהערט פֿון אַזעלכע זאַכן. שפּעטער באַצאָלט מען דערפֿאַר זייער טייער. אַזעלכע זאַכן איז בעסער נישט צו ברענגען פֿאַרן מויל. מען דאַרף דאַנקען גאָט, וואָס מע לאַזט אונדז לעבן, אַטעמען, און ניט זוכן אויף זיך קיין צרות מיט ייִדישע שטעט, טעריטאָריעס...

מיט די נישט־רייכע איז מרדכיין נישט געגאַנגען פֿיל בעסער. זיי האָבן אים אויך אויסגעהערט מיט פֿאַרשטאַפּטע אויערן און די הערצער זייערע האָבן זיך אַליין געמאַכט האַרט, זיי זאָלן נישט קענען אַננזאַפֿן קיין איין ווייך וואָרט פֿון זינע רייד.

— ע! — האָבן זיי צו נישט געמאַכט זינע פֿינערהייט רייד — עס איז נישט פֿאַר אונדז.

— אַ סך נישט־רייכע קענען מער אויפֿטאָן ווי עטלעכע רייכע — האָט מרדכי געטענהט צו זיי — איך וועל אַרגאַניזירן אַ געזעל־

שאַפֿט צו קויפֿן דאָס אינדזל. מיר, איך, איר, וועלן צוזאַמענלייגן
דאָס געלט דערויף. אויב נישט פֿאַרן גאַנצן אינדזל, וועלן מיר
קויפֿן אַ טייל, נאָר זאָל מען קויפֿן!
— מיר האָבן נישט קיין געלט דערויף! — האָט איינער
צוגעגעבן.

— אויב שוין יאָ ריזיקירן געלט אויף קויפֿן לאַנד, איז דאָך
שוין בעסער צו קויפֿן דאָ, הינטער דער שטאָט, נישט דאָרט, ערגעץ
אין אַלדי רוחות.

מרדכי האָט זיך געגאַסן דאָס בלוט פֿון האַרץ, הערנדיק די
רייד זייערע, די רייד פֿון די ריכטע און פֿון די נישט-ריכטע.

דניאל דזשעקסאָן, דער דזשישער ייד, וואָס האָט געהאַט אַ
דרוקעריי, און ער האָט פֿאַרגעטערט מרדכי, האָט אויך נישט גע-
וואַלט אַנשטעלן זיך אין דעם. ווען ער האָט מיט יאָרן צוריק גע-
הערט מרדכי רעדע אין שול בנים חנופת-הבית, האָט ער אויפֿגע-
צאַפֿלט פֿאַר פֿרייד, ווען מרדכי האָט געזאָגט, אַז יידן וועלן האָבן
צוריק זייער לאַנד, אַ רעגירונג צו גלייך מיט די רעגירונגען פֿון
אַלע פֿעלקער. מיט דזשעקסאָנען איז מרדכי געווען זיכער, אַז ער
וועט צושטיין צו אים. און אַז יענער האָט געזוכט זיך אַרויסצודרייען,
האָט אים מרדכי דערמאַנט דאָס פֿון אַמאָל.

— דניאל! האָט איר זיך נישט געפֿרייט, ווען איך האָב גע-
זאָגט, אַז יידן וועלן האָבן צוריק זייער לאַנד?
— אַ, דאָס, מאַיאָר נח, דאָס איז עפעס אַנדערש. דאָס מיינט,
ווען עס וועט קומען משיח.

— און דערווייל? ביז משיח וועט קומען, זאָלן, חס ושלום,
יידן אומקומען, זאָלן זיי מוזן בלייבן אין דעם איראַפּעישן דזשאַנגל,
ווי די חיות פֿאַרצוקן זיי? פֿאַר וואָס זאָלן זיי נישט בעסער קומען
אַהער, געניסן פֿון גאָטס פֿרייהייט, ווי איר, ווי אַלע אַנשווינערס
פֿון אונדזער געבענטשטן לאַנד?

— מאַיאָר נח, זאָלט איר זיין געזונט און שטאַרק! — האָט
דער דרוקער מיט דעם פֿאַרסאַזשעטן פנים זיך געבעטן — ווער

זאגט דען, און זיי זאלן דארט בלייבן? זאל זיי קומען אהער! אבער
 אן אייגענע שטאט, א יידישע טעריטאריע? צו וואס?
 — זעט, דניאל! איר דאוונט אין אונדזער שול, אין דער
 „שארית ישראל-שול“. און איר קאנט נישט אננרוען. איר ווילט
 דווקא האבן א דייטשישע שול, אן אשכנזישע, וואס איז אנד אייגן.
 איר ווילט האבן איינער שול, איר הערט נישט אויף צו טענהן וועגן
 דעם, טא פאר וואס פארשטייט איר נישט, ווי גוט עס וועט זיין, ווען
 יידן וועלן האבן אן אייגענע טעריטאריע? אין פרייען לאנד א
 יידישע טעריטאריע!

— איך פארשטיי מיך נישט אין די זאכן... ס'איז צו-רטיף פאר
 מיר... — האט געזאגט דזשעקסאן, וועלנדיק זיך ארויסדרייען פון
 דעם גאנצן שמועס.

— דער מאיאר וויל ווערן א לאנד-סוחר! — האט א רייכער
 ייד אריינגעווארפן — יעדער, וואס וועט קומען צו אים אין דער טע-
 ריטאריע, וועט דאך מוזן דארט וווינען. נו, וועט מען קויפן פלעצער
 פאר הויזער, וועט מען דינגען דירות. דאס איז נישט קיין שלעכטער
 פלאן.

זינע רייכע חברים האבן מיטגעהאלטן מיט אים. נישט פאר-
 טראכטנדיק זיך, האבן זיי צוגעשאקלט מיט די קעפ.

— יא, יא!

צו דעם האט יעדער איינער צוגעלייגט א ווערטל, א וויץ, אלץ
 צו באווייזן, און מרדכי איז אויסן מיט דעם פלאן נישט מער ווי א
 גוט געשעפט מיט לאנד.

אבער די רייכע זינען נישט געווען די איינציקע, וואס האבן
 אויסגעטייטשט מרדכי פניערדיקן ווילן צו בויען א יידישע טערי-
 טאריע פאר נישט מער ווי א קלוג סוחריש שפיצל אריינצוכאפן א
 שפארן פארדינסט.

די נישט-רייכע, אפילו די גאנץ פשוטע, וואס האבן קוים
 געהאט פרנסה, און זיי זינען, אייגנטלעך, אין פארגלייך מיט די
 אנדערע יידן געווען ארעמע לייט — אויך זיי האבן נישט געוואלט.

און אפֿשר האָבן זיי נישט געקאָנט פֿאַרנעמען, מרדכי'ס אויסלייזע-
רישע זעונגען.

— דאָס איז נישט אומזיסט! — האָט מען געהערט ריידן צווישן
דעם פראַסטערן עולם — דער מאַיאָר וויל איינזאָסירן עפעס פֿאַר
זיך באַרימטן נאָמען.

— מען זאָגט טאַקע, אַז עס איז איבערן קאַנאַל, וואָס מען וועט
באַלד עפֿענען. אַ סך מענטשן וועלן זיך דאָרטן באַזעצן, וועט לאַנד
שטינגן...

— ווי דען! קיינער אַרבעט נישט בלויז פֿאַר עולם־הבא... —

— מען זאָגט, אַז ער איז שטאַרק געדריקט... —

— ער האָט דאָך איצט נישט קיין צייטונג... —

— פֿאַר שערף איז ער אויך דורכגעפֿאַלן... —

— אַוודאי... דאָס איז קלאָר!

זיי זענען נישט געבליבן ביי דער בלויזער אַפּשאַצונג. זיי זענען
באַלד אַריבער צו קריטיק, צו שטראַפֿן אים הינטער די אויגן:

— אַט האָט איר אונדזערע גרויסע יידן, די פֿירערס! וואָס

שלעפט ער אַרײַן דאָס פֿאַלק אין זענע געשעפֿטן?

— אַ שיינער משיח! ער האַנדלט מיט בויפלעצער.

— אַט אַזוי פֿאַרביליקט מען ביי יידן דאָס טייערסטע, דאָס

הייליקסטע...

— ביי יידן קאָן מען זיך אַלץ דערלויבן!

אַפּגעשטראַפֿט, האָבן זיי גענומען אין גאַנצן בַּטל מאַכן די

אונטערנעמונג:

— דער מאַיאָר ניט זיך אַ בַּטל אומזיסט... —

— אַט לויפֿט מען שוין אים אַנטקעגנטראַגן געלט... —

— ווייסיך וואָס! עס וועט גאָר נישט ווערן דערפֿון!

— אַוודאי גאָר נישט!

— גאָר גאַרנישט!

פֿון אַלע ניו־יאַרקער יידן איז נאָר איינער צוגעשטאַנען צו

אים. אַבֿרהם־ברוך סיישעס, פֿון דער רבֿ סיישעס' משפּחה — אַ

בחור אין די צוואנציקער יארן איז צוגעקלעפט געווארן צו מרדכי
און נישט געוואלט אַפטרעטן פֿון אים.
— מאַיאָר נח! — האָט דער בחור געזאָגט צו אים און די
אויגן האָבן געברענט — נעמט מיך אַרײַן. איך וועל טאָן אַלץ, וואָס
איר וועט נאָר הייסן.

דער אַנטווישטער מרדכי האָט זיך דערפֿרייט מיט אים.
— וועסט זײַן מײַן סעקרעטאַר, דו הערסט, סיישעס? איך
באַשטימ דײַך פֿאַר סעקרעטאַר פֿון דער ייִדישער טעריטאָריע.
באַלד האָט ער צוגעגעבן:

— גוט, וואָס איך בין נישט דער איינציקער דאָ. אַבֿרהם ברוך,
דו ווייסט גאָר אַליין נישט, וואָס עס מיינט דײַן צושטיין צו מיר.
אַ לײַכטנדיקער איז געשטאַנען אַבֿרהם סיישעס, דער יונגער,
דאַרער בחור מיט דעם טונקעלן פנים און מיט פֿאַרגעטערנדיקער
דאַנקשאַפֿט, און געקוקט אויף מרדכי מורמלענדיק:
— סעקרעטאַר? איך, סעקרעטאַר? אוי, מאַיאָר נח, איך דאַנק
אַיך, איך דאַנק אײַך. איך וועל אײַך דינען געטרײַ.
ער איז געבליבן שטיל אַ ווײַלע, געקוקט פֿאַרגאַפֿט און
אַרויסגעזאָגט נאָר איין וואָרט:
— האָר!

נאָר צוויי ייִדן האָבן זיך נישט באַטייליקט אין די רכילות־רייד
הינטער מרדכי אויגן: דער דרוקער דניאל דזשעקסאָן און נפֿתלי
פֿיליפס. דזשעקסאָן איז נישט געווען גלײַכגילטיק צום פלאַן. שטי-
לערהייט האָט עס אים נישט געלאָזט רוען. אַ ייִדישע טעריטאָריע?
ער האָט זיך געכאַפֿט פֿאַרן האַרץ. עס האָט אים אַבער געפֿעלט מוט
אַפֿן צו שטעלן זיך אויף זײַן זײַט. אַלע זײַנען דאָך קעגן!
נפֿתלי פֿיליפס האָט געשוויגן. קיין וואָרט נישט גערעדט וועגן
דעם. האָט מרדכי אים גאָר נישט געזאָגט, נישט דערציילט, כאַטש
ער איז געווען זיכער, אַז דער פֿעטער ווייסט אַלצדינג.
יא, נאָך עמעצער האָט נישט געקאַנט רוען אין דער צײַט:
רֶבֿקה־אַסתר דזשעקסאָן. זי איז שוין געווען אין פֿערצנטן יאָר, אַ

שיין, צאָרט מיידל מיט געטאַקטע גלידער. הערנדיק די רייד, האָט זי אָנגעהויבן צו זען די טעריטאָריע. זי האָט געזען דעם שיינעם, באַרימטן מאַיאָר זנן פרעזידענט פֿון דער טעריטאָריע. זי האָט געזען, ווי זי איז אויך דאָרטן, אין דער טעריטאָריע, מיט דעם מאַיאָר. מרדכי האָט דערפֿון נישט געהאַט קיין אָנונג.

— אַז די יידן ווילן מיר נישט העלפֿן שאַפֿן די טעריטאָריע — האָט מרדכי אַ זאַג געטאָן צו סיישעסן — וועל איך נעמען גוים צו הילף.

— אַוודאי, האָר! — האָט געזאָגט דער דאַרער בחור מיט דעם טונקעלן פנים, נישט טראַכטנדיק אַ רגע און נישט איבערפֿרעגנדיק קיין וואָרט.

מרדכי'ס גרויסע אויגן האָבן זיך אַרויסגעשטעלט אַזוי פֿיל גרע-סער, ווי זיי וואָלטן אַריבערגעקוקט איבער דעם, צו וועמען ער רעדט.

— יידן מוזן האָבן אַ טעריטאָריע! אַברהם-ברוך, סעקרעטאַר, יידן מוזן האָבן אַן אייגן ווינקל.

— יאָ, האָר!

— מען מוז זיי נייטן דערצו.

— יאָ, האָר!

— יידן האָבן נישט געוואָלט נעמען די תורה, האָט מען זיי געצוונגען. זיי ווילן נישט קיין טעריטאָריע, מוז מען זיי אויך צווינגען.

— יאָ, האָר!

— יידיש פֿאַלק! צי דו ווילסט, צי נישט, איך וועל דיר געבן די טעריטאָריע.

דער סעקרעטאַר האָט פֿאַרריסן דעם קאַפּ, צו קאַנען אַרויפֿקוקן צו זנן האָר, וואָס איז געשטאַנען אַזוי הויך איבער אים.

פֿאַרפֿלאַמטע זינגען זיי אַרויס אויף דער גאַס. פֿאַרבלייבערס האָבן באַגריסט דעם מאַיאָר, אָבער ער האָט זיי נישט געזען. זנן סעקרעטאַר האָט אויך קיינעם נישט באַמערקט.

זיי זינגען אַרײַן צו דעם קריסטלעכן לאַנד־סוחר סעמוועל לעגעט.
 מיט יראַת־קבֿוד איז דער סעקרעטאַר געבליבן בײַ דער טיר.
 דאָס פנים אין פֿלאַמען, האָט מרדכי גערעדט צום גוי וועגן
 דער ייִדישער טעריטאָריע, געשאַטן אויף אים ווערטער, גליַענדיקע
 קוילן, און בײַ דער טיר האָט געציטערט אין ערפֿאַרכט דער סעקרע־
 טאַר.

— סעמוועל לעגעט! — האָט מרדכי אים אַ זאָג געטאָן —
 איר, אַ קריסט, וועט העלפֿן אויסלייזן די ייִדן, איר וועט מיר העלפֿן
 געבן די ייִדן אַ טעריטאָריע, ווייטט איר, וואָס דאָס וועט באַטייטן?
 איר, אַ קריסט, וועט האָבן אַ חלק אין דער גאולה פֿון גאָטס פֿאַלק!
 דעם פֿרומען קריסט איז באַפֿאַלן אַ זיסער פּחד, אַ שרעק וואָס
 דערשרעקט נישט, נאָר דערהייבט. אַזאַ פּחד קומט אויף אים, ווען
 ער פֿאַרטיפֿט זיך אין געבעט, שטייענדיק אויף די קני אין קירך.
 און מיט אַ ציטער אין קול האָט דער קריסט געזאָגט:

— מאַיאָר, איך וועל טאָן אַליץ, וואָס איר וועט באַפֿעלן.
 — סעמוועל לעגעט, קויפֿט־אַפּ גרענד אַיילענד. קויפֿט וויפֿל
 לאַנד איר קאָנט נאָר דאָרט קריגן, די ייִדן, וואָס וועלן קומען אַהין,
 וועלן אייך באַצאָלן פֿאַרן לאַנד מיט גוט געלט. דאָרט וועלן אויך
 קומען נישט־ייִדן, סעמוועל לעגעט, די ייִדישע טעריטאָריע וועט
 זיין פֿריי פֿאַר די קינדער פֿון אַלע פֿעלקער און פֿון אַלע גלויבנס.
 — איך וועל קויפֿן, מאַיאָר, איך וועל קויפֿן — האָט דער
 קריסט אים צוגעזאָגט מיט אַ פֿרום בעטנדיק קול, ווי ער בעט
 צו זײַן גאָט און זאָגט אים צו אַ נדר, ווען ער שטייט אויף די
 קני אין קירך.

סעמוועל לעגעט איז אָבער שוין נישט געווען דער איינציקער,
 צו וועלן קויפֿן לאַנד אויפֿן אינדזל, וואָס מרדכי נח האָט אויסגע־
 קליבן פֿאַר דעם אָנפֿאַנג פֿון דער ייִדישער טעריטאָריע. אַנדערע
 דרײַ לאַנד־סוחרים, אויך קריסטן — איינער פֿון זיי פעטער סמיט,
 אַ לאַנד־שפּעקולאַנט און יעיסט און מעקינטײַר — האָבן שוין געהאַט

געגרייט זיך אויף אַ חלק אין דער יידישער טעריטאָריע. זיי האָבן אויפֿגעקויפֿט היפשע שטרעקעס לאַנד אויף גרענד אַזילענד. איבער פֿינף און צוואַנציק הונדערט אַקער לאַנד האָט געקויפֿט סעמועל לעגעט. טויזנט מיט צוואַנציק אויבן, ביים אָנהייב פֿון אינדזל, און פֿופֿצן הונדערט מיט פֿינף און דרײַסיק פּאַוע טיך. ער האָט שוין געמוזט צאָלן טייערער. איבער די אַנדערע דרײַ סוחרים האָט ער געמוזט באַצאָלן מיט פֿופֿציק פּראָצענט טייערער. פֿאַר די צוויי שטיקער לאַנד האָט ער באַצאָלט זעכצן טויזנט, נײַן הונדערט פֿינף און אַכציק דאָלער — כּמעט זיבן דאָלער אָן אַקער. אַנדערע האָבן געצאָלט נישט מער ווי עפעס איבער פֿיר דאָלער אָן אַקער. די צוויי שטיקער לאַנד זײַנען געווען אין סטראַטעגיש-גוטע פּונקטן. לעגעט האָט אויסגעװעלט, אַז ווי נאָר די ייִדישע טעריטאָריע וועט זיך אויסבויען אין די צוויי ערטער, וועלן די אַנדערע סוחרים מוזן אָפּטרעטן זייערע שטיקער לאַנד צו דער ייִדישער טעריטאָריע.

— איך זאָל אָפֿילו וויסן, אַז עס וועט מיך קאַסטן מײַן גאַנץ פֿאַרמעגן — האָט געזאָגט דער פֿרומער קריסט — קויף איך דאָס לאַנד.

מרדכי האָט ער גאָר נישט דערמאַנט, אַז ער האָט געמוזט צאָלן טייערער. נאָר ווען מרדכי האָט זיך דאָס דערוווסט, האָט ער אים געזאָגט מיט פֿאַרדראָס:

— די שפּעקולאַנטן האָבן אַרױפֿגעשרױפֿט די פּרײַזן.

— מאַיאָר, עס האַנדלט זיך דאָ נישט וועגן געלט — האָט לעגעט געזאָגט פֿרום — און ווען איך וואָלט געוואָסט, אַז איך מוז אַרײַנלייגן מײַן גאַנץ פֿאַרמעגן, וואָלט איך עס דען נישט געטאָן?

מרדכי איז שוין געווען גרייט צו לייגן דעם ווינקלשטיין פֿאַר דער טעריטאָריע פֿאַר די יידן, האָט ער צום ערשטן מאָל זיך אַנגערופֿן צו זײַן פֿעטער:

— וועסט אַפֿשר מיטפֿאַרן קיין באַפֿלאַ צו לייגן דעם ווינקל-שטיין?

— ניין, מרדכי, רוף מיך נישט! — האָט נפתלי פֿיליפס זיך געבעטן בני אים — איך טויג נישט דערצו.

— פֿעטער נפתלי, געדענקסט ווי דו ביסט געפֿאַרן פֿון פֿילאָ-דעלפֿיע קיין ניריאָרק צו וואַשינגטאָנס ערשטער דערפֿענונג? דער זידע האָט מיך געהאַלטן אויף די הענט. איך געדענק עס ווי הננט. פֿאַר וואָס זאַלסטו נישט פֿאַרן צום גרינדן פֿון אַ ייִדישער טעריי-טאַריע?

— איך בעט דיך, מרדכי, דאָס איז נישט פֿאַר מיר. איך וויל מיך נישט מישן אין דעם. איך האָב מורא.

— ביסט קעגן?

— ניין! קעגן נישט. ווייסט דאָך, מרדכי, ביסט מיר ליב ווי אַן אייגן קינד. אַלץ וואָלט איך געטאָן פֿאַר דיר. נאָר דאָס קאָן איך נישט. איך האָב מורא דערפֿאַר.

סײַ ווי, מרדכי איז נישט געפֿאַרן אַליין קיין באַפֿלאַ צו לייגן דעם ווינקלשטיין. אַז זײַן פֿאַרפֿלאַמטער סעקרעטאַר סיישעס איז מיטגעפֿאַרן, איז זעלבפֿאַרשטענדלעך. אָבער אויסער אים איז נאָך מיטגעפֿאַרן אַ גרויסער עולם.

זײ זײַנען אָבער אַלע געווען קריסטן. די איינציקע צוויי יידן זײַנען געווען מרדכי און זײַן סעקרעטאַר — די הויפט-מחותנים. די איבעריקע זײַנען געווען מערסטנס מאַסאָנען, מיטגלידער פֿון דער פֿרײַמויערער-אַרגאַניזאַציע, וואָס האָט געשטרעבט צו געווינען פֿרײַ-הייט פֿאַר מענטשן אומעטום.

מרדכי איז געווען אַ מאַסאָן, דאָס איז געווען בני אים אַ טראַ-דיציע פֿון זײַן זיידן יאַנאַס פֿיליפס. וועגן וועמען עס איז געווען פֿאַרשריבן אין די ביכער, אַז נאָך מיט פֿינף און זעכציק יאָר צוריק איז ער שוין געווען אַ מאַסאָן. האָבן די מאַסאָנען געפֿילט, אַז זײ דאַרפֿן באַשײַנען די שׁמחה פֿון זײַער חבֿר. פֿאַר איין וועגס וועלן זײ שוין העלפֿן לייגן דעם ווינקלשטיין פֿאַר דער ייִדישער טעריי-טאַריע.

אַבער נאָר די קריסטלעכע מאַסאַנען האָבן אַזוי געפֿילט. די יידישע האָבן זיך אָפּגערוקט, נישט געוואָלט זיך באַטייליקן. די מאַסאַנען זינען אויך נישט געווען די איינציקע צו באַטייליקן זיך אין דער שמחה פֿון דער יידישער טעריטאָריע. עס זינען אויך געקומען מיליטער-לייט, באַאַמטע פֿון שטאַט אין דער שטאַט און אויך פֿון דער פֿעדעראַלער רעגירונג. באַפֿלאַ, אַ קליין שטעטל מיט דריטהאַלבן טויזנט אַננוויינערס, האָט נישט געהאַט קיין יידן און נישט קיין שול. איבעריקנס — יידן האָבן דעמאַלט נישט געוואָלט העלפֿן מרדכין שאַפֿן די יידישע טעריטאָריע, איז ער אויך אין באַפֿלאַ געגאַנגען צו די נישט-יידן.

צוויי קריסטן האָבן געוויינט אין באַפֿלאַ, וואָס מרדכי האָט זיי געקענט: אַנזעק סמיט און דער גלח רעוורענד עדיסאָן סוירל. מיט ביידן האָט ער זיך באַקענט אין אַפֿריקע. סמיט איז געווען אין טוניס, ווען מרדכי איז געווען דאָרט אַמעריקאַנער קאָנסול. סוירל, דער גלח, איז דעמאַלט געווען אַ רעגירונג-גניסטלעכער אויף אַן אַמעריקאַנער שיף, וואָס איז געפֿאַרן אין מיטללענדישן ים. האָט מרדכי געשריבן צו זיי, אַז זיי זאָלן אים העלפֿן לייגן דעם ווינקלשטיין. ער האָט זיי אויך געבעטן זיי זאָלן ביי זייער שטיינקריצער לאָזן מאַכן דעם ווינקלשטיין. ער האָט פֿאַר זיי אויפֿ-געשריבן אויף אַ באַזונדער פּאַפּיר די אויפֿשריפֿט, וואָס ער האָט געוואָלט האָבן אויסגעקריצט אויף דעם ווינקלשטיין. מרדכיס פֿרענד, די צוויי קריסטן פֿון באַפֿלאַ, האָבן געלאָזט ברענגען אַ שטיין פֿון די באַוווסטע שטיינהאַקערזייען פֿון קליוולאַנד. דער באַפֿלער שטיינקריצער, סעט טשעפּין, האָט אויסגעקריצט די אויפֿשריפֿט.

פֿון ראַמאַן מרדכי עמנואַל נח, ניו-יאָרק 1939
געדרוקט אין בוענאָס-אירעס 1952

ה. סעקלער

3טער אקט פון דער דראמע

מאיאָר נח

מזרח-ברעג פון איריע-אזיערע אין באַפלאָ. אַ גראַמער הילצערנער באַראַק, וואַרשטאַט פון סעם טשעפּין, שטיינקריצער, הויפטקוואַרטיר פון אַררט-פאַראַד. אין ווינקל און הינטערגרונט — שטיינער, רויע, האַלב געטעסעטע און פאַר-טיקע מצבות אויף אַ געשטעל, אַ מאַסיווער זאַמדשטיין מיט דער פּאַלגנדי-קער אויפּשריפט:

שמע ישראל יי אלהנו

יי אחד

אַרט

אַ צופּלוקטשטאַט פּאַר די יידן

געגרינדעט פון מרדכי מאַנועל נח אין חודש תשרי 5586,

סעפטעמבער 1825, אין 50סטן יאָר פֿון אַמעריקאַנער

אומאַפּהענגיקייט

רעכטס — אַ טיר צו טשעפינס ווינונג. אין הינטערגרונט — אַ גרוי-סער טויער פאַרן אַרצינפאַר פון שווער-געלאַדענע וואַגנס. ווען דער טויער איז אָפּן, פּאַלט דאָס אויג אויף דער איריע-אזיערע — די ברעגעס פאַרברעמט מיט דעם גאַלד און ברין פון אַ פּריען אַסיען.

פּאַנען און שטאַנדאַרטן פון די פאַראייניקטע שטאַטן, שטאַט גייריאַרק, פּריימיערער-גרופּעס, מיליטערישע און ציווילע אַרגאַניזאַציעס שטייען אַרום די ווענט. אַ טיש מיט שטולן. אויפן טיש, אין פאַראַד-פאַרמאַציע, קליינע בליימענטשעלעך פון אַלערליי קאַלירן.

טשעפּין — ביים געשטעל, קלאַפט מיט אַ האַמער און דלאַט. באַלד שטעלט ער זיך אָפּ און באַטראַכט קריטיש זיין אַרבעט: נו, נאָך עטלעכע קלעפּ און איך בין פאַרטיק. פּויזע. הייסט עס, מ'קען קריצן דאָס גאַנצע לעבן פֿון לינקס אויף רעכטס, מיט אַ מאַל זיך איבערקוליען און קריצן פֿון רעכטס אויף לינקס. אמת, די האַנט

איז לאם, דאס אויג וויל נישט נאכגיין. סעם טשעפין אבער ווייס ווי צו דיסציפלינירן האנט און אויג. אז ער וויל, וויל ער! און ער האט אויסגעקריצט! און נאך וו א ס אויסגעקריצט! ניט קיין מצבה פאר אבי וועמען, ניט קיין לעצטע בארימערני פאר עפעס א מענטשעלע — נאר א מאנומענט, א גרונטשטיין, אן אנפאנג פון א גרויסער זאך! לייענט: „אררט — א צופלוקטשטאט פאר די יידן — געגרינדעט פון מרדכי מאנעל נח אין חודש תשרי 5586, — סעפטעמבער 1825, אין פופציקסטן יאר פון אמעריקאנער אומאפהענגיקייט.“ דו פארשטייסט, סעם? א נייע שטאט פאר יידן, אפשר א נייע רעפובליק. מיט שופטים און נביאים, אזוי ווי ס'איז באשריבן אין אלטן טעסטאמענט. און איך, סעם טשעפין, שטיינקריי צער פון באפלא, איך האב צוגעגרייט דעם גרונטשטיין. פרויע, די יידן, זאגט מען, האבן א לאנגן זכרון, סיי פאר פריינד, סיי פאר שונאים. אויב אזוי, בין איך פאראייביקט. די יידן וועלן ניט פאר געסן דעם וואס האט געטאן די ערשטע ממשותדיקע ארבעט פאר זייער רעפובליק, דעם וואס האט געארבעט סיי פון לינקס און אויף רעכטס, סיי פון רעכטס אויף לינקס. סעם, איך גראטוליר דיר! ביסט אריין אין דער היסטאריע! און מער ווי דאס האט דושארדזש וואשינגטאן אויך ניט דערגרייכט. נעמט זיך ווידער צו דער ארבעט, טוטעלט זיך באלד ווידער אפ. רעפלעקטיוו: א גאנץ לעבן האב איך געקריצט קליינע, לעבלעכע שקרימלעך פאר טויטע מענטשעלעך. פרויע: איז מעגלעך, אז דער אררטשטיין איז אויך ניט מער ווי א קליין, לעבלעך שקרל? הא? וואס-זשע וועט ווערן מיט דער היסטאריע? ריע? כאפט זיך קלאפן מיט אימפעט: צום טיזול מיט דער היסטאריע! טו דין ארבעט סעם, און ווער פארטיק!

די טיר פון טשעפינס ווינונג עפנט זיך און עס קומען ארויסער מיט די טרעפ סייסאס און פיליפס. דער ערשטער אין פראק און ציילדער; דער צווייטער אין א פאנטאסטישן לואי-פערצנטן קאסטיום. זיי גריסן טשעפינען און גייען צו צום טיש.

סייטאָן — די פראַקלאַמאַציע איז אַ ווונדערלעכער דאַקומענט. זי וועט אויפֿרודערן אַ וועלט.

פֿיליפּס — שרײַבן קען ער, מײַן מרדכי, נאָר לייענען וואָלט ער זי מיר געמעגט געבן. פֿאַזע פֿון אַראַטאַר; דעקלאַמירט: „היות ווי דער אַלמעכטיקער גאָט האָט געוואָלט אַנטפלעקן צו זײַן פֿאַלק, אַז געקומען איז די צײַט צו דערפֿילן די הבטחות צו די קינדער פֿון יעקב און אַז... און אַז“... ווי גייט דאָס ווייטער, סײַסאַס? סײַטאַס — לאַכט: איר פֿאַלט-אַרויס פֿון אַינער ראַלע, אַנקל אַהרן. די פראַקלאַמאַציע וועט נח אַליין לייענען. אַינער אַרבעט איז, אַראַנזשירן די פראַצעסיע.

פֿיליפּס — שוין אַראַנזשירט. וויזט אויף די בליענע מענטשען לעד: אַט איז זי! נעכטן, ביז האַלבער נאַכט, רעפּעטירט, אַינגע-שטודירט, אויסגעמושטירט... אַט איז דער גראַנד מאַרשאַל און אַט איז זײַן פֿערד... נאָך אים — די קאַפּעליע. זינגט: לאַ, לאַ-לאַ, לאַ, לאַ-לאַ! איצט קומט דאָס מיליטער, פֿאַנען-טרעגער און וואַך, ערשטע קאַמפּאַניע, צווייטע, דריטע... ריכטיק? דערנאָך — די בירגער מיט שטאַנדאַרטן. אַבער דער פּונקט איז ניט קלאַר. זאָג נאָר, הער סעקרעטאַר, וויפֿל וועלן זײַן די אַזוי גערופֿענע בירגער? סײַטאַס — מער ווי מיר האָבן דערוואַרט. איבער צוויי טויזנט געסט זײַנען שוין דאָ. מ'זאָגט מיר, אַז פֿון ניו-יאָרק אַליין זײַנען הײַנט אין דער פֿרי אַנגעקומען זעקס געפּאַקטע דיליזשאַנסן. מ'פֿאַרט פֿון אַלע זײַטן!

פֿיליפּס — רײַבט די הענט פֿאַר פֿרייד: גוט! פֿינן! אונדזער ספּעקטאַקל וועט זײַן אַ דערפֿאַלג.

סייטאַס — אַינלע אַינך צו, אַנקל אַהרן. קוירנעל פֿאַטער. אונדזער גרענד מאַרשאַל וואַרט אויף אַינך, איר זאָלט צונויפֿשטעלן די פראַ-צעסיע. טוט אַ קוק אויף זײַן זייגערל: שוין נאָך נײַן!

פֿיליפּ — גוואַלד! די פראַצעסיע פֿאַנגט זיך אָן פּונקט צען! לאַזט זיך גיין; קומט-צוריק. פֿאַרגעסן עפעס, וואָס האָב איך פֿאַר-געסן, סײַסאַס? זאָל זײַן, נו! לויפֿט צו דער טיר, קערט זיך ווידער

אום. אהא! זיך דערמאָנט. זע, נח זאל אַנטאָן דעם קעניגלעכן מאַנטל
איידער ער באַווזנט זיך אין דרויסן! און די קייט! סייסאַס, פֿאַר-
געסט ניט! אָפּ.

טשעפּין — קריכט־אַרונטער און הייבט־אָן אויסטאָן זײַנע אַרבעט־
קליידער: הער סעקרעטאַר, דער גרונטשטיין איז פֿאַרטיק. נאָר וואָס
געענדיקט דעם „אַחאַד“.

סייסאַס — געענדיקט דעם וואָס? „אַחאַד“? אָ, דעם „אַחאַד“!
באַטראַכט דעם שטיין: גוט, הער טשעפּין, זייער גוט! ליענט די
איבערשטע שורה: „שמע ישראל — אַדוני אלהינו — אַדוני —
אַחאַד.“ ווען איר זאלט וויסן, הער טשעפּין, די טראַגעדיע פֿון פֿנייער
און בלוט, אין וועלכער די פֿאַר ווערטער דערמאָנען — — —
קען ניט ענדיקן; ווישט בגנבֿה אָפּ אַ טרער.

טשעפּין — האָט דערווײַל אָנגעטאָן אַ מונדיר מיט גאַלד־פֿאַזמאַנ־
טער: סעט טשעפּינס מזל. סײַ ער קריצט פֿאַר מענטשן וואָס זײַנען
שוין ניטאָ, סײַ פֿאַר שטעט וואָס זײַנען נאָך ניטאָ. אַז מ'קוקט אויף
זײַן אַרבעט, וויינט מען. שלעפט־אַרויס פֿון אַ קאַסטן אַ גרויסע,
מעטענע טרובע, און איך מוז גיין שפּילן. ניטאָ קיין בעסערע זאָך
פֿאַר אַ מצבֿה־שלעגער ווי שפּילן אין אַ קאַפעליע. איר וועט נאָך
הערן פֿון מיר, דער סעקרעטאַר, ווייל מײַן טרובע איז די גרעסטע
אין באַפֿלאַ און אַן איר זײַנען פֿראַצעסיעס קיין פֿראַצעסיעס ניט.
אָפּ רעכטס.

סייסאַס — נעמט אַ סאַמעטענע דעק, אויסגעצירט מיט פֿאַנטאַס־
טישע פֿיגורן, און הילט־אײַן דעם גרונטשטיין.

נח — באַווזנט זיך אין טיר, לינקס: סייסאַס, איך האָב פֿאַר דיר
אַן איבעראַשונג. דו וועסט אונטערשרייבן די פֿראַקלאַמאַציע צו-
זאַמען מיט מיר.

סייסאַס — מיט פֿרייד: ליבער נח, דאָס איז צו־פֿיל כּבֿוד פֿאַר
אינעם, וואָס איז בלויז...

נח — קיין וואַרט ניט, סייסאַס! דאָס איז דער ערשטער אַפֿיציעלער
דאָקומענט פֿון אַרט און די חתימה מוז טראַגן דעם טראַדיציאָנעלן

כאַראַקטער. אַט אַזוי: פֿון דעם שופֿט — דער נאַמען איז ניט
 נייטיק. דערנאָך: א. ב. סייסאַס, צייטווייליקער סעקרעטאַר. דער-
 לאַנגט אים די גענדזענע פֿעדער: נו, שרייב!
 סייסאַס — אַ גרויסער מאַמענט, נו, אַ גרויסער מאַמענט! חתמעט
 זיין נאַמען.

סוירל און לעגעט קומען אַרײַן, רעכטס, און גריסן.

נח — פֿריינד, סייסאַס האָט נאָר וואָס געחתמעט אונדזער פֿראַקלאַ-
 מאַציע. גאָר פֿאַרגעסן. איר האָט נאָך דעם דאַקומענט ניט געלייענט.
 וואָס איז געשען, לעגעט? פֿאַר וואָס די וואַלקנס אויף זיין ליבן
 פנים?

סוירל — מיר זייגען אין אַ שרעקלעכער פֿאַרלעגנהייט. פֿון די
 זיבן שיפֿן, וואָס מיר האָבן געדונגען, האָבן זיך באַוויזן בלויז צוויי
 — קוים גענוג אַריבערצופֿירן דריי-פֿיר הונדערט מענטשן, און דאָ
 וואַרטן איבער צוויי טויזנט!

לענגט — איך בין זיכער, אַז עמעצער האָט די קאַפיטאַנען באַ-
 צאָלט פֿאַר ניט קומען. פֿאַרצווייפֿלט: ווי אַזוי וועלן מיר היינט
 אַריבער אויף גרענד אַיילענד?

נח — מיט אַ פֿינצטערן בליק: איז ראַבני פֿיטשאַטאַ אין באַפֿלאַ?
 אָדער עמעצער פֿון זיינע נאָענטע מענטשן?

לענגט — וואָס איז דער חילוק? אויב מיר קענען ניט אָפֿדעקן
 דעם גרונטשטיין אין אַרט, וועט די פֿראַצעסיע ווערן לעכערלעך.
 אַנטשולדיק, איך ווייס ניט...

נח — אָבער איך ווייס! סייסאַס, ווען קריגן מיר דעם קאַנאַנען-
 סאַלוט פֿון דער פֿעסטונג, צו באַגריסן די גרינדונג פֿון אַררט?
 סייסאַס — צען אַ זייגער.

נח — גוט! צען אַ זייגער פֿאַנגען מיר אָן. מיט אַ געהיימנישפֿולן
 לאַך. ליבער לעגעט, ווען אַלע וואַלטן געגלויבט אין דער גרויסקייט
 און הייליקייט פֿון אונדזער זאַך, אַזוי ווי דו און איך, וואַלט אונדז
 היינט גאָט ווידער באַוויזן דעם אַלטן ווונדער. זייגען די וואַסערן

פֿון איריע ניט זינע, פונקט ווי די וואסערן פֿון רויטן ים? איז פֿירן מיר גיט זיין פֿאלק פֿון קנעכטשאַפֿט צו פֿרעיהייט פונקט ווי משה האָט דאָס געפֿירט?

סױרל — יא, אמתער גלויבן קען טאָן ווונדער. ווער ווייסט דאָס נאָך בעסער ווי איך? אָבער, ווי אזוי קען מען לייגן דעם גרונטשטיין פֿון אַררט ניט זייענדיק אין אַררט?

נח — רוק: פשוט, ניט לייגן, נאָר אָפֿדעקן וועלן מיר דעם גרונט-שטיין און דאָס קען מען טאָן אין באַפֿלאַ אויך! ברומט: זיי וועלן ניט פֿאַרשטעלן מיין וועג!

לעגענט — בראַוואַ, נח, בראַוואַ! איך בלייב מיט דיר ביזן סוף. סױרל — און איך אויך, זעלבֿפֿאַרשטענדלעך. מאַיאר נח, איך האָב אַ געדאַנק, מיין קירך, די עפֿיסקאָפּאָלישע, וואָלט געווען דאָס פֿאַסיקסטע פֿלאַץ פֿאַר דער צערעמאָניע. פֿאַרשטייט זיך, אַז ווען עס וואָלט געווען אַ סינאַגאָגע אין באַפֿלאַ...

נח — וואָלט מען מיר, וואָרשענלעך, ניט אַרענעלעזט... סײַטאָט — אָבער אין אַן עפֿיסקאָפּאָלישער קירך אַ גרונטשטיין פֿאַר אַ ייִדישער שטאָט?

נח — ליבער סױרל, מימוז די זאָך באַטראַכטן. דער קאַנסערוואַ-טיווער עלעמענט צווישן מינע ברידער וועט דאָס ניט ליכט אַרונ-טערשלינגען. איך מוז זיך היטן פֿאַר פֿאַלשע אויסטעלונגען. איך זאָג ניט ניין, אָבער לאַמיר נאָך טראַכטן וועגן דעם. פּויזע. איך וויל אויך הערן אַנער מינונג וועגן מיין פֿראַקלאַמאַציע. עס ווערן דאָרט באַרירט עטלעכע פונקטן...

אַסתר — באַווײַזט זיך אין טיר, רעכטס: גוט מאַרגן, מאַיאר נח! גוט מאַרגן, הער טאַסאַס! פֿאַרנייגט זיך פֿאַר די אַנדערע: בלייבט שטיין אין טיר.

נח — אסתר דזשעקסאָן אין באַפֿלאַ? לופֿיט-צו צו איר. געקומען זען דעם אַררט-פֿאַראַד? ווונדערלעך!
אַסתר — זינט מאַיאר נח איז אַוועק, איז גייראַרק געוואָרן אַ

לאַנגווייליקע שטאַט. בין איך אַנטלאָפֿן אַהער. שטיקל. איך וויל אַנך זען אַליין, אויב מ'קען.

נח — אומרוק: וואָס האָט פּאַסירט?

אַסתר — גאַנץ שטיקל: שפּעטער. העכער. איז דער באַראַק אַינער הויפּטקוואַרטיר?

נח — יא, דער הויפּטקוואַרטיר פֿון אַרט־פּאַראַד. באַפֿלאַ איז אַ קליין שטעטל; ניטאָ פֿיל אויסצוקלייבן. דער הילצערנער באַראַק פֿון אַ שטיינקריצער איז די ערשטע סטאַנציע פֿון דער אַרט־עקספּער־דיציע. אַזוי איז דאָס נידעריקע הויז דערהויבן געוואָרן. צו טוירל און לעגעט: פֿריינד, אָט איז די פּראַקלאַמאַציע. אין יענעם צימער וועט אַנך קיינער ניט שטערן.

טוירל — גוט, גוט! קומט, הער לעגעט! ביידע אָפּ, לינקס.

נח — סייסאַס, מ'מוז זיך גלייך זען מיט קוירנעל פּאַטער וועגן אַ פּאַסיקן פּלאַץ וווּ אויפֿצודיקן דעם גרונטשטיין. נעמט אים ביים אַרעם און פֿירט אים צו דער טיר, רעכטס, דו ביסט גערעכט בנוגע טוירלס פֿאַרשלאַג. איך גלייב ניט, אַז אַן עפיסקאָפּאַלישע קירך אַדער אַן אַנדערע קירך — — — פֿאַרשווינדט מיט סייסאַס אויף אַ מינוט און קומט באַלד צוריק.

אַסתר — לויפֿט אים אַקעגן: האָבן די קאַפיטאַנען זיך טאַקע אָפּגעזאָגט? — — —

נח — וואָס ווייסט איר וועגן דעם, אסתר דושעקסאָן? רעדט מען שוין דערפֿון אין באַפֿלאַ?

אַסתר — ניט אין באַפֿלאַ, נאָר אין ניריאַרק האָב איך געהערט וועגן דעם. מײַן פּאַטער האָט די שלעכטע געווינהייט מיר צו דער־ציילן אַלץ, וואָס איז בײַ אים אויפֿן האַרץ.

נח — בלאָס פֿון רציחה: און ווער זײַנען די קרעציקע הינט, וואָס? — — —

אַסתר — גלעט אים דעם אַרעם: מאַיאָר נח, מײַן פּאַטער איז איי־נער פֿון אַינערע קעגנערס.

נח — לאַזט־אַרונטער דעם קאַפּ: אַנטשולדיקט, איר ווייסט ניט,

ווי שווער מיר איז דאָס אַלץ אַליין אַריבערצוטראַגן. זיי באַטראַכטן אַררט, ווי דאָס וואָלט געווען אַ ווילע, וואָס איך וויל פֿאַר מנין פֿער־זענלעכן פֿאַרגעניגן. איר וויסט ניט...

אַסתר — איך ווייס יאָ און דערפֿאַר בין איך דאָ. פּרִיזע און איצט הערט, מאַיאָר נח. דאָס אויסדינגען פֿון די שיפֿן איז בלויז דער ערשטער צוג אין דער קאַמפּאַניע קעגן אַינן. ס'איז נאָך דאָ אַ צוויי־טער צוג — אַפּצושטעלן זי פּראַצעסיע דורך אַן עפּנטלעכן סקאַנ־דאַל. ראַבני פּיטשאַטאָ און אַזער אַריענטאַלישער פֿריינד, ראַבני אלמליאָ זינען נעכטן בני נאָכט שטילערהייט פֿאַרפֿאַרן אין באַפֿלאָ. נח — אלמליאָ? ניט מעגלעך! מיט צען טעג צוריק האָב איך אים אַרויפֿגעזעצט אויף אַ שיף, וואָס איז געפֿאַרן קיין באַרבאַדאָס. אַסתר — יאָ. אָבער ווינטער ווי פּילאַדעלפּיע איז ער ניט געפֿאַרן. עטלעכע יידישע נאָטאַבלען האָבן אים אַזוי שטאַרק געוואָלט האָבן דאָ, ווי איר האָט אים געוואָלט האָבן אין באַרבאַדאָס. ער איז גע־קומען גרייט זיך מודה צו זיין, אַז אַ געוויסער דאָקומענט איז — נו, אַנטשולדיקט — אַ פּשוטער שווינדל.

נח — ווערט בלייך: גאָט מיינער! שפּאַנט אויף און־אַפּ ווי אַ לייב אין אַ פּאַסטקע. פֿון אַלע זינטן האָבן זיי מיך אַרומגערינגלט. פֿאַר וואָס די פֿאַרביסענע שונאה? מרדכי נח, דעם פּאַליטיקער, שרייבער, געזעלשאַפֿטלעכן מענטש, האָבן זיי לייב געהאַט — — — אַסתר — אמת. אָבער מרדכי נח, דעם יידישן באַפֿרייער, קענען זיי ניט אַריבערטראַגן.

נח — רעטאַריש: פּחדנים! האַלב־געפּגרטע ברואים, אויסגעוועפּטע נשמות! זיי ציטערן פֿאַר די נניע פֿליכטן, וואָס אַררט וועט אויף זיי אַרויפֿוואַרפֿן: די באַפֿריינג פֿון יידישן פֿאַלק, וואָס טויג זיי דאָס? דאָס קען נאָך שטערן די רוזקע פֿאַרדיינג, די ליבע געמיט־לעכקייט אָדער גאַר די גוטע געשעפֿטלעך! גייט־צו צו אַסתר: לייב קינד! מיט צוואַנציק יאָר צוריק האָב איך געוואָס, ווי זיך אַרויסצוהעלפֿן פֿון אַזאַ פֿאַרלעגנהייט. זייער איינפֿאַך: צוויי סעקונד־דאַנטן, דרייסיק שפּאַן און — דאָס! כאַפּט־אַרויס אַ רעוואָלוציער פֿון

קעשטענע. איצט אָבער — — מיט אַ פֿינצטערן בליק. און איצט איז וואָס? זיי ווילן מאַכן פֿון אַררט אַן אידיאָטישן שפּאַס — וועל איך דאָס פֿאַר זיי מאַכן אַ הויכע טראַגעדיע!

אַסתר — שמייכלט: דער איבערגאַנג פֿון קאַמעדיע צו טראַגעדיע איז פֿאַר אַיך, דעם דערפֿאַרענעם דראַמאַטורג, ניט זייער שווער. שפּילעוודיק: קען מען זען אַט דאָס שטיקל בינע-געצייג? נעמט דעם רעוואָלווער, באַטראַכט אים און — באַהאַלט אים הינטער איר שאַל. איך וועל אים אַיך צוריקגעבן — מאַרגן.

נח — בייז: איר באַהאַנדלט מיך ווי אַ קינד!

אַסתר — לאַכט: אַ וויבֿערישע שוואַכקייט, ליבער נח, מיר באַ- האַנדלען ווי קינדער אַלע מאַנסבילן, וואָס מיר האָבן, וואָס זינען אונדז נאַענט. פֿאַרשעמט זיך און שלאַגט שנעל אָן אַן ערנסטן טאָן. און אייגנטלעך, וואָס האָט איר געוואַלט טאָן? וועמען אַרויסרופֿן אויף אַ דועל? ראַבנץ פּיטששאַטאַ? אַדער גאַר — ראַבנץ אלמיליאַ? נח פֿאַרשעמט: ביסט גערעכט, ליבע אסתר, פֿאַרגיב מיר. קושט איר האַנט מיט גרויס צערטלעכקייט. מוזן איינזאַמקייט וועגט שווער אויף מיר. לאַז מיך ניט אַליין.

אַסתר — גלעט זיין געבויענעם קאַפּ: ניין, מרדכי, זינט בליב איך ביי דיר און — מיט דיר. נח, לאַמיר זיך זעצן און רויק איבער- ריידן וואָס ווינטער צו טאָן. זעצט זיך בייס טיש; נח קעגן איר. נח — דער גרונטשטיין פֿון אַררט מוז זינט אַפּגעדעקט ווערן. דאָס איז קלאַר. אויב ניט, וועט דער פּרעסטיזש פֿון דעם פּראַיעקט קריגן אַ שווערן קלאַפּ.

אַסתר — ניט דער פּרעסטיזש פֿון פּראַיעקט, נאָר פֿון מרדכי נח — און דאָס איז פֿיל וויכטיקער. אין אַנדערע ווערטער — ראַבנץ פּיטששאַטאַ און ראַבנץ אלמיליאַ מוזן באַזיטיקט ווערן. אויב ראַבנץ פּיטששאַטאַ וויל, זאַל ער מאַרגן באַזייען זיין קאַמף קעגן אַררט — און זאַל גאָט געבן דעם זיג דעם גערעכטן. זינט אָבער מוז ער שוויגן — מיר מוזן אים מאַכן שוויגן! בין איך גערעכט?

נח — גערעכט! די פֿראַגע איז נאָר — — — עס הערט זיך אַ קלאַפּ אין גרויסן טויער: נח גייט צו: ווער איז דאָרט? פֿיטשטאַטס שטימע — ראַבי פֿיטשטאַט! איך וויל אנדן זען, מאַיאָר נח.

אסטך — פֿיטשטאַט? ווערט צו אים פֿריינדלעך און בלייבט — רויק, איך וועל זיך באַהאַלטן — — — קוקט זיך אַרום; באַהאַלט זיך צווישן די שטיינער אין ווינקל.

נח — ניט דאָס איז די טיר, ראַבי פֿיטשטאַט. איין מינוט. אַפּ רעכטס. קומט באַלד צוריק. נאָך אים פֿיטשטאַט. דער שר"ר (שולום לוי דוד אלמליא פֿון דער הייליקער שטאַט ירושלים) רוקט זיך אַרײַן; ער איז דערשראָקן און האַלט זיך אין הינטערגרונט. אַ מינוט פֿון שווערן שטילשוויגן. נח פֿאַרנייגט זיך מיט קאַלטער העפֿלעכ-קייט: ווילט איר זיצן, ראַבי פֿיטשטאַט?

פֿיטשטאַט — ניט נייטיק, מאַיאָר, ניט נייטיק, דעם אמת צו זאָגן, איך פֿיל זיך ניט באַקוועם פֿון אנדער העפֿלעכקייט. ראַבי אלמילא — נאָך ווייניקער ווי איך.

נח — יענער איז אנדער גאַסט, ניט מינער. איר האָט מסתם אַ גוטע סיבה אים צו ברענגען אַהער.

פֿיטשטאַט — אַ גוטע סיבה, זייער אַ גוטע. איר האָט אַ שאַרפֿן קאַפּ, מאַיאָר נח; אַזוי פֿיל בין איך גרייט מודה צו זיין. נו — אויב אַזוי — האָט איר שוין אפֿשר אַ טראַכט געטאַן, וואָס איך וויל אַזוינס פֿון אנדן?

נח — יא, איך האָב שוין אַ טראַכט געטאַן. ווען איך האָב געהערט, אַז פֿינף קאַפיטאַנען האָבן זיך אַפּגעזאָגט אַריבערצופֿירן די פּראָ-צעסיע אין גרענד אנלענד, האָב איך באַלד געפֿרעגט, צי ראַבי פֿיטשטאַט איז ניטאָ אין באַפֿלאַ.

פֿיטשטאַט — אַ טעות. ניט איך טראָג די שולד פֿאַר דעם מין סטראַטעגיע. כאַטש איך בין אַ רב, בין איך ניט ווייניקער קאַוואַ-ליר פֿון מאַיאָר נח. איך קעמף אָפֿן!

נח — מען מעג פֿרעגן, וואָס ראַבבי פּיטשאַטאַ דענקט צו טאָן
— אָפֿן?

פּיטשאַטאַ — פשוט, אַנך ניט לאָזן ריידן אין נאָמען פֿון אַ
סנהדרין, וואָס איז אויף דער וועלט ניטאַ.

נח — דאָס אַלץ? גוט. אויף דעם פונקט שטים איך אַנך. דער
סנהדרין־עפּיזאָד — איך בין גרייט מודה צו זײַן — איז געווען
אַן אומגליקלעכער און איך האָב זיך פֿון אים אָפּגעטרייסלט נאָך
איידער ער האָט דערגרייכט צו דער עפֿנטלעכקייט. און ווען ראַבבי
אלמליא האָט מיר צוגעזאָגט אַוועקצופֿאַרן קיין באַרבאַדאַס, האָב
איך יענע נאַרישע המצאה באַטראַכט ווי אָפּגעווישט.

שר"ך — רוקט זיך צו פֿון דער ווייט, אונטערטעניק: אויב דער
גרויסער האַר וועט דערלויבן, פֿול ווייטיק איז דאָס האַרץ פֿון קנעכט
— ניט מיט פֿרײַען ווילן האָט ער פֿאַרלאָזט די שיף, וואָס דער
האַר — — —

נח — שאַרף: ניט נייטיק! צו פּיטשאַטאַ: אַנער פֿרײַנד וויל זיך
פֿאַרענטפֿערן. אָבער מיט אים בין איך פֿאַרטיק. איך וויל פֿאַרגעסן
— אים און דעם סענטימענטאַלן שווינדל, אין וועלכן ער האָט מיך
שיעו' ניט פֿאַרפּלאַנטערט. פּוּזע, אָבער, ראַבבי פּיטשאַטאַ, וואָס האָט
דאָס אַלץ צו טאָן מיט דעם געדאַנק פֿון דער ייִדישער באַפֿרײַונג?
אונדזער פֿאַלק בלוטיקט פֿון טויזנט ווונדן. מיר ווערן צעריבן צווישן
די פֿאַליטישע מילשטיינער פֿון דער וועלט — צעריבן און פֿאַר-
עיפּושט ביז עקל. מיט וואָס האָט געזינדיקט מרדכי נח, ווען ער
האַט אויפֿגעהויבן זײַן שטים און גערופֿן די קינדער פֿון ישראל
צו אַ נײַ לעבן?

פּיטשאַטאַ — שרייַט: פֿאַנטאַזיעס! אַוואַנטורעס! דאָס וועט אונז
פֿאַרשלעפֿן — — —

נח — ברומט: פֿאַנטאַזיעס? אין אונדזער צײַט האָט אַן אַלט פֿאַלק
זיך באַפֿרײַט פֿון דורות־לאַנגער טיראַניע און פֿאַר זיך געווינען דאָס
רעכט אויף אַן אייגן, גליקלעך לעבן. זײַנען די הײַנטיקע גריכן

בעסער ווי די הנטיקע יידן? איז זייער פֿאַרגאַנגענהייט שענער פֿון אונדזערער? אויב זיי — פֿאַר וואָס ניט מיר? פֿאַר וואָס ניט? פֿיטשאַטאָ — גיפֿטיק: מאַיאָר נח האָט ניט געשטעלט די ריכטיקע פֿראַגע. פֿאַר וואָס ניט מיר — פֿרעגט ער: פֿאַר וואָס ער — פֿרעג איך. זשורנאַליסטן, פֿאַליטיקערס, לאַנד־שפּעקולאַנטן זינען ניט די שליחים פֿון דער יידישער גאולה. מרדכי נח וויל פֿאַרלויפֿן גאָט דעם וועג — און ער האָט אָנגעפֿאַנגען מיט אַ סענטימענטאַלן שווינדל. באַוווסט אַדער אומבאַוווסט — דער שווינדל פּוּזשעט אין גאַנצן פֿראַיעקט; סוף־סוף וועט ער אַרויסקריכן פֿון אויבן־אויף. זאָל איך דערלאָזן אַ חילול־השם, וואָס וועט די יידישע קהילה נאָך מער פֿאַרעפּושן אין די אויגן פֿון דער וועלט? איך בין געקומען וואַרענען מרדכי נח. גענוג! גענוג!

III — פּוּזע: און וואָס ווילט איר, פֿאַרערטער ראַבבּ? זאָל איך אַרויסגיין צו די וואָס שטייען איצט פֿאַרן טויער און זיי זאָגן, אַז דער אַררט־פֿראַיעקט איז אַ שווינדל? זאָל איך זיי בעטן גיין אַהיים און — פֿאַרגעסן?

פֿיטשאַטאָ — אויב ניט איר, וועל איך דאָס טאָן פֿאַר אייך. ניטאָ קיין אַנדער וועג. בעטנדיק: נח, אויב דער כּבֿוד פֿון יידישן פֿאַלק... III — נישט דער כּבֿוד פֿון יידישן פֿאַלק — דאָס פֿאַלק אליין איז מײַן זאָרג. פּוּזע. ראַבבּ פּיטשאַטאָ, איך בין אַנטשלאַסן צו טאָן מײַן פֿליכט.

פֿיטשאַטאָ — און איך מײַנע! איך ריר זיך ניט פֿון דאַנען. ווהיז איר וועט גיין, וועל איך גיין; וווּ איר וועט ריידן, וועל איך ריידן. ראַבבּ אלמליא וועט זיין דער עדות קעגן אייך און אַנזער סענטימענטאַלן שווינדל. איך בין פֿאַרטיק! זעצט זיך אַוועק — אַן אויסדרוק פֿון פֿאַנאַטישער אַנטשלאַסנקייט אויף זײַן פּנימ. אַסתר — האָט דערווייַל געגעבן נחן סיגנאַל, אַז ער זאָל קומען נענטער: אומבאַמערקט פֿון די אַנדערע האָט זי אַוועקגעלייגט אַ צעטעלע אויף איינעם פֿון די שטיינער.

III — דערטאַפּט דאָס צעטעלע; ער ליינעט דאָס בשעת ער פרע־

טענדירט צו באַרויקן פֿיטשאַטאַן: אונדזער לאַנגיאַריקע פֿריינד-שאַפֿט ראַבבי פֿיטשאַטאַ, האָט מיר באַווויגן אַנך אויסהערן מיט אַ סך געדולד. איך זע, אַז איר ווילט מיר מאַכן אַדער פֿאַר אַ שווינדל-לער אַדער פֿאַר אַ פֿאַיאַץ. גוט! אָבער איידער איר טוט דאָס, וויל איך, איר זאָלט זיך באַקענען מיט די דעטאַלן פֿון מײַן פּלאַן, מיט דער מאַטיווירונג פֿון מײַן געדאַנק. אויב אַן עפֿנטלעכע באַשול-דיקונג — דאַן באַשולדיקט מיך ווייניקסטנס אין דעם וואָס איך וויל, ניט אין דעם וואָס איך וויל ניט. זײַט איר גרייט זיך צו באַקענען מיט די פֿאַקטן? איך גלייב, אַז איך האָב אַ רעכט דאָס צו פֿאַדערן.

פֿיטשאַטאַ — מיט חשד: איז דאָס אַ פֿרווו מיך אַרײַנצונאַרן אין אַ קאַמפּראַמיס?

נן — פֿאַרנייגט זיך: ראַבבי פֿיטשאַטאַ איז צוריקלוג פֿאַר דעם. איך פֿאַרלאַנג בלוז, איר זאָלט לייענען אַ דאַקומענט, וואָס איז גע-שריבן געוואָרן איידער איך האָב געוואוסט, אַז איר וועט מיך באַערן מיט אייער באַזוך. מײַן פּראַקלאַמאַציע איז צום גאַנצן ייִדישן פֿאַלק און ניט ספּעציעל צוגעגרייט פֿאַר ראַבבי פֿיטשאַטאַ. אַט וועל איך דעם דאַקומענט ברענגען. לאַזט זיך גיין און בלייבט שטיין. אַ, איך האָב פֿאַרגעסן — איר האַלט דאָך וואָך איבער מיר. ווילט איר אַזוי גוט זײַן און מיט מיר אַרײַנגיין אין יענעם צימער?

פֿיטשאַטאַ — הייבט זיך אויף: גוט, איך גיי מיט אַנך. ביידע אָפּ, לינקס.

אַסתר — שטעקט-אַרויס דעם קאַפּ: ווען די טיר פֿאַרמאַכט זיך הינטער נחן און פֿיטשאַטאַ, גייט זי שנעל צו צום שר"ר: ראַבבי אלמליא, וועט איר דערלויבן אַן אומבאַקאַנטער מיט אַנך צו ריידן אַ מינוט?

שר"ר — צעטומלט: אַ, האַרינטע! ווי קען דער קנעכט אויפֿהייבן די אויגן...

אַסתר — ניט נייטיק. איך וויל בלוז, איר זאָלט מיך אויסהערן אפֿשר מוז איך פֿריער פֿאַרשלייערן? נו, גוט, הייבט-אויף דעם

ברעג פֿון שאַל און פֿאַרשטעלט די אונטערשטע העלפֿט פֿון פנים.
מעג מען איצט ריידן?

שר"ך — באַטראַכט זי אַ פינט, פֿאַרנייגט זיך שמייכלענדיק:
גוט איז די האַרנטע און קלוג. מיט אַ תאווהדיקן קוק: אַבער צו
וואָס פֿאַרשטעלן קרעלנמויל און שנירן פערל, וואָס ליכטן-אַרויס?
דאָס אויג פֿון קנעכט וויל זיך זעטיקן אין די רויזן, וואָס בליען...
אַסתר — אימיטירט אים: אַנער קול קלינגט ווי אַ פֿלייט, פֿרינץ
פֿון מזרח-לאַנד. אַנערע אויגן ליכטן ווי גליענדיקע קוילן אין אַ
באָרג אַש. צעלאַכט זיך: וואַלט איך געוואָסט, אַז איר האָט ניט
מער ווי צוויי וויבער אין אַנער שלאָס, וואָס קוקט-אַרויס צום ים,
וואַלט איך אַנך נאָך ווינטער אויסגעהערט. איצט אַבער וויל איך
אַנך מאַכן אַן אַנדערן פֿאַרשלאָג — נעמט-אַרונטער צוויי רינגען און
אַ בראַזלעט פֿון איר האַנט: ווי געפֿעלן אַנך די פֿאַר אַרעמע
שטיקלעך צירונג?

שר"ך — קוקט אויף איר אַ מינוט פֿאַרווינדערט; דאָן נעמט ער
דאָס צירונג און באַטראַכט יעדעס שטיקל באַזונדער: פֿינער שמאַ-
ראַנד, ים-פערל, גרויס און אַן אַ מום. דריי בריליאַנטן — גאָלד,
פֿינן געהאַמערט. שיי, יאָ!

אַסתר — נו, קענט איר זיי האַבן; לאַמיר זאָגן — אַ מתנה פֿאַר
די אַרעמע ברידער, וואָס דינען גאָט אין דער הייליקער שטאָט.
אַלץ, וואָס איר דאַרפֿט טאָן, איז בלייבן מיט מיר אַליין אויף צוויי
שעה.

שר"ך — פֿאַרווינדערט: מיט דער האַרנטע אַליין? צוויי שעה?
צעמישט זינען די געדאַנקען... איך קען ניט עפֿענען מיין מויל...
אַסתר — אַט דאָס, וואָס איך פֿאַרלאַנג: איר זאָלט ניט עפֿענען
דאָס מויל. ראַבני פיטשאַטאָ וויל, איר זאָלט ריידן; איך — אַז
איר זאָלט שווינגן, באַהאַלט דאָס צירונג, ראַבני!

שר"ך — אַבער ראַבני פיטשאַטאָ — ער איז ביי, שטראַפֿן וועט
ער דעם קנעכט...

אַסתר — שטרענג: אַנער ריידן וועט זיין אַ פֿאַרברעכן קעגן

דעם בעסטן מענטש אין דער וועלט! די שטראף פֿאַר ריידן וועט זיין ניט קלענער ווי פֿאַר שווינגן.

שר"ך — מיר איז שווער... פרובירט צוריקגעבן דאָס צירונג. באַטראַכט עס מיט הונגעריקע אויגן — לייגט עס אַרײַן אין קע־שענע. לײַטזעליק איז די האַרײַנטע; פֿון אירע ליפֿן טריפֿט חכמה די ברידער אין דער הייליקער שטאַט וועלן ניט אויפֿהערן בעטן פֿאַר איר געזונט און פֿאַר...

אַסתר — געדענקט! דאָס איז ניט פֿאַר בעטן, נאָר פֿאַר שווינגן. פֿאַרשטייט איר מיך?

שר"ך — פֿאַרײַגט זיך טיף: זאַל גאַט ווייזן חסד דעם וואָס איז אין נויט. איך פֿאַרשטיי.

נח, פֿיטשטאַט, סוירל און לעגעט קומען־אַרײַן דורך דער טיר, לינקס.

פֿיטשטאַטאַ — ווילד: ירבעם בן נבֿט! שבתי צבֿי! ווי וואָגט איר?

סוירל און לעגעט — ווילן אים באַרויִקן: אַבער פֿאַרערטער ראַבבֿי! די כוונות פֿון מאַיאָר נח זינען דאָך די בעסטע אין דער וועלט! צו וואָס...

פֿיטשטאַטאַ — טרייסלט זיי אָפֿ: ער נעמט אויף זיך צו פֿשרן די קאַראַימער און די שומרונים. מיט רוח־הקודש האָט ער אַנטדעקט, אַז די אינדיאַנער זינען די צען פֿאַרלויִרענע שבֿטים. ער רופֿט זיך „מיט גאַטס חסד, אַ הערשער און ריכטער אין ישראל!“ קריעה דאַרף מען רינסן, קריעה!

סוירל און לעגעט — נו, באַרויִקט אַיך, ראַבבֿי. אויב דאָס זינען פֿעלערן, איז נאָך דאָ צינט צו...

נח — שטאַלן: איך געם די פֿעלערן אויף מיר. ראַבבֿי פֿיטשטאַטאַ האָט ניט קיין מאַנאַפּאַל אויף דעם וואָרט פֿון גאַט. ניט דיקטירן זאַל ער מיר, נאָר פֿאַלגן. גאַט אין זיין גענאָד האָט מיר געוויזן דעם וועג און, צי די פֿיטשטאַטאַ ווילן יאָ צי ניט — זיי וועלן נאַכגיין!

פֿיטשאַטאָ — יאָ, יאָ, יאָ! איך וועל נאָכגיין, איך און ראַבנֿ אלמליא מיט מיר, און דערציילן וועט ער וועגן אַן אַבסורדן און שווינדלערישן דאָקומענט. מיט וועלכן אַן אַוואַנטוריסט האָט דער-הויבן דעם צווייטן צו „הערשער און ריכטער אין ישראל“. לאַכט בייַטיק: נאָכגיין מרדכי נחן? אַוודאי — אַפֿילו דאָס גאַנצע לעבן! אַסתר — אַנטשולדיקט, ראַבנֿ פֿיטשאַטאָ, איר מאַכט אַ טעות. ראַבנֿ אלמליא האָט מיר די אַ מינוט פֿאַרזיכערט, אַז אַזאַ דאָקומענט האָט קיין מאָל ניט עקסיסטירט.

פֿיטשאַטאָ — אַסתר דזשעקסאָן! וואָס טוט איר דאָ? און וואָס ווייסט איר וועגן דעם?

אַסתר — מאַכט אַ קניקס, איראַניש: מאַיאָר נחם גאַסט — דאָס אַלץ. צו נחן: איך קען אייך פֿאַרזיכערן, אַז ראַבנֿ אלמליא זעט איצט די זאַך אין ריכטיקן ליכט. ראַבנֿ פֿיטשאַטאָ וועט, לייַדער, מוזן זוכן אַן אַנדערן עדות.

פֿיטשאַטאָ — לויפֿט-צו צום שר"ר: וואָס איז דאָס, אלמליא? שר"ר — פֿרימבעט: לייַטזעליק איז דער האַר נח געווען צום קנעכט. ווי קען דער קנעכט...?

פֿיטשאַטאָ — בלאַס פֿון פֿענס: איר האָט פֿאַרגעסן, אַז דער קאַנסול פֿון טוניס זוכט אייך מיט ליכט, אלמליאָ. ער וויל אַ דערקלערונג וועגן עטלעכע וועקסלען מיט פֿאַלשע אונטערשריפֿטן, פֿאַר וועלכע איך האָב צוגעזאָגט צו באַצאָלן?

שר"ר וואַרפֿט זיך אויף די קני: רחמנות, האַר און מייַסטער! איך קוש דעם זוימ...!

פֿיטשאַטאָ — מייַט פֿאַראַכטונג: שטייט-אויף, נח, איר וועט גיין מיט מיר!

אַסתר — לאַכט: לייַדער וועט ראַבנֿ אלמליא ניט קענען אַוועקגיין פֿון דאַנען. מאַיאָר נח, איך פֿאַדער פֿון אייך אַלס שערף צו אַרעס-טירן דעם מאַן אַלס גנבֿ.

סצענע

נח — שמייכלט: וואָס האָט פּאַסירט?

אַסתר — מײַן צירונג איז פֿאַרשווינדן. באַזוכט אים!

נח — הייבט־אַן באַזוכן; נעמט־אַרויס דאָס צירונג פֿון שר׳ס קעשענע: איז דאָס אנער צירונג, פֿרענליך דזשעקסאָן? יאָ? נו, האָב איך קיין ברירה ניט. איר זינט אַרעסטירט. אלמליאַ. שר׳ר — יאַמערט: גרויס איז דער באַרֿך! גאָט האָט געפֿונען מײַן זינד!

אַסתר — און איצט, ליבער מאַיאַר, מאַכט מיך פֿאַר געהילף־שעריף. איר זינט איצט פֿאַרנומען — וועל איך אויף אים האַלטן אַן אויג ביז איר וועט צוריקקומען.

נח — אַן אינפֿאַל! לאַכט: הייבט־אויף אנער רעכטע האַנט. אסתר דזשעקסאָן! איך שווער אײַך אײַן פֿאַר אַ געהילף־שעריף און גיב־איבער דעם אַרעסטאַנט אין אַנערע הענט. אויב ער וועט פֿרובירן אַנטלויפֿן...

אַסתר — ער וועט ניט אַנטלויפֿן. נעמט־אַרויס נחס רעוואָלוער. דער רעוואָלוער איז געלאָדן. אויף צען שפּאַן טרעף איך תּמיד אין ציל.

פּיטשאַטאַג — אסתר דזשעקסאָן! ווי פֿאַלט אײַך אײַן צו שפּילן אַזאַ ראַלע אין אַ זאַך...

אַסתר — בלויז די ראַלע, וואָס גאָט האָט פֿאַר מיר באַשטימט. פֿון דרויסן דערהערט זיך אַ מיליטערישער מאַרש. דער פּאַראַד הייבט זיך אָן. גייט, גייט! ראַבני אלמליאַ און איך וועלן זיך, ליידער, ניט באַטייליקן. קומט, ראַבני אלמליאַ, איצט וועלן מיר בלעבן צוויי שעה אַליין און איר וועט שווינגן! פֿירט איש צום טיש, זי זעצט זיך אַנטקעגן אים און האַלט דעם רעוואָלוער געצילט קעגן זײַן ברוסט.

דורך דער טיר, רעכטס, קומען־אַרײַן פּיליפּס, סייסאַס, פּאַראַ, מאַזעס, וואָן דאַן, שוואַרצער יאַסטרעב, עטלעכע סאַלאַטן און פּרײַמויערעס.

פּיליפּס — צען אַ זייגער, פֿאַרהאַנג אויף! קאַמאַנדעוועט: עפֿנט די טויערן! די טויערן ווערן געעפֿנט: אַ ים פֿון זונשײַן, מוזיקשפּיל

און דער זשוס פֿון מענטשן־שטימען גיסט זיך אַרײַן אין באַראַק.
שטאַנדאַרטן און פֿאַנען אַרויס! סאַלדאַטן און פֿרײַמויערערס מאַר־
 שירן־אַרויס מיט די שטאַנדאַרטן און פֿאַנען; פֿאַרשױנדן רעכטס.
 גרונטשטיין־טרעגערס און ערנוואַך! שוואַרצער יאַסטרעב, וואָן דאַרן,
 מאַזעס און פֿאַרדאַ הייבן־אויף דעם געשטעל מיטן אַרט־שטיין און
 גייען־אַפּ. נו, מרדכי! גרויסער גאַט! דו ביסט נאָך צו מאַל ניט
 אַנגעטאַן! אָפּ לינקס.

פֿיטשאַטאַ — אַבער ספּעקטאַקל, נח, קלאַפּט. איר זײַט געניט
 אין טעאַטראַלישע עפֿעקטן! בײַטיק: איך באַדויער, וואָס איך וועל
 מוזן שפּילן אַן אומגעבעטענע ראַלע. אַבער איך וועל זי שפּילן. איך
 דאַרף ניט אלמליאַן; אַליין וועל איך ריידן!

נח — טוט־אַ אַ מאַנטל און האַלדזקייט, וואָס פֿיליפּס האָט אים גער
 בראַכט, שטיי: ראַבני פֿיטשאַטאַ, איך וואָרן אַיך. איר טרעבט מיך
 צו עפעס, וואָס איך וויל ניט טאַן.

פֿיטשאַטאַ — פֿאַגאַטיש: ניין! איך גיי!!

נח — רעווערענד סוירל, איך נעם־אַן אַינער פֿאַרשלאַג. באַפֿעלעך
 ריש: סייסאַס, די פֿראַצעסיע גייט צו דער עפּיסקאָפּאַלישער קירך.
 ווילט איר מיטגיין, ראַבני פֿיטשאַטאַ?

פֿיטשאַטאַ — גאַט גרויסער! צו דער קירך? כאַפּט זיך בײַם
 האַרץ. סצענע.

נח — יאָ! אין קירך וועלן מיר אויפֿדעקן דעם גרונטשטיין פֿון
 דער ייִדישער שטאַט.

בעת עס גייט אַ טייל פֿון דער פֿראַצעסיע פֿאַרבײַ דעם אָפענעם טויער.
 סאַלדאַטן, שטאַטישע באַאַמטע, בירגער, פרעמויערערס, גרופּעס מיט עמבלע־
 מען פֿון זייער ברודערשאַפּט, די גרונטשטיין־טרעגערס מיט אַן ערנוואַך פֿון
 אינדיאַנער, הערט זיך פֿון גאַנץ ווייט מוזיק פֿון אַ מיליטערישן מאַרש, פּל־
 צעם דערטראַגט זיך אַן עכאַ פֿון קאַנאַנען־שיסערײַ.

לעגעט — מיט פֿרײַד: די מעכטיקע רעפּובליק פֿון די פֿאַראַיי־
 ניקטע שטאַטן באַגריסט אַררט!

פיטשטאָטאָ — פֿאַרשטעלט די אויערן מיט די הענט: וויי! וויי!
 אין קירך פֿירט ער זיי! אַ צעבראַכענער פֿאַרקריכט ער צום טיש.
 אַסתר — מאַכט פּלאַץ פֿאַר אים: זאַלבעדריי וועט זיין היימישער.
 ראַביי פיטשטאָטאָ.

נח — הייבט־אויף די הענט אין דער הויך: און איצט — מיט גאַט!
 אַ שטאַלצער גייט ער אַרויס פֿון טויער און שליסט זיך אַין אין
 דער פּראַצעסיע. די אַנדערע גייען אים נאָך.

אַפּקלאַנג פון מוזיק און עכאַ פון קאַנאַנען־שאַס.

ל. קוסמאן

דאָס געזאַנג פון דער ערד

דאָס 9טע און לעצטע בילד פֿון דער דראַמע

ביים געפֿאַלענעם שטאַם

אַ פֿאַרנאַכט פון מיטן זומער. פון איבערן וואַלד דערהייבט זיך אַ
 לזכטער רויך, וואָס קומט קענטיק פון דער ברויז¹. פון ערגעץ
 דערטראַגט זיך דאָס שפּילן פון אַ פּידל. עס איז אַ פֿאַרגיין פון
 בענקען, האַפּן, מאַנען און רופן. רחל, אַ קינד אויף דער האַנט,
 קומט געאַמילט פון דער ריכטונג פון הויז. איר פנים פלאַמט, די
 אויגן געריכט צום וואַלד, די אויערן געשפיצט צום ווישן קלאַנג
 פון דער פּידל. זי איז מיד. די קני בייגן זיך. זי לאַזט זיך אַראַפּ
 אויף דעם שטאַם. דאָס קינד אין שויס.

רחל — נאָך אַ לאַנגער רגע פֿון אַטעם כאַפּן און פֿאַרגאַפּונג פֿון
 דעם פֿידלקלאַנג. איך מוז דאָך צו אים ... ווי קאַן איך? ... זי
 פרובירט זיך אויפֿשטעלן און פֿאַלט צוריק.

¹ בראַנפֿן־פֿאַבריק.

יורגענס — קומט'אָן פֿון פֿעלד, די קאָסע איבערן שולטענה, איך זע דאָ מיכקינאָ אַ מידע... .

רחל — הייבט־אויף דעם קאָפּ. אַ, יורגעס, דאָס ביסטו... ווי אַ מלאך פֿון הימל ביסטו מיר איצט געקומען... .

יורגענס — לאַזט־אַראָפּ די קאָסע, פֿאַררייכערט די פיפקע: איך בין אַ פּויער אין לאַפּטשעס און וועל שוין קיין מלאך נישט ווערן... .
רחל — דו קאָנסט עס מיר זיין, יורגעס. גיי אין ברויז און ברענג מיר מײַן מאָן.

יורגענס — אַ שווערע אַרבעט. איך האָב אים הינט געזען. ער וויל נישט אַרויס פֿון ברויז און וואָלד... .

רחל — גיי, זאָג אים, אַז דער טאַטע איז גרייט אין וועג... .
יורגענס — ווי? אַנזיקל ציט שוין אַוועק מיט זינע יידן?

רחל — נאָך הינט בײַ נאַכט דאַרף עס געשען.

יורגענס — אזוי... די יידן, הייסט עס, גלייבן, אַז ער איז דער דערלייזער... מײַנע ברידער האַלטן אים אויך פֿאַר אַ הייליקן... .
געהערט עס פֿון פֿיל מײַלער אין דאַרף... מען זאָגט, אַז ווען ער קומט צום גענעראַל אין שלאָס, שטעלט זיך דער גענעראַל אויף פֿאַר אים... .

רחל — איך קאָן דאָ נישט בלייבן... .

יורגענס — ווי? דו ווילסט מיטגיין?

רחל — אַז דער שווער גייט־אַוועק, וווּ זאָל איך בלייבן? ... די לידיקע ווענט וועלן מיך פֿאַרטרייבן... .

יורגענס — און מיכהקעס? דיין מאָן?

רחל — ער געהערט צום וואָלד. טעג ווי ער קומט נישט אַהיים... .
ער האָט שוין באַלד אַן אויסזען מיט די חיות גלייך... קיין מענטשן־פנים... גיי, יורגעס, ברענג אים, זאָג אים, אַז איך וואָרט דאָ מיטן קינד.

יורגענס — פֿאַרוואָרפּט די קאָסע אויף דער פּלייצע. גיי איך אים ברענגען, פֿאַרשווינדט אין וואָלד.

די פידל איז לאנגזאם אויסגעגאנגען אין דער ווינט. פון צווייטן ברעג וואלד באווייזט זיך א וואנדערער, די קליידער פארשטויבט, צעריסן. א פידל מיט דריי סטרוגעס, געבונדן צו א שטריקל איבערן האלדו, הענגט אראפ אויף זיין ברוסט. עס איז דער נסתר. ער דערנענטערט זיך צו דער שטאט.

רחל — דערזעט אים און ציטערט לייכט אויף. א, איך זע א פֿרעמדן קומען...

דער נסתר — נישט געשראקן זיך, טאכטער,

כאטש איך קום פֿון דער פֿרעמד.

איך שפיל אויף חתונות און שמחות

און האב נישט קיין העמד.

רחל — קוקט זיך אין אים איין שאַרפֿער. זינט איר דאָ אַמאָל געווען, ר' יוד, אָדער זע איך אַינער פֿנים צום ערשטן מאל?

דער נסתר — נישטאָ דאָס אַרט וווּ איך בין נישט געווען.

נישטאָ אַ ייִדיש אויג, וואָס האָט מיך נישט געזען.

רחל — דאָס האָט איר געשפּילט אַזוי שייַן אין וואַלד? ...

דער נפתר — האָט מײַן פּידל אַינער האַרץ באַשטראַלט?

רחל — פֿאַר וואָס האָט איר אויפֿגעהערט?

דער נסתר — איך האָב באַגלייט די זון צו איר אונטערגאַנג.

איז זי פֿאַרגאַנגען דאָרט מיט מײַן פּידלס קלאַנג.

רחל — שפּילט איר נאָר ווען די זון פֿאַרגייט?

דער נסתר — האָב נאָך נישט געשפּילט בײַ איר ערשטן שטראַל.

שמחות בײַ ייִדן איז מיט זונפֿאַרגאַנג איבעראַל.

קוקט אויפֿן הימל: נאָר דאָרט זע איך אַ שטערן.

און גאָט לאָזט מיך הערן.

און נאָענט איז דער באַגינען.

ווען מײַן פּידל וועט זינגען.

רחל — רעדט איר נאָר צום גראַם אָדער אויך ווי אַ מענטש?

דער נסתר — טאַנצט צום טאַקט.

איך בין אַ קלעזמער, איך בין אַ שדכן,
 איך בין אַ שפּרינגער, איך בין אַ בדחן.
 יידן לויפֿן מיך הערן,
 ווען גאַט טוט באַשערן. ווערט פּלוצלינג ערנסט.
 נאָר זאָג טאַכטער, וווּ איז דאָ דער וועג צו ר' אַנזיקלס הויז?
 רחל — ווייזט אים אָן מיט דער האַנט. דאָ איז דער וועג.
 דער נסתר — דאָ דאַרף זיין אַ חתונה הננט...
 רחל — קוקט אים אָן פֿאַרווונדערט. אַ חתונה?!... איך ווייס
 נישט... דער שווער גרייט זיך אין וועג...
 דער נסתר — אין אַ ווייטן?
 רחל — ער פֿירט אַ שטעטל יידן אויף ערד. דער וועג איז אַ
 ווייטער, זאָגט מען. ערגעץ ביי אַ ים אַ שוואַרצן. נאָר דער שווער
 זאָגט, אַז ער איז נאָענט. איך וויל מיטגיין...
 דער נסתר — ווער לאָזט דיך נישט, טאַכטער?... דאָס קינד
 אין דעין שויס?
 רחל — דאָס קינד וויל אויך אַהיין... מיט דער האַנט צום וואַלד:
 דער וואַלד לאָזט נישט...
 דער נסתר — דער וואַלד?
 רחל — יאָ, דער וואַלד...
 דער נסתר — אַ וואַלד קאָן מען אויסהאַקן, ווען ער שטייט אין
 וועג...
 רחל — יאָ... אַבער אַ מאַן, וואָס איז דאַרט אַרבינגעוואַקסן, וואָס
 טוט מען מיט אים?...
 דער נסתר — אַ מאַן, וואָס וואַקסט ווי אַ בוים אין וואַלד?
 דאַרף מען שפּילן אויף דער פֿידל, ער זאָל קומען באַלד.
 פֿאַרט מיטן סמיטשיק איבער דער פֿידל אַזוי ווי די הענגט
 אויף זיין ברוסט.
 רחל — מיט פֿאַרמאַכטע אויגן. שפּילט, שפּילט, אַפֿשר וועט ער
 דערהערן דעם רוף...'

ר' אייזיקל, אָנגעשפּאַרט אויף זיין שטעקן, הלל און זעלמעלע בני
די זעטן, קומען אָן פון דער ריכטונג פון הויז. דעם נסתרת פידל
ווערט אָנטשוויגן.

רחל — וואָס שווינגט די פּידל?

דער נסתרת — איך זע מענטשן קומען...

רחל — עפֿנט די אויגן. אַ, דער שווער איז שוין אין וועג...

ר' אייזיקל — גיט די האַנט דעם נסתרת. שלום עליכם... פֿון
וואָנען קומט אַ ייד?

דער נסתרת — איך קום פֿון פּרייסקו, איך קום פֿון רייסן... בכל
תּפֿוצות-ישראל קוקן יידן צום הימל די אויגן אויס...

ר' אייזיקל — דער הימל האָט גענידערט אויף דער ערד... האָט
נאָך בית-יעקבֿ גישט געווענדט אַראָפּ זינע בליקן?

רחל — ציטערט-אויף צו זיך: דאָס איז ער, וועמען איך האָב אין
יענעם חלום געזען... גאָט, באַשיץ מיין קינד... דריקט דאָס קינד
צו דער ברוסט. זעלמעלע, קום, זעץ זיך דאָ געבן מיר. זעלמעלע
זעצט זיך. איך האָב מורא, זעלמעלע...

זעלמעלע — פֿאַר וואָס האַסטו מורא? זאָג, רחל. אפֿשר וועל
איך אויך מורא האָבן...

רחל — איך זע אַ חלום אויף דער וואָר, זעלמעלע, ציטערט דאָס
האַרץ...

הלל — גיט אָפּ שלום דעם נסתרת: ווי הייסט אַ ייד?

דער נסתרת — ווער איך בין און ווי מען רופֿט מיר,

איז פֿאַרבאָרגן אין מיין ליד,

פֿאַר אַ וועלט בין איך דער נסתרת,

פֿאַר אַ יחיד בין איך דער ייד.

הלל — באַקוקט זיין פּידל. איר שפּילט שוין לאַנג אויף דער פּידל?

דער נסתרת — איך שפּיל שוין כמה, כמה יאָרן,

גישט צו ציילן אין מיין זכרון.

הלל — אויף שמחות בני יידן?

דער נסתרת — געלויבט דער בורא, איך שטעל זיי צופֿרידן.

הלל — מיט דרײַ סטרוניעס?

דער נסתר — אזוי האָב איך זי בירושה.

זי איז געגליכן צו אַ פֿרוי אַ גרושה.

וואָס דער מאַן האָט זי בעל-כֿרחה געגט.

און פֿאַרשעמט שטייט איר בעט...

נאָר קומען מוז דער מאַן צוריק

בײַם באַשערטן אויגנבליק.

בייט דעם בטחון־טאָן. נאָר זאָגט מיר, איך בעט אײַך. דאָ דאַרף זײַן

הײַנט וווּ אַ חתונה בײַ יידן?

הלל — אַ חתונה? ... רויטלט זיך: איך ווייס נישט...

ר' אייזיקל — איר זײַט אין צײַט, ר' ייד...

גערויש פון רעדער. אַ טומל פון מענטשן. פון דער וועגזײַט קומט־אָן

אַן עדה יידן. פֿאַרויס — דער רב, דער דיין. נאָך זײַ — ר' איסר,

ר' שמעון, בערל דער שוסטער, זלאַטע מיט דבורהלען און משהלען

בײַ דער זײַט. אירע הענט איבער זייערע שולטער. יידן, יונג און אַלט,

פרויען און קינדער. ווער מיט אַ בײַטש, ווער מיט אַ פעקל אין

האַנט און אויף פלייצע. דער בעטלער, מיט שטעקן און טאַרבע,

קומט געבויגן דער לעצטער. אַ שטעטל אין וועג.

דער רב — גיט שלום ר' אייזיקלען. מיר האָבן געפֿאַלגט אנדער

רוף און אַט זײַנען מיר אין וועג.

ר' איסר — זיפֿצט־אָפּ: עך, עך... נישט לײַכט געווען זיך אַרויס־

צורײַסן... אויסגעטרייסלט דאָס לעצטע זעקל און קאַנסט פֿון קראַם

נישט אַרויסגיין...

ר' שמעון — אַן אַרשין אין האַנט. שווער, זייער שווער... נישט

אַן אַרשין סחורה מער צו מעסטן און די ליידיקע פֿאַליצעס רופֿן

זיך: קום, לײַג זיך און דרימל דײַן גאַנץ לעבן... איך האָב מיט־

גענומען דעם אַרשין, עס זאָל מיר נישט זײַן אומעטיק אין וועג...

ר' אייזיקל — צו ר' שמעוןען. און וואָס ווילט איר מיט אים

מעסטן..

ר' שמעון — דעם וועג וויל איך מעסטן..

ר' אייזיקל — דער וועג איז אַ לאַנגער פֿאַר דעם, וואָס מעסט אים מיט אַן אַרשין, אַבער אַ קורצער — וואָס האָט אים שוין אַהינטער ...

בערל — איך האָב זיי געמוזט שלעפּן בני די פּאַלעס. נישט גע- קאַנט זיך אַרויסרייסן ...

ר' אַברהם — טאַקע, ווען נישט בערל, וואָלטן מיר איצט נאָך נישט גרייט געווען. ער האָט געוועקט, געשלעפט, געפּאַקט אַלעמענס זאַכן. ער וועט נאָך אַ מאָל זיין אַ פֿירער אין דער קאָלאָניע, ווען גאָט וועט אונדז ברענגען אַהין בשלום.

זלאָטע — מיט אירע קינדער טרעט־צו: איר וועט מיר מוחל זיין, יידן ... איך קאָן עס נישט פֿאַרבאָרגן ... אז איך האָב געפּאַקט זיך אין וועג אַרײַן, האָב איך אין מיין מאַנט אַלטע חפּצים געפֿונען אַט דאָס פֿינגערל ... אַ קדוּשין־רינגעלע, וואָס עמעץ האָט געוויס איבערגעלאָזט אין משכּוּן ... איך וויל פֿון גאָר נישט געניסן ... קיין זאַך געהערט נישט מיר ... נעמט עס ... און אויב איך בין זינדיק, זאָל גאָט מיך נישט שטראַפֿן מיט מַננע קינדער ...

ר' אייזיקל — צו זלאָטען: גיב עס הללן. מיר שטעלן הינט אַ חופּה, וועט ער מקדש זיין זיין טאַכטער ...

פון פיל העלזער ריכט זיך ארויס דער אויטרוף: „האַ ? וואָס ? ...“
דער עולם ווערט נעגערק, די פנימער אויפגעלעבט.

זלאָטע — דאָס פנים שטראַלט, שטרעקט־אויס די האַנט מיטן פֿינגערל צו הללן: נעם עס, מַננן זון ...

הלל — שטייט מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאַפּ, וואַקלט זיך.
ר' אייזיקל — נעם עס, הלל. און זאָל די ערד זיך באַהעפֿטן מיט איר זאַמען ...

דער נסתר — מיטן סמיטשיק אַ פֿיר איבער דער פֿידל. אַ־מין ...
הלל — נעמט־צו דאָס פֿינגערל.

בערל — באַמערקט ערשט דעם נסתר און גט־אַפּ גלום: שלום עליכם ... אַ באַקאַנטער ייד, דאַכט זיך ... יאַ, געווען בני מיר פֿאַר אַ יאָרן זומער ... האָב געלייגט זוילן אויף אנערע שייך ...

איר האָט מיר פֿאַר דעם געשפּילט אויף אנזער פֿידל... דאָס האַרץ
צעגייט מיר נאָך איצט פֿון מתיקות... באַטראַכט דעם נסתּרם שײַך.
נאָר זאָגט מיר, זינען נאָך די שײַך גאַנץ בני אַינך אָדער צעריסן?...
דער נסתּר — וויפֿל שײַך איך האָב צעריסן,
וועט די וועלט קיין מאָל נישט וויסן...

זלאַטע — צו דער טאַכטער: דו גייסט הזננט צו דער חופּה, מנין
קינד?

דבורה — דאַרף איך וויינען, מאַמע, אָדער זיך פֿרייען?
זלאַטע — ווען איך בין געגאַנגען צו דער חופּה מיט דיין טאַטן,
עליו השלום, האָב איך געוויינט, טאַכטער... מיר האָבן געהאַט אַ
הויז, אַ היים, אין שענסטן חדר האָט געוואָרט אַ וויס בעט. אָבער
איצט זינען מיר אין וועג... אַ ניי לעבן ליגט פֿאַרבאָרגן, נישט
בלויז פֿאַר דיר, נאָר פֿאַר אונדז אַלעמען... ווער ווייסט?...
ס'קאָן זיין, אַז דו דאַרפֿסט זיך איצט פֿרייען, מנין קינד...

פֿון וואָלד קומט אַן מיכה און יורגעט. מיכה זעט אויס פֿאַרווילדט,
אָבער געפֿאַסט.

רחל — הייבט זיך אויף פֿון שטאַם, מיטן קינד אין די הענט,
מאַכט אַ פֿאַר טריט מיכה אַנטקעגן. פֿריידיק, דו האָסט דערהערט
דעם רוף און ביסט געקומען... גוט פֿון דיר. מיכה...

מיכה — קאַלט און רוי. איך האָב געהערט, דו רופֿסט מיך, בין איך
געקומען.

רחל — און דעם רוף פֿון דיין פֿאַטער, פֿון אַן עדה יידן האָסטו
נישט?

מיכה — מנינע אויערן פֿאַרנעמען דעם רוף פֿון פֿייגל, פֿון חיות,
פֿון דעם ווינט אין די צווינגן, אָבער זייער רוף הער איך נישט...
רחל — איך וויל מיטגיין...

מיכה — מיטן קינד?

רחל — יא, און אויך דו זאַלסט מיטגיין.

מיכה — דו קאַנסט גיין, אַז דו ווילסט. איך בלייב דאָ מיט מנין
ברויז אין וואָלד.

ר' אייזיקל — לאַז אים, רחל, צווינג נישט אַ מענטש צו גיין אַ וועג, וועלכן ער זעט נישט ... איך האָב אים געבראַכט צווישן וואַלד און בריוו, איז ער דאָ אַנגעוואַרצלט. ליב איז אים דאָ יעדער בוים, יעדעס גרעזל ... האַלט אים די בריוו געפאַנגען ... אליין אַ האַלב לעבן אין איר פֿאַרבראַכט ... ער — דאָס גאַנצע ... שווער אַוועקצוגיין ... איך פֿאַרשטיי ... ער איז אויך פֿון איר אַמאָל אַ ישועה געקומען ... גלעט זעלמעלעס קעפל: גאַטס דרכים זענען באַהאַלטן ... ווער קאָן זיי ציילן? ווער קאָן זיי אַנטפלעקן? ... זיי נישט באַטריבט. גלעט איר איבערן קאַפּ. נעם־אָן פֿאַר ליב ... עס איז דין מאַנס וועלט ... אַנער קיום ...

רחל — וויינט. ווי קאָן איך דאָ בלייבן, שווער? אליין מיט מין קינד ... ווער וועט עס דערצייען, עס זאָל דערזען דאָס ליכט, וואָס איר, וואָס אַן עדה י'דן ...

ר' אייזיקל — וועט קומען אַ מאָל דער טאָג און דין מאַן וועט דערזען דאָס ליכט צו אונדזער וועג, וועט איר קומען צו אונדז ... ווען נישט ... נו, אַט שלאָפֿט דין קינד בני דיר אין אַרעם ... ווער ווייסט? ... אפֿשר איז דאָס ליכט פֿאַר אים שוין אַנטפלעקט ... האָט דאָך זיין טאַטע זיך קונה זכות געווען ... טרערן רינען איבער רחלס באַקן. וויין נישט, טאַכטער, איבערן וואַלד קאָן אויפֿגיין נאָך אַ מאָל אַ ליכט און מער זאָל דער שטאַם קיין שטרויכלונג נישט זיין ... גיט אַ קוש רחלען אין קאַפּ, אַ קוש דאָס קינד אין איר אַרעם, רחל פֿאַלט־צוריק אויפֿן שטאַם, בלייבט זיין מיטן קינד אין שוויס. צו מיכהן: נו, זיי־געזונט, מיכה. גיט אים די האַנט דו בלייבסט דאָ מיט דין בריוו, מיט דעם פֿעלד ...

מיכה — יא, דאָ בלייב איך ...

ר' אייזיקל — וויל איך דיך בעטן איין זאָך, מיכה ... פֿאַרלאָז נישט אין גאַנצן דאָס פֿעלד, וואָס איך האָב געאַקערט ...

מיכה — וועל נישט פֿאַרלאָזן ... ר' אייזיקל נעמט־אָרומ מיכה, פֿאַטער און זון צעקושן זיך. מיכה גערירט: איך זאָג דיר צו, טאַטע,

אז דאס פֿעלד וועט נישט זיין פֿאַרלאָזט... יורגעס וועט עס באַ-
אַרבעטן...

ר' אַ זיקל — די אַקסלען צוקן בין אים אויף. אַ יורגעס... איך
האַב גאַר פֿאַרגעסן... זיי מיר געזונט, יורגעס. גיט אים די האַנט.
באַאַקער דאָס פֿעלד, עס איז דענס... זיין באַלוינונג פֿאַר ווייזן
מיר דעם וועג אין אַקער...

יורגעס — גערייט, פֿאַלט ר' אייזיקלען צו די פֿיס, קושט דעם
ברעג פֿון זיין בגד. איך דאַנק דיר, הייליקער...
ר' אייזיקל — שטיי-אויף, מען דאַרף נישט...

קערט זיך אָפּ. עס דערהערן זיך שטימען פון עולם... „זאל מען
שפּילן אַ חופּה"... „פירט חתן-כלה צו דער חופּה"... דבורהלע
ווערט אַרומגערינגלט פון יונגע פּריילעכע מיידלעך, הלל פון בחורים.

דבורהלע — אין באַגלייטונג פֿון די מיידלעך, טרעט-צו צו הללן:
איך האָב געזעען אין פֿעלד זאַנגען ציטיקן...
הלל — יאָ עס פּילן זיך שוין קערנער...
דבורהלע — גאָך ווייט צו שניטציט?...
הלל — נישט גאַנץ ווייט...

דבורהלע — קאָן איך איצט האַבן אַ בינטל זאַנגען?
הלל — דאָס פֿעלד איז נאַענט. יאָ. וווּ איז אַ קאַסע?
יורגעס — דערלאַנגט אים די קאַסע. אַט איז די קאַסע, הללקעס.
הלל — ווילסטו מיך באַגלייטן, יורגעס?

יורגעס — אַ מאַך מיט דער האַנט. אַזוי פּיל יונגוואַרג אַרום
דיר... קערט-אַפּ צו מיכהן.

די בחורים — מיר וועלן אים באַגלייטן אין פֿעלד!
די מיידלעך — פּריילעך. און מיר וועלן מיטגיין קלייבן!

דער נסתר — שלאַגט-אַן אויף זיין פּידל אַ מאַטיוו.
רחל — אויפֿן שטאַם, ציטערט אויף, מיט פֿאַרמאַכטע אויגן ווי אין
חזיון. זינגט: אַקער-אַיזן, ערד און זריעה
אין דעם בוראס ווילן.

גאַנץ מוז ווערן יעקבס שירה
שונא אינצושטילן.

אַלע — אין כאָר: גאַנץ מוז ווערן יעקבס שירה —
גאַנץ, גאַנץ, גאַנץ ...

הלל — מיט דער קאָסטע אויף דער פלייצע, גייט אין פֿעלד אין
באַגלייטונג פֿון אייניקע צחורים און מיידלעך, וועלכע זינגען שטיל:
„אַקער-איזן, ערד און זריעה“ ... דבורהלע בלייבט אַרומגערינגלט
פֿון דער מוטער און אייניקע פֿרויען.
זלאָטע — מיט וואָס, מײַן קינד, איז אַנגעפֿולט דיין האַרץ? מיט
טרערן צי מיט פֿרייד?

דבורהלע — איך וויל טרערן, איך פֿיל פֿרייד ...
דער נסתר — שטעלט-אַ זיין פֿידל: ווייסט מײַן פֿעדל דעם
באַשייד ...

בערל — דערוועקט פֿון ליד און קלאַנג. צום נסתר: וועט איר
שפּילן צו דער חופּה?

דער נסתר — וועל איך שפּילן, וועל איך זינגען,
וועט אַ וועלט מיט דער חופּה קלינגען.

בערל — און ווען וועט ווערן אנער פֿידל גאַנץ?
דער נסתר — אַט די סטרונעס, אַט די דרײַ,

זינגען גאָר שוין, גאָר נישט גײַ.

הערצער וויפֿל כ׳האַב דערפֿרייט,

חופּות וויפֿל כ׳האַב באַגלייט,

נישט צו ציילן אין די שטערן —

נאָר גאַנץ וועט מײַן פֿידל ווערן ...

אַ געזאַנג דערטראַגט זיך, הלל מיט זינע באַגלייטערס קומען צוריק
פֿון פעלד. פֿאַרויס גייען צוויי מיידלעך, פֿלעכטן אַ קראַנץ פֿון פֿרישע
זאַנגען, אין ליד און טאַנץ פֿון „אַקער-איזן“. נאָך מיידלעך טראַגן
בינטלעך זאַנגען אין די אַרעמס. אַ זאַנג אין יעדן לאַץ בײַ די בחורים.
אַלע זינגען מיט אין כאָר. הלל זעט אויס אויפגעלייגט. די קאָסטע איר
בער די שולטער. אַ פֿאַר זאַנגען פֿאַרטשעפעט אויף איר קלינג, פֿריש

פון שניט. די מיידלעך גייען אַרום דרײַ מאָל אַרום דבורהלען, זיגן גענדיק און פלעכטנדיק דעם קראַנץ. פאַרענדיקט, טוען זיי אָן דעם קראַנץ אויף דבורהלעס קאַפּ. איין מיידל גיט אָפּ דבורהלען אַ בינטל זאַנגען. הלל האָט דערווייל איבערגעגעבן די קאַסע צו די בחורים. די — וועטער צו אַלט־אוי־יונג. די קאַסע גייט פון האַנט צו האַנט.

דער נסתר — צו דבורהלען:

וועט די פלה מיר שענקען אַ זאַנג פֿון איר בונט,
וועט דאָס זיין צו איר און דעם חתנס געזונט.

דבורהלע — ציט־אַרויס אַ זאַנג און דערלאַנגט דעם נסתר.

דער נסתר שפילט עפעס אויף. הלל און דבורהלע ווערן פון די בחורים און מיידלעך אָן באַזונדערע צערעמאָניעס צוזאַמענגעפירט. די בינטלעך זאַנגען פון די מיידלעכע אַרעמס ווערן פון זיי און די בחורים אויסגעשפרייט איבער די קעפּ פון הלל און דבורהלען אַזוי ווי אַ חופּה. הלל טוט אָן דאָס רינגעלע, דער רב מאַכט די ברכה בחפּזון, און באַלד נעמט זיך באַוועגן אין וועג. פאַר דער צייט זעט מען ווי דער בעטלער נעמט־איבער די קאַסע, שניידט מיט איר אָפּ די טאַרבע, הענגט זי אויף אויף דעם שפיץ פון דער קאַסע און פּלאַטערט מיט דעם איבער די קעפּ.

דער נסתר — מעסט די זאַנג ווי אַ סטרונע צו דער פֿידל.

ר' אייזיקל — וואָס טוט דער נסתר?

דער נסתר — ווערט אַ סטרונע פֿון אַט דער זאַנג.

און גאַנץ וועט ווערן יעקבֿ קלאַנג.

אַלע — אין כאָר. און גאַנץ וועט ווערן יעקבֿס קלאַנג...

דער עולם ציט אין וועג. דער בעטלער, מיט דער קאַסע אין דער הייך, פּלאַטערנדיק די איבערגעשניטענע טאַרבע, גייט־פאַרויס. ר' אייזיקל, הלל, זעלמעלע און דער רב גאַן אים. און אַזוי ציט אָפּ לאַנגזאַם די עדה יודן אין אַ געשלענגלטער ריי, זינגענדיק שטיל: „אַקער־איינן, ערד און זריעה...“

רחל — שטעלט זיך אויף, מאַכט אַ באַוועגונג צו גיין און פּאַלט־צוריק אין מיכהס אַרעם.

מיכה — נאָך דעם ווי רחל איז געקומען צו זיך. צו יורגעסן. גו,

יורגעס, לייג-צו א האנט, מיר וועלן ארינטראגן דעם שטאם אין וואלד...
 רחל — פאלט-צוריק, בלייבט זיצן אירפן שטאם, דאס קינד אין שויס: איך בין מיד, מיכה... לאז מיך...
 מיכה און יורגעס — ווענדן זייערע בליקן צו דער עדה יידן, וואס ציט-אפ אין ווייטן וועג.

דער פארהאנג פאלט

געשריבן אין ניו-יארק, 1927—1929. אין בוכפארעם: ווילנע 1930

שלום עליכם

„פונעם יארד“

א ייד א פאמיעשטישק¹

א יידיש-פריציש הויז. — ער לערנט זיך דעם שולחן-ערוך פון עטיקעט. — דעם אלטן לאיעווס ביבליאטעק. — א זעלטענער טיפ פון א יידישן גוטבאזיצער.

עס איז שוין געווען רעכט נאכט, אז זיי זינען ארינגעפארן אין דארף אריין אלע דריי: דער אלטער לאיעווס, זיין זון דער משכיל יהושע און דער יונגער לערער פון פערעיאסלאוו. דורכגעפארן פאר- בני א סך נידעריקע פינצטערע גויישע הנזלעך און דורכגעלאזט א גרויס, ברייט, גרין פעלד — א „וויגאן“ ווערט דאס אנגערופן אין דארף — און א גרויסן „טויק“ מיט הויכע סטערטעס שטרוי און היי און נאך ניט געדעשט ברויט, האט זיך דער פאעטאן אפ- געשטעלט בני א גרויסן ברייטן פריצישן הויף. דער קוטשער אג- דריי האט נאך ניט באוויזן אפצושטעלן די פערה, האט זיך דער הילצערנער טויער ווי פון זיך אליין ברייט צעעפנט. בנים טויער

¹ גוטבאזיצער.

איז געשטאנען א גוי און א היטל. דער גוי האט זיך טיף פֿאַרנייגט פֿאַרן בעל־הבית און דורכגעלאָזט דעם פֿאַעטאָן, וועלכער האָט זיך נאָך אַ וויילע געקניקלט ווי אויף אַ ווייכן טאַפּעט און איז צוגעפֿאַרן צו אַ גרויסער, ברייטער, ניט קיין הויכער, וויסער, פּריצישער שטוב, דווקא מיט שטרוי געדעקט און מיט צוויי גרויסע גאַניקעס בני די זיטן. פֿון יעדער זיט שטוב — אַ גאַרטן, אינעווייניק איז די שטוב, ווי אויסנווייניק, געקאַלכט מיט וויסן. פּראָסט מעבלירט. אַ סך פֿענצטער. חדרים — אַן אַ שיעור. אין שטוב דרייען זיך אַרום דינסטן מיט שטילע טריט, אַזוי ווי שאַטנס. אויף די פֿיס בני זיי — ווייכע שיד, ס'זאל ניט קלאָפּן. קיינער וואָגט ניט אַ וואָרט אויסצורידן. בעת דער אַלטער איז אין דער היים. אַ שטרענגע דיסציפּלין. דערצו הערט מען נאָר אים אַליין, דעם בעל־הבית. זיין לייבשטיים קלינגט ווי אַ גלאַק. אינעם ערשטן גרויסן חדר, בני אַ לאַנגן שייִנגעדעקטן טיש, איז געזעסן אַ פֿרוי, אַ יונגע, אַ הויכע, אַ שיינע. דאָס איז דעם אַלטנס ווייב, די צווייטע פֿרוי. געבן איר איז געזעסן אַ מיידל פֿון אַ יאָר דרייצן־פֿערצן, זייער איינציקע טאַכטער, אַ קאַפּיע פֿון דער מוטער. דער אַלטער האָט זיי פֿאַרגע־שטעלט דעם יונגן לערער און מע האָט זיך געזעצט עסן וועשערע. דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, וואָס דער העלד פֿון דער ביאָגראַפּיע האָט זיך געפֿונען בני אַן אַריסטאָקראַטישן טיש, וווּ דאָס עסן קומט־פֿאַר מיט דער גאַנצער צערעמאָניע, סערווירט פֿון אַ לאַקיי מיט וויסע הענטשקעס. דער לאַקיי איז אַפּילו אַ פּראָסטער שייגעץ מיט דעם נאָמען וואַנקאַ. נאָר דער אַלטער האָט אים אויסגע־קליידט און אויסגעדעסירט אויפֿן פּריצישן שטייגער. פֿאַר אַ מענ־טשן, וואָס איז ניט געווינט געוואָרן צו אַ סך טעלער און טע־לערלעך, לעפֿל און לעפֿעלעך, גלעזער און גלעזלעך, איז שווערלעך אויסצוהאַלטן אַזאַ אַריסטאָקראַטישן טיש און נישט פֿאַרויבדיקן זיך קעגן אַלע פֿאַדערונגען פֿון עטיקעט. מע דאַרף זיין אויף דער וואַך, האַלטן קאַפּ... מע מוז זיך מודה זיין, אַז דער בחור האָט ביז דעמאָלט ניט אַנגעהויבן צו וויסן, אַז מע זיצט בנים עסן, באַדאַרף

מען אָפּהיטן דעם גאַנצן שולחן-ערוך פֿון עטיקעט, וואָס אין אַ גע-
וויינטלעכער ייִדישער שטוב איז מען אויף דעם ניט מקפיד. אין
אַ געוויינטלעכער ייִדישער שטוב עסן אַלע פֿון איין טעלער, טונקען-
אַזן די פֿרישע חלה אינעם פֿעטן סאַוס אָדער עסן גאַר מיט די
הענט. אין אַ בעל-הבתישער ייִדישער שטוב ווייסט מען ניט פֿון
קיין באַזונדערע דינים און מנהגים, ווי אַזוי צו זיצן בנים טיש
און צו באַדינען זיך מיטן לעפֿל, מיטן מעסער און מיטן גאַפּל. אין
אַ בעל-הבתישער ייִדישער שטוב איז גענוג, אַז מען ווייסט, אַז
מע באַדאַרף איבערלאָזן אין טעלער אַ שטיקל פֿיש אָדער פֿלייש,
„אויף דרך-אריץ“. ווייטער מעג מען זיצן ווי אַזוי מע וויל, עסן
וויפֿל מע וויל, און רייניקן די ציין מיטן גאַפּל איז אויך אַן אַ סכנה.
ווער זאָגט עס דען, אַז ס'איז פֿאַראַן ערגעץ אַ מין עטיקעט אויף
דער וועלט? ווער און וווּ האָט דאָס אַזאַ שולחן-ערוך אַמאָל גע-
שריבן? ניין, די אַלע דינים און מנהגים פֿון עטיקעט האָט דער
יונגער רעפּעטיטאָר אין ערגעץ ניט אויסגעלייענט. ער האָט נאָר
אין זינען געהאַט איין זאַך: אַז מע דאַרף נאָכקוקן, וואָס אַנדערע
טוען — נישט מער. פֿאַרשטייט זיך, אַז קיין הנאה פֿונעם עסן קאָן
מען ניט האָבן, אַז מע דאַרף תמיד זיין אויף דער וואַך, שטענדיק
אַכטונג געבן, טאַמער האָב איך געכאַפט אַן איבעריקן ביסן אָדער
טאַמער האָב איך דאָס מעסער מיטן גאַפּל נישט געהאַלטן ווי עס
געהער צו זיין, אָדער טאַמער האָב איך צו אַ שטאַרקן זופּ געטאָן,
אָדער טאַמער האָט עמעצער געהערט ווי איך קען... דאַנקען גאָט,
דעם עקזאַמען פֿון עטיקעט האָט דער לערער אויך אויסגעהאַלטן
גלענצנדיק, נאָר פֿונעם טיש איז ער די ערשטע עטלעכע מאָל
אַוועקגעגאַנגען אַ הונגעריקער. נאָך די אַלטע שיינע צערעמאָניעס,
אַ סך פֿאַטראָוועס און אויסגעצייכנטע מאַכלים האָט זיך שטאַרק גע-
בענקט נאָך אַ שטיקל פֿריש ברויט מיט הערינג און מיט ציבעלע,
און נאָך הייסע זאַמדיקע קאַרטאַפֿל אין די העמדלעך, און נאָך אַ
גוטע קרויט, וואָס לאָזט זיך הערן דערנאָכדעם אַ גאַנץ מעת-לעת...
עס האָט געמוזט נעמען צייט, ביז ער האָט זיך צוגעוויינט צו דעם

רעזשים פֿון צירלעך־מאָנירלעך. דערווייל האָט דער בחור געמוזט, ווי עס רעדט זיך, נאַכשטופן די קאַרעטע, „האַלטן שטאַט“, ניט אַרויסגעבן זיך, חלילה, מיט זינע דעמאָקראַטישע גענג און פּראָ- לעטאַרישע געווינהייטן. מיט איין וואָרט — זיין גלייך מיט אַלע. און דעם אמת מוז מען זאָגן, אַז מע האָט דאָ געקוקט אויף אים פֿון דעם ערשטן טאַג אָן נישט ווי אויף אַ פֿרעמדן, נאָר ווי אויף אַ גלייכן, אָן אייגענעם. פֿאַרט אַ „טאַטנס אַ קינד“. אַזוי האָט גע- פּסקנט דער אַלטער און האָט גאַנץ אַפֿן אַרויסגעזאָגט זיין מיינונג וועגן דעם לערער אים אין די אויגן, אַז ער, דער לערער, איז אַ „טאַטנס אַ קינד“. און אַ „טאַטנס אַ קינד“ באַדאַרף מען אַנדערש באַהאַנדלען.

קודם־כל, האָט מען אים אָפּגעגעבן אַ באַזונדערן חדר, צוגע- קליבן פּראָסט, נאָר מיט אַלע באַקוועמלעכקייטן און מיט דער בעס- טער באַדינונג. דאָרט האָט ער געהאַט גענוג צייט און גענוג פֿריי- הייט צו טאָן וואָס ער וויל. לערנען מיט דער שילערין איז גענוג געווען אַזעלכע צוויי־דריי שעה אין טאַג. די איבעריקע צייט האָט ער געקאַנט אויסניצן פֿאַר זיך — לייענען ביכער אָדער שרייבן, און געלייענט האָט ער אַליין, וואָס ס'איז געקומען צו דער האַנט. דער אַלטער האָט אַליין ליב געהאַט צו לייענען און האָט ניט גע- זשאַלעוועט קיין געלט אויף צו קויפֿן אַלע מאָל נייע ביכער. און אַזוי ווי קיין אַנדער שפּראַך, אַ חוץ העברעיש, האָט דער אַלטער ניט געלייענט, איז זיין ביבליאָטעק באַשטאַנען מער פֿון העברעישע ביכער (יידיש איז נאָך דעמאָלט נישט געווען אין דער מאָדע). קלמן שולמאַן, מאַפּו, סמאַלענסקי, מאַנדעלקערן, גאַטלאַבער, יהל"ל, יצחק־בער לעווינזאָן, מרדכי־אַהרן גינזבורג, יצחק ערטער, דאַקטער קאַמינער, חיים־זעליק סלאַנימסקי — אַט דאָס זינען געווען די געמען פֿון די שרייבערס, וואָס האָבן באַשנינט די ביבליאָטעק פֿון דעם דאָרפֿישן מאַגנאַט, דעם פּאַסעסאָר לאַיעוו. אין די אַלע אויס- גערעכנטע ביכער איז דער אַלטע לאַיעוו געווען קלאָר כמעט אויף אויסנווייניק און האָט ליב געהאַט זיי ציטירן און דערציילן פֿון זיי

אלע מאָל איבער אַ נײַס. עס איז זעלטן געווען צו באַגעגענען אַ מענטשן מיט אַזאַ זכרון און מיט אַזאַ כוח-הדיבור ווי דער אַלטער לאַיעוו. ער האָט געהאַט אַן אמתן טאַלאַנט אויף איבערצודערציילן אַ זאַך מיט זײַן אייגענעם לשון. איך וואָלט געזאָגט, אַז ער איז געווען אַן אַראַטאַר. ער האָט געהאַט אין זיך אַ גומא הומאַר. זײַנע מעשיות זײַנען געווען שפּאַנענדיק. אַ מענטש פֿון גרויסע דערפֿאַ-רונגען און אַ סך איבערלעבענישן, האָט ער געהאַט צו דערציילן און צו דערציילן, און אלע מאָל מיט גרויסן אינטערעס. ער האָט נישט נאָר דערציילט — ער האָט געדיכטעט, געשאַפֿן, געמאַלן ביל-דער מיט אַלערליי פֿאַרבן, דאָרט וווּ ער האָט זיך געפֿונען, האָבן געמעגט זײַן ווער ווייסט וויפֿיל מענטשן, האָט מען געהערט נאָר אים און ווייטער קיינעם נישט.

בכלל איז דאָס געווען אַ זעלטענער טיפּ, אַ גרויסער אַריגינאַל, אַ ייד נישט ווי אלע יידן. אויסגעוואַקסן און דערצויגן גע-וואָרן אין אַ פֿרומער ייִדישער שטוב, אין אַ ייִדישער שטוב, אין אַ ייִדישער שטאַט, אין באַהוסלאַוו. איז געווען צו באַ-ווונדערן, ווי אַזוי איז דאָס אויסגעוואַקסן פֿון דאָרטן אַזאַ מין עק-זעמפליאַר? ווי קומט צו אַ באַהוסלאַווער יידן גאָר אַ השגה צו פֿירן אַ פריזישן שטאַט, ליב האָבן ערד און אַפּגעבן זיך אין גאַנצן צו פֿעלדאַרבעט? עס איז ווערט געווען אַנצוקוקן אים אין אַ פֿרי-מאַרגן, אַנגעטאָן אין הויכע גלאַנצנדיקע באַטפֿאַרטן און אין אַ קורצן סאַמעטן רעקל ביז די קני, שטיין אויפֿן טײַך בײַ דער דרעש-מאַשין, קאַמאַנדעווען מיט די אַרבעטער און וואַרפֿן די סנאַפעס אין קאַסטן אַרײַן, אַדער דרייען די ״וועיעלקע״, אַדער וואַרפֿן מיט דער רעשעטע. אומעטום איז ער געווען אַליין: בײַם אַקערן, בײַם זייען, בײַם פֿאַליען, בײַם גראָבן, בײַם שניידן, בײַם אַרײַנפֿירן און אַרויספֿירן די תבואה, בײַ די פֿערד, בײַ די אַקסן, בײַ די בהמות — אומעטום אַליין. איך מיין, אַז אויב עס וואָלט ווען אַ מאָל געווען נייטיק צו באַווייזן פֿאַר פֿרעמדע פֿעלקער אַ מוסטער פֿון אַ יידן אַ פֿאַמיעשטיק, אַ גוטבאַזיצער, אַן אמתן פֿעלדאַרבעטער,

וואָלט דער אַלטער לאַיעוו געווען דער בעסטער מוסטער. קריסטן האָבן אַפֿן אַרויסגעזאָגט, אַז בײַ דעם ייִדן באַדאַרף מען זיך גיין לערנען, ווי צו פֿירן בעל־הבתישקייט, ווי צו באַארבעטן די ערד אויפֿן בעסטן שטייגער און ווי צו באַגיין זיך מיט די אַרעמע אַר־בעטער, אַז זיי זאָלן זײַן צופֿרידן. אַלע מוזשיקעס פֿון דאַרף, אָן אַ שום אויסנעם, זײַנען געווען נאָך אים די כּפּרה. נישט נאָר האָבן זיי געציטערט פֿאַר אים און געהאַט דרײַ־אַרץ — זיי האָבן אים ליב געהאַט, פּשוט ליב געהאַט. דערפֿאַר, וואָס ער איז זיך באַגאַנגען מיט זיי ווי אַ מענטש, ווי אַ פֿריינד און ווי אַ פֿאַטער. אַזאַ מין באַנעמונג האָבן די גוים קיין מאָל ניט געזען פֿון די פֿריערדיקע בעל־בתיים, פֿון די פּוילישע פּריצים. מע דאַרף געדענקען, אַז דער עלטערער דור מוזשיקעס האָבן נאָך ניט פֿאַרגעסן דעם טעם פֿון „פּאַנשטינע“¹. אויף זייערע לײַבער האָבן זיי נאָך געטראָגן סימנים פֿון שמיץ. און דאָ באַגיט מען זיך מיט זיי ווי מיט מען־טשן, ניט ווי מיט סקאַט². הײַנט דער צוטרוי, וואָס זיי האָבן גע־האַט צום בעל־הבית! זעלטן ווער פֿון זיי אינעם גאַנצן דאַרף האָט געקאַנט צונויפֿרעכענען, וויפֿיל עס באַטרעפֿט צוויי מאָל צוויי. בײַם חשבון האָבן זיי זיך אין גאַנצן פֿאַרלאָזט אויפֿן אַלטן. זיי זײַנען געווען זיכער, אַז ער וועט זיי ניט אָפּנאַרן אויף קיין פּרוטאָ אָפּילו. עס איז שווער געווען זיך פֿאַרצושטעלן, וואָס פֿאַר אַ ווענדונג וואָלט אָנגענומען די היסטאָריע פֿונעם ייִדישן פֿאַלק און וואָס פֿאַר אַ ראַלע מיר וואָלטן געשפּילט אין דעם עקאָנאָמישן און אין דעם פּאָליטישן לעבן פֿונעם לאַנד, ווען ניט די געוויסע „ווערמענע פּראָ־ווילעס“³, וואָס דער מיניסטער איגנאַטיעוו⁴ האָט אָנגעכמאַרעט אויף די ייִדן, אַז זיי זאָלן ניט טאַרן זיצן אין די דערפֿער און ניט קויפֿן און ניט דינגען קיין ערד אויף צו באַארבעטן. איך זאָג עס דערפֿאַר, ווייל אַזעלכע פֿעלד־בעל־בתיים, ווי דער אַלטער לאַיעוו, זײַנען אין

¹ שקלאַפּערייַ בײַ די פּריצים, רעכטלאָזע פּויערים. — ² בהמות. — ³ גע־זעצן פֿון יענער עפּאָכע. — ⁴ איינער פֿון די גרעסטע רעאַקציאָנערע צאָרישע מיניסטאַרן.

יענער געגנט, ווי אויך אין אנדערע געגנטן פֿון דער געבענטשטער „טשערטאָ“⁵ געווען נישט קיין זעלטנקייט. באַריסלאָווער, קאַניווער, שפּאַלער, רוזשיטשעווער, טאַראַשטשער, זלאָטאַפּאַליער, אומעניער און נאָך אַ סך אנדערע ייִדן האָבן זיך אַ לאַז געגעבן פֿון די קליינע שטעטלעך אין דאָרף אַרײַן, אָפּגעדונגען גרויסע און קליינע פּאַ-סעטיעס,⁶ גענומען אין דער אַרענדע פּריצישיע פּאַלוואַרקעס, באַוויזן ווונדער, געמאַכט פֿון שלעכטער ערד, פֿון פּאַרלאָזענע חורבֿות אָן אמתן גן-עדן. דאָס איז ניט קיין איבערטרייבונג, קיין גוזמא-זאָך. די דאָזיקע ווערטער האָט דער פּאַרפּאַסער פֿון די דאָזיקע כתבֿים אַליין געהערט פֿון אַ באַרימטן רוסישן פּאַמיעשטשיק, אַ קריסט, מיטן נאָמען וואַסילי פּיאַדאַראַוויטש סימערענקאָ, מיט וועלכן דער אַלטער לאַיעו איז געשטאַנען אין נאָענטע געשעפּטלעכע פּאַרבינ-דונגען. מיט איין וואָרט: איר האָט פּאַר זיך אַ טיפּ פֿון אַ ייִדן אַ פּריץ, אַ ייִדן אַ פּאַמיעשטשיק, וואָס איז, ליידער, דורך אַ בייער האַנט אַרויסגעריסן געוואָרן מיטן וואַרצל און איז אָפּגעשטאַרבן פּאַר דער היסטאָריע אפּשר אויף לאַנגע-לאַנגע יאָרן.

1914

נח גאלדבערג

אַ ליכט גייט-אויף

קאַפיטלען

צוויי טעג האָט זיך די באַן געדרייט צווישן שטעט און שטעט-לעך, דורכגעשניטן וועלדער, פּעלדער און אויפֿן דריטן טאָג אָפּגע-שטעלט זיך אין גרייג סיטי. דאָ איז גרשון אַראָפּ. די וואַליזעס דערוויללע איבערגעלאָזט אין דער אַלטפֿרענקישער סטאַנציע, וואָס איז ענלעך געווען אויף אַ פּאַלסטאַנעק¹ אין רוסלאַנד, און אַוועק

⁵ תחום המושב. — לאַנדווירטשאַפטן.

¹ אימפּראַוויירטע סטאַנציע.

באטראכטן דאָס שטעטל, אַ שמעק טאָן, וואָס מען קאָן דאָ אויפֿ-
טאָן...

די הויפטגאַס — אַ לאַנגע און ברייטע. פֿון איין זייט האָבן זיך רחבֿותדיק צעלייגט צו איין־ און צו צוויי־שטאַקיקע הויזער. מערסטנס היילצערנע, מיט ביימער און פּאַסאַדן פֿאַר די פֿענצטער. אויף דער אַנדערער זייט — אַ „דזשענעראַל סטאָרי“, וווּ מען האָט געקאָנט איינקויפֿן פֿון אַ קנעפל צו אַ העמד, ביז אַ שניידמאַשין, העק, זעגן, כאַמוטן, זאָטלען, גראַבליעס און אַלץ וואָס אַ פֿאַרמער דאַרף האָבן. אַ ביסל ווייטער — אַ צוויי־שטאַקיקער האַטעל, וואָס איז אויך געווען אַ שענק. אַפּגעזונדערט פֿון דעם בנין האָבן גע־דרעמלט צוויי קליינע קראַמען: אַ כינעזישע וועשערני און אַ שנייד־דערשאַפֿ, אָדער „קליינינג־סטאָר“. באַמערקט אַ פֿאַר אויסגעמאַלענע הויזן אויפֿן שילד, איז גרשונען אַ געדאַנק אַנגעלאָפֿן: מסתּמא אַ יוד! און גלייך געוואַלט אַרײַנגיין און דערקונדיקן זיך צי זײַן גע־דאַנק האָט אים ניט אַפּגענאַרט. ער איז אָבער געווען דאַרשטיק און מיד פֿונעם וועג. איז ער קודם אַרײַן אין האַטעל און אַפּגע־שטעלט זיך וווּ מען האָט פֿאַרקויפֿט בראַנפֿן און ביר. אַ מיטליאַ־ריקער גוי, מיט רויטע באַקן פֿון צופֿיל ווינט און טרינקען, האָט אים באַגריסט:

— אַ פֿרעמדער, וואָלט איך שווערן? איז וואָס וועסטו טרייבֿ־קען?

— אַ קאַלטע גלאַז ביר. עס איז דאָ בײַ אײַך גאַנץ וואַרעם. אַבי איך האָב געמיינט, אַז נאָר אין ניו־יאָרק איז הייס. — הייסט עס, אַ ניו־יאָרקער! — האָט דער שענקער און האַ־טעל־אייגנטימער אויפֿגעכאַפט גרשונס ווערטער און אַנגעגאַסן אים אַ גלאַז ביר. — איז וואָס־זשע האָט עס געבראַכט אַ מענטשן פֿון דער ווייטער איסט? קיין געשעפֿטן צו עפֿענען זײַנען דאָ נישטאַ, און קיין גאַלדמינעס — אויך ניט. זײַ געפֿינען זיך גאַר אין קאַלי־פֿאַרניע...

גרשון האָט אַ פֿאַרשנדיקן קוק געטאָן אויף אים, פֿאַר־

בויגן די שטעכווערטלעך און געטראכט: זאל ער מיט אים פֿאַר-
פֿירן אַ שמועס צי ניט? און באַגרײַפֿנדיק, אַז אין אַ פֿרעמדן
שטעטל איז בעסער, ווען מען רעדט זיך צוזאַמען מיט מענטשן,
האַט ער פֿאַרזיכטיק געענטפֿערט:

— די רעגירונג האָט מיר לאַנד געגעבן אויף דעם „פֿינף-מײַ-
ליקן קריק“, וואָס דאַרף זײַן ניט ווייט פֿון דאַנען. איך וויל ווערן
אַ פֿאַרמער.

— אַ פֿאַרמער גאַר? — האָט אים דער שענקער איבערגע-
שלאָגן די רייד און באַטראַכט גרשונען פֿון קאַפּ ביז די פֿיס —
דאָס הייסט ווערן אַ פֿאַרמער? אַ פֿאַרמער ווערט מען דען? פֿאַר-
מערס ווערן געבוירן — אַ פֿאַרמער? קוקסט טאַקע אויס צו זײַן
אַ גאַנץ געזונטער, אָבער אַ פֿאַרמער צו זײַן איז ניט קיין קלייני-
קייט! פֿון זונאוויפֿגאַנג ביז זון-אונטערגאַנג מוז מען האַרעווען מיטן
שווייס און ביז מען קריגט עפעס אַרויס פֿון דער ערד — קריכן
די אויגן אַרויס פֿון קאַפּ! מיר דוכט זיך, אַז דו ביסט אַ ייד. איז
אַזאַ איינער דאַרף גאַר זײַן אַ שנידער צי אַ ביזנעסמאַן. אָט איז
בײַ אונדז פֿאַראַן אַ ייד, עפּלבוים, אויך ער איז געקומען מיטן גע-
דאַנק צו באַאַרבעטן די ערד, און געבליבן — אַ שנידער! ...

הייסט עס, אַז דער געדאַנק האָט אים ניט אָפּגענאַרט. דער
שניידער איז טאַקע אַ ייד, האָט גרשון אַ טראַכט געטאַן. און וועלן-
דיק מאַכן אַ סוף צום שמועס, באַצאַלט פֿאַרן ביר און פֿאַר אַ
צימער אויף צוויי טעג. דערנאָך האָט ער געבראַכט אַהער די וואַ-
ליוועס, איז אַרויף צו זיך אין צימערל, אָפּגעוואַשן דאָס פּנים, אויס-
געטאַן די קליידער און אוועקגעלייגט זיך אַפּרוען אַ ביסל.

נאָך האַלבן טאַג איז ער אַרײַן צו עפּלבויםען. די שנידער-
קראַם, אַ שמאַלע און אַ טיפֿע, איז פֿאַרוואַליעט געווען מיט מאַנט-
לען, אַנצוגן, נײַע און געניצטע. האַרט בײַ אַ ווענטל — אַ זינגער-
מאַשין מיט באַגילדעטע אותיות. אַ ייד אין די פֿוּפֿציקער, מיט אַ
געגאַלטן פּנים, איז געזעסן אַן איבערגעבויגענער און עפעס גע-
שטעפט. דערזען גרשונען אַרײַנקומען, האָט ער אַראָפּגעכאַפט די

ברילן פֿון דער נאָז, צעלופעט די אויגן, אַ וויילע געקוקט און דעם גאַסט די האַנט געגעבן:

— שלום עליכם! אַ ייד, דוכט זיך. איז פֿון וואַנען? ווי אַזוי האָט איר דאָ פֿאַרבלאַנדזשעט אין דעם העק?

— עליכם שלום! פֿון וואַנען זאָל אַ ייד קומען? מיר זענען דאָך עפעס „פֿרענע בירגער פֿון דער וועלט“, האָב איך זיך דער־שלעפט אַהער אַזש פֿון ניו־יאָרק! כ׳בין אַ האַומסטעדער. מ׳זן לאַנד איז אויפֿן „פֿינף־מזליקן קריק“...

דער שננדער איז גאָר נתפעל געוואָרן:

— פֿון ניו־יאָרק גופֿא, זאָגט איר? איז וואָס הערט זיך עפעס אין ניו־יאָרק? ווי לעבט זיך דאָרטן אונדזערע יידעלעך? שוין אַ יאָר צוועלף, זינט איך בין דאָרטן ניט געווען. ניו־יאָרק! איר האָט עפעס אַ באַגריף וואָס ניו־יאָרק איז? שטעלט זיך פֿאַר: איר גייט אַרײַן אין דילענסי סטריט, אין אַטוירני סטריט, עסעקס סטריט, ווי זאָגט מען — אַ באַרד אויף אַ באַרד! הענט אַרטשאַרד סטריט! איר זענט עפעס אַ מבין וואָס פֿאַר אַן אַנטיקן און מציאות מען פֿאַר־קויפֿט דאָרט אויף די פּושקאַרטס? נו, און דער, ווי הייסט ער דאָרט, נו, דער... דער וויליאַמסבורג ברידזש איז שוין פֿאַרטיק? טאַקע? דערציילט, דערציילט עפעס פֿון ניו־יאָרק, איר פֿאַרשטייט, מיסטער? אַליין בין איך טאַקע דאָ, אַבער מ׳זן נשמה איז דאָרטן! דערציילט, און וועגן אַינער פֿאַרמערני וועלן מיר שפעטער ריידן... אפֿשר ווילט איר עפעס עסן, צי טרינקען? שעמט זיך ניט. גיין? דערציילט־זשע...

גרשון האָט באַטראַכט דעם באַריידעוודיקן יידן, וואָס האָט אַזוי געבענקט נאָך ניו־יאָרק. זענע נעגעריקע אויגן, וואָס האָבן ממש געבעטן זיך, אַז דער גאַסט זאָל עפעס זאָגן, דערציילן, דאָס ניט וויסן וואָס צו טאָן מיט זיך: שטיין אַנטקעגן דעם אורח אַדער גאָר זעצן זיך צוריק צו דער מאַשין? און גרשון האָט זיך צע־שמיכלט:

— וואָס זאָל זיך דאָרטן הערן? ניו־יאָרק איז ניו־יאָרק! די

היצן, די פֿארשטיקטע רומקעס, די פֿינער־עסקייפס², די פֿלאַכע אָנ־געגליטע דעכער, וווּ מען שלאָפֿט אין די הייסע זומערנעכט — אַלץ ווי געווען, און שטייען אויף די זעלביקע ערטער וואָס פֿריער. נאָר לעצטנס איז אין אַ סוועטשאַפּ אַ גרויס פֿינער געווען, זינגען מער ווי צוויי הונדערט מיידלעך פֿאַרברענט געוואָרן.

— אַזוי?! צוויי הונדערט מיידלעך, נעבעך! — האָט זער שניידער אַ פּאַטש געטאָן מיט די הענט — פֿאַרברענט אויף טויט? ווי זאָגט איר? אין אַ סוועטשאַפּ טאַקע? אינאיינאַנץ! ס'איז דאָך דאָרטן געוואָרן ספּנות־נפֿשות! ...

— אַט טאַקע צוליב די אָפֿטע שרפֿות, מיט די פֿאַרשטיקטע רומקעס — האָט גרשון ווייטער דערציילט — האָב איך אָנגעהויבן קלאַפּאַטשען ביי דער רעגירונג, מען זאָל מיר געבן ערד. איר פֿאַר־שטייט? אין ניר־יאַרק האָב איך אַ פֿרוי מיט צוויי קינדער, זאָלן לעבן. יאָרן שווער געאַרבעט, געשפּאַרט, געקליבן אַ פעני צו אַ פעני און באַשלאָסן צו ווערן אַ פֿאַרמער. איך וויל ניט, אַז מײַנע קינדער זאָלן זיין שקלאָפֿן אין סוועט־שעפּער. מיט אַלע כּוחות וועל איך זיי אַרויסרייסן פֿון יענעם גיהנום ...

עפּלבוים, דער שניידער, האָט פֿאַררויכערט אַ שוואַרצן, לאַנגן ציגאַר און ביים רויכערן אים געדרייט פֿון איין מוילוויןקל צום אַנדערן:

— דאָס, וואָס איר זאָרגט זיך אַזוי וועגן איינער פֿרוי מיט די קינדער, איז זייער פֿיין פֿון איינער זייט. ס'איז מיר געפֿעלן. איז זאָגט זשע מיר, אויב איך מעג אייך פֿרעגן: מיט וויפֿיל געלט זייט איר דאָס געקומען אָהער אין גרייג־קאָנטי צו ווערן אַ פֿאַרמער? אויף אַזאַ פֿראַגע האָט זיך גרשון ניט געריכט און, ווי אַ שול־דיקער, וואָס ער פֿאַרמאָגט אַ קנאַפע סומע, דעם קאַפּ אַראָפּגעלאָזט און פֿאַרשעמט געענטפֿערט:

— פֿינף הונדערט דאָלער.

² צימערלעך, די פֿינער־לייטערס.

— וואָס?! — האָט דער שניידער אויסגעשרייען — מיט פֿינף הונדערט טולער ווילט איר ווערן אַ פֿאַרמער? איידער איר וועט זיך אַרומקוקן וועט פֿון אנדערע פֿאַר טולער קיין זכר ניט בלייבן! פֿאַלגט מיך: נעמט די נעקסטע באַן און פֿאַרט אַהיים! מיט זעקס יאָר צוריק האָב איך אַהער געבראַכט דריי טויזנט. געקויפֿט לאַנד, געוואַלט ווערן אַ פֿאַרמער און עס האָט זיך אויסגעלאָזט אַ טינד! וואָס זאָג איר, אַ טינד? אַ בלאַטע האָט זיך אויסגעלאָזט! און איר, מיט פֿינף הונדערט? ס'איז אַ געלעכטער, ווי איך בין אַ ייד? אַ פֿאַרצווייפֿלטער איז גרשון געשטאַנען און געטראַכט: אפֿשר איז דער ייד גערעכט? מעגלעך, ס'איז גלייכער אומצוקערן זיך צוריק איידער דאָס געלט וועט צעקריכן? ווייל אַט שטייט דאָך פֿאַר אים אַ מענטש, וואָס האָט געבראַכט גאַנצע דריי טויזנטער און גאָר ניט געקאַנט באַווייזן, איז וואָס וועט ער קאַנען טאָן מיט די בידע פֿינף הונדערט?... איידער ער וועט זיך אַ קער געבן, קויפֿן אַ פֿערד, אַ בהמה, אַן אַקער-אינזן — וועט שוין זיין נאָך אַלעמען. היינט געהילף אויף אַ שטיבל, אויף אַ באַדן? גאָט מיי-נער! וואָס טוט מען?

ס'איז געווען הייס. ער האָט אַרויסגענומען אַ טיכל פֿון קע-שענע, אַפּגעווישט דאָס פנים, נאָך אַ מאָל אַ קוק געגעבן אויף עפל-בוימען און געזען, אַז וועדליק זיין געשטעל, איז ער וויינט פֿון צו קאַנען זיין אַ פּויער. אַ דאַרער און אַ שוואַכער, האָט אים בעסער געפּאַסט דער פֿינגערהוט איידער דער אַקער-אינזן. און אַפּמעסטנ-דיק, ביי זיך אין געדאַנק, זינע געזונטע כוחות קעגן דעם שניידערס — איז אים שוין פֿאַרשטענדלעכער געוואָרן, הלמאי פֿון די דריי טויזנטער איז „געוואָרן אַ בלאַטע“... פֿונעם גרויסן אונטערשייד צווישן אים און עפלבויעמען, איז גרשון שטייפֿער און תקיפֿער גע-וואָרן ביי זיך:

— זאָרגט זיך ניט, מיסטער עפּלבוים. די ערד וועל איך ניט אַפּטרעטן! כ'בין אַ יונגער געזונטער מענטש און האָב ליב צו באַאַרבעטן די ערד! מײַן טאַטע איז געווען אַ פּויער, אַליין געזייט

און געשניטן. דאָס זעלביקע וועל איך אויך טאָן. גאָט וועט העלפֿן... פֿון דעסט וועגן, אויב איר וויסט וווּ איך קאָן איינהאַנדלען אַ פֿערד מיט אַ בהמה, פֿאַר מײַן „קאַפיטאַל“, וואָלט איך אייך דאַנקבאַר געווען.

— ווי איך זע — האָט עפֿלבוים אַרויסגעלאָזט אַ דינעם בלויען רויך פֿון מויל — זינט איר אַן עקשן אַ ייד, אַן אינגעשפּאַרטער, איר ווילט דווקא ווערן אַ פֿאַרמער, נו, דאַרף מען אַ טראַכט טאָן, איר פֿאַרשטייט? אַן עקשן האָב איך ליב! איך אַליין בין טאַקע אַ „שמאַטע“. יעדערער קאָן מיר איינריידן און אַפּריידן צען מאָל, אָבער אַן עקשן איז עפעס אַנדערש. מיט אַזאַ איינעם ווילט זיך אַמפּערן ביז טאָג! און כאַטש מיך פֿאַרדריסט, הלמאי כ'קאָן אַן עקשן ניט איבערשפּאַרן, קוועל איך אָבער בײַ זיך אַן, וואָס יענער האָט כאַראַקטער און לאָזט זיך ניט שפּייען אין דער קאַשע... .

פֿון אַ טיר, וואָס האָט געפֿירט צו אַן אַנדער זיטיקער וווינונג, איז אַרײַנגעקומען עפֿלבוים פֿיר און צוואַנציק יעריקע, גוט-אויס-געפּאַשעטע טאַכטער. באַמערקט גרשונס געזונטן גוף, זיין פֿעסטן שטעל, האָבן זיך אין אירע קעצישע אויגן פֿייערלעך צעשפּילט. איז זי צוגעגאַנגען צום טאַטן און שטיל געפֿרעגט:

— פּאַ, ווער איז דאָס דער פֿרעמדער?

עפֿלבוים האָט אַ ביס געגעבן דעם עק ציגאַר און אַ קאַסאַקן קוק געטאַן אויף דער טאַכטער. דער קוק האָט געהייסן: ביסט שוין דאָ? דערשמעקט סמעטענע, אַ בראַך אין דינע קעצישע אויגן, אַ? ... נאָר אויס העפֿלעכקייט צום גאַסט, האָט ער גאָר ניט גע-זאָגט און אַנגענומען די ראַלע פֿון אַן איבערגעגעבענעם טאַטן, וואָס וויל, נעבעד, פֿאַרהיטן דאָס אומשולדיקע קינד פֿון אַ צרה: — דאָס איז מיסטער פֿרידמאַן, אַ נײַער האַומסטעדער? אויפֿן „פֿינג-מײַליקן קריק“. ער האָט אַ פֿרוי מיט צוויי קינדערלעך אין ניר-יאַרק...

ער האָט נאָך עפעס געוואָלט זאָגן און געכאַפט זיך, אַז גרשוין וואַרט אויף אַן ענטפֿער, האָט עפֿלבוים אַרויסגענומען דעם ציגאַר

פֿון מויל און אים אָוועקגעלייגט אויפֿן ברעג ניימאַשין, וואָס איז פֿונעם שטענדיקן לייגן דאָרט ברענענדיקע ציגאַרן — אויסגעקאַרבט געוואָרן מיט שוואַרצע און טיפֿע צייכנס:

— יאָ. כ'האַב זיך דערמאַנט: מאָרגן וועט זיין אַן אַקשן-סייל³; מען וועט אויספֿאַרקויפֿן דזשענקינס פֿאַרם, וואָס איז אַרום אַ זעקס מניל פֿון דאַנען. איז גייט צום האַטעל- און סאַלון-קיפער⁴. ער איז אויך דער שערף פֿון שטעטל, וואָס וועט דורכפֿירן דעם אַקשן. רעדט זיך דורך מיט אים... אפֿשר...

בײַ גרשונען האָבן די אויגן אויפֿגעלויכטן: אַ ליציטאַציע! אפֿשר וועט גאָט העלפֿן און... באַלד איז ער צוגעגאַנגען צו עפל-בוימען, אים די האַנט אַ דריק געטאַן, און צוזאַנגדיק צו קומען אַהער אַ צווייט מאל, דורכריידן זיך, כאַפֿן אַ שמועס וועגן ניו-יאָרק, האָט ער אַ בייג געגעבן דעם קאַפֿ צום שניידערס טאַכטער, וואָס איז נאָך געשטאַנען אַ פֿאַררויטלטע מיט אַ פֿאַרצויגענעם נעפל אין די אויגן און שעלמיש געשמייכלט צו אים, און אָנגענומען די קליאַמקע פֿון דער טיר. אַ פֿונק האַפֿענונג האָט אַ שעמעריר געטאַן בײַ אים אין מוח: אפֿשר? בײַ גאָט איז אַליץ מעגלעך...

די גאַס, די היזער און פֿאַסאַדן זינען איצט געלעגן אין זי-ניקע לענטעס. די טראַטוואַרן — פּוסטע, ניט קיין צו-פֿיל באַטראַ-טענע, האָבן מיט אַ שטילער צופֿרידנקייט אויסגעלעקט גרשונס טריט... אַ הונט מיט אַן אַרויסגעשטעלטער צונג איז אַ וויילע שטיין געבליבן, נאַכגעקוקט דעם נניעם פֿאַרשווינס פֿאַרבנייענדיקע „קאַלאַשן“ פֿון די הויזן: זאָל ער אַ שפּרינג טאַן, אַנכאַפֿן זיי מיט די ציינער, צי ניט? און פֿויל אַ וואַרטשע געטאַן.

גרשון האָט געוואָסט: אויב אויפֿן אויספֿאַרקויף וועט זיך אים אַזינגעבן צו קויפֿן כאַטש איין בהמה, מיט אַ פֿערד, וועט זיך די אַרבעט ערשט אָנהייבן. האָט ער איצט קיין צו-פֿיל צינט ניט גע-וואַלט צעטאַכלעווען, איז אַרײַן אין האַטעל-סאַלון, אָוועקגעזעצט

³ ליציטאַציע. — ⁴ שענקער.

זיך בני אַ רונדן טישל און געוואַרט, אַז מיסטער פאַרסאַן, דער באַ-
לעבאַס, וועלכער איז אויך געווען דער שעריף פֿון שטעטל, זאַל
אַרויסקומען פֿון זײַן שטובצימער.

אחוץ גרשונען איז דאָ איצט קיינער ניט געווען. דער גרויסער
זאַל, וואָס האָט אויך געדינט ווי אַ סאַלון, איז געווען אַרעם מעב-
לירט. מחנות פֿליגן זײַנען אַרומגעפֿלויגן און איבערגעלאָזט אומצאָ-
ליקע שוואַרצע פינטעלעך אויף די טישלעך-פֿלאַכן און אויפֿן הויכן
שטייענדיקן שפיגל. די הילצערנע שטולן, וואָס זײַנען געשטאַנען
אין פֿאַרשיידענע פּאַזעס, האָבן עדות געזאָגט, אַז אין די אַוונטן
איז דאָ גאַנץ טומלדיק און פֿריילעך...

פאַרסאַנס רויט פנים איז מיט אַ מאָל ווי אויסגעוואַקסן בען
גרשונען:

— וואָס איצט, פֿרעמדער?

אַ וויינלע האָט זיך גרשון געשלאָגן מיט דער דעה, וואָס צו
ענטפֿערן און דערנאָך, מיט געמאַכטער וויליונגערשיקייט אין קול
אַ זאָג געטאָן:

— אַ ברענדי! אַבער פֿאַר אַנך אויך, איך וועל באַצאָלן. ס'איז
אומעטיק צו טרינקען אַליין, אַ מענטש דאַרף האָבן מיט וועמען
צו מאַכן אַ לחיים...

— גאַנץ גערעכט, פֿרעמדער! — האָט זיך פאַרסאַן דערפֿרייט
פֿון גרשונס אַנצוהערעניש און אָפֿנהאַרציקייט — דו רעדסט ווי
אַ קלוגער מאַן. ביסט מיר געפֿעלן. דערצו ביסטו נאָך אַ דזשענטל-
מען אויך און טראַקטירסט מיט אַ שנאַפּס! נו, זאַל זײַן אַזוי!
איז צו וואָס זאָלן מיר טרינקען?

— וואָס הייסט צו וואָס? — האָט גרשון לאָנג ניט געטראַכט
— מיר'ן טרינקען צו אונדזער באַקאַנטשאַפֿט, ווייל ווי איך זע
זײַט איר אַן ערלעכער, פֿאַרשטענדיקער מענטש און אַזער באַ-
קאַנטשאַפֿט איז מיר אַינגענעם.

אין דער לופֿטן זײַנען צוויי כּוסות אויפֿגעגאַנגען און אַנגע-
שלאָגן זיך איינע אין דער אַנדערער. אַ דינער גלעזערנער געקלאָנג

האָט אַ קורצן שניט געטאָן די שטייענדיקע לופט. ווען ביידע מענער האָבן אַרײַנגעגאַנגלט די ערשטע גלעזלעך בראַנפֿן, איז גרשון בני זיך אַ ביסל דרייסטער געוואָרן און אַנגערופֿן יענעם בנים נאָמען: — מיסטער פֿאַרסאָן, גיסט-אַן נאָך צו איינע. אַלץ איין שוואַרץ יאָר! אַ מענטש לעבט ניט אייביק... און איך פֿאַרזיכער אַנך, אַז אויף יענער וועלט וועט מען אונדז אַזאַ גוט ביסל ברענדי ניט געבן...

— זייער ריכטיק. וואָרט נאָר, ווי אזוי האָסטו זיך פֿאַרשריבן אין בוך? דוכט זיך — דזשאָן פֿרידמאַן? יאָ! זייער ריכטיק, דזשאָן, זייער ריכטיק! פֿל-זמן אַ מענטש לעבט, דאַרף ער קיין חזיר ניט זיין און לעבן ווי עס באַדאַרף צו זיין. אַז טרינקען, זאָל זיין גע-טרונקען! עסן — זאָל זיין געגעסן! פֿון דעם האַלט איך אַלע מאָל. פֿאַרשטייסט? אַהין געמט מען גאָר ניט מיט...

צום דריטל גלעזל האָבן זיך שוין ביידע צעוואַרעמט, און פֿאַר-סאָן האָט אים אַ פֿרעג געטאָן, אזוי זיך, פֿון נייגעריקייט וועגן: — זאָג נאָר, דזשאָן, צוליב וואָס ביסטו געקומען אַהער אין גרייג סיטי? עפֿענען אַ סטאַרקע צי טאַקע ווערן אַ פֿאַרמער? זאָג דעם אמת, פֿאַר מיר דאַרפֿסטו זיך ניט שעמען און ניט באַהאַלטן. כּוועל דאָס אַלץ איינס וויסן. איך בין דאָ דער שעריף... פֿאַר-שטייסטו דאָך, אַז קיין סודות זענען פֿאַר מיר ניט פֿאַרבאָרגן... אַנצווענדיק אַז מיט בלויזע רייד וועט ער זיך ניט אַרויס-דרייען, האָט גרשון אַרויסגענומען דעם וואַשינגטאָנער דאָקומענט פֿון קעשענע. אויך דעם טיטער אַרויסגעשפּיליעט פֿון בוועם און דאָס אַוועקגעלייגט אויפֿן טישל:

— ווי איר זעט, האָב איך לאַנד אויפֿן פֿינף מזליקן קריק. לויט די פֿאַפּירן, קומט-אויס, אַז דאָס לאַנד איז ניט ווייט פֿון דאַנען. אַוודאי וויל איך ווערן אַ האַומסטעדער! איר פֿאַרשטייט, מיסטער פֿאַרסאָן? אין ניו-יאָרק האָב איך אַ פֿרוי מיט צוויי קינדערלעך און איך וויל ניט, אַז מײַנע קינדער זאָלן ווערן שקלאַפֿן אין סוועט-

שעפער און אין סלעק־צײַט אויסגיין פֿון הונגער. האָב איך צוזאָ-
מענגעקליבן פֿינף הונדערט דאָלער און בין געקומען פֿרוון מזל...
— הייסט עס טאַקע אַ פֿאַרמער און בלויז מיט פֿינף הונדערט
דאָלער? — האָט פֿאַרסאָן די אייגענע אויגן גיט געגלויבט און אַ
שטרענגן קוק געטאָן אויף גרשונען, ווי ער וואָלט בײַם גרויסשטאַ-
טישן מענטשן אויפֿן פנים דעם אמת געזוכט — פֿינף הונדערט!
איז וואָס וועסטו אויפֿטאָן מיט דעם?

— איך ווייס — האָט זיך גרשון פֿאַרענטפֿערט פֿאַר זײַן
קליינער סומע — אַז מיט דעם געלט קאָן מען קיין סך גיט אויפֿטאָן.
אַבער מער האָב איך גיט. נאָר ווי איר קוקט מיך אַז בין איך אַ
געזונטער אַרבעטער — — — — —

אין אַ זונטיק זײַנען גרשון מיט טאַמען געזעסן אויפֿן גאַניק
און געוואָרעמט זיך אויף דער זון. פֿון דער ווינטנס זײַנען די פֿערד
מיט די בהמות אַרומגעגאַנגען און געצופֿט דאָס גראַז. מיט אַ מאָל
איז פֿרינץ אויפֿגעשפּרונגען, אַנגעשפיצט די אויערן און אַנגעהויבן
בילן. אין אַ ווילע אַרום איז פֿרענק צוגעריטן און אַראָפֿ פֿון זאַטל.
— הייִדי!

— היי, מיסטער פֿרענק, — האָט גרשון געענטפֿערט — אַ
גאַסט! קומט־אַרײַן אין שטוב. אפֿשר אַ קאַלטן טרונק?
דער רענטשער⁶ האָט באַטראַכט דאָס שטיבל, די שטאַל און
דעם ברונעם. דערנאָך — אַרײַן אין שטיבל און ברייטלעך אַוועק־
געזעצט זיך אויף אַ בענקל.
— ביסטו, הייסט עס, אַ גאַנצער מײַסטער! ווי קומט דאָס צו
אַ יידן?... איך ווייס, אַז אייעריקע זײַנען באַנקירן, פֿראַצענטני-
קעס, הענדלערס... אַבער, אַז אַ ייד זאָל זײַן אַזאַ בריה, איז מיר
גאָר קיין מאָל אויפֿן געדאַנק גיט געקומען...
— ערשט יידן זײַנען גוטע מײַסטערס... מיר זײַנען דאָך

⁵ שטרײַק. ⁶ פּיציקטלער.

עפעס אן אלט פֿאלק פֿון פּויערים!... — האָט גרשון אויסגע-
טרונקען אַ קאַלט גלאָז וואַסער און, צוזאַמען מיטן וואַסער, אַראַפּ-
געשלונגען פֿרענקס שטעכווערטלעך.

— עס גייט אַרום אַ קלאַנג, אַז דו ביסט אַן אַרבעטזאַמער און
ניט קיין נאַר, האָסט דאָס שטיבל אַליין געבויט, די שטאַל געשטעלט
און דעם ברונעם געגראָבן. ס'איז ווּונדערלעך! אָבער צוליב וואָס
זאַלסטו האַרעווען אומזיסט?... ווייסט דאָך, אַז דו וועסט קיין
האַומסטעדער ניט זיין!... פֿאַלג מיך און פֿאַר-צוריק פֿון וואַנען
דו ביסט געקומען... יידן דאַרפֿן מיט פֿאַרמערני ניט האָבן צו
טאָן... פֿאַראַן דאָ גענוג קריסטלעכע פֿאַרמערס, וואָס אַרבעטן ווי
איזלען און קאָנען קיין לעבן ניט מאַכן. איך זאָג דאָס, וויל איך
בין דיר אַ פֿריינד, פֿאַרשטייסט?...

טאָם איז געזעסן פֿון דער ווינטנס. פֿרענקס רייד האָבן אים אין
האַלדו געשטיקט. די בלוטן האָבן געזאָדן, געשלאָגן אין די שלייפֿן.
ער האָט געוואַלט אַ כאַפּ טאָן אַ טאַפּ הייס וואַסער און אַפּפּאַרען
אים ווי אַ חויר, און ניט געוואַגט: אַ נעגער טאָר זיך ניט אַרײַנ-
מישן, ווען צוויי ווינטסע ריידן אַדער אַמפּערן זיך, און מיט פֿאַרהי-
סענע ליפּן האָט ער אויפֿגעכאַפט גרשונס ענטפֿער:

— אַמערקע איז אַ פֿרייע מדינה. די רעגירונג האָט מיר ערד
געגעבן — וועל איך זי היטן און באַאַרבעטן... דאָ איז מײַן היים!
נאָך מער: די ערד ווייסט ניט פֿון קיין ראַסן און רעליגיעס... ווער
עס פֿאַרזייט, דעם גיט זי צוריק, אַ מאָל בעסער און אַ מאָל ער-
גער... איך האָב קיין מאָל ניט געהערט, אַז די ערד זאַל עמעצן
פֿרעגן: איז דער פּויער אַ ייד, צי אַ קריסט?... אַ ווינטער, צי אַ
שוואַרצער?... אַפֿילו נאָכן טויט נעמט זי צו אַלעמען גלייך...

נאָך פֿון די ערשטע פֿאַר טעג אין פֿעלד האָט גרשון געוויסט
וועגן דער שטענדיקער מלחמה צווישן די רענטשערס און די
האַומסטעדערס, דערפֿאַר וואָס די לעצטע צאַמען אַרום זייער פֿעלד

⁷ די וואָס האַרעווען פֿי און די קליין-קאַלאַניסטן.

און יענע האָבן ניט וווּ צו פֿיטערן די טאַבונעס פֿערד, צי די גרויסע
סטאַדעס שעפּסן. דעריבער האָט ער איצט דעם שכן געלאָזט וויסן
מיטן האַרבן וואָרט:

— פֿאַר קיין מענטשלעכע סטראַשונקעס האָב איך ניט מורא!
מיט איין האַנט קאָן איך אויפֿהייבן דעם שווערסטן מענטשן און
אַריבערוואַרפֿן אים איבערן דאַך! ...

פֿרענק האָט זיך ניט געריכט, אַז אַ ייד זאָל האָבן אַזוי פֿיל
חוצפּה און, גערן צי אומגערן האָט ער אַ קוק געטאָן אויף גרשונס
געזונטע הענט, פֿאַרבנילטע פֿויסטן, און אויפֿגעהויבן זיך פֿון אָרט:

— פֿון דעסט וועגן, זיי ניט קיין חכם, פֿרעמדער, און טראַג
זיך אָפּ, איידער עס ווערט צו־שפעט! ... וועסט קיין קראַפֿט סײַ
ווי־סײַ ניט האָבן, און מוזן פֿאַרלאָזן די ערד, איז צוליב וואָס זאָלסטו
נאָך אַרבעטן אומזיסט? ...

גרשון האָט מיט אַלע כוחות אַנינגעהאַלטן די פֿויסטן, ביז
ווייטיק זיי געדריקט אין די אייגענע קלובעס, ניט געוואָלט, אַז זיי
זאָלן זיך צעפֿאַכען, נאָר זינען אויגן, אַנגעפֿולטע מיט האָס און
שפּאַט, האָבן געשפּיזלט יענעם אין פנים אַרײַן: „איך האָב דיך
אין דר־ערד! דיר אויף צו־להכעיס וועל איך פֿון דאַנען ניט אַוועק־
גיין...“

— עס הייבט זיך שוין אָן! — איז טאָם דרייסטער געוואָרן,
ווען פֿרענק איז שוין אַוועקגעריטן — ווי הינט זינען זיי! קוים
דערשמעקט מען אַ נײַעם פֿאַרמער, קומען זיי צו לויפֿן, דראַען,
רייצן־אָן איינעם אויפֿן אַנדערן און אַזוי אַרום ווילן זיי אויסנאַרן
די ערד. האָסט אים קלוג געענטפֿערט! האָב ניט קיין מורא. האָסט
אַ שטיקל ערד, דרײַ גוטע פֿערד און צוויי בהמות מיט אַ באַלעבאַ־
טישקייט, איז היט דאָס! אַ פֿאַרמער דאַרף קאַנען פּולווער שמעקן!
די טעג זינען שוין געשטאַנען קורצע, נאָר גרשונען האָט

⁸ שױט, גערעטעניש.

זיך אויסגעדוכט, אז זיי זינען מוראדיק לאנגע, נודנע און פוסטע, און ווען ניט די בריוו, וואָס ער פֿלעגט שרייבן אַלע טאָג צו בייל-קעז און איבער אַ גניס לייענען אירע ענטפֿערס, ווי זיי וואָלטן ערשט אָנגעקומען, וואָלט ער דאָ פֿון זינען אַראָפּ. און דאָס איז קיין חידוש ניט, ווייל עס איז ניט געווען וואָס צו טאָן. די בענ-קעניש צום ווייב מיט די קינדער האָט אים דאָס האַרץ געפֿרעסן. אמת, טאָם איז אין ערגעץ ניט געגאַנגען, דאָך האָט ער געפֿילט, אַז אַראָפּריידן זיך פֿון האַרצן און ווערן פֿאַרשטאַנען, איז ניטאָ פֿאַר און פֿון וועמען. איז ער אַפֿט אַרומגעגאַנגען איבערן פֿעלד, צו איבערן שטיבל, און געמורמלט:

— וואָס טוט מען?

זיין איינציקע טרייסט איז איצט געווען פרינץ. מיטן הונט האָט ער שעהן אַרומגעוואַנדערט איבערן סטעפּ, געבראַדיעט אין די הויכע גראָזן און באַטראַכט די ווילדעניש. אַ שטיקל צייט האָט ער זיך אַפֿילו פֿאַראַינטערעסירט מיט די ווילדע פֿלאַנצן, מיטן פֿאַר-שיידנאַרטיקן אויסזען פֿון דער פריידי⁹, געוואָלט צעשטרעיען זיך אַ ביסל, אָבער דאָס איז אים ניט געלונגען. דער אומעט איז נאָך געגאַנגען פֿוסטריט און ניט אָפּגעלאָזט אים אויף אַ רגע.

גיין אין געסט אַליין, אַן דעם ווייב, האָט ער ניט געוואָלט. ער האָט געוויסט, אז ווען אַ מאַן קומט אַליין אין געסט, קוקט מען אויף אים מיט פֿאַרדאַכט; אין בעסטן פֿאַל — מיט באַדויער און רחמנות. ביידע זאָכן האָט ער פֿינגט געהאַט. נאָר ווען די עלנטקייט האָט אים אַרײַנגענומען אין די הענט און דער מוח האָט זיך אים שיער ניט איבערגעקערט פֿון טראַכטן, האָט ער אָנגעזאַטלט די קליאַטשע, וועלכער ער האָט אַ נאָמען געגעבן „קוויני“, און איז אין אַ פֿרייטיק אין אַוונט אַוועקגעריטן צו וואָלערן.

ווען ער איז אַרײַן צו וואָלערן אין שטיבל, האָט ער באַמערקט דריי קינדער אין עלטער פֿון אַרום פֿיר ביז גנין. צוויי נידעריקע

⁹ פעלד, קאַמפּ.

און פֿאַרחושכטע צימערלעך : אין ערשטן — אַ גרויסן אויוון, אַרום וועלכן עס האָט אַרומגעפֿאַרעט אַ נידעריק געוויקסיקע פֿרוי מיט אַ הויכן בוזעם ; אויפֿן קאַפֿ — אַ געבלימלט טיכל, וואָס האָט גע- מאַכט דעם אַינדרוק, אַז דאָס איז אַ פּויערטע פֿון אַ רוסישן דאָרף און ניט קיין אַמעריקאַנער פֿאַרמערקע. וואָלער אַליין איז געזעסן נעבן אַ פֿענצטער און פֿאַרריכט אַ כאַמוט. דערזען גרשווען אַרניג-קומען, האָט ער דעם כאַמוט אַוועקגעלייגט און פֿון בענקל אויפֿ-געשטאַנען :

— סקאַצל איז געקומען ! אַ גאַסט, כִּלעבן ! קומט-אַריין אַ ביסל ווינטער ! שטייט ניט ביי דער טיר, ווי ראַטשילד מיט דער טאַר-בע ! ... אייגנס איז ניט קיין פֿרעמדס ... אַ ייד דאָרף קומען צו אַ יידן ! אַז מען הערט אַ יודיש וואָרט, איז דאָך עפעס אַ מחיה אין האַרצן ! נו, סאַרצע, קראַסאָוויצע מיינע ! — האָט ער זיך אַ קער געגעבן צום ווייב — דערלאַנג עפעס עסן, צי טרינקען, אונדזער גאַסט מוז מסתמא זיין הונגעריק און דאַרשטיק. וואָס שטייסטו ביים אויוון און גלאַצסט מיט די סאָווע-אויגן ? !

זי האָט זיך פֿאַרשעמט. אירע באַקן האָבן זיך צעפֿלעמלט. לאַ-כנדיק, האָט זי פֿאַרשאַרט אַ פֿאַר האַר אונטערן טיכל און אַ קוק געגעבן אויפֿן גאַסט.

— זעצט זיך צום טיש, מיסטער פֿרידמאַן ! דוכט זיך, פֿריד-מאַן איז אַינער נאָמען ? איר'ט עסן מיט אונדז וועטשערע. איך האָב היינט געקאַכט אַזאַ גוטן צימעס, אַז איך פֿאַרגין דאָס ניט מיינ מאַן ! ער ווייסט ניט קיין אונטערשייד. ביי אים איז אַ מערן-צימעס, אַ ברוקווע-צימעס, צי אַ בולבע-צימעס מיט פֿלוימען — די זעלביקע זאָך ... איך לייג-אַריין מיינע כוחות אין קאַכן, עס זאָל אַרויסקו-מען וואָס בעסער, געשמאַקער, און ער ? גאַר ניט ! וועט קיין מאַל ניט זאָגן, צי ס'איז גוט, צי שלעכט. אַט, פֿאַרזוכט טאַקע אַ ביסל צימעס, וועט איר אַליין זען, אַז איך בין גערעכט ...

גרשון האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ טאַבורעטקע און אַ לאַך

געטאַן :

— אַ האַרציקן דאַנק אײַך, מיסעס וואַלער! איך שטעל זיך פֿאַר, אַז אײַער צימעס מעג גראַף פּאַטאַצקי עסן. אַפֿילו ראַטשילדן וואַלט דאָס מסתמא אויך ניט געשאַדט. אָבער איך בין גראַד ניט הונגע־ריק, ערשט געגעסן וועטשערע... און אַזוי ווי טאָן איז אַליץ אײַנס ניטאָ וואָס, האָב איך געטראַכט: מען דאַרף באַזוכן אַ שכן.

— זייער גוט האָט איר געטאָן! — וואַלער האָט אָנגעצונדן אַ שוועבעלע און פֿאַררויכערט — אָבער צוליב וואָס פֿאַרענטפֿערט איר זיך? איך ווייס, אַז אויף אַ פֿאַרם ווערט מען פֿאַרשוואַרצט און פֿאַרפֿינצטערט, און איבער הויפט צווישן גוים! דערצו נאָך אײַנער אַליין. אָן אַ ווייב איז טאַקע אומעטיקלעך... קומט אַפֿטער. מײַן „פּאַלאַץ“ איז אַפֿן פֿון אַנערטוועגן. מײַנע ממזרים אַז זיי וועלן אײַך גוט דערקענען, וועלן זיי אײַך דאָס היטל אַראַפֿדרייען. איר שפּילט זיך עפעס מיט מײַן פּלוימע?!

גרשון האָט אַ בליק געגעבן אַרום זיך. דאָ איז געווען אָנגע־וואַרפֿן, אָנגעשליידערט. די דרײַ קינדערלעך, אָפּגעריסענע, זײַנען געשטאַנען אינעם צווייטן אַלקערל, אַרויסגעשטעקט די קעפלעך אין דער אָפֿענער טיר און פֿריילעכע געמאַכט פֿאַרשיידענע העוויות, פֿאַרזשמורעט די אייגעלעך, געווינקען אײַנער צום אַנדערן, און דאָס האָט געזאָלט הייסן: ווי געפֿעלט דיר דער העכט?

— מילא, איך בין גראַד ניט אַליין — האָט גרשון אָפּגעוואַרפֿן וואַלערס פֿאַרדאַכט, — איך האָב, אַ דאַנק גאַט, אַ ווייב מיט צוויי קינדער און רעכן אַריבערברענגען זיי באַלד. ווייל וואָס טויג מיר אַ צווייענדיקע הוצאה, אַז די שטוב איז שוין אַ פֿאַרטיקע? און וועגן די גוים, זײַט איר גערעכט. פֿרענק, דער רענטשער, איז בײַ מיר געווען. געזאַגט, אַז די ערד טויג דאָ ניט, און אַז סוף־פּל־סוף וועל איך מוזן פֿאַרלאָזן דאָס לאַנד.

וואַלער איז פֿון דעם ניט נתפעל געוואָרן. אויף זײַן פנים איז קיין ענדערונג ניט פֿאַרגעקומען און עס איז שווער געווען צו וויסן, צי דאָס אַרט אים, צי ניט. אָבער דאָס קול און דער טאָן בײַם ריידן איז, דוכט זיך, האַרטער און שטרענגער געוואָרן:

— דאָס, וואָס פֿרענק האָט אַנזך שווער געמאַכט דאָס האַרץ און געזאָגט, מסתמא, אז יידן דאַרפֿן האַנדלען און זיין אין שטאַט האָט ער דאָס זעלביקע אויך מיר אין פנים געוואָרפֿן, ווען איך בין אַהער געקומען. די רענטשערס האָבן אַלע מאָל פֿינט אַ האַומסטע-דער. עס מעג זיי אַרײַן אַ ווינט אין די זינטן! אָבער צווישן אונדז גערעדט, האַרעוועט מען דאָ טאַקע ווי די פֿערד און מען האָט גאַר נישט! אַט, נעמט מיר, למשל: זיצן זיין איך דאָ שוין אַרום זיבן יאָר — און וואָס? גאַר ניט! אין שטאַט איז פֿאַרט בעסער. דאַרטן אַרבעט איר אָפּ די וואָך, טאַקע אין אַ שאַפּ. איר נעמט-אָפּ אַ וואָסערע צוועלף צי פֿערצן דאַלער פּעידע¹⁰. גייט איר מיטן ווייב און קינדער אין אַ מווי צי אין אַ ייִדישן טעאַטער, און דאָ? פֿון שטוב אין פֿעלד, פֿון פֿעלד אין שטאַל. אויף מאַרגן — דאָס זעל-ביקע. ס'איז אַ חזיריש לעבן!

*

וואַלערס אַנטוישונג אין פֿאַרמערישן לעבן האָט ניט געמאַכט קיין אַנדרוק אויף גרשווען. ער איז געווען פֿון דאַרפֿישן טייג געקנאַטן. דאָס פּויערישע לעבן איז אים ניט פֿרעמד געווען. האָט אים איצט בלויז פֿאַרדראָסן אויף וואַלערן, הלמאַי יענער האָט דאָס גאַר געזאָגט, ווייל אַ נייעם פֿאַרמער דאַרף מען וואַרעמען, מוטיקן, צוגעבן קוראַזש, ווי אַנצוגיין מיט דער שווערער אַרבעט. פֿאַר אַן אָנהייבער דאַרף מען ניט אַלע מאָל זאָגן דעם אמת... עס האָט אים אָבער ניט געפֿאַסט אַרויסצווייזן דעם פֿאַרדראָס. האָט ער אַ קוק געגעבן אויפֿן זייגערל און אויפֿגעשטעלט זיך: — נו, שוין שפּעטלעך, מען דאַרף פֿאַרן אַהיים. איר ווייסט דאָך, כ'בין נאָך אַ פֿרעמדער אין דער געגנט, און בעסער צו פֿאַרן אין דער ליכטיק... אַ גוטע נאַכט, קומט צו גיין!

נ"י 1948

¹⁰ לויין, פֿאַרדינסט.

אַברהם לעוו

לייבל חלויץ

וועגן איינעם און אומבאקאנטן פיאנער, א געטרעטן זון פון יידישן פאלק, דערצייל איך מיין ליד. ער איז איינער פון א סך, וואס האבן מיט זייערע גופים וועגן אויסגעלייגט פאר אונדז אין לאנד און געשטארבן אין שטיין־האקערטען, בני טריקענטן זומפן, אויפן פעלד און אויפן ים, אויף דער וואך און אין שלאכט. אומבאקאנטע זינען זיי געקומען, געטאן זייער שליחות און אומבאוואוסט זינען זיי אַוועק פון אונדז, און גאר נישט געלאזן נאך זיך אַ חוץ זייערע נעמען אויסגעקריצט אויפן מצבה־שטיין און אַפט דאָס אויך ניט...

— א —

גרויס איז דער ים, ליגט ער אַ צעשפרייטער,

פֿאַרן שיפֿן אויף זיין בלויזען רוקן ;

שניידן כוואַליעס שוימיק זיך, ווי פֿעטע בייטן,

רונדע שניבעלעך, ווי אויגן קוקן.

לייבלען דוכט זיך, אַז ער קלעטערט אויף אַ לייטער

און די וועלן טאַנצן דאָס צו אים און טוען זיך בוקן.

רונדע שניבעלעך, ווי אויגן ליכטיקע און ברעמען,

שניידן זיך אַרײַן אין בלוי פֿון וואַסער.

לייבלס שטעטל איז אַדורך דער ניצמען

דורכגעשניטן אַ צוויי גאַסן.

(לייבל זעט דעם טיפֿן איצטער דורך די פֿאַרמאַכטע ברעמען,

אויפֿן דעק צווישן די געפֿאַקטע מאַסן).

דורכגעשניטן, דורכגעאַנגען נאָענט פֿאַר זייער שטיבל,

אויפֿגעשוואַלן שטענדיק אום ראש־חודש ניסן —

אויפֿן טאַטן פֿלעגט זיך בייזערן די מאַמע ריווע :

— שווינג ניט, נחמן! זע, דער טיפּך וועט אונדז פֿאַרגיסן,
א, בני צייטנס קריג פֿאַר אונדז אַ שיפֿל,
איידער אונדזער הייזל ט'ווערן אָפּגעריסן.

יעדער יאָר אַזוי, די זעלבע שרעק, די זעלבע טענה.
ניעמען פֿלעגט זיך הייבן הויך און העכער,
איבערגיסן זיך פֿון ברעגן, אַזוי ווי ווייניג
גיסן-איבער זיך פֿון אַן איבערפֿולטן בעכער,
אַרום די שכנים פֿלעגן מיט געוויינען
שלעפּן שוין דאָס בעטגעוואַנט אויף דעכער.

נאָר איין מאָל האָט דער טיפּך טאַקע פֿון שטוב אַוועקגעשלעפט
אַ האַלבן בריקל,

אַ האַלבער בריקעלע, וואָס איז געווען צעפֿוילט און פּרוכנע,
איז אָפּגעשווומען מיטן שטראָם, ווי געצויגן פֿאַר אַ שטריקל,
אָפּגעשווומען — און גיי זוך אים:
די צווייטע העלפֿט געבליבן הענגען איז — אונטער געהאַקטע פֿליגל
די צווייטע העלפֿט געבליבן הענגען איז — אַ „זכר לחורבן“ ...

איצטער שווימט ער, לייבל, אויפֿן ים, ווי אַמאָל דאָס בריקל
אויפֿן נייעמען.

אויף אַ גרויסער, אָנגעפֿולטער שיף מיט מענטשן.
פֿאַרט און ווייס אַליין אויך ניט צו וועמען
און צו וועלכע גרענעצן?
ר'איז מיד, אים קלעפּן זיך די ברעמען
און ס'גלוסט זיך גענעצן.

ס'האַט דער שטורעם אָפּגעריסן אים פֿון מאַמעס שטיבל,
און געלאָזן דאָרט די מאַמען זיצן אין איר טרויער,
צווישן פּוסטע ווענט איז זי אַליין געבליבן,
ווייל יינגסטער זון פֿאַרט קיין ארץ-ישראל.

דער יינגסטער זון, וואָס איז מיט איר ביו איצט געבליבן, אַוועקגעשווומען היינט אויף וואַסערן, אויף בלויע.

דער יינגסטער זון איז דער מיזיניק לייבל, וואָס פֿירט איצטער אויף שיף זיין גוף מיט נניצן זומערס, אַ פֿולע האַרץ מיט האַפֿענונג און גלויבן; אַ רויקער אַנטקעגן דעם וואָס ט'קומען. לעם שיף אַ כוואַליע האָט זיך אויפֿגעהויבן און צעשפּריצט אין שווימיק ווייסע בלומען...

גרויס איז ער, דער ים, ליגט ער אַ צעשפּרייטער, פֿאַרן שיפֿן אויף זיין בלויען רוקן; שניידן כוואַליעס שווימיק זיך ווי פֿעטע בייטן, און רונדע שניבלעך ווי אויגן קוקן. (לייבלען דוכט זיך, אַז ער קלעטערט אויף אַ לייטער און די וועלן טאַנצן דאָס צו אים און טוען זיך בוקן).

רונדע שניבלעך, ווי אויגן ליכטיקע אָן ברעמען, שניידן זיך אַריין אין בלוי פֿון וואַסער. לייבלען דוכט זיך: אַז ער איז דאָס בריקל אויפֿן נייעמען, וואָס ער־פֿסח האָט פֿון זייער שטיבעלע אַראַפּגעשווענקט דאָס וואַסער. לייבל זעט דעם טיין איצטער דורך די פֿאַרמאַכטע ברעמען אויפֿן דעק צווישן די געפּאַקטע מאַסן.

— ב —

באַגינען האָט זיך געקנוילט אַ טוייקער, אַ בלויער, און אויסגעשיילט אַ קופּאַל פֿון אַ מעטשעט. אויפֿן דעק פֿון שיף האָט זיך לייבלס קאַפּ געוויקט אין טויען, אַליין ט'ער אויסגעזען — אַ נאַסע שטיקל גרעט¹

¹ וועש.

זיין ווינסע רובאשקעלע געווען איז אויפגעשפיליעט,
און פֿון זיין מאַנטל אָפּגעריסן ט׳זיך אַ קנאַפּ.
עס האָבן אָנגעצונדן אין זיין האַרצן זיך געפֿילן,
אין טראַכטונגען געפֿלאַטערט אין זיין קאַפּ.

אַט איז ער בניים ברעג, מיט דער האַנט כאַטש צו דערלאַנגען.
דער אַנקער האַט פֿאַראַנקערט און פֿאַרפֿעסטיקט שוין די שיף,
די מענטשן אויף דער שיף וויגן זיך, ווי זאָנגען.
דער ים ליגט ברייט אַזוי, דער ים ליגט טיף.

דער ים ליגט גרויס, אַ רויקער, אַן אויסגעשפּרייטער,
און לעקט מיט טויזנט צינגער שוין דעם ברעג.
לייבל ווייס אַליין אויך ניט און ער פֿאַרשטייט ניט:
ווער האַט עס שאַרפֿן ווייטיק אים אין האַרצן אויפֿגעוועקט?

ווער האַט עס אָנגעצונדן איצט אַ טרויער,
וואָס ברענט אין אים ווי אַ יאַרצניטליכט?
מיט אַ מאַל דערמאָנט ער זיך פֿון זייער הויף דעם רויטן טויער
און דער מאַמעס אויסגעקנייטשט געזיכט.

אַן אויסגעקנייטשט געזיכט, אַן אויסגעליטנס,
מיט אויגן — בעכערס אָנגעגאַסענע מיט צער;
ס'האַט יעדער יאָר מיט זינע פּינען, אַ קנייטש אין איר פנים
אַנגעשניטן

ווי מיט אַ מעסער שאַרף.

און לייבל ט׳זיך פֿאַרקוקט, אַ פֿויגל איז דורכגעפֿלויגן,
אַ פֿלאַטער אים געטאָן איבערן קאַפּ:
— וואָס טראַכטסטו, לייבל, זאָג, וואָס קלערסטו, לייבל?
מען גייט דאָך שוין פֿון שיף אַראָפּ...

נאָר לייבל האַלט זיין פעקעלע מיט ווינסע גרעט דאַרט,
אַ גרינגער פעקעלע, ווי זינע ניינצן יאָר, —

און עפעס וואָלט ער איצט געוויינט. און עפעס וואָלט ער איצט געבעטן.

מען זאל דערקלערן אים: וואָס קומט דאָ פֿאַר ?

וואָס טוט ער, ער, דער יינגסטער זון פֿון נחמן-שוחט.

וואָס טוט ער אין פֿאַרטאָג אויפֿן מיטללענדישן ים ?

פֿון וואָנען אָזאָ זכות ? פֿאַר וואָס איז ער עס זוכה

באַטרעטן הייליק, אויסגעבענקטע לאַנד ? ...

ער גלעט דאָס פעקעלע, ווי ס'וואָלט געווען אַ קליינער הינטל,

און מיט אַ מאָל דערפֿילט ער, אַז דאָס פעקל ברייט די פֿינגער אים

און ברענט ...

די מאַמע האָט געהאַלפֿן אים עס נאָך פֿאַרבינדן

מיט אירע ציטערדיקע, אויסגעבלייכטע הענט ;

און אַנגעבונדן אויך אין אים איר מאַמעדיקע ברכה :

אַ גרינגע ריזע אויף דער שיף.

אין אונדזער לאַנד, פֿאַרגעסן זאָלסטו דאָך ניט,

אַז ס'וואָרט די מאַמע אויף זיין בריוו ...

— ג —

פֿינף טעג אויף שיף

און פֿופֿצן טעג אין תּל-אַבֿיבֿ,

דערנאָך איז ער אַוועק אין קאַלעקטיוו.

וואָס איז געוועזן אויפֿן באַרג

אַרומגענומען מיט פרדסים גרינע,

ווי מיט אַ גאַרטל

און מיט שַׁבּוּחַ,

בייזע, האַרטע,

אויסגעטראָגענע אין הערצער פֿון אַט-די

ריכטע בעלי-גופן,
 וואָס האָבן פֿינט דעם קאַלעקטיוו,
 אָט די קיבוצים
 און חלוצים.
 וויל ווער האָט זיי גערופֿן
 דאָ קומען אַרבעט פֿאַדערן פֿאַר זייערע געזונטע הענט
 מיט חוצפה און מיט מאָנונג?
 און פֿייערן דעם ערשטן מײַ
 פֿריי,
 מיט געזאַנג און רויטע פֿאַנען,
 מיט רו אויף גאַנצן זומערדיקן טאַג,
 ווען ביימער זינען דאַרשטיק, ווילן טרינקען
 ווערן שיר פֿאַרברענט?
 ווען ס'איז אַזוי פֿיל דאָ גענוג אַראַבישע הענט,
 וואָס נעמען אַלץ פֿאַר ליב און טוען אַלס פֿאַר רעכט,
 קנעכט!
 אַ חלוץ אָבער צינדט זיך גלנץ אָן, ווי אַ ליכט,
 פֿאַר יעדער קלענסטן וואָרט;
 דו וויסט ניט, ווער איז בעל-הבית דאָ אויפֿן אַרט,
 ווער?
 איך צי ער?...

פֿינף טעג אויף דער שיף
 און פֿופֿצן טעג אין תּל-אַביב,
 דערנאָך איז ער אַוועק אין קאַלעקטיוו.
 באַקומען אַ געצעלט, אַ ביטל און אַ פּח²
 (אַ קישן ט'ער מיט זיך געבראַכט)
 האָט לייבל אַלץ צעפֿאַקט,
 אַנגעשטאַפט מיט שטרוי דעם זאַק;
 איז דער געלעגער גרייט.

אין אַוונט ט'ער געגעסן ברויט,
 קיבוזיש ניט דערבאקן ברויט, ווי ס'טרעפט.
 געזופט פֿון טעלער דעם מרק ³
 און מיטן גרויסן לעפל שוין געזוכט אין טאָפּ די ביינער.
 געוואָרן לייבל איז אַ שותף אין געטעפֿט,
 ווי יעדער איינער.
 אויף מאַרגן פֿרי
 האָט אים דער גלאַק געוועקט מיט אַלע גלייך צו אַרבעט
 און צו מי — — —

פֿינף טעג אויף שיף
 און פֿופֿצן טעג אין תּל-אַבֿיבֿ.
 דערנאָך איז ער אַוועק אין קאַלעקטיוו... .

— ד —

גייען זיי, די טעג, בני לייבלען מאַנאַטאָן און גרוי,
 בני טאָג — די אַרבעט שווער, אין אַוונט — ברעכט די ביינער.
 שווער און ביטער, איז דעם חלוצים ברויט
 ער בניסט פֿון דר/ערד אַרויס מיט זינע שאַרפֿע ציינער.
 דער הימל איבער קעפּ לויטער איז און בלוי
 אַרום פֿון היץ, גליצען אויך די שטיינער.

דער טאָג איז פֿאַרנע, הייס, אַנגעגליט און בריט,
 די טוריע הייבט זיך שווער און לאָזט זיך שווער אַרונטער,
 דאָך עמעץ זינגט אָן ווערטער אויס אַ ליד
 און אַ צווייטער העלפֿט אים אונטער.
 לייבל שטייט פֿון זיי אָפּ אַ פֿאַר טריט
 און מינטערט זיך אַליין און מונטערט.
 עס רינט דער שווייס פֿון אים אין דינע שנירלעך ברוד

² בלעכן טעפל. — ³ זופּ.

פֿון זאָמדיקן, פֿון אויסגעשוויצטן פֿנים ;
 ס'איז גוט אַזוי, אַ גאַט, ס'איז גוט !
 באַאַרבעטן זײַן ערד מיט ליבשאַפֿט און פֿווּנה...
 (די זון — אַ פֿײַערדיקע הוט
 פֿלאַקערט איבער אים — אַ רויטע פֿאַנע).

ס'איז גוט אַזוי, ס'איז גוט... עס קנאַקט און ס'ברעכט די ביינער...
 מיר זײַנען דאָך דער ערשטער דור, דער ערשטער דור פֿון גוים,
 יא, דעם צווייטן דור וועט עס שוין בעסער גיין ;
 וועט שוין אין האַרץ אַזוי ניט פֿינגלעך נאָיען.
 דער צווייטער דור וועט האַבן שוין אַ פֿאַרטיק' היים,
 וואָס מיר פֿאַר אים אַט איצטער בויען.

דערווייל איז שווער אַזוי די לאַסט אויף אויסגעכאַוועטע,
 אויף נײַנצן יאָרן

אונטער מאַמעס צאַרטער האַנט און מאַמעס גלייבן.
 „עס וועט שוין גרינגער זײַן אַט פֿאַרן צווייטן דור...“
 דערווייל קרעכצט-אונטער נעבעך, לייבל.
 עס קלעפט צום שטערן זיך זײַנע פֿינגלעך האַר
 און ס'רינגט דער שווייס אים אין די אויגן.

עס הייבט זיך לייבלס לאַנגער, דאַרער גוף,
 ער פֿריכט און שוויצט, ער פֿאַלט ניט שיער אַנידער, —
 די טוריע ווערט אים שווער, ווי אויפֿהייבן אַ שטוב,
 פֿון ווייטיק קרעכצן אים די גלידער ;
 עס דוכט זיך אים, אַט עפֿנט זיך אַ גרוב
 און ער, ער פֿאַלט אַרײַן אַהין אַ מידער,

די זון איז הויך, נאָך ווייט צו צוועלף, נאָך ווייט,
 לייבל שטייט אַן אויסגעמאַטערטער, אַ בלאַטער ;
 נאָר שאַ, ווער שריינט עס דאַרט, ווער שריינט ?
 — שטיי, לייבל, נעם און גיב אַ זשליאַקע וואַסער !

דו ביסט דאך שוין אוועק פֿאַרויס און ווייט.
ווי איז אַ מענטש אויף זיך אליין אַ גולן? ..

מיט ליפן אַנגעשוואַלענע פֿון היץ
איז לייבל צו דעם קריגל צוגעפֿאַלן,
ער פֿילט ווי אַלע גלידער ווערן פֿריש
פֿון וואַסערטרונק, פֿון קאַלטן,
און עפעס איז דאָס וואַסער מחיהדיק און זיס,
ניט אויסצוהאַלטן.

ער גלעט דאָס קריגעלע, דעם ליימענעם, און גלעט,
ער פֿילט, ווי ס'קילט דאָס וואַסער זינגע הייסע לונגען,
ער זאָגט: — ווען כ'וואַלט געוועזן אַ פֿאַעט,
וואַלט איך דיך, קריגל פשוטער, באַזונגען...
און עפעס האָט ער זיך צערעדט
און ווערטער האָבן זיך אין סאָד צעקלונגען:

— אַ, קריגעלע, מיט פֿרישן וואַסער דאָ אויף וויסטער ערד,
ווי גוטער ווייזן ביסטו אין מנינע גלידער;
ווען ס'וואַלט אַ דיכטער זיך געוועזן מיר באַשערט
וואַלט איך דיר, קריגעלע, געווידמעט אַ סך לידער,
נאָך איצטער בין איך, זעסט דאָך, ווער,
אַן אַרבעטער, אַ פֿראַסטער און אַ מידער...

ער זעצט-אוועק אַ וויילע זיך לעם בוים
און ווישט דעם שווייס פֿון אויסגעשוויצטן שטערן,
עס ווערט אים נאָנט אַזוי די איצטערדיקע היים
און ס'איז אים גוט אַזוי פֿון איר צו קלערן:
אַז דאָ, וווּ ס'איז געוועזן וויסט און שטיין,
וועט בליענדיקער ישובֿ ווערן.
אַ גרויסער שטח ליגט שוין דורכגעאַקערט, אַטעמט פֿריש

מיט שוואַרצער ערד, מיט אויסגעהאַקטע גראָזן.
לייבל הייבט זיך ווידער אויף, אויף זינע לאַנגע פֿיס
און מיט דעם האַרטן באַדן זיך אין קאַמף אַוועקגעלאָזן:
— איך שיק דיך. מאַמע-ערד, אַרויס מנין גרוס — —
און לייבל האַט געסאַפּעט און געבלאַזן.

— ה —

די אַוונטן זינען קיל און פֿרישע אויפֿן באַרג.
מיט שמעקנדיקן צווייט, ווי אַנגעגאַסענע מיט פּערפֿומען.
אין ערגעץ האַט זיך צעיאַמערט אַ שאַקאַל,
ווי אַ וואַלף אַ פֿאַרווונדעטער ניט אויפֿגעהערט צו ברומען.
די לבנה אויפֿן בערגל קוקט אַראַפּעט קאַלט,
אַ שווינגנדיקע און אַ שטומע.
די צירפֿים זינען דאָ, ווי באַנקעס צוגעקלעפט צו זאַמדיק' ערד,
עס ליכטן שניבעלעך, ווי רויטע אויגן.
אַ פּאַלמע הויך און שלאַנק האַט אירע בלעטער שווער
און אומעטיק צו דר'ערד געבויגן.
און אויפֿן הימל האַט דער גרויסער בער
צו צפֿון-זייט זיך אויסגעצויגן.

די צעלטן שטייען דאָ, ווי זעגלען אויפֿן ווינט,
מיט שפיצן אויפֿגעהויבן, ווי וויסע הענט צו הימלען.
אין קינדערהויז האַט זיך צעוויינט אַ קינד,
עס דוכט אים, אַז עס זוכט די נאַכט אים בלינד
און קען אים ניט געפֿינען.

די ביינער מיד און שווער, ווי אַנגעגאַסענע מיט בליט,
ער דרייט זיך, ווי אַ שלאַנג, אויף זיין געלעגער,
ער דריקט די ברעמען צונויף און לאַזט זיי ווידער פֿריי,
און פֿילט זיך מיד, ווי ער געקומען וואַלט פֿון ווינטע וועגן,

עס ווילט זיך אים פֿון האַרצן טאָן אַ שרײַ.
די גאַנצע וועלט זאל זײַן געשרײַ דערהערן.

ער לויפֿט-אַרויס פֿון צעלט און זעצט זיך אויפֿן זאַמד,
די לבֿנה, ליכטיק העל איז אויפֿגעגאַנגען.
אין לייבלען פֿלאַמט וואָס, ציגדט זיך אָן אַ בראַנד,
ווי אַ קוואַל אַ ליכטיקער פֿון הערלעכע געזאַנגען.
ער פֿילט ווי ס'גלעט די נאַכט אים מיט איר קילער האַנט
אַזוי זיס און אַנגענעם און... באַנג דאָך.

ער הערט, ווי ס'זינגט אין אים דאָס האַרץ, דאָס בלוט,
און ווערטער העברעיִשע די לעפֿצן זינע טוען בריִען;
ער געדענקט די ווערטער, אַ, ער ווייס זיי גוט:
„ותחזינה עינינו בשׁוֹבֵך לַצִּיּוֹן“...
(און דווקא אין דער מינוט
האַט זיך אָן אייזל אויפֿן באַרג צעשריִען).

זײַן טאַטע האָט די ווערטער אויסגעדאַוונט מיט געווייך,
מיט ליבשאַפֿט האָט ער זיי פֿון מויל אַרויסגעלאָזן.
אויף אוקראַינער באַדן פֿוילט דעם טאַטנס בייַן
אין פֿעטער ערד, אין גרינע גראַזן,
און אויף זײַן קבֿר האָט מען ניט קיין שטיין
איבערגעלאָזן.

אויף אוקראַינער באַדן פֿוילט דעם טאַטנס בייַן,
דער זון אין לאַנד, אין הייליקן אַקערט ערד און רינסט-אויס
ווילדע גראַזן.

ער בליט-אויף דאַרט, וווּ ס'איז געוועזן ערד פֿאַרשטיינט
און ס'האַבן זיך שאַקאַלן נאַכגעיאַגט נאָך האַזן,
היענעס האַבן אין געיעג זיך מיט געווייך
איינער נאַכן צווייטן אַוועקגעלאָזן.
און ער, דער זון, נו יאָ — דער זון...

לייבל באַקוקט די הענט זינע מיט בלאַזן און מיט בלאַטערס.
 אַ יעדע מאַזאַליע וועגט געוויס אַ פֿונט
 און איז נשקשהדיק געראַטן.
 לייבל בלאַזט פֿון ווייטיק אויף פֿרישער ווונד,
 וואָס די טוריע האָט אים אויסגעבראַטן.

נאָר מיט אַ מאָל דערפֿילט ער פֿרייד אין בלוט,
 פֿאַר זינע טעג, וואָס גייען דאָ אויף אויסגעבענקטן באַדן.
 עס פֿירט זיין דמיון צו יענער שטוב,
 וואָס אין זיין שטעטעלע, מיט אַ רויטן לאַדן,
 עס שפּאַנט נאָך דאָרט אַרום די קו,
 וואָס פֿרעסט די גראַז אויף זייער באַדן.

אין שטוב די מאַמע זיצט, די מאַמע, ווי איז איר אַצינד,
 פֿון אירע אויגן גרויסע טרערן טריפֿן:
 — אין אונדזער לאַנד, פֿאַרגעסן זאָלסט ניט, קינד,
 אַז ס'וואָרט די מאַמע אויף זיין בריוול.
 די וועלט איז גרויס... די וועלט איז בלינד...
 אויף ברייטע ימען פֿאַרן שיפֿן — — —

— 1 —

אין צעלט בני לייבלען ברענט אַ לעמפל נומער פֿיגף,
 באַלזכט די שיין אַ טישעלע פֿון רוע האַליק, אַ בלאַט, אַ ביכל,
 עס זשומעט-אַרום אין צעלט און ס'בלאַנדזשעט אום אַ בין
 אַ זשוקל קרנזט-אַרום אויף דר'ערד און ווייס ניט ווי אַרויסצוקריכן.
 די נאַכט אין דרויסן — מיט טוי פֿון דעכער רינט,
 עס ליגט דער הימל אויסגעשפּרייט — אַ בלויע טיכל.

אויך לייבל טרעפֿט ניט הינט דעם וועג צו פֿרילינגדיקער גאַס,
 אין עפעס איז פֿאַר אים פֿאַרצאַמט דער דרויסן;
 אויף בעטל זינער ליגט ער אַפּגעמאַטערט בלאַס

און ס'לניכטן זינען אויגן ברוינע, גרויסע.
 ער איז הינט קראנק, עס ברענגט אין אים אַ פעס,
 ער ווייס אליין פֿון זיך ניט ווי אַרויסגיין ...

— וואָס איז דיר, לייבל, וואָס? אַ שיף איז דיר אוועק?
 אַ שיף דינען אין ים האָט זיך דערטרונקען
 און אַזוי אַ, מיטן גאַנצענעם געפעק,
 איז זי אין טיף פֿאַרזונקען?
 צי איז אַ שאַד דיר דינע טעג,
 וואָס גיך איז לאַנד דאָ אָפּגערונען? ...

— וואָס איז דיר, לייבל? ... נאָר לייבל שווינגט,
 ער גרונטעוועט און קען זיך ניט דערגרונטן;
 געדאַנקען שווערע קומען-אָן ווי בלייב,
 עס יאָגן זיך מחשבות, ווי ווייזן פֿון אָפענע שפּונטן.
 די פֿינגער זינען קנאַקן, ווי די צוויינגן,
 מיט אָפענע און מיט פֿאַרמאַכטע ווונדן;

וואָס איז ער דאָ, אַ פּראַסטער שוועל
 אויף ברייטע און הייסע זאַמדן,
 הפֿקר איז ער, הפֿקר איז זיין פֿעל
 אַט דאָ אין לאַנד, דאָ.
 דער הימל איז זיין דאָך, זיין וויינינג — דאָס געצעלט,
 און ער אליין — אַ הפֿקרדיקער וואַנדער.

פֿאַרן קומענדיקן דור איז ער אַ בריק,
 פֿאַר זיך אליין וואָס איז ער, לייבל-נחמן-שוחטס?
 ער האָט שוין ניט קיין וועג צוריק
 און דאָ קיין היים האָט ער ניט אויכעט,
 אויף פֿרעמדער ערד געשטאַנען איז זיין וויג
 און ס'ציט אים נאָך אַהין מיט אַלע זינע כוחות.

כאָטש ליב האָט ער די ערד, ליב דעם קאַלעקטיוו,
 דאָך עפעס איז ער ניט מיט זיך אין גאַנצן —
 ווען חברה אינעם עסצימער, אין גרויסן צריף
 לאָזן אין אַן אַוונט זיך אַוועקעט טאַנצן,
 שטייט ער אַליין מיט זיך, ווי מיט אַ טרויעריקן בריוו;
 כאָטש אַרום אים די פּנימער מיט שמחה גלאַנצן.

שטייט ער, לייבל, שטייט ער אין אַ זינט
 און עפעס פֿילט ער פֿרעמד זיך, אַ פֿרעמדער און אַ נאַענטער.
 איצטער אין זיין בלוט דאָרט עמעץ שרייט,
 בײַ זיך אַליין אַ חשבון מאַנט ער:
 — וואָס שטייטו, ברודערל, וואָס שטייטו אין אַ זינט,
 ווען אַרום איז יום-טובֿ? ...

— ווער ביסטו, לייבל, אַ ווער ביסטו? זאָג,
 וואָס ליגסטו איצט און שווינגסט בײַ זיך אין בעטל?
 נאָך אויך פֿאַר דיר וועט אַנקומען אַ טאַג,
 ס'וועט אַנקומען דיין טאַג, צי פֿריער, שפעטער!
 ווער האָט זיך עס אין דיר צעקלאָגט,
 אַט ווי דער ווינט אין האַרבסטיקע און געלע בלעטער?

נאָר לייבל ליגט פֿאַרטראַגן אין געצעלט,
 ער שלעפט אַ שטרוי אַרויס פֿון האַרטן שעניק.
 די נאַכט פֿאַלט-צו, צו לייבלען, ווי אַ שוואַרצע פֿעל,
 נאָר שטערן איינציקע אין הימל ברענען;
 און עפעס ווערט אים אַזוי טרויעריק די וועלט,
 בײַ זיך אַליין ווערט ער געפֿאַלענער און קלענער —

אין עסצימער איז ליכטיק און עס רעשט,
 און דער געשריי ריכט זיך אַריין צו לייבלען אין געצעלט דאָ;
 נאָר לייבל אויפֿן בעטל ליגט פֿאַרמאַטערט בלאַס
 און טראַגט זיך ערגעץ אין ווינטע וועלטן.

עפעס פֿילט ער זיך ווי אויף דער גאָס
און ס'וואַרפֿט אין היץ און ס'וואַרפֿט אין קעלט אים.

לייבל ליגט און ס'גלייט אויף אים די הויט,
און ס'רינגט דער שווייס פֿון אים מיט שפֿע.
מיט אויגן אָפֿענע פֿיבערדיק און רויט
פרוויט ער זיך אָפֿגעבן אַ חשבון-הנפֿש.
פֿון מיטיק שטייט די זופֿ נאָך געבן אים מיט אַ שטיקל ברויט
און ס'קוקט אויף אים פֿון טעלער אַרויס דער לעפֿל...

— ז —

ס'איז היינט אַ טאָג פֿון רו און לייבל שרייבט אַ בריוו:
„...זיי, מאַמע, וויסן, אַז איך בין אַ היגער,
אַט גלייך ווי נאָר ס'האַט מיך געבראַכט אַהער די שיק,
האַט אויפֿגעזונגען טיף אין מיר אַ ניגון.
איך וויל זאָלסט האָבן כאַטש עפעס אַ באַגריף,
ווי ס'זינגען שירה אין מיר אַלע מנינע גלידער.

אויך איצטער נאָך, נאָך יאָרן זיין אין לאַנד,
זינגט אין מיר מיט בענקשאַפֿט און אַן ווערטער...
דער טאָג איז דורכזיכטיק, ווי פֿון געצעלט די וואַנט,
און שטיקלעך הימל קוקן צו מיר אַרײַן דורך אַלע ערטער;
דער דרויסן — הייס אַרומגעכאַפֿט מיט בראַנד,
מען רופֿט עס דאָ „חמסין“ דעם ברענענדיקן וועטער.

ס'איז הייס און שווער און ביטער אויך אַ מאָל,
ביז ווייטיק שננדט אין האַרצן שאַרפֿער אומעט;
מען הערט דאָ אָפֿט אָפֿילו ניט דאָס אייגענע קול,
וואָס רייסט פֿון לייב זיך שטיל אַרויס אַ שטומער,
און שווער ווערט שלעפֿנדיק אויף זיך דעם עול,
כאַטש נעם און וואַרף-אַראָפֿ אים, ווי אַ קלומעק.
נאָר גיי און וואַרף-אַראָפֿ, ווען ליב איז ער, דער יאָך,

אזוי ווי ער איז מיט זינע צער-און-ליידן,
 עס ווערט אויך גרינג אמאל, כאטש מיט הענט, ווי פליגל גיב אַ פֿאַך
 און פֿלי-אַרנין גלייך אין גן-עדן...
 ס'איז אונדזער לאַנד, ווי שווער איז'ס אונדזער בראַך
 און ס'לוינט וועגן דעם אַפֿילו ניט צו ריידן — — —

און ווינטער, מאַמע, בענטשט מען זיך מיט אונדו, מען זאָגט אונדו
 לויב,

מע האָט אין גראַבע ביכער אויך שוין אונדו באַשריבן;
 נאָר מיר אַליין, מיר זינען, מאַמע, שטויב,
 און ווערן אונטער אַלע פֿיס צעריבן.
 עס טרעפֿט, אַז אויך דער גלויבן, מאַמעלע, דער גלויבן
 וואַקלט זיך, ווי דער דאָך פֿון אונדזער שטיבל.

אודאי איז דאָ, מאַמע, שווער אין אונדזער לאַנד,
 אין דעם אויסגעבענקטן, אויסגעדאוונטן, אין ציון,
 עס ברענט די זון ווי ווינטער אונדזער אויוונואַנט,
 די זאָמד אונטער די פֿיס דאָ בריען;
 דאָך כ'שווער דיר, מאַמע, בייַ מיין רעכטער האַנט,
 אַז כ'וועל פֿון גלות דיר אַהער אַריבערציען;

ווייל ס'איז פֿדאי אַט דאָ צו זיין און פֿילן אייגן ערד אונטער די פֿיס,
 ווי ס'פֿילט אַ מענטש זיין אייגענע, זיין אויסגעוואַרעמט בעטל...

איך שיק-אַריבער איצט דורך דיר אַ גרוס
 צו די חברים מינע אינעם שטעטל.
 איך נעם אַרום דיר, מאַמעלע, און קוש,
 אין דאוונען מעגסטו אויך פֿאַר מיר דאָרט בעטן...

*

אזוי האָט לייבל אַנגעשריבן יענעם זומערדיקן טאָג
 דאָס בריוויל צו זיין מאַמע ריווע,
 און עפעס האָט אין אים זיך יאַמערלעך צעקלאַגט.

ווי א פֿרומער ייד ט'ער זיך צעשאַקלט איבערין ברייזל.
ער האָט געפֿילט, אַ סך ט'ער ניט דערזאָגט
און נאָך מערער האָט ער ניט דערשריבן.

— ה —

ס'איז נאָך אַ טאָג אַוועק און אפֿשר נאָך אַ יאָר,
ווער ציילט די טעג, וואָס אויפֿן בערגל זינען אָפּגעפֿלויגן?
ס'איז לייבל געוואָרן אָפּגעברענט און שוואַרץ, ווי זינע האָר,
וואָס פֿאַלן אים אַרונטער אויף די אויגן.

ער איז שוין צוגעוויינט צו גיין אין שווערן יאָך,
ווי דאָס פֿערד אין שפּאַן, מיט טוריע און מיט פּיאָשן.
עס לויפֿט אזוי אַ טאָג, אַ וואָך לויפֿט נאָך אַ וואָך,
פֿון וואָכן ווערן צענדליקער חדשים.

דער זעלבער זופּ איז יעדער אויפֿדערנאָכט,
אויך די אַסיפֿות לאָזן גאָר נישט איבער.
ס'האָט לייבל שוין אָפֿילו אויפֿגעהערט צו טראַכטן
און גיט צו די געדאַנקען זיך נישט איבער.

נאָר ס'טרעפֿט, אין האַרצן גיט אַ שאַרפֿער נאָג,
עס גיט אַ בענק זיך נאָך אַ שמחה אַ באַקאַנטער,
עפעס ציט זיך ליידיק דאָ דער שבתדיקער טאָג
און עפעס פֿילט מען ניט קיין יום־טובֿ.

ס'איז שווער צו שלום מאַכן מיטן געדאַנק:
אזוי וועט עס שוין גיין און וועט שוין בלייבן,
און מיר, מיר זינען שוועלן נאָר פֿאַר עמעצנס גאַנג,
אַ בריק פֿאַר קומענדיקן דור — אונדזערע לזבער...

ס'איז לייבל יונג נאָך, יונג, מיט זייסן בלוט אין לזב, ער וויל אַליין נאָך לעבן און געניסן...

דער שטומער ווייטיק טיף אין אים עס שרייבט
און לאַזט אין זיין נשמה איבער ריסן.

ער איז נאָך יונג, און פּוּח איז נאָך דאָ
אַ וועלט אַ גאַנצע איבערקערן...
ער גייט-אַרויס פֿון צעלט, דער הימל בלאָ
און אויסגעשטערנט.

עס ווערט דער הימל נאָענט אים, שטאַרק אַזוי,
כאַטש ס'מאַכט די דורכזיכטיקע לופֿט אים העכער.
אַרום — די צרייַם שטייען, טרינקען זיך אין בלוי,
אַנגעגאַסענע, ווי פֿולע בעכער.

מען שלאָפֿט שוין אין די הניזעלעך אַנגעהאַרעוועט און מיד,
בײַ אַפֿענע און בײַ פֿאַרמאַכטע שויבן;
נאָר לייבל — ס'נעמט קיין שלאָף אים ניש
און ווערט פֿאַרפֿלייצט מיט ליבשאַפֿט און מיט גלויבן.

ער גלייבט, ער גלייבט, אַז ס'זועט זיך אויפֿכאַפֿן דער באַרג
מיט פֿרישע כוחות און מיט נניע לידער,
אַט אַזוי ווי מען האָט פֿון בראשית אַנגעהויבן דאָן
און עפעס ניש ט'מען באַשאַפֿן ווידער.

ער האָט זיי ליב, די שטיבעלעך, וואָס שלאָפֿן איצט באַרוט,
ער וואַלט געקושט אַ יעדער ברעטעלע וואָס איז אַט דאָ פֿאַראַנען.
ער ווייס מיט וויפֿל מסירת-נפֿש און מיט וויפֿל בלוט,
עס האָט געקאַסט, אַט דאָ, אַרויפֿצושפּאַנען.

פֿון אומעטום צונויפֿגעקומען זינען זיי
און זיך דאָ אַנגעשפּאַנט אין גרויע יאָכן,
און איצט דאָס בערגל לעבט און ליגט צעשפּרייט
מיט בענטשונג און מיט ברכה.

דורות דריי זינען איצטער אויף אים פֿאַראַן:
 דאָס קינד, דער טאַטע און די זיידעס גרויע...
 אים ווילט זיך אויסקושן דאָ יעדער שפּאַן
 פֿון בערגל, וואָס ליגט צעווייקט אין טויען.

ער פֿילט, עס לאָזט דער פֿריערדיקער צער אים אָפּ אַזוי.
 ער קניט און קושט די ערד אין נאַכט, אין שפּעטער,
 דער הימל אויסגעשטערנט טיף און בלוי
 דעקט אים אַזוי מיט פֿינצטערניש און גלעט אים — — —

— ט —

ס'איז אָנגעלאָפֿן, ווי אַ שוואַרץ פֿערד, זינצן־זעקס־און־דרייסיק,
 מיט בלוט, מיט מאַרד, מיט שחיטה,
 די מערדערישע האַנט האַט געאַרבעט פֿלייסיק
 און יעדער אויפֿדערנאַכט האַט מען געפֿירט אַ שוואַרצע מיטה.

אַ יעדע פֿרישע צייטונג געבראַכט האַט שוואַרצע ראַמען
 מיט נעמען אויסגע־עכנטע פֿון קדושים.
 די תּבואה אָפּגעשניטענע האַט אויפֿגעפֿלאַמט,
 און פֿייער האַט ביי נאַכט געלעקט דעם הימל מיט צונגען הייסע.

ס'האַט זיך צעבונטעוועט ישמעאלס שטאַם
 דורך ווילדער און אומזיסטער שנאה אויפֿגערייצטע.

די וועגן זינען זיכער ניט געווען,
 און מאַרד געלויערט האַט פֿון יעדן ווינקל.
 אין אַוונט פֿון אַלע זייטן דער הימל האַט געברענגט,
 און פֿייער־שאַסן האַבן אויפֿגעפֿינקלט;
 עס האַט געדוכט, אַז אַט מיר ווערן שוין פֿאַרלענדט
 דורך שנאה גיפֿטיקער אַרומגערינגלט...

און אויפֿן בערגל האַט זיך אויך גענומען רירן,
 עס האַבן חברה זיך גענומען גרייטן.

די לעצטע נניס האָט עמעצער געבראַכט צו פֿירן :
 אין יפֿו איז פֿאַראַן אַ צענדליק טויטע.
 און לייבל האָט זיך מיט אַ מאָל דערפֿילט.
 אַז עפעס קריכט ער אויף אַ לייטער ;

אַז עפעס קריכט ער ערגעץ אין די הויכן,
 אַט גיט ער באַלד אַ פֿאַל צוריק אַנידער.
 אין אים האָט שאַרף דער ווייטיק זיך צעלויכטן
 און זיך ווי ווייניג צעגאַסן אין די גלידער.
 ער האָט געשרייען : — וואָס איז עס פֿאַר אַ רויקייט בנן אַנך דאָ ? —
 און האָט געבעטן זיך : — וואָס שלעפט מען, ברידער ?

נאָר חבֿרה האָבן זיך געלערנט גיין אין רייען,
 און חבֿרה האָבן זיך געלערנט לאַדענען די ביקסן.
 ס'איז אַלץ געגאַנגען שטיל און אָן געשרייען.
 מען האָט אויף פּוסט געלערנט זיך צו שיסן.
 נאָר לייבל — ער, ער האָט ניט געקענט פֿאַרשטיין :
 נאָך וואָס איז זיך דאָס גרייטן דאָס — אומזיסטע ?

דאָס בערגל — אַ קמיע אַינגעפֿאַסט מיט באַדן ייִדישן אַרומעט.
 אַ שטאַט, אַ ייִדישע, אַנטקעגן.
 — זיי וועלן דאָך אַהער ניט קומען
 און דאָרטן מאַרדעט מען אויף אַלע וועגן...
 עס האָט דער צער אַ שווערער און אַ שטומער
 געשטיקט אים, ווי אין דרויסן ער־ירעגן — — —

די חבֿרה האָבן זיך געלערנט גיין אין רייען,
 און אויסגעהערט פּקודות פֿון די באַפֿעלערס :
 אַט ווי דעם ביקס צו האַלטן, ווי צו שטיין,
 אַראַפּלאָזן אים פֿאַרזיכטיק — אַ פֿאַרצעלינן טעלער.
 פֿון צינטונג־שפּאַלטן יעדער טאַג האָט אָנגעיאָגט געוויין,
 און אויפֿן בערגל האַלט מען נאָך אין קנעלן.

ס'איז לייבל אין א פֿרײַקן באַגין
 אַוועק, אַוועק אַהין, וווּ ס'ברענט דאָס לאַנד אין פֿלאַמען.
 אַרום די פֿעלדער ליגן זוניק גרין
 און לייבלס ליכטער טראַט אויף זיי טוט שפּאַנען,
 ער פֿילט, אַז ס'האַט זײַן גאַנג אַ זין
 און ס'וועט דערפֿירן אים זײַן טריט צו וואַנען ...

— י —

ער איז אַוועק אין עמק, אין גליל,
 ער איז אַוועק אין די סכּנהדיקסטע ערטער ;
 ער איז אויף וואַך געשטאַנען אין דער שטיל
 און ווי אַ חיה צום דרויסן צוגעהערט זיך,
 אין גראַז האַט ערגעץ וווּ געגרילצט אַ גריל,
 די נאַכט געלעגן איז אַ טונקעלע, אַ שווערע.

ער איז געלעגן אויף אַ יידיש פֿעלד
 און אויפֿגעהיט די זאַנגען פֿון פֿאַרניכטן,
 און אויף דער זעל, און אויף זײַן יונגער זעל
 איז אים געווען ליכטיק,
 ער איז געקומען, זיך אַוועקגעלייגט — אַ שוועל
 אַז אומגערניכטער.

ער האַט פֿון ביקט געדריקט דאָס ברוינע האַלץ צו זיך,
 און האַט פֿון רער געגלעט דאָס קאַלטע אַנזן ;
 גענוג די בייזע האַנט געטויט האַט און פֿאַרניכט,
 מער וועלן זיי שוין ניט באַוויזן ...
 און פּלוזלינג האַט אויף אים אַ פֿלייך געטאַן מיט ליכט —
 אַ פּראַזשעקטאַר טײַך אַ דריי געטאַן ווי אַ ווינער.

ער האַט אויף שטיל אַרײַנגערעדט אין גראַז,
 און האַט אין פֿיכטן זאַמד אַרײַן געהעשעט :

עס לויפט דער טויט אַרום דאָ ווי אַ האָז,
פֿון הינט געטריבן דאָרט אין אונדזער געסל.
דער טויט איז דורכזיכטיק דאָ ווי אַ גלאַז,
און האַלט אין פֿרעסן.

דו ערד, דו ערד, ליגסט וואַרעם אונטער מיר,
ווי אַ געטרניע ווינט, גיסט זיך מיר איבער.
מיר האָבן דורות לאַנג געצויגן זיך צו דיר
דורך גרענעצן, אויף שאַרפֿע שווערדן זינען מיר אַריבער,
און איצט ביסטו געוואָרן אומזיכער, ווי אונדזער טיר
וואָס הענגט דאָרט אויף מנין טאַטנס אַלטן שטיבל.

אַט איצטער ליגנדיק אויף דיר, אין אַט דער נאַכט,
איך פֿיל צו דיר אַ גרויסע ליבשאַפֿט אין די גלידער;
ווי איך, עס זינען איצטער אויף דער וואַך,
אַ, הונדערטער פֿון מנינע ברידער,
זיי ליגן צוגעדעקט מיט שטיקער נאַכט
אויף ערד זינער ווי צוגעשמידטע.

זיי ליגן אויף די פֿעלדער זינען אויסגעשפּרייט
מיט ביקס געלאַדענעם, מיט הייסע קוילן,
זיי זינען פֿאַר זיין יעדן שפּאַן איצט גרייט
זיך לאָזן קוילען,
זיי גייען מוטיק איצט אַנטקעגן טויט,
וואָס האַלט אויף די פֿעלדער זינען נאַקעטע און הוילע.

דו ערד! דו ערד! ... ער האַט דערהערט אַ ווינטן שאַרף ...
און שטילערהייט ווי אַ האָז אַרויסגעשפרונגען;
די נאַכט, ווי ער, האַט אויך זיך צוגעהאַרט.
ווי ס'האַבן ווייטע שאַסן אַפּגעקלונגען.
אַ גריל אין גראַז האַט פֿרני און אַן שום פֿאַרכט
אונטערגעזונגען.

ער איז אַרויס און זיך געלאָזן גיין
 מיט שטילע טריט, מיט אַנגעהיטע.
 די נאַכט ט'געשפּרייט זיך איבער פֿעלד און פּליין —
 אַ ריזיק שוואַרצע מיטה.
 אין הימל האָט אַ שטערן אויפֿגעפֿינקלט, ווי אַ דימענטשטיין,
 און צעגליט זיך.

און לייבלען פּלוצלינג איז געוואָרן גוט,
 ווי זיסקייט וואָלט ער פֿילן אויפֿן גומען;
 ס'האַט עפעס אויפֿגעברויזט בײַ אים אין בלוט,
 האָט ער זיך מיט אַ בוים אַרומגענומען.
 ער האָט דערפֿילט, ווי ס'שטראַמט פֿון בוים מיטן פֿרישן מוט,
 מיט שטומען:

דו בוים, דו בוים, — האָט ער צו אים גערעדט —
 איך היט דיך אָפּ און וועל דיך ניט פֿאַרלאָזן! ...
 ער האָט די שאַרסטקע קאַרע פֿונעם בוים געגלעט,
 און בוים און מענטש האָבן זיך אין נאַכט צונויפֿגעגאַסן.
 אין הויך אַ לייכט געטאַן האָט אַ קאַמעט
 און צוריק זיך אויסגעלאָשן...

און לייבל האָט נאָך אַלץ געגלעט די שאַרסטקע קאַרע פֿונעם בוים,
 מיט ליפּן הייסע האָט ער זיך צו אים געטוליעט,
 דער בוים, צעוואַקסן, הויך אין שוואַרצן רוים,
 האָט איבער לייבלען זיך געוויגט, געליליעט.
 ס'האַט לייבל אין דער שטילקייט פֿון דער נאַכט געהערט,
 ווי בלעער פֿון בוים
 זינגען: הללויה...

— יא —

און אין נאַכט פֿון נעפל און פֿון טוי,
 ווען פֿינצטערניש פֿאַרוויקלט האָט דעם דרויסן.

פֿאַרשטעקט געלעגן לייבל איז אונטער אַ בוים,
און אַנגעדעקט די לאַנגע פֿיס זינע די גרויסע.
אַרום געבושעוועט האָט טויט,
גערויכערט זיך אין פֿייער-פֿאַנען הייסע.

געהאַלט האָבן קוילן און געפֿינט.
אין ערגעץ האָט געברענט דער הימל.
און לייבל, ווי אַ באַטשאַן, איז געלעגן שטנף
און האָט געטאַפט פֿון ברוינעם ביקס דעם ריימען.
געטראָגן האָט זיך העסלעכער געשריי, געפֿנף
און פֿייער-שאַסן האָבן אויפֿגעבליצט, ווי רויטע בלימעלעך.

ס'האָט לייבל שנעל אַ צי געטאַן דעם שלאָס פֿון ביקס
אַרינגעלאָזן גיך אַ קויל אין לופֿטן.
אַ דריק געטאַן — האָט זיך פֿון הענט געטאַן אַ רייס —
און דער אַרום האָט אימהדיק זיך אָפֿגערופֿן.
אַ צווייטער שאַס האָט אָפֿגעקלונגען ווי אַ טרויעריקער גרויס,
און אויפֿגעריסן אין דער לופֿטן.

נאָר זיי האָבן דערנענטערט זיך אַלץ מער,
מיט ציל צו מאַרדן און צו אונטערצינדן.
ס'האָט אונטער לייבלען שוין געטרייסלט זיך די ערד
אַן אַרומגערינגלטער פֿון שנאה בלינדער,
די ביקס געוואָרן איז אים הייס און שווער;
פֿון ערגעץ איז בלוט פֿון אים גערונען.

מיט ציטערדיקע פֿינגער טאַפט ער ס'לעצטע קויל,
די איינציקע, וואָס איז אים נאָך פֿאַרבליבן,
ער פֿילט שוין נאָענט פֿון טויט דעם גרויל,
וואָס האָט מיט פֿייערדיקע ווערטער אין דער נאַכט פֿאַרשריבן:
פֿון דאַנען וועט מען לעבעדיק שוין ניט אַרויס,
דער טויט וועט שוין דאָ איבער אַלץ אַריבער...

און פלוצלינג האָט דערלאַנגט אַ שאַס, אַ בריי, גאַר באַלד צוריק זיך אויסגעלאָשן.
ס'האָט לייבל זיך אַ הייב געטאַן, כאַטש נעם און פֿלי —
צוריקגעפֿאלן אויף די פֿינטע גראַזן.
ער האָט געטאַפט און גיט דערטאַפט די ביקס,
וואָס איז לעם אים געלעגן אָנגעלאָדן.

ער האָט דערפֿילט, אַז ער גייט-אַפּ מיט בלוט,
און עפעס רינען שטיל פֿון אים אַרויס די כוחות;
און אויפֿגעלויכטן האָט אים אין דער דאָזיקער מינוט
זיין פֿרומער טאַטע, נחמן-שוחט.
עס האָט אַריבערגעבויגן זיך איבערן זון
זיין סקעלעט, אַ שמאַלער און אַ הויכער.

מיט קאַלטע ביינער ט'ער געגלעט דעם זונס געזיכט,
האָט צאַרט באַטאַפט זיין לייבלס ווונדן —
און אויפֿגעלויכטן האָט אַ גרויסע ליכט —
סקעלעט, ווי אַ הַבֿדלה, האָט זיך אָנגעצונדן,
און ווי ער איז געקומען אומגעריכט,
אַזוי איז ער צוריק פֿאַרשוונדן...

פֿון מידיקייט האָט די ברעמען לייבל צוגעמאַכט,
די אויגן-לעדלעך שוואַך אַזוי געשלאָסן בלאַסע.
עס האָט זיך איצטער לייבלען אויסגעדאַכט;
ער איז דאָס בריקעלע פֿון שטוב, וואָס ער-פֿסח האָט פֿאַרשווענקט
דאָס וואַסער.

עס האָט דעם גוסס צוגעדעקט די נאַכט
מיט קילן טוי, ווי מיט באַנדאַזשן נאַסע — — —

געשריבן אין גבעתי-השלשה, יאָנואַר 1938, געדרוקט אין די צוקונפט, נ"י 1946

מיכאל אַסטור

די אידעישע אַנמוויקלונג פון טעריטאָריאַליזם

פֿון 1903 ביז 1925

די טעריטאָריאַליסטישע אידיי איז אַ סך עלטער פֿון דעם טער-
 מין „טעריטאָריאַליזם“. זי איז אויפֿגעקומען אויף אַ נאַטירלעכן אופֿן
 אין אַ צייט, ווען דאָס פֿאַרשאַרפֿטע געפֿיל פֿון דער אומנאַרמאַלקייט
 פֿון דעם האָט זיך פֿאַראַייניקט מיטן אויסבליק אויף נייע, ווייטע,
 פֿרייע לענדער, ווהיין עס האָט אַ צי געטאַן פֿון די אַלטע ענג-
 געוואָרענע היימען און ווהיין עס האָט געלאָקט ניט נאָר די שטרע-
 בונג פֿערזענלעך משנה מקום און משנה מזל צו זיין, נאָר אויך
 — פֿאַר די מער ווייטזעענדיקע — די וויזיע אויסצובויען אַן אייגן
 לאַנד.

מיר וועלן זיך דאָ ניט אָפֿשטעלן אויף דער פֿאַרגעשיכטע פֿון
 דער טעריטאָריאַליסטישער באַוועגונג — אויף מרדכי עמנואל נחם
 ערשטן פֿראַיעקט פֿון אַ ייִדישער טעריטאָריע אין אַמעריקע, אויף
 דעם גרויסן נאַציאָנאַלן אויפֿשטייג אָנהייב אַכציקער יאָרן פֿון פֿאַ-
 ריקן יאָרהונדערט, אויף דער פֿיאַנערישער באַוועגונג „עם עולם“,
 אויף לעאַן פֿינסקערס געניאַלער טעריטאָריאַליסטישער בראַשור
 אויטאָעמאַנציפּאַציע, אויף טעאַדאָר הערצלס עפֿאַכע-מאַכנדיקער
 ייִדישער מלוכה און אויפֿן קאַמפּראַמיס-פּראָדוקט פֿון הערצלס טע-
 דיטאָריאַליזם מיט דער אידעאָלאָגיע פֿון די חוֹב־בִּי-ציון (אַ דער-
 שנינונג פֿון לחלוטין אַן אַנדער מין) אין דער אומנאַטירלעכער פֿאַ-
 רעם פֿונעם „פֿאַליטישן ציוניזם“. מיר וועלן אָנהייבן פֿון יענעם
 יאָר, ווען דער טעריטאָריאַליזם איז געקומען צו דער פֿאַרשטענדע-
 ניש פֿון זיין אייגענעם מהות, ווען ער האָט אָנגענומען זיין פֿראַגראַ-
 מאַטישן נאָמען און זיך אַנטקעגנגעשטעלט ווי אַ זעלבשטענדיקע
 ריכטונג דעם ציוניזם, מיט וועלכן ער האָט ביז דעמאָלט געשאַפֿן
 איין גאַנצקייט.

ובכן, איז אין יאָר 1903 אויפֿגעקומען די פֿראַגע וועגן שאַפֿן
 אַ ייִדישע אויטאָנאָמע מלוכה אין בריטיש מזרח-אַפֿריקע, וואָס הייסט
 איצט קעניע און איז אין יענער צייט, באַזונדערס אין די קעגנע-

רישע קרייזן, פֿאלש אָנגערופֿן געוואָרן „אוגאַנדע“, נאָכן נאָמען פֿון אַ שכנישן לאַנד, און אונטער אַט דעם ניט־גענויען נאָמען „אוגאַנדע-פּראָיעקט“ איז דער ענין אַריין אין דער געשיכטע. עס איז באַוווּסט, אַז ווען הערצל איז אין 1895 פֿאַרכאַפט געוואָרן פֿון דער אידיי וועגן דער יידישער מלוכה, האָט ער ניט פֿאַרבונדן איר רעאַליזירונג מיט פֿאַלעסטינע, נאָר געוואָלט זי בויען אין אַ באַליבטן לאַנד, וואָס וועט זיין צוגעפּאַסט. אין 1897 האָט ער געמוזט נאָכגעבן דער קליינער אַבער גוט אַרגאַניזירטער באַוועגונג פֿון די חובֿבי־ציון און האָט אין דער ציוניסטישער פּראָגראַם אַרײַנגעשריבן פֿאַלעסטינע ווי דאָס אַרט פֿון דער „עפֿנטלעך־רעכטלעך“ געוויכערטער נאַציאָנאַל־לער היים פֿאַר ייִדן“. ער האָט לאַיאַל געטאַן אַליק, וואָס עס איז געווען מעגלעך, אין דער דאָזיקער ריכטונג, אַבער ער האָט זיך שנעל איבערגעצויגט, אַז פֿאַליטיש איז די טערקישע פֿאַלעסטינע פֿאַרשלאָסן פֿאַר אַ יידישער מאַסן־קאַלאָניאַצייע. האָט ער אָנגעהויבן זוכן קאַלאָניאַציע־מעגלעכקייטן מחוץ די „היסטאָרישע גרענעצן“ פֿון פֿאַלעסטינע: אין על־אַריש, דערנאָך אויפֿן אינדזל קפֿריסין (צי־פּערן). דעמאָלט האָט די בריטישע רעגירונג דורכן קאַלאָניע־סמי־ניסטער דושאַזעף טשעמבערליין אַפֿיציעל פֿאַרגעלייגט דער ציוניס־טישער אַרגאַניאַציע אַ גרויסן שטח לאַנד אויפֿן פֿרוכפּערדיקן און קלימאַטיש געזונטן הויכלאַנד פֿון מזרח־אַפֿריקע (קעניע), פּדי צו שאַפֿן דאָרט אַ יידישע מלוכה מיט אַן אייגענער יידישער רעגירונג אונטער דער בריטישער סווערעניטעט.

הערצל האָט אָן וואַקלענישן אָנגענומען אַט דעם אויסערגע־וויינטלעך־גינציקן פֿאַרשלאָג. די ליידין פֿון די יידישע מאַסן אין מזרח־אײראָפּע האָבן געפֿאַדערט אַ באַלדיקן אויסוועג. עס איז ניטאָ קיין ספֿק, אַז הערצל האָט געקוקט אויף מזרח־אַפֿריקע ווי אויף אַ פֿולער לייזונג פֿאַרן רובֿ מנין ורובֿ בנין פֿונעם יידישן פֿאָלק; אָניט וואָלט ער ניט פֿאַרצייכנט אין זײַן טאַגבוך, אַז ווי אַ צוגאַב צו בריטיש־מזרח־אַפֿריקע דאָרף מען נאָך באַקומען פֿון פֿאַרטוגאַל איר מזרח־אַפֿריקאַנישע קאַלאָניע מאַזאַמביק. אַבער צום 6טן ציוניסטישן קאָנגרעס איז ער געקומען מיט אַ פּראָגראַם, וואָס האָט ניט אויס־געשלאָסן אין דער צוקונפֿט אויך די קאַלאָניאַציע פֿון פֿאַלעסטינע, אויב די באַדינגונגען וועלן זיך דאָרט בײַטן צום בעסערן. „דער דאָזיקער בריטיש־מזרח־אַפֿריקאַנישער אָנהייב איז פֿאַליטיש אַ ראַשון לציון און איז דעריבער נענטער צו אַ נאַציאָנאַלער פֿאַלעסטינע אײדער „עדמאָן דע ראַטשילדס פֿאַלעסטינישע קאַלאָניעס“, האָט

צווישן אנדערן געזאגט הערצל. „אונדזער ערשטע פאליטישע קא-לאגנע וועט זיין דער ישוב צווישן קילימאנדזשארא און קעניע. אויב מיר קאנען ניט אנהייבן אין פאלעסטינע, מוזן מיר איבערקערן דעם פראצעס; אנהייבן מיט קאלאניעס אנדערש ווי און אויסניצן זיי ווי פאליטישע נאציאנאלע שטיצפונקטן אויפן וועג צו פא-לעסטינע.“

נאך ווייטער איז אויפן וועג פון א פשרה מיט די אמאליקע חובבי-ציון געגאנגען הערצל'ס נאענטסטער מיטארבעטער, מאקס נארדוי; בריטיש-מזרח-אפריקע האט געדארפט זיין א „מקום-מקלט איבערצונעכטיקן“ („נאכטאזיל“) אויפן וועג צום אמתן ציון. א פלאט-פארמע פאר פראקטישער ארבעט, וואס זאל זיין אנצונעמען סיי פאר די הערצליאנער, סיי פאר די חובבי-ציון, איז בכך געווען פולשטענ-דיק מעגלעך, אבער די פאנאטישע פאלעסטיניסטן, וואס זינען פאר-נעם ערשטן קאנגרעס און געשטאנען אין א כסדרדיקער אפאזיציע צום גרויסן ציוניסטישן פירער, האבן ניט געוואלט הערן וועגן זיין שום פשרה. אויף דער אפשטימונג, וואס האט געגעבן אן איבער-וועגנדיקע מערהייט הערצל'ס רעזאלוציע, פרינציפיעל אנצונעמען און פראקטיש אויסצופארשן דעם בריטישן אנטאט, האבן די פאלעסטי-ניסטן רעאגירט מיט א היסטערישן געווייך, מיט ווארפן זיך אויף דער ערד און רייסן זיך די האר פון קאפ — א פירעכץ, וואס כא-ראקטעריזירט גענוג גוט זייער מענטאליטעט און דעם גראד פון זייער נישטערקייט ביים באהאנדלען די עיקר-פראבלעמען פונעם יידישן נאציאנאלן קיום. דאס ווייטערדיקע איז באוויסט: די פא-לעסטיניסטישע פארשווערערס, וואס האבן א נאמען געגעבן זייער פראקציע „ציוני-ציון“, בראש מיט מ. מ. אוסישקין, האבן אנגעהויבן א ווילדן, פארביטערטן קאמף קעגן הערצלען, האבן מיט זייער סע-פעראטיסטישער אקציע פארשנעלערט זיין טויט, האבן מיט דער הילף פון אינטריגעס און דירעקטע פעלשונגען פארבאפט די מער-הייט אויפן 7טן ציוניסטישן קאנגרעס (1905) און דורכגעפירט א רעזאלוציע וועגן אפזאגן זיך פונעם אוגאנדע-פארשלאג.

צווישן דעם 1טן און דעם 6טן ציוניסטישן קאנגרעס איז פא-לעסטינע געווען גלייכווערטיק מיט טעריטאריע אבער אין 1903 איז צו די פראבלעמאטישע מעגלעכקייטן אין פאלעסטינע צוגעקו-מען אן אנדער קאנקרעטע טעריטאריע, ווי מען האט געקענט צו-טרעטן צו דער בויונג פון א יידישער מלוכה שוין איצט, תיבת, און ס'האט זיך גלייך ארויסגעוויזן, אז אין די אויגן פון די עקסטרע-

מע „ציוני-ציון“ קען פאלעסטינע ניט זיין צוזאמען מיט א טערי-טאריע, נאָר זי שליסט זי קאטעגאָריש אויס. אָבער דעמאָלט האָט זיך אויך די הערצליאַנישע ריכטונג געשטעלט אויפֿן באַדן פֿון אַט דער סתירה און געמאַכט איר אויסקלייב אין אַ פֿאַרקערטער ריכ-טונג. זי האָט אויפֿגענומען דעם דעוויז „ציון“ אין מעטאָפֿאָרישן זין: ציון איז דאָרט, וווּ ייִדן האָבן אַן אייגן לאַנד, לאָוו דווקא אין פֿאַלעסטינע. באַלד נאָכן 6טן קאָנגרעס האָט זי אָנגענומען אַ נייעם נאָמען — „טעריטאָריאַליסטן“, להיפּוך צו די „ציוני-ציון“. אָנשטאַט דעם פּישוף פֿון דער פֿאַלעסטינער לעגענדע איז געקומען אַ ניכ-טערער אַנאַליז פֿון דער רעאַלער פֿאַלעסטינע. עס זיינען אַרויסגע-בראַכט געוואָרן שוין ניט נאָר צייטווייזליקע פֿאַליטישע מניעות מצד דער טערקישער רעגירונג, נאָר אַרגאַנישע אימאַנענטע חסרונות פֿון פֿאַלעסטינע ווי דאָס לאַנד פֿון דער ייִדישער נאַציאָנאַלער באַ-פֿרענונג. זיי האָבן אוועקגעשטעלט אין דער גאַנצער שאַרף די פֿראַגע: צי איז פֿאַראַן אַ ליבע צו אַרץ-ישׂראָל? זייער ענטפֿער איז געווען, אַז די דאָזיקע ליבע איז ניט קיין אינגעבוירענע און אומבאַזוגלעכע אייגנשאַפֿט פֿון דער ייִדישער פּסיכיק און אַז אַ טעריטאָריע מיט אַן אויטאָנאָמער ייִדישער באַפֿעלקערונג און אַן אַקטיוון נאַציאָנאַלן לעבן וועט ווערן דאָס געליבטע פֿאַטערלאַנד פֿון ייִדישן פֿאַלק אַפֿילו אַן דעם לעגענדאַרן און היסטאָרישן עבֿר, וואָס עס פֿאַרמאַגט אַרץ-ישׂראָל.

אין די פֿראַלעטאָריש-ציוניסטישע קרייזן, וואָס זיינען אין אַלץ אַ גרעסערער צאָל אויפֿגעקומען איבער שטעט און שטעטלעך פֿון דער רוסלענדישער אימפעריע, האָט אַוואַנדע אַרויסגערופֿן אַ גוואַל-דיקע באַגייסטערונג, און אין זייער גרעסטן רובֿ האָבן זיי זיך גע-שטעלט אויפֿן שטאַנדפּונקט פֿון טעריטאָריאַליזם. אויב צווישן די דאָזיקע קרייזלעך און אַרגאַניזאַציעס זיינען צווישן 1903 און 1905 פֿאַרגעקומען וויכוחים, איז דאָס געווען ניט אַרום דער פֿראַגע „פֿאַ-לעסטינע אָדער אַוואַנדע“, נאָר בלויז וועגן דער שטעלונג צום פֿאַ-ליטישן קאַמף קעגן דעם רוסישן צאַריזם. דאָס דערנענטערן זיך פֿון דער ערשטער רוסלענדישער רעוואָלוציע פֿון 1905 האָט גורם געווען, אַז די „קעמפֿער“-ריכטונג האָט געקראָגן דעם אויבנאָן און אויף איר פֿלאַטפֿאָרמע איז סוף 1904 געגרינדט געוואָרן די ציוניס-טישע אַרבעטער-פֿאַרטיי (מער באַקאַנט אונטער די רוסישע ראַשי-תיבֿות פֿון איר נאָמען: ס״ס). להיפּוך צו איר נאָמען, וווּ דער „ציוניזם“ איז פֿאַרבליבן טיילווייז לשם טראַדיציע, טיילווייז צוליב

דער פֿאַרשטייענדיקער באַטייליקונג אינעם 7טן ציוניסטישן קאַנ-
גרעס, איז די פֿאַרטיי געווען עקסטרעם טעריטאָריאַליסטיש. אירע
28 דעלעגאַטן אויפֿן 7טן קאָנגרעס האָבן ענערגיש פֿאַרטיידיקט די
טעריטאָריאַליסטישע שטעלונג און האָבן פֿאַרלאָזן די ציוניסטישע
אַרגאַניזאַציע צוזאַמען מיט דער גאַנצער הערצליאַנישער מינדער-
הייט, ווען דער קאָנגרעס האָט אָנגענומען די רעזאָלוציע פֿון די
ציוני-ציון.

אַבער די אָפּגעשפּאַלטענע טעריטאָריאַליסטישע מינדערהייט
האַט ניט געשאַפֿן קיין איינהייטלעכע פֿעדעראַטיווע אַרגאַניזאַציע
מיט אַ שותפֿישער פֿאַליטישער אָנפֿירונג, ווי אַ שטייגער די ציוניס-
טישע באַוועגונג. די טעריטאָריאַליסטישע באַוועגונג פֿאַר דער ערש-
טער וועלט-מלחמה איז באַשטאַנען פֿון דריי (און אַ געוויסע צייט
אַפֿילו פֿון פֿיר) זעלבשטענדיקע אַרגאַניזאַציעס. די פֿראַלעטאַריש-
טעריטאָריאַליסטישע באַוועגונג, וואָס האָט ביז דעמאָלט געפֿונען
פֿאַר מעגלעך צו פֿאַרבינדן איר סאַציאַליסטישע פֿרינציפּיעלקייט
מיט דער אָנגעהערדיקייט צו איין אַרגאַניזאַציע מיט די בורזשאַווע
ציוניסטן, האָט אַ לאַנגע צייט נאָכן אַוועקגיין פֿונעם 7טן קאָנגרעס
זיך ניט אָנגעשלאָסן אין דער ניי-געשאַפֿענער ייִדישער טעריטאָריאַ-
ליסטישער אַרגאַניזאַציע (״יט״אַ), נאָר האָט איר איבערגעגעבן די
פֿולע חזקה זיך צו פֿאַרנעמען מיט דער פֿאַליטישער אַרבעט צו
באַקומען אַ טעריטאָריע, און פֿאַר זיך האָט זי געפֿונען אַן אַנדער
פֿעלד פֿון אַקטיוויטעט. דער דאָזיקער אַרגאַניזאַציאָנעלער פֿעלער
האַט זיך שלעכט אָפּגערופֿן אויף דער ווייטערדיקער אַנטוויקלונג
פֿונעם טעריטאָריאַליזם צווישן 1905 און 1914. פֿון איין זייט איז
די ״יט״אַ פֿאַרבליבן אַן אַ דירעקטן קאָנטאַקט מיטן דינאַמישסטן
עלעמענט פֿון דער ייִדישער געזעלשאַפֿט, אַן דער אידעישער הש-
פּעה פֿון דער דורכגעטראַכטטער און קאָנסעקווענטער טעריטאָ-
ריאַליסטישער השקפה. פֿון דער צווייטער זייט איז די ענערגישע
און מסירת-נפֿשריקע יוגנט פֿון אונטער דער סאַציאַליסטיש-טערי-
טאָריאַליסטישער פֿאַן דערווייטערט געוואָרן פֿון דער פֿראַקטישער
טעריטאָריאַליסטישער אַרבעט.

די ייִדישע טעריטאָריאַליסטישע אַרגאַניזאַציע (״יט״אַ) האָט אויס-
געקליבן פֿאַר איר פרעזידענט ישראָל זאַנגווילן — אַ באַוווּסטן ענג-
גליש-ייִדישן שרייבער, איינעם פֿון די ערשטע און געטרעטטע מיט-
קעמפֿערס פֿון הערצלען. אין 1903—1905 איז זאַנגוויל געווען איי-
נער פֿון די איבערצינגטסטע אָנהענגערס פֿון שאַפֿן אין מזרח-אַפֿ-

ריקע אַ יידישע דאָמיניע, אונטערן נאָמען בריטיש יהודה. „הערצל און איך האָבן מוותר געווען אויף ציון; דאָס רוב פֿון דער באַוועגונג האָט מוותר געווען אויף ציוניזם“, האָט ער געזאָגט נאָכן 7טן קאַנ-גרעס. ער איז פֿאַרבליבן פרעזידענט פֿון ייִט״אָ במשך פֿון 20 יאָר, ביזן סוף פֿון איר עקסיסטענץ. האָט ניט געזשאַלעוועט פֿאַר איר קיין צייט און מיט התמדה געפֿירט איר פֿאַליטישע אַקציע. אַ מענטש פֿון גרויסע פֿעקייטן, פֿון העכסטער קולטור, אַ טיפֿער הומאַניסט און אַ קלוגער און ניכטערער אַנאַליטיקער פֿון די פֿראַצעסן אין ייִדישן לעבן, האָט ער אָבער ניט געקענט ווערן קיין צווייטער הערצל. אפֿשר ווי אַ רעאַקציע אויפֿן ציוני-ציונידיקן מיסטיציזם און אויף דער אַחד-העמיסטישער רוחניות, האָט זיך די ייִט״אָ געוואָרפֿן אין אַ צווייטן עקסטרעם — אין אַן אונטערגעשטראַכענעם פֿראַקטי-ציזם. „די ייִט״אָ שטרעבט צו געפֿינען אַ טעריטאָריע פֿאַר אַלע יידן, וואָס קאָנען ניט אָדער ווילן ניט פֿאַרבליבן אין זייערע איצ-טיקע לענדער“ — אויף אַזאַ בפרוונדיקן אַלגעמיינעם אופֿן איז געווען פֿאַרמולירט די ייִט״אָ-פֿראַגראַם. אויפֿן ערשטן פלאַץ האָט זיך אַרויס-גערוקט ניט דער נאַציאָנאַל-קאָנסטרוקטיווער, נאָר דער אוטיליטאַ-דער הילפֿמאַמענט. מיט אידעאָלאָגישע פֿראַגעס האָט זיך די ייִט״אָ אַזוי גוט ווי ניט פֿאַרנומען, דערפֿון האָט זיך גענומען, אַן שוין אין אַ יאָר נאָך איר גרינדונג האָט זיך די ייִט״אָ געווענדט צו אַ „פֿראַקטישער אַרבעט“ פֿון „רעגולירן די ייִדישע אימיגראַציע“ אין די פֿאַראייניקטע שטאַטן. בשותפֿות מיטן באַנקיר דושיקאָב שיף האָט די ייִט״אָ זיך באַמיט „ראַציאָנעלער צו פֿאַרטיילן די אימיגראַנטן“ און האָט געפֿירט אַ גרויסע צאָל פֿון זיי דירעקט אין די מערבֿ-שטאַטן, דורכן פֿאַרט גאַלוועסטאָן. דאָס איז געווען אַן ערנסטער אָפּנייג פֿון דער אייגנטלעכער אַקציע פֿון דער ייִט״אָ, וואָס האָט זי אַוועקגעפֿירט אין אַ זייט און אָפּגעשוואַכט איר ענערגיע פֿאַרן דערגרייכן דעם טעריטאָריאַליסטישן ציל.

אָבער גלייכצייטיק האָט די ייִט״אָ ניט אויפֿגעהערט צו זוכן אַ פֿאַסיקע טעריטאָריע. דאָס ערשטע, וואָס זאַנגוויל האָט געטאָן באַלד אין סעפטעמבער 1905, איז געווען אַ פֿרווו ממשיך צו זיין מיט דער ענגלישער רעגירונג די אונטערהאַנדלונגען וועגן מזרח-אַפֿריקע. אָבער ס'איז שוין געווען צו-שפעט: דער ניער קאָלאָניעס-מיניס-טער, וואָס האָט פֿאַרביטן דזש. טשעמבערליינען, האָט תיכף נאָכן באַקומען דעם נעגאַטיוון ענטפֿער פֿונעם 7טן ציוניסטישן קאָנגרעס געהייסן אַרויסנעמען די שייכדיקע לענדערזיינען פֿון רעזערוו און זיי

פֿונאַנדערגעגעבן צו אינדיווידועלע ענגלישע גרויס־קאָלאָניסטן. במשך פֿון 6-7 יאָר האָט די ייִט"אָ באַטראַכט אַ גרויסע צאָל פֿאַרשיידענע פּראָיעקטן (כראָנאָלאָגיש, דער ערשטער פֿון זיי, איז געווען דער האַלענדישער פֿאַרשלאַג וועגן דער דרום־אַמעריקאַנישער קאָלאָניע סוריאַם — די זעלביקע, וואָס איז צוריק אַרויף אויפֿן סדר־היום פֿון דער ניער טעריטאָריאַליסטישער באַוועגונג מיט איבער 40 יאָר שפּעטער). ווי עס שיינט, האָט די ייִט"אָ אויף אַט דער אָנהייב־סטאַדיע נאָך ניט געהאַט קיין פֿעסטע קריטעריע — וואָסערע תנאים דאַרף באַפֿרידיקן די געוועזענע טעריטאָריע. בלי שום ספֿק איז מען באַגאַנגען ניט איין טעות. אין אייניקע פֿאַלן האָט די ייִט"אָ, וואָס האָט אַרויסגעוויזן גענוג בייגעוודיקייט אין ענין „רעגולירן די עמיג־ראַציע“, דווקא זיך פֿאַרעקשנט אין איר פּרינציפּיעלקייט: שוין לכתחילה געפֿאַדערט אַ „משאַרטער“, אַן אויטאָנאָמיע, אַ גאַראַנטירטע פֿון אַן אומפֿאַרשטערטער אימיגראַציע — זאַכן וואָס וואַלטן מיט דער צייט אַליין געקומען — צוליב דעם זינען ניט צו שטאַנד געקומען עטלעכע גינציקע מעגלעכקייטן. אָבער די וויכטיקסטע סיבה איז געווען דאָס, וואָס קיין באַמת דרינגלעכע גייטיקייט אין אַ ניער טעריטאָריע איז נאָך אין יענער צייט ניט געווען: אַמעריקע האָט לייכט אַבסאָרבירט די ייִדישע עמיגראַציע פֿון מזרח־איראָפּע. דע־ריבער האָט זאַנגויל אַ צייט ניט געפֿילט זיך געצווונגען וואָס־שנעלער זיך אַפּצושטעלן אויף אַ באַשטימטן ראַיאָן.

אין דער זעלביקער צייט, ווען די ייִט"אָ האָט זיך פֿאַרנומען מיט דער אויבן־דערמאָנטער פּראָקטישער אַקציע, האָט די גרעסטע און די וויכטיקסטע טעריטאָריאַליסטישע אַרגאַניזאַציע, די אַ"ג „ציו־ניסטיש־סאַציאַליסטישע אַרבעטער־פֿאַרטיי“ (U.S.), זיך אָפּגעגעבן מיטן רעוואָלוציאָנערן קאַמף אין רוסלאַנד און מיט דער אויסאַר־בעטונג פֿון אַ מאַרקסיסטיש־באַגרינדטער טעאָריע פֿון טעריטאָריאַ־ליזם. ביידע זאַכן זינען געווען זייער ערנסט. אין דער תקופֿה פֿון דער ערשטער רוסלענדישער רעוואָלוציע האָט דער ייִדישער אַרבע־טער־קלאַס ניט געקאַנט בלייבן שטיין אין אַ זינט פֿונעם באַפֿרעיע־רישן קאַמף. ניט ווייניקער וויכטיק איז געווען אויפֿצוהייבן די טעריטאָריאַליסטישע אידעאָלאָגיע פֿון איר ערשער סטאַדיע, פֿון דער אַוטאָפּישער וויזיע פֿון טעאָדאָר הערצל, אויף דער סטאַדיע פֿון ווי־סנשאַפֿטלעכן אַנאַליז. פֿאַר דער טעריטאָריאַליסטישער באַוועגונג פֿון אָנהייב 20סטן יאָרהונדערט זינען די U.S. אַ סך מער רעפּרע־זענטאַטיוו אידער די ייִט"אָ. אין די יאָרן 1905—1907 האָט זיך די

ס׳פּאַרטיי גיך פֿאַרוואַנדלט אין אַ שטאַרקער מאַסן־אַרגאַניזאַציע פֿון 27,000 מיטגלידער, וואָס האָט כּמעט אַנגעפּיאָגט דעם אַלטן און פּעסט־אַינגעפֿונדעוועטן „בונד“ און געפֿירט מיט אים אַ פֿאַרביי־טענעם קאַמף. בראַש פֿון דער פֿאַרטיי איז געשטאַנען אַ ווונדערלעך־כּער קאַלעקטיוו פֿון ייִדישע פֿאַלקס־אינטעליגענטן, וואָס האָבן אויך במשך פֿונעם ווינטערדיקן האַלבן יאָרהונדערט (און אייניקע נאָך לענגער) זיך אויסגעצייכנט אויף אַלע געביטן פֿון ייִדישן פֿאַלי־טישן און קולטורעלן לעבן; כּמעט אַלע זינען זיי דעמאָלט געווען נאָך גאַר־יונגע מענטשן. די פֿאַרטיי־דאָקטרין איז לאַנג פֿאַרבליבן אַ תּורה שבעל־פה; זי האָט ביסלעכווייז אַנגענומען אַלץ אַ מער באַגרינדטע שריפטלעכע פֿאַרעם, און פֿון די, וואָס האָבן צוגעלייגט אַ האַנט צו איר קאַלעקטיווער אויספֿורעמונג, לאָמיר דאָ פֿאַרציי־כּענען לפּחות עטלעכע נעמען — נחמן טירקין, שמעון דאַבין, וואָלף לאַצקאָביטש, די ברידער יעקב און יוסף לעשטשינסקי, שמואל טשאַרנינגער, יוסף טשערניכאָו־דניאל, משה ליטוואַקאָוו, דוד לואַ־וויטש־דאָוידאָוויטש — די דאָזיקע רשימה וואָלט געקאָנט היפש פֿאַרלענגערט ווערן.

די גרונט־אַינזשטעלונג פֿון די ס׳ס קאָן אַנגערופֿן ווערן (ווי דאָס האָט שפּעטער געטאָן י. טשערניכאָוו) טעפּערייטער פּעסימיזם. זיי האָבן ניט געזען אין די באַדינגונגען פֿון צעשפּרייטונג קיין יסוד פֿאַר דער נאַרמאַלער עקסיסטענץ פֿונעם ייִדישן פֿאַלק און פֿאַרן סאָציאַלן קאַמף פֿונעם ייִדישן אַרבעטער־קלאַס. אין די באַדינגונגען פֿון פֿאַליטישן ליבעראַליזם עוואָלוציאָנירט די ייִדישע באַפֿעלקערונג איינזיטיק צום בורזשאַזן מצב און אינטעלעקטועלע פֿאַכן; זי פֿאַר־לירט איר שפּראַכיקע באַזונדערטקייט, אַסימילירט זיך און היט־אַינן די ייִדישקייט אין בעסטן פֿאַל ווי אַ זאָך פֿון מוזעאַלער פֿאַר־שונג. די זעלביקע טענדענצן האָבן די ס׳ס שוין דעמאָלט באַמערקט אין די נייע אימיגראַנטישע ישובֿים פֿון מזרח־אײראָפּעיִשע יידן אין ענגלאַנד און אַמעריקע. זיי האָבן ניט געהאַט קיין ספֿק, אַז פּונקט אַזאַ עוואָלוציע וועט דורכמאַכן דאָס ייִדנטום פֿון רוסלאַנד, אויב דאָרט זאָל אַינגעפֿירט ווערן אַ ליבעראַלער רעזשים מיט אַ ביר־גערלעכער עמאַציפּאַציע פֿון די יידן.

... ניט גלייבנדיק אין אַן אויטאָנאָמיע אין די גלות־באַדינגונג גען, האָבן זיך אָבער די ס׳ס אַרויסגעזאָגט פֿאַר אַן אַקטיווער בויונג פֿון ייִדישע שולן אין דער פֿאַלקשפּראַך און פֿון אַנדערע קולטור־אינסטיטוציעס, און האָבן געזען אין דעם אַ דירעקטע אַקציע לטובֿת

דעם טעריטאריאליוזם, וואס האט, לויט זייער השקפה, ניט געדארפט בויען א ים מאין, נאר געבן דעם פולן אויסדרוק פאר די אלע קולטור-דערגרייכונגען, וואס דאס יידישע פאלק האט געמאכט, ניט געקוקט אויף די ניט-גינציקע תנאים פון זיין לעבן אין דער צע-שפרייטונג. אָנפירן מיט די שולן און קולטור-אינסטיטוציעס האָבן נאָך דער ס'סישער פראַגראַם געדאַרפֿט פֿרײַויליקע פֿאַראַיינען פֿון פֿאַרשיידענע געזעלשאַפֿטלעכע ריכטונגען. די ווייטערדיקע דערפֿאַ-רונג האָט באַוויזן, אַז אויב אין די באַדינגונגען פֿון גלות האָבן פֿונקציאָנירט שולן און קולטור-אינסטיטוציעס, איז עס געווען — און איז עדי-היום — אין די ראַמען פֿון פֿרײַויליקע געזעלשאַפֿט-לעכע אַרגאַניזאַציעס.

די ס'ס זינען געווען אויסגעהאלטענע מאַרקסיסטן, אָבער זיי האָבן באַוויזן אויסצומינדן די סכּנה אַרײַנצופֿאַלן אין אַ פֿאַרגלי-ווערטן דאָגמאַטיזם. זיי האָבן געזוכט אַ דעטערמיניזם אין דער יידי-שער געשיכטע, און קורם-פל האָבן זיי זיך באַמיט אויסצוגעפֿינען יענעם אימאַנענטן סאָציאַלן פראָצעס, וואָס דאַרף פֿירן צו טערי-טאָריעלער קאָנצענטראַציע. זיי זינען געווען צורגוטע מאַרקסיסטן, פּדי ניט צו פֿאַרשטיין, אַז דער בלוזער אָפעל צום שכל הישר איז ניט גענוג אויף גובר צו זיין די נאַטירלעכע טענדענץ פֿון די מאַסן צו גיין לויט דער ליניע פֿונעם קלענסטן ווידערשטאַנד. זיי האָבן געוואָלט באַגרינדן דעם סאָציאַליסטישן מעכאַניזם, וואָס פֿירט צום טעריטאָריאַליזם, אויף דעם זעלביקן אופֿן, ווי מאַרקס און ענגעלס האָבן בשעתם געגלייבט צו געפֿינען אין די פראָצעסן פֿון דער קאָ-פיטאַליסטישער געזעלשאַפֿט גופֿא די שטויסקראַפֿט, וואָס פֿירט צום סאָציאַליזם. די דאָזיקע פֿראַגע האָט בײַ זיי אַרויסגערופֿן דעם גרעסטן טעאָרעטישן אומרו און איז געשטאַנען אין צענטער פֿונעם לינציקער צוזאַמענפֿאַר פֿון דער פֿאַרטיי (מאַרץ 1906). יעקבֿ לעשטשינסקי האָט געמאָלדן, אַז דער איבערגאַנג צום טעריטאָריאַליזם לאָזט זיך בכלל ניט באַגרינדן; אַקעגן זשע האָט די אַ"ג אָדעסער ריכטונג, מיט דוד לואוויטש-דאָוידאָוויטשן בראש, פֿאַריגעלייגט אַ פֿאַרמל, וואָס האָט אויפֿן העגעליאַנישן לשון פֿונעם דעמאָליקן מאַרקסיזם געשפּינט צו געבן אַ תשובֿה אויף אַט דער פֿראַגע: די פֿערמאַנענטע יידישע עמיגראַציע מעבֿר לים, וואָס גייט איצט אין שטעט, וועט זיך מוזן סטיכיש פֿאַרוואַנדלען אין קאָלאָניאַציע, ווען זי וועט קומען אין אַ סתירה מיט דער איבערגעזעטיקטיקייט פֿון די שטעט, וואָס זי אַליין האָט אַרויסגערופֿן. די פֿאַרטיי-מעהייט (הגם אייניקע

האָבן געהאַט באַוואַרענישן) האָט אָנגענומען אַט די פֿאַרמולירונג ווי דעם אָפֿיציעלן טעריטאָריאַליסטישן צוקונפֿט־פּראָגנאָז. און וואָס זשע איז? דאָס דאָזיקע סאָציאַלע געזעץ איז געווען גאַר ניט שלעכט פֿאַרמולירט. ס'איז ריכטיק, אַז די ייִדישע עמיגראַציע פֿון צענטראַל־ און מזרח־אײראָפּע איז געווען אומפֿאַרמולדלעך; מיט קנאַפּע 20 יאָר שפּעטער איז מקוים געוואָרן די נבֿואָה וועגן דער סתירה צווישן דער עמיגראַציע און דער איבערגעזעטיקטייט פֿון שטעט — מען האָט פשוט אויפֿגעהערט אַרײַנצולאָזן ייִדישע עמיגראַנטן אין לענדער פֿון דער ביז־איצטיקער מאַסן־אײמִיגראַציע; און דאָס האָט תּיכּף אַרויסגערופֿן אַ געשטיגענע אַננוואַנדערונג אין דעם קאָלאָניזיר־ראַיאָן פֿון פּאַלעסטינע, וואָס איז אַ דאַנק דעם אויפֿגעריכט געוואָרן צו אַ טעריטאָריאַלן ייִדישן צענטער. יאָ, די פֿאַרמולירונג פֿונעם לײַפּציקער צוזאַמענפֿאַר איז געווען, פֿון וויסנ־שאַפֿטלעכן שטאַנדפּונקט, באַגרינדעט; אָבער פֿון געזעלשאַפֿטלעך־טאַקטישן שטאַנדפּונקט איז געווען גערעכט נחמנ טירקין, ווען ער האָט אויפֿן צוזאַמענפֿאַר אויסגערופֿן: „מיר דאַרפֿן ניט קײן טעאָריע, גאַר אַ טעריטאָריע!“

אין יענע יאָרן האָט מען דעם דעטערמיניזם תּופֿס געווען כּמעט ווי פֿאַטאַליזם. מען האָט ניט גענוג בולט משיג געווען, אַז גרויסע אײמאַגענטע געזעלשאַפֿטלעכע פּראָצעסן ווערן פֿאַרקערפּערט אין לעבן דורך אַ באַוווּסטיגיקער אַקציע פֿון יחידים און גרופּעס, אויב אויף אײן „פּלאַן“ — דעם קאַמף פֿאַרן סאָציאַליזם — האָבן די ס״ס אַרויסגעוויזן גענוג אַקטיווקייט און האָבן ניט אויסגעוואַרט, ביז דער סאָציאַליזם וועט פֿון זיך אַליין קומען מיט דער רעגלמעסיקייט פֿון אַ ליקויל־בֿנה, האָבן זיי אויף זייער צווייטער טעריטאָריאַליסטישער „פּלאַן“ צו פֿיל זיך פֿאַרלאָזט אויף סטיכישע פּראָצעסן אין אַן אומבאַשטימטער צוקונפֿט. אמת, די „אויסוואַרטונג־טעאָריע“ פֿון מ. לײַטוואַקאָו און מ. ראַשקעס איז אָפּגעוואָרפֿן געוואָרן; אויפֿן ווילנער צוזאַמענפֿאַר (1908) איז אָנגענומען געוואָרן אַ רעזאָלוציע וועגן דער נײַטיקייט צו רעגולירן די עמיגראַציע ווי אַ מיטל צו פֿאַרזוירקלעכן דעם טעריטאָריאַליזם; און אין 1912 האָבן דעלעגאַטן פֿון ס״ס צום ערשטן מאַל אַנטיילגענומען אין דעם ווילנער צוזאַמענפֿאַר פֿון דער ייִטאַ; דאָס איז ניט געווען גענוג.

מיט אַ סך יאָרן שפּעטער, ווען די פעסימיסטישע פּראָגנאָז פֿון ס״ס האָבן זיך באַשטעטיקט מיט אַן עודה, האָט ניט אײן אַלטער פּאַרטיי־מיטגליד ביטער באַדויערט, וואָס אין די יאָרן 1905 און

ווינטער האָבן זיך אין אָט דער יונגער און קעמפֿערישער מאַסן-
 באַוועגונג ניט געפֿונען קיין איניציאַטאָרן פֿון אַ טעריטאָריאַליסטישן
 פּיאָנערנטום, וואָס וואָלטן, ניט וואָרטנדיק אויפֿן צומאָכן די אימיגראַ-
 ציע-קענדער, פֿערזענלעך אָנגעהויבן זיך צו באַזעצן אין איינער פֿון
 די טעריטאָריעס, וועגן וועלכע ס'איז דעמאָלט געגאַנגען אַ רייד. זאָל
 זיך, אָז זיי וואָלטן געבליבן קליין אין צאָל, אָז זיי וואָלטן ווייניק
 אויפֿגעטאָן — אָבער דאָס וואָלט געדינט פֿאַר אַ יאָדער פֿון דער
 שפּעטערדיקער אַנטוויקלונג, און זייער איניציאַטיוו וואָלט געווען
 יענער שטויט, וואָס וואָלט אַרויסגעפֿירט די שווערע ראָד פֿון דער
 ייִדישער וואַנדערונג פֿון איר אינערציע-צושטאַנד. בכל אופֿן וואָלטן
 די ס״ס געקענט דערגרייכן דאָס, וואָס עס האָבן דערגרייכט די גע-
 ציילטע ציוניסטישע יוזלים-איבערוואַנדערערס פֿון דער „צווייטער
 עליה“. און ס'איז דאָך אַ פֿאַקט, אַז דווקא דער קליינער ייִדישער
 קיבוץ פֿון דער טערקישער פֿאַלעסטינע האָט געלייגט דעם יסוד
 פֿונעם ייִדישן קאָלאָניזאַציע-אויפֿשטייג אין דער צייט פֿון בריטישן
 מאַנדאַט און צוגעגרייט דעם אויפֿקום פֿון מדינת ישראל. ס'איז אויך
 אַ פֿאַקט, אַז גראַד די עטלעכע טויזנט איבערוואַנדערערס פֿון דער
 „צווייטער עליה“ האָבן אַרויפֿגעלייגט זייער חתימה אויף אַל דאָס
 ווינטערדיקע אין אידעאָלאָגישן, שפּראַכלעכן און געסטיקן זינען.

... פֿאַר דער מלחמה פֿון 1914—1918 האָט דער טעריטאָריאַ-
 ליזם אויפֿגעוואַכט צו אַ גרויסער פּראַקטישער אַרבעט. אויפֿן סדר-
 היום איז ערנסט און אויף אַ לענגערער צייט אַוועקגעשטעלט גע-
 וואָרן אַ קאַנקרעטער פּראַיעקט. די נייע רעפּובליקאַנישע רעגירונג
 פֿון פּאַרטוגאַל האָט אין 1911 באַשלאָסן צו דערלויבן אַן אומבאַ-
 גרענעצטע ייִדישע קאָלאָניזאַציע אויפֿן הימלאַנד פֿון איר ריזיקער
 אַפֿריקאַנישער קאָלאָניע אַנגאָלע — אַן ערד אַ צענט-חלק פֿונעם
 גאַנצן לאַנד. אָבער דאָך צען מאָל גרעסער פֿון פּאַלעסטינע ערב
 איר צעטיילונג, מיט גרויסע נאַטירלעכע רייכטימער און אַ גינציקן
 קלימאַט, אַ שיטערער באַפֿעלקערונג און גרויסע מאַסיוון פֿרייע
 ערד. דער ווינער צוזאַמענפֿאַר פֿון דער ייִט״א (דאָס מאָל מיט דער
 באַטייליקונג פֿון ס״סישע דעלעגאַטן) האָט געשיקט אַהין אַן עקס-
 פעדיציע, וואָס האָט געבראַכט אַ פּאַזיטיוון באַריכט. די אונטער-
 האַנדלונגען מיט פּאַרטוגאַל האָבן זיך פֿאַרצויגן. פּאַרטוגאַל האָט
 געוואָלט האָבן צו טאָן מיט אינדיווידועלע ייִדישע קאָלאָניסטן און
 ניט מיט קיין אַרגאַניזאַציע. ייִט״א האָט אויף דעם ניט געקענט
 אַינגיין, הגם זי האָט דאָס מאָל אַרויסגעוויזן אַ סך רעאַליזם אין די

אונטערהאנדלונגען. ביסלעכווייז האבן ביידע צדדים זיך גענומען דערגענטערן צו א געוויסן קאמפראמיס. אויף סעפטעמבער 1914 איז גערופן געווארן קיין ציריך א טעטיע פונעם אינטערנאציאנאלן ראט פֿון י"ט"א, אַרומצורייזן צווישן אנדערע וויכטיקע פֿראַגעס, אויך די דעציזיע אין ענין אַנגאַלע (מאַקס נאַרדוי האָט צוגעשיקט אַ האַרציקן באַגריסבריוו). דער אַנגאַלע-פֿאַרשלאַג איז פֿאַליטיש נישט געגאַנגען אזוי ווינט ווי דער אַנגאַלע-אַנבאַט אין 1903, ער האָט אָבער בפֿירוש אַנערקענט דעם ייִדישן כאַראַקטער פֿון דער קאַלאָניאַצייע. נאָר די ציריכער קאַנפֿערענץ איז נישט פֿאַרגעקומען איבערן אויסבראָך פֿון דער ערשטער וועלט-מלחמה, און דער פֿיל צוואַנגדיקער אַנגאַלע-פֿראַיעקט איז נישט אַרויס פֿון זײַן אימבריאָנאַלער סטאַדיום.

צוויי געשעענישן, וואָס זײַנען פֿאַרגעקומען אין דער צײַט פֿון דער ערשטער וועלט-מלחמה, האָבן מיטגעהאַלפֿן, אז די טעריטאָר-ריאַליסטישע אַרגאַניזאַציעס האָבן זיך דערווייטערט פֿון דער טע-ריטאָריאַליסטישער פֿלאַטפֿאָרמע און פֿאַרלוירן זייער געזעלשאַפֿט-לעכע פֿאַזיציע.

די ערשטע און די מער גראַנדיעזע געשעענישן פֿון די צוויי איז געווען די רוסלענדישע רעוואָלוציע פֿון 1917. דאָס, פֿאַר וואָס מען האָט אָן אַ פעולה געקעמפֿט אין 1905, איז אין פֿעברואַר 1917 געוואָרן וואָר. רוסלאַנד האָט זיך פֿאַרוואַנדלט אין אַ דעמאָקראַטי-שער רעפּובליק מיט אַ הויכער ספּעציפֿישער וואָג פֿון די אַרבע-טער-פֿאַרטייען. צו דער ייִדישער רעכטלאָזיקייט איז געקומען אַ סוף. אַליץ איז געווען גינציק פֿאַר דער דורכפֿירונג פֿון דער פֿראַגראַם וועגן נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע פֿאַר דער פֿיל-מיליאָניקער ייִדישער באַפֿעלקערונג אין רוסלאַנד. די ס"ס האָבן בלי ספֿק געהאַנדלט אין הסכּם מיט די געבאַטן פֿון דער צײַט, ווען זײ האָבן זיך אויפֿן מאַסקווער צוואַמענפֿאַר אין מײ 1917 פֿאַראייניקט מיט די י"ס אין איין פֿאַראייניקטער ייִדישער סאַציאַליסטישער אַרבעטער-פֿאַרטיי (ס"ס און י"ס) און אַנגענומען אַ פֿראַגראַם, וואָס איז געווען איבער-וועגנדיק סיימיסטיש. אַפֿילו די ס"ס אין פּוילן, וואָס איז דעמאָלט געווען אונטער דער דײַטשישער אַקופּאַציע, האָבן נאָכן באַקומען די ידיעה וועגן דער פֿאַראייניקונג, תּיכּף זײ אַנגענומען און משנה-שם געווען די פֿאַרטיי אין "פֿאַראייניקטע", הגם אין פּוילן איז נישט געווען קיין סיימיסטישע אַרגאַניזאַציעס. אין דער פֿאַראייניקטער פֿאַרטיי האָבן די ס"ס לאַזאַל מיטגעאַרבעט מיט די י"ס אין דער

שטרעבונג צום אויטאָנאָמיום. דער טעריטאָריאַליזם האָט זיך אויך פֿאַר זיי אָפּגערוקט אין אַ ווייטן, אומבאַשטימטן עתיד, הגם גלענדיג צייק האָט די רעוואָלוציע געעפֿנט אַ וועג צו דערגרייכן אַ טעריטאָריע פֿאַר ייִדן אין רוסלאַנד גופּא מיט אירע ריזיקע פּוסטע שטחים. אין דער שטאַרקסטער דעמאָלסטיקער פּאַרטיי פֿון רוסלאַנד, סאַציאַליסטן-רעוואָלוציאָנערן, זינען שוין פֿאַר דער רעוואָלוציע גע-ווען שטימונגען לטובֿת אַזאַ מעגלעכקייט, און מיט דער אינסטרוקציע צו פֿאַדערן אַ טעריטאָריע פֿאַר ייִדן אין רוסלאַנד האָבן די ייִדישע פּויערים פֿון כערטאַנער קאַנט אויסגעקליבן אין דער אַלרוסישער גרינדונג-פֿאַרזאַמלונג דעם „פֿאַראייניקטן“ דוד לואוואַויטש.

אַבער ניט אַלע אַמאָליקע פֿירערס פֿון ס״ס און י״ס זינען אַרזין אין דער פֿאַראייניקטער פּאַרטיי. אייניקע פֿון זיי האָבן באַוווֹזן אין גאַנצן אוועקצוגיין פֿון סאַציאַליסטישע און טעריטאָריאַליסטישע פּאַ-זיציעס, זיך געשטעלט אויפֿן באַדן פֿון גלות-נאַציאָנאַליזם און אוי-טאָנאָמיום, און זיך באַנוגנט מיט קליינבירגערלעכן דעמאָקראַטיזם. וו. לאַצקי-בערסטאַדי און י. טשערניכאָו פֿון די געוועזענע ס״ס, י. עפֿרויקין, ז. קאַלמאַנאָוויטש און נ. שטיף פֿון די געוועזענע י״ס, האָבן אין זעלביקן יאָר 1917 געגרינדעט די ייִדישע פּאַלקספּאַרטיי. ... אזוי אַרום האָט די ערשטע פֿאַזע פֿון דער רוסדעדישער רעוואָלוציע אָפּגערוקט די טעריטאָריאַליסטישע לייזונג אויף אַ ווייטן מהלך, און זי צווייטע פֿאַזע האָט בכלל ליקווידירט די אַרגאַניזאַ-ציאָנעלע באַזע פֿון דער טעריטאָריאַליסטישער באַוועגונג אין רוס-לאַנד. דאָס אַפּרייטסן דריי מיליאָן סאַוועטישע ייִדן פֿונעם וועלט-ייִדנטום האָט געהאַט שווערע פּאַלגן פֿאַרן גאַנצן ייִדישן פֿאַלק, אָבער פֿאַרן טעריטאָריאַליזם איז דער קלאַפּ געווען באַזונדערס שטאַרק, ווייל ער האָט פֿאַרלוירן זינע בעסטע קאָדערן.

די פּאַרטיי פֿון די „פֿאַראייניקטע“ האָט נאָך ממשיך געווען איר עקסיסטענץ אין פּוילן. אָבער אין זיי באַדינגונגען פֿון אָנהייב 20ער יאָרן האָט זי פּאַקטיש ניט געהאַט קיין אַרט אויף דער ייִדישער גאַס. פֿאַרלוירן איר טעריטאָריאַליסטישן פּאַטאַס, ניט צוגעשטאַנען צום ציוניזם, האָט זי אויך ניט געקענט בויען אויפֿן אויטאָנאָמיום פֿון סיימיסטישן טיפּ, ווייל אין פּוילן איז קיין ייִדישע אויטאָנאָמיע ניט דורכגעפֿירט געוואָרן. אַ טייל אַקטיוויסטן פֿון די „פֿאַראייניקטע“ זינען אוועק צום „בונד“, אַ טייל — צו די קאַמוניסטן, אַ סך זינען אַרויס פֿון דער פּאַרטיי און פֿאַרבליבן ניט אַרגאַניזירט. די רעשט-לעך פֿון דער פּאַרטיי, בראַש מיט יוסף קרוקן, האָבן זיך פֿאַראיי-

ניקט מיט דער פוילישער אומאפהענגיקער סאציאליסטישער אר-
בעטס-פארטיי, זיך רעזערווירנדיק דאס רעכט פון זעלבשטענדיקע
דעציזיעס אין יידישע ענינים, צווישן אנדערן בנוגע יידישער עמיג-
ראציע.

... אונטערן רושם פון דער באַלפֿור־דעקלאַראַציע האָט זיך ליק-
ווידירט די אַמעריקאַנער סאציאליסטיש־טעריטאָריאַליסטישע פּאַר-
טיי, אין פֿעברואַר 1918 האָט זיך אָפּיציעל פֿאַראייניקט מיט די
פּועלי־ציון. אָבער אַ גרויסער טייל פֿון איר מיטגלידערשאַפֿט איז
ניט מיטגעגאַנגען צו די פּועלי־ציון און איז פֿאַרבליבן מחוצן גדר
פֿון פּאַרטייען.

זאַנגווייל האָט ניט פֿונאַנדערגעלאָזן די ייִט"אָ תּיכּף נאָך דער
באַלפֿור־דעקלאַראַציע — ווי עס שרײַבן אָפֿט מאָל שלעכט־אינ-
פֿאַרמירטע מחברים; דאָס איז געשען אַ טך שפּעטער. אָבער זאַנגווייל
האָט באַגריסט די באַלפֿור־דעקלאַראַציע און האָט זי צו ערשט
אַנערקענט פֿאַר אַ לייזונג פֿון דער פּראָגע וועגן אַ נאַציאָנאַלער טע-
ריטאָריע פֿאַר ייִדן (אין יענער צײַט האָט ער זיך בכלל פֿאַרגע-
שטעלט, אַז העכסטנס 10 פּראָצענט פֿונעם וועלט־ייִדנטום וועט זיך
ווען עס איז קאַנצעטרירן אין אַ ייִדישן לאַנד). במילא האָט זיך
ניקווידירט דער אידעישער און פּראַקטישער יסוד פֿאַר דער עק-
סיסטעניץ פֿון דער ייִט"אָ. קיין אַרגאַניזאַציאָנעלע באַזע אין דער
געשטאַלט פֿון פּראָפּעסיאָנעלן אַפּאַראַט פֿון פֿונקציאָנאַרן, וואָס זײַנען
מאַטעריעל פֿאַראַינטערעסירט אין דער עקסיסטעניץ און אויפֿשטע-
לן דער באַוועגונג (ווי דאָס איז געווען בײַ די ציוניסטן), האָט די
ייִט"אָ מיט איר פּרינציפּ פֿון אומבאַצאלטער קהלשער אַרבעט, קיין
מאָל ניט געהאַט. בײַ דעם אַלעמען איז זאַנגווייל קיין ציוניסט ניט
געוואָרן און האָט זיך באַצויגן צו פּאַלעסטינע אויף אַ רעאַליסטישן
אופֿן. ער האָט איינער פֿון די ערשטע פֿאַרשטאַנען, אַז אויב עס
איז ניט מעגלעך אַרויסצופֿירן מיט גוטן אַלע אַראַבער פֿון פּאַלעס-
טינע (ווי ער האָט צו ערשט פֿאַרגעלייגט), מוז מען זוכן אַ פּשרה
מיט זיי, אָפּזאָגן זיך פֿון פֿאַרכאַפּן די מערהייט, אַזײַטיגן אויף אַ
פּערמאַנענטער בינאַציאָנאַלער מלוכה; און דאָס וואָלט, נאַטירלעך,
זייער פֿאַרשמעלערט די אויפֿנעם־פֿעיקייט פֿון פּאַלעסטינע.

אין אַט דעם לעצטן פּעריאָד פֿון זײַן לעבן, ווען די ייִט"אָ האָט
נאָך געפֿירט אַ שאַטן־עקסיסטעניץ, האָט זיך זאַנגווייל שטאַרק פֿאַר-
אינטערעסירט מיט דער ייִדישער קאָלאָניאַליזאַציע אין ראַטן־פֿאַרבאַנד,
אין אוקראַינע און קרים. אין 1923 האָט ער גערעדט וועגן איר צום

אמעריקאנער יידישן קאנגרעס: „זי רעאליזירט באמת דעם אידעאל פון מנן ארגאניזאציע וועגן אן אויטאנאמער יידישער טעריטאריע אין א געגנט, ווו יידן זענען שוין במילא צונויפגעזאמלט, און זי קען „אין א ברייטער מאס מאדיפֿיצירן“ די יידישע לאגע. נאך פֿאר דער רעוואָלוציע האָט ער געקלערט וועגן די גרויסע מעגלעכקייטן פון סיביר און האָט איצט געווונטשן, אָז די סאָוועטישע רעגירונג זאָל דאָרט אויטטיילן א טעריטאָריע פֿאַר יידן. מיט קנאַפע זעקס חדשים פֿאַר זיין טויט, אויף זיין לעצטן עפֿנטלעכן אַרויסטריט, האָט ער גערופֿן צו שטיצן די יידישע קאָלאָניאַציע אין רוסלאַנד. די איינציקע ציה איז די באַציונג פֿון די יידן צום סאָוועטישן רעזשים. אָבער יידן האָבן גאָר נישט צו טאָן מיטן באַלשעוויזם. דאָס איז אַ פֿראַגע פֿון ברויט און היים פֿאַר הונגעריקע מיליאָנען.

אין יוני 1925 האָט זאָנגויל פֿאַרגעלייגט פֿונאַנדערזאָגן די ייִטֿאָ. „ניט אַ דורכפֿאַל, נאָר אַ נידעריקער ציל איז אַ פֿאַרברעכן,“ האָט ער געזאָגט אויף דער לעצטער זיצונג. איך בין איבערגעֿצנגט, אַז דער דרוק פֿון טראַגישע כּוּחות וועט שטענדיק אַרויסֿברענגען אויפֿן אייבערפֿלאַך די דאָזיקע לייזונג פֿון דער פֿראַגע. אין 1926 איז זאָנגויל געשטאַרבן, און אויף דער אורבע מיט זיין אַש אין לאַנדאָנער קאָלומבאָריום איז, כּפֿי זיין צוואַה, אָנגעשריבן געוואָרן: „אַ קעמפֿער פֿאַר אומפּאָפּולערע ציון.“ צוזאַמען מיט די אַרכיוון פֿון דער ייִטֿאָ, האָט זיך געדאַכט, איז אָפּגעגעבן געוואָרן אינעם היסטאָרישן אַרכיוו די עצם אידיי פֿון טעריטאָריאַליזם.

פון מיכאל אַסטורס „געשיכטע פון דער פּרילאָנדיגע און פּונעם טעריטאָריאַליסטישן געדאַנק“, 2 בענד, ניו־יאָרק, 1967.

דער טונקעלער

דער יוד וואָס האַלט אין איין פֿאַרן

ער פֿאַרט קיין אַמעריקע

מיט עטלעכע יאָר צוריק האָב איך אים באַגעגנט אין „היאָס“. אַ צעטראַגן ייִדל, אַ קליינס, אַ דאַרס, מיט אַ פנים, וואָס האָט אויסֿגעדריקט עטלעכע פֿאַכן און פּראָפֿעסיעס מיט אַ מאָל. דער שטערן

פֿון אַ פֿלי-קודש, נאָז און מויל פֿון אַ בעל-מלאכה און דאָס בערדל פֿון אַ יורדישן סוחרל. דאָס גאַנצע גופֿל איז אימגעגאַנגען ווי אויף רעדלעך. די הענט האָבן געשוועבט, די אויגן — געבלאַנדזשעט, דאָס היטל פֿאַרפֿאַרן רעכטס, דאָס האַלדזטיכל — לינקס, און דאָס בערדל — לאַרבע רוחות. אַלץ איז געגאַנגען כאַדאַראָם...

איך האָב זיך מיט אים צוגויפֿגערעדט און געפֿרעגט, וואָס ער טוט דאָ. ער האָט אַ פֿאַר געטאָן מיט ביידע הענט, ווי מיט אַ פֿאַר פֿליגלען פֿון אַן עראָפּלאַן און מיט אַ לשון, וואָס לויפֿט גאָ-לאַפּ, האָט ער געזאָגט:

— מען פֿאַרט!... איך פֿאַר! פֿאַרן, פֿאַרן און נאָר פֿאַרן!... אַזאַ מענטש בין איך, איך האַלט נישט פֿון דעם פּסוק „אַשרי יושבי ביתך.“ אַ ייד דאַרף פֿאַרן.

— וווּהיך-זשע פֿאַרט אַ ייד?

— וווּהיך פֿאַרט אַ ייד? קיין אַמעריקע. איך רעכען, אַז אייַה תּיכּף היינטיקן שבת-צוּנאַכטס, נאָך הַבֿדלה, זאָל איך אַ פֿאַר טאָן קיין אַמעריקע דורך דאַנציג און פֿון דאָרט גלייך קיין נעווי-יאָרק. אפֿשר ווייסט איר, ווען גייט-אַפּ אַ צוג קיין נעווי-יאָרק, מיין איך, דאַנציג? און אפֿשר וועל איך פֿאַרן דורך שערבורג און דאָן פֿאַר איך מיר דורך טשעכאָסלאָוואַקיע און קרים און פֿאַריז, און פֿראַנק-רייך. איר מיינט, אַז פֿראַנקרייך איז שלעכט? ס'איז אַבער אַ צרה, וואָס פֿראַנקרייך איז אַ לאַנד ווי אַ גענעץ. נישטאַ וווּ אַ קער צו טאָן זיך. נישטאַ וווּ אַ פֿאַר צו טאָן זיך. ווי קומט עס צו אַמעריקע? ווערט מיר נמאָס נעווי-יאָרק, גיב איך מיר אַ שפּרונג קיין טשיקאַגאָ, ברוקלין אָדער צינצינגאָטי, בראַנקס אָדער באַלטימאָרע. אָדער איך גיב מיר אַ פֿלי קיין פֿילאַדעלפֿיע, אָדער איך גיב מיר זיך אַ האַצקע קיין סאַמע קאַליפֿאָרניע... פֿאַר מיר איז קאַליפֿאָרניע ווי אַנגע-מאַסטן. מײַן קלימאַט און מײַן נאַטור. היינט די טייַכן מיט די בערג, מיט די סעדער, מיט די גערטנער — גן-עדן-התּחתון — איר האָט עס געמעגט אַנקוקן. איך ווייס גאָר נישט, ווי לעבט עס אַ מענטש ערגעץ אַנדערשוו, נישט אין קאַליפֿאָרניע.

— זינט איר שוין אמאל געווען אין קאליפארניע?

— חלילה! דערווייל ווין איך אין ווארשע, אויף דער שמאלע מילע-גאס, טויער נומער 37, טיר נומער 49, נאָר ווען איך גיב אַ פֿאַר קיין אמעריקע, וואָלט איך נאָר געפֿאַרן קיין קאליפֿארניע, פשוט דערפֿאַר, ווייל מען קאָן פֿון דאָרט אַ פֿאַר טאָן קיין מעקסיקע און קיין קובאַ, ווענעציע און טאַקע אין סאַמע יאַפֿאַן אַרײַן, וואָרעם עס איז דאָך מיט די הענט צו דערלאַנגען. איר מיינט, אָן יאַפֿאַן איז אַ שלעכט לאַנד? אַזאַ יאָר אויף מיר, וואָס פֿאַר אַ לעבן מען קאָן דאָרט מאַכן פֿון רײַז, קוקורוזעס און כאַריקירי... ס'איז נאָר אַ שאַד, וואָס דאָס לאַנד האָט נישט קיין ים, מחמת יאַפֿאַן איז לויטער אינדזלען. איך האָב פֿינט אַ לאַנד אָן אַ ים. יעדעס לאַנד מוז האָבן אַ ים, אַ נישט איז עס גאָר נישט ווערט. און דערפֿאַר פֿאַר איך טאַקע קיין אמעריקע, וואָרעם איך אויפֿן ים בין ווי בײַ זיך אין דער היים, טאַקע ווי אויף דער יבשה. און אַ שיף איז מײַן לעבן. די שיף גייט זיך איבערן ים, די כוואַליעס שלאָגן הימל-און-וואַסער, שטורעם, שרעקלעכע ים-פֿיש יאָגן זיך נאָך אַינצושלינגען און די וואַסער-מיידלעך זינגען. אַ נס, וואָס די מוזיק שפּילט אויף דער שיף. אויף יעדע שיף שפּילט די מוזיק, כּדי צו פֿאַרטויבן דאָס געזאַנג פֿון די וואַסער-מיידלעך, וואָס ווילן זיך פֿאַנגען אין די אַפּגרונטן פֿון ים...

— זינט איר שוין אמאל געפֿאַרן מיט אַ שיף?

— דערווייל נאָך נישט. איך בין בכלל נאָך נישט געפֿאַרן. גענוג נאַכגעפֿרעגט און אַנגעהערט זיך... נו, האָט מיר קיין פֿאַראיבל נישט. איך האָב קיין צײַט נישט מיט אַנײַך צו ברײַען. איך האָב פֿאַר זיך אַזאַ וועג! עס פֿעלט נאָך מיר אַ פֿאַס, אַ וויזע, אַ שיפֿס-קאַרטע און געלט. אַ וואַליזע האָב איך שוין. איך ווייס שוין אַלץ-דינג. איך דאַרף נאָר אויסגעפֿינען, ווען גייט-אַפּ דער צוג פֿון נעווי-יאָרק קיין טשיקאַגאָ... נו, האָט מיר אַ גוטן! אײַה. אין צוויי

וואָסן אַרום וועל איך שוין זיין דאָרט, וויינט, אין דער גאָלדענער
אַמעריטשקע. אַדיע...
ער האָט אַ פֿאַכע געטאָן מיט זיינע הענט ווי אַ ווינטמיל און
איז פֿאַרשווונדן.

ער פֿאַרט קיין אַרץ־ישׂראל

אַ צווייט מאל האָב איך אים געטראָפֿן אין פֿאַלעסטינע־אַמט.
דער זעלביקער מיט די זעלביקע צעטראַגענע העוויות און צעפֿאַרע־
נעם פנים. איך האָב אים אָפּגעשטעלט:
— וואָס מאַכט איר עפעס, ר' ייד? וואָס טוט איר דאָ? איר
זענט, דאַכט זיך, געווען אין אַמעריקע?
— אין אַמעריקע? אַז פֿאַרבּרענט האָט זי געמעגט ווערן, איי־
דער מיר האָבן זי דערקענט. האָסטו געהערט? צאַלט מיר צו, איך
זאָל אהין פֿאַרן. בֿפֿרט, אַז מען לאָזט נישט אַרײַן, קוואַטעס, מיט
גזירות, כאַפּט עס דער וואַטען־מאַכער! איך פֿאַר קיין אַרץ־ישׂראל
פֿאַר איך. אַ ייד דאַרף פֿאַרן קיין אַרץ־ישׂראל. צו דער מוטער
ציון וירושלים. העלפֿן בויען אונדזער נאַציאָנאַלע היים. בֿפֿרט
נאָך, אַז דאָס לאַנד איז געוואָרן אַ לאַנד מיט „תּצרת האָרץ“ מיט
קאַלאָניאַציע און רוטענבערג־עלעקטריזאַציע און רויטשילדס מצה...
פֿאַר איך טאַקע. איך פֿאַר דורך קאַנסטאַנץ און פֿון דאָרט גלייך
קיין ברינדזוי, מצרים, ים־המלח, קאַיראַ, קאַנסטאַנטינאָפּאָל, אַלזשיר,
אַפֿריקע און די פּיראַמידן. פֿון די פּיראַמידן אין די דאַרדאַנעלן
אַרײַן און פֿון די דאַרדאַנעלן גלייך קיין יפֿו. און דאָרט האָב איך
אַ ברירה: וויל איך, בלייב איך אין יפֿו און האַנדל מיט אַתּרוגים
און פֿאַמעראַנצן און מיט קאַקטוסן; און וויל איך, גיב איך מיר
אַ פֿאַר קיין תּל־אַבֿיב, ווער אַ שרײַבער און שרײַב קאַרעספֿאַנדענ־
ציעס מיט מאַמרים אויף די צײַטונגען... און אַז איך וויל גאָר,
פֿאַר איך אַרײַן אין עמק און קויף מיר אַ נחלה מיט אַ „גזוז“
אַט דאָ, איר זעט? קוקט דאָ אויף דער האַנט!... אַט איז דער הר
הכּרמל און אַט איז דער עבר הירדן. באַזעץ איך מיר דאָ צווישן,

פלאַנץ אַ ווינגאַרטן און קוועטש מיר ווינטרויבן. דער עיקר, מען דאַרף פֿאַרן. איך דאַרף נאָר באַקומען אַ דרישה, אַ פּאַס, אַ וויזע און 500 פֿונט צו ווייזן. אַ וואַליזע האָב איך שוין... ווייסט איר נישט, ווען גייט-אָפּ אַ צוג פֿון אַלעקסאַנדריע של מצרים קיין שכם? מען מוז עס אויסגעפֿינען... האָט מיר אַ גוטן. אויף דער באַן וועט איר מסתמא זיין. קומט, וועלן מיר זינגען „התקווה“... איך באַ-דאַרף נאָר אַנשרייבן אַ געזעגענונגס-גראַטולאַציע אין די צייטונגען. געלויבט צו גאָט, אַ ייד פֿאַרט קיין ארץ-ישראל! להתראות. ווידער האָט ער אַ פֿאַכע געטאָן מיט די הענט, ווי מיט צוויי פֿליגעלען, און איז אַנטלאָפֿן.

ער פֿאַרט קיין אַרגענטינע

דאָ נישט לאַנג האָב איך אים ווידער באַגעגנט אין איינער פֿון די עמיגראַציע-געזעלשאַפֿטן.
 — אַ קענטלעכער ייד... — האָב איך געזאָגט צו אים —
 דאַכט זיך, אַז איר זענט געווען אין ארץ-ישראל?
 — זייט איר געווען אין ארץ-ישראל? — האָט ער מיך צוריק געפֿרעגט מיט אַ שאלה.
 — ניין, איך בין נישט געווען אין ארץ-ישראל! — האָב איך געענטפֿערט.
 — און איך בין אויך נישט געווען אין ארץ-ישראל! — האָט ער געזאָגט, — משמעות, אַז אַנדערע צוויי יידן זיינען דאָס געווען אין ארץ-ישראל... איך, ווי איר קוקט מיך אָן, פֿאַר קיין אַר-גענטינע. ארץ-ישראל קאָן נאָך נישט אויפֿנעמען אַלע יידן. און, אַגבֿ, איז דאָרט איצט אַ שטיקל קריזיס, מוז מען פֿאַרן ערגעץ אַנ-דערשוו. אַרגענטינע איז אויך אַ לאַנד, און דווקא אַ שאַרף לאַנד. אַ קלייניקייט, אַרגענטינע מיט אירע תּבֿואות! די גאַנצע וועלט שפּיזט זי דאָך מיט איר ברויט. וועט זי מסתמא פֿאַר מיר אויך האָבן אַ שטיקל ברויט... ס'איז אַפֿילו אַ שפּאַר ביסל וועג צו פֿאַרן. נאָר פֿאַר מיר איז וואָס גרעסער דער וועג, אַלץ בעסער

צו פֿאַרן, ווּנל בעצם בין איך אַ פֿאַר־מענטש. פֿאַרן איז מײַן נאָ-
 טור, מײַן מהות... ס׳איז נאָר נישט גוט, וואָס אויפֿן וועג קיין
 אַרגענטיגע באַדאַרף מען זיך אַלע ווּנלע אָפּשטעלן: אַלע רגע אַ
 סטאַנציע. עס ווערט נמאס און מאוס — שפּאַניע, ראַטערדאַם, אַמ-
 סטערדאַם און נאַטראַם, פֿאַרטוגאַל מיט דער אינקוויזיציע, און
 ריגע און דרוזגעניק, אַ חוץ די וויספעס דאָרט מיט די גאַנצע
 אינדולען און מיט די האַלבאינדולען און פֿערטל-אינדולען, מיט די
 אינדולען פֿון די קאַנאַריקעס... און איך האָב פֿינט, אַז מען
 שטעלט זיך אַלע ווּנלע אָפּ... אַז פֿאַרן, זאָל זײַן געפֿאַרן... אָבער
 דאָס לאַנד אַליין איז אַ מחיה. אַרגענטיגע האָט ליב עמיגראַנטן. אַר-
 גענטיגע וואַרט אויף אַן עמיגראַנט ממש, ווי אַ פֿרומער ייד אויף
 משיחן. קומט אַן עמיגראַנט, באַגעגנט אים די מומע ייק"א, דער
 פּוילישער „אַגודת אַחים“, די קאַאָפּעראַטיוון, קומט די פֿירמע „משה
 מאַנטעפּיאַרע“ און פֿאַרבעט אים אין איר ווילע; קומט די פֿירמע
 „באַראָן הירש“ און פֿאַרבעט אים אין איר ווילע; און ווערן דיר
 נמאס ביידע פֿירמעס, פֿאַרסטו זיך אַוועק אין דער קאַלאָניע בויגעס-
 אַנרעס און ווערסט אַן ערד־אַרבעטער אין אַ פֿאַבריק. אַדער דו
 כאַפּסט און גיסט אַ שפּרונג קיין בראַזיליע, פֿון בראַזיליע גיסטו אַ
 פֿאַר קיין פּערו אַדער — ווי הייסט עס דאָרט? — טשילע, פֿון
 פּערו — טשילע גיסטו אַ פֿלי קיין פּאַראַגווי דורך אורוגווי...
 שטייט־זשע, איך האָב שוין פֿאַרגעסן, צי ליגט אורוגווי אויפֿן וועג
 דורך פּאַראַגווי אַדער פּאַראַגווי אויפֿן וועג דורך אורוגווי?...
 מען וועט עס דאָרפֿן דאָרט אַ פֿרעג טאָן... נו, האָט מיר אַ גוטן,
 נישטאָ קיין צייט צו ברײַען. מען שטייט אויפֿן וועג. איך באַדאַרף
 נאָך עפעס דערליידיקן. איך דאַרף לויפֿן אין צירקל אַרײַן אַרויס-
 צונעמען אַ „וויטשאַנג“ אויף אַנצוגעבן אַ ביטע אויף אַרויסצובאַקן-
 מען אַ קוואַליפֿיקאַציע אויף צו אַנגעבן אַ ביטע אויף אַ זאַגראַ-
 ניטשני פּאַס מיט די וויזעס קיין בראַזיליע, טשילע, פּאַראַגווי,
 אורוגווי. אַ שאַד, וואָס איך ווייס נישט, צי ליגט פּאַראַגווי אויפֿן
 וועג קיין אורוגווי, אַדער פֿאַרקערט. מחמת איך דאַרף עס וויסן,

ווהיזן צו נעמען א שטענדיקע וויזע און וווהיזן א טראַנזיט-וויזע.
קאַנט איר מיר נישט זאָגן, ווען גייט-אַפּ אַ צוג פֿון ריאָ דע זשאַ-
ניראַ קיין פאַראַגוויי? ניין? אַדיע!
און ער האָט זיך אַוועקגעלאָזט מיט אַזאַ בחפּזונדיקייט, אַז עס
האָט מיר אַ שווינדל געטאַן פֿאַר די אויגן און — ואיננו!

ער פֿאַרט קיין אויסטראַליע

די טעג האָבן איך אים געטראַפֿן אויף דער גאַס. ער איז גע-
לאָפֿן מיט אַ שנעלקייט פֿון אַן עקספרעסצוג. איך האָבן אים אָפּגע-
האַלטן און געפֿרעגט:

— וווהיזן לויפֿט אַ יוד?

— לאָזט מיר, איך האָבן קיין צייט נישט. איך פֿאַר קיין אוי-
סטראַליע.

— און ווען זייט איר געקומען פֿון אַרגענטינע?

— וואָס אַרגענטינע, ווען אַרגענטינע? בעט ביי מיר אַ שמעק
טאַבאַק פֿאַר דער גאַנצער אַרגענטינע! געווען אַמאַל אַ לאַנד, היינט
— אויס לאַנד! האָט אויך אַנגעהויבן מאַכן שוועריקייטן. צאַלט
מיר צו, איך זאָל פֿאַרן אַהיין. איצט פֿאַר איך קיין אויסטראַליע.
דאָס איז אַ לאַנד! יונג און פֿריש, בלוט און מילך. דאָס לאַנד בעט
זיך רחמים, מען זאָל אַהיין פֿאַרן. און אַז אַ לאַנד בעט זיך, קאַן
מען קיין חזיר ניט זיין און מען מוז פֿאַרן, בֿפֿרט גאָך, אַז איך בין
אַ געבוירענער פֿאַרער... ווער מיר גוטס גינט, זאָל פֿאַרן קיין
אויסטראַליע. אַ שמאַלצגרוב. וואָס זאָג איך אַ שמאַלצגרוב? אַ גאַלד-
גרוב. אויף יעדן שרייט — גאַלדגרובן, מיט בריליאַנטן-גרובן, מיט
דימענטן און איידל-שטיינער... אמת, דער קלימאַט איז דאָרט
נישט אַזוי ווי ביי אונדז אין קאַליפֿאָרניע. אין טייל ערטער דער-
גרייכט די היץ ביז 40 גראַד אין שאַטן, נאָר ווער הייסט מיר זיצן
אין שאַטן? ... דערפֿאַר אַבער, וואָס איז ווערט דער וועג אַהיין?
קיין עין הרע, 48 מעת-לעת ריזע. מען פֿאַרט און מען פֿאַרט און
מען פֿאַרט, ס'איז אַ מחיה! די שיף גייט ים-אַנן, ים-אויס, פֿון ים

הקרח צום שוואַרצן ים. פֿון שוואַרצן ים צום באַלטישן ים, פֿון באַלטישן ים צום ים־סוף, ביז דו קומסט אין סאַמע אויסטראַליע. דאָ קומט די ענגלישע רעגירונג און דערלאַנגט דיר די פֿעטע הלוואַה און דו הייבסט־אָן בויען הַנְזֵעֶר. איין הויז נאָכן אַנדערן, איין הויז נאָכן קוואַרטאַל הַנְזֵעֶר, און דו לעבסט פֿון דירה־געלט. ווערט דיר מיאוס דאָס שטאַטישע לעבן, פֿאַרסט אַוועק אין דער קאַלאַניע סידניי אָדער מעלבורן און פֿאַרנעמסט זיך מיט האַדעווען פֿי, רינדער, אַקסן און דער עיקר שעפּסן. האַדע־וועסט שעפּסן און דו שניידסט שעפּסנוואַל. נעמסטו אַ פֿאַרטיע שעפּסנוואַל און פֿאַרסט זיך דורך קיין ביאַליסטאַק אָדער לאַדוש... אָדער דו דינגסט־אַפּ אַ פּלאַץ און פֿאַרזייסט אַ גאַרטן מיט וואַטע־בייער. שניידסט וואַטע און פֿירסט קיין סיביר, קאַנאַדע, פֿינלאַנד אָדער גאַר צום סאַמע נאָרדפּאַל. אַז, וואָס פֿאַר אַ טייער לאַנד דער נאָרדפּאַל!

— האָט איר שוין אַמאַל געוווינט אויפֿן נאָרדפּאַל? — האָב איך אים איבערגעשלאָגן.

— לעת־עתה נאָך נישט. לעת־עתה וווינ איך אויף דער שמאַלע מילע־גאַס, טויער נומער 37, טיר נומער 49... נו, נעמט נישט פֿאַר אומגוט, האָט מיר און זינט מיר. איך האָב זיך מיט אַינך פֿאַר־שמועסט, און איך האָב נאָך אַזוי פֿיל אַרבעט. איך באַדאַרף זיך נאָך אינפֿאַרמירן, ווי מען מאַכט דעם פּאַס אויף אַזאַ ריזע, און נאָך געלט באַדאַרף איך באַקומען, 500 פֿונט האַלענדיש געלט. אַ וואַליזע האָב איך שוין. קאַנט איר מיר ניט זאָגן, ווען גייט־אַפּ דער צוג פֿון באַרצעלאַנאַ קיין מעלבורן? ניין? טאָ האָט מיר אַ גוטן! ער האָט אַ מאַך געטאַן מיט ביידע הענט און איז אַנטלאָפֿן, ווי אַ זעגלשיף געיאָגט פֿון אַ שטורעמווינט.

דער פּאָפּולערער הומאַריסט האָט דאָס געשריבן אין וואַרשע גלייך נאָך דער 1טער וועלט־מלחמה, ווען ס׳איז גרויס געווען דער וואַנדער־פיבער בײַ די יידן אין מזרח־אײראָפּע.

ש. כאַשטשעוואַצקי

היים

פֿון פֿרי ביז נאַכט — אין שווערן גאַנג,
פֿון פֿרי ביז שפּעט — מיט אַקס אין שפּאַן,

דורך זון און שטויב פֿון לאַנגע טעג —
מע פֿירט, מע פֿירט מיט שמאַלן וועג,

מיט רעדערקלאַנג, מיט אַקסנגרילן,
מע פֿירט געשטיין, מע פֿירט געהילן...

און שטיין אין סטאַסן ליגט, און גרייט איז ליים —
פֿאַר שטוב — פֿאַר היים...

דוד בערגעלסאָן
ע.מ. קאַזאַקעוויטש

וועגן

ביראַבידזשאַן¹

— 1 —

בורזשוואַזע נאַציאָנאַליסטן האָבן יאָרן לאַנג געחקירהט איבער
דער נאַציאָנאַלער פֿראַגע. לייזן אָבער די דאָזיקע פֿראַגע האָט גע-
קענט נאָר די קאָמוניסטישע פֿאַרטיי, די פֿאַרטיי פֿון לענין-סטאַלין,
וועלכע האָט קלאָר געמאַכט פֿאַר אַלע אַרבעטנדיקע: „די נאַציאָ-“

¹ אין אַט דעם טיטל ווערט אויסגעלייגט „ביראַבידזשאַן“ ווי אין וואָרט,
ווייל אַזוי איז עס געדרוקט אין דעם מאַסקווער ביכעלע, די מערהייט מחברים
שרייבט ביראַבידזשאַן ווי צוויי צוזאַמענגעהאַפטענע ווערטער, און אַזוי ווערט
געדרוקט בדרך כלל אין אַט דעם בוך. — רעד' פֿון מוסטער־ווערק.

נאלע פראגע קאן געלייזט ווערן בלויז אין פארבינדונג און אויפן באדן פון דער פראלעטארישער רעוואלוציע... די נאציאנאלע פראגע איז א טייל פון דער אלגעמיינער פראגע וועגן דער פראלעטארישער רעוואלוציע. א טייל פון דער פראגע וועגן דער דיקטאטור פונעם פראלעטאריאט" (י. סטאלין, "פראגן פון לעניניזם").

און ווען די פראלעטארישע רעוואלוציע אין רוסלאנד האט גע- זיגט און אויף דער טעריטאריע פונעם אמאליקן צארישן רוסלאנד האט זיך צעפלאקערט די זיגרעכע באלשעוויסטישע פאן, איז אויך געלייזט געווארן די נאציאנאלע פראגע. דער ענדגילטיקער זיג פון דער לענינישטיש-טאלינישער נאציאנאלער פאליטיק איז פארשריבן געווארן אויף זי גאלדענע זינטלעך פון דער גרויסער סטאלינישער קאנסטיטוציע, אינעם ארטיקל 123: "די גלענצבארע עכטיקונג פון די בירגער פון פ.ס.ס.ר., אומאפהענגיק פון זייער נאציאנאליטעט און ראסע, אויף אלע געביטן פונעם ווירטשאפטלעכן, מדוכהשן, קולטור- רעלן און געזעלשאפטלעך-פאליטישן לעבן, איז א געזעץ, וואס קאן נישט געענדערט ווערן, יעטוויילע דירעקטע אדער אומדירעקטע בא- גריפענונג פון די רעכט אדער, פארקערט, אינשטעלונג פון דירעק- טע אדער אומדירעקטע פרווילעגיעס פאר בירגער אפהענגיק פון זייער ראסעווער און נאציאנאלער אנגעהעריקייט, ווי אויך יעדע פריידיקונג פון ראסעווער אדער נאציאנאלער אויסנעמעקייט, אדער האט און ביטל — ווערן באשטראפט דורכן געזעץ".

*

... די דאזיקע גרויסע ארבעט, וואס איז אומדערמידלעך אנגע- גאנגען, האט אין איר רעזולטאט געבראכט דערצו, אז אלע פעלקער פונעם סאָוועטן-פארבאנד, וועלכע זינען פאראייניקט סיי פאליטיש, סיי עקאָנאָמיש, און זינען דורכויס אריינגעטאן אין דער אלגעמיי- נער אידיי פון דער סאָציאַליסטישער בוינוג און סאָציאַליסטישן לעבן, זאלן דערפילן און זיך איבערצייגן, אז זייער היימלאַנד איז נישט נאר די טעריטאָריע, אויף וועלכער זייער פֿאַלק געפֿינט זיך, נאר דאָס גאַנצע סאָוועטן-לאַנד — פֿונעם שטילן אָקעאַן ביזן שוואַרצן ים. אנדערש געזאָגט — ביי אַ סאָוועטישן מענטשן האָבן די גרענעצן פֿון זיין רעפּובליק אַדער אויטאָנאָמער געגנט אויפֿגע- הערט צו שפּילן יענע ראָלע, וואָס ענלעכע גרענעצן שפּילן ביי אַ בירגער פֿון אַ וועלכער-ניט-איז רעפּובליק אין דער קאָפיטאַליסטי- שער וועלט. און ווירקלעך, יעדער בירגער פֿון אַ וועלכער-ניט-איז

רעפובליק אָדער אויטאָנאָמער געגנט אין סאָוועטן-פֿאַרבאַנד, זאָל ער זיין אַן אַרבעטער, אַ פּויער, אַן אינזשעניר, אַ דאָקטער אָדער אַ קינסטלער, צו וועלכן פֿאָלק ער זאָל ניט געהערן, איז ווען ער קומט אַריבער אין דער שכנהשער רעפובליק אָדער אויטאָנאָמער געגנט, איז ער פּונקט אַזוי ווילקאָמען, ניצלעך און נייטיק, ווי ביי זיך אין דער היים, — פשוט, ווייל איינע און די זעלביקע איז אין גאַנץ סאָוועטן-פֿאַרבאַנד די סאָציאַליסטישע עקאָנאָמיק און די ציל-אַנטי-שטעלונג — דער קאָמוניזם.

דער ייד, למשל, ווען ער קומט-אַריבער פֿון זיין אויטאָנאָמער געגנט ביראַבידזשאַן — קיין כאַבאַראָוסק, וולאַדיוואָסטאָק אָדער מאַסקווע, טרעפֿט ער דאָרט דעם זעלביקן אַנפֿרעג אויף זיין מי און די זעלביקע רעכט, וואָס ער האָט ביי זיך אין דער היים. דאָס איי-גענע איז מיטן אוקראַינער, וויסרוס, אַרמענער אַזױ.

... די יידן האָבן, פּונקט ווי די אַנדערע פֿעלקער, ניט נאָר פֿאַרשטאַרקט אַלע צווייגן פֿון זייער נאַציאָנאַלער קולטור, ווי לי-טעראַטור, טעאַטער, וויסנשאַפֿט אַזױ אומעטום, וווּ זיי געפֿינען זיך אויף דער טעריטאָריע פֿון פֿ.ס.ס.ר., נאָר אויך באַקומען פֿון דער סאָוועטן-רעגירונג ספּעציעלע נאַציאָנאַלע לאַנדווירטשאַפֿטלעכע ר-יאַנען אין אוקראַינע און קרים און אַן אייגענע אויטאָנאָמע געגנט ביראַבידזשאַן — די מערקווערדיקסטע דערשיינונג אין דער גע-שיכטע פֿונעם ייִדישן פֿאָלק בכלל.

נאַטירלעך, האָבן די יידן אין פֿ.ס.ס.ר. מיט דער אויסבילדונג פֿון דער ייִדישער אויטאָנאָמער געגנט ניט פֿאַרלוירן קיין האָר פֿון זייערע רעכט, וואָס יעדערער פֿון זיי האָט אין זיין גרויסן היימלאַנד פֿונעם ברעג פֿון שטילן אַקעאַן ביזן שוואַרצן ים. צוזאַמען מיט דעם האַלט אין איין וואַקסן, שטייגן און אויפֿבליען די ייִדישע אויטאָנאָמע געגנט, די געגנט וועלכע איז באַגלייך מיט אַלע אַנדערע נאַציאָנאַלע טעריטאָריעס אַרײַנגעשריבן אין דער סטאַלינישער קאָנסטיטוציע, אַלס דער אַדרעס פֿונעם ייִדישן פֿאָלק אין סאָוועטן-פֿאַרבאַנד.

... אויף אַט דער געבענטשטער טעריטאָריע, וואָס האָט זיך אַזוי גענייטיקט אין דרייטע האַרעפּאַשנע מענשלעכע הענט, זײַנען אין 1928סטן יאַר, לויט דער באַשטימונג פֿון דער סאָוועטן-רעגירונג, געקומען די ערשטע ייִדישע איבערוואַנדערערס און ס'איז געגרינד-דעט געוואָרן דער ביראַבידזשאַנער נאַציאָנאַלער ייִדישער ראַיאָן.

פֿון ביכעלע „ביראַבידזשאַן“, מאַסקווע 1939

ש. האלקין

א פויער פון אייגענעם לאנד

דער יידישער אינארדענונג אין ראטן־פארבאנד

מזן ליד — מזן גליקלעכער שוידער
 פֿאר נאָענט, פֿאר ווייט און פֿאר פֿרעמד,
 גאלדענע זאנגען זיך הוידען —
 מידקייט פֿון איזערנע הענט.

וויל איז צו אַפּברענגען צינדזן
 אַ פּויער פֿון אייגענעם לאַנד —
 פֿון גאלדענעם ברויט און פֿון גרינסן,
 פֿון פֿולער, פֿון אַפֿענער האַנט.

זאָלן געשוירענע וואָלן
 קלאָר זיין און ווייך און געדיכט —
 זאָלן זיין זאָפּטיקע טאָלן
 בענטשן מיט אַקסן און פֿיך.

זאָלן אין פֿרילינג די שלאַקסן
 אַנטרינקען גרוגטן ביז זאָט —
 זאָלן זיך ביימער צעוואַקסן,
 מיט צווייג און מיט פֿרוכטבאַרן בלאַט.

זאָלן שוין קינדער זיין ניכטער
 פֿון גיפּטיקן ביטער־געטראַנק,
 זאָלן שוין שרעק און פֿאַרניכטונג,
 אויסגעמעקט זיין פֿון געדאַנק.

אַבראַם רייזען

באַפֿרייטע ערד

געווידמעט די ייִדישע ערד־אַרבעטערס אין רוסלאַנד

די פֿרייד.
 דו הערסט די פֿרייד פֿון ערד,
 דו זעסט די פֿרייד פֿון וואַקסן:
 אין שטאַלן — קי און פֿערד,
 אין שנייער — ווייץ און פֿלאַקס ...

די תּבוֹאות גיט געקויפֿט,
 מיט קיינעם גיט געדונגען,
 געזען אַליין, ווי ט׳רייפֿט
 און קאַסעס — העל געקלונגען ...

און אויף אַ שטיין געשאַרפֿט
 אַליין די בלאַנקע קאַסע,
 און טראַכטן גיט געדאַרפֿט
 פֿון האַנדל און פּרנסה.

און ווען געוואָרן מיד —
 עס איז דאָך גיט קיין חידוש —
 און שטיל געברומט אַ ליד,
 אַ נניע ליד — אויף ייִדיש ...

געהערט ווי יעדע זאַנג
 מיט ווינטן ריידן איבער;
 און בײַ דעם זונפֿאַרגאַנג
 און ווייט געקוקט אַריבער ...

מנחם (מ. בארישא)

קאלאניסטן־הימען

פֿון שרעק און דלות,
פֿון טויטן קלאַגן
האַט אונדז אַ שטורעם
אַרויסגעטראָגן —

אַ, לאַנד פֿון אַרבעט!
דורך מי און שטורעם
פֿאַר פֿעלקער בויסטו
אַ פֿרײַהייט־שטורעם.

פֿון ענגן שטעטל
צו ברייטע סטעפֿן,
פֿון ערד און הימל
נײַ בלוט צו שעפֿן.

אַ, לאַנד פֿון אַרבעט — — —

ווי פֿרישע זאַמען
אין פֿולע זאַנגען,
אין אונדז די יוגנט
איז אויפֿגעגאַנגען.

אַ, לאַנד פֿון אַרבעט — — —

פֿון באַדן אונטן,
פֿון שטראַלן אויבן,

איז אונדז געקומען
א נײער גלויבן.

א. לאַנד פֿון אַרבעט — — —

אויף שטאַל אין שײער,
אויף שטוב און קאַמער
גײט־אויף דער שטערן
פֿון סערפ און האַמער.

א. לאַנד פֿון אַרבעט — — —

איציק פּעפּער

א גערעטעניש אין סטעפּ

אונטער פֿענדל, אונטער רויטן,
זאַטע הענט און זאַטע קעפּ,
אויף די פֿעלדער זינגען ברויטן:
— א גערעטעניש אין סטעפּ.

ווער ס'איז דאָ אַמאָל געגאַנגען
האַט פֿאַרזײט זײנע טריט,
וואַרטן ברוסטיק יענע זאַנגען
אויפֿן יום־טובֿדיקן שניט.

איז אַראַפּעט פֿונעם געלעגער
און אַרויסעט פֿון אונטערפּלויט!
— יידן פֿאַרן מיט די וועג/נער,
און מע פֿירט דאָס נײע ברויט.

ערגעץ-ווו דערציילן ברויטן
 פֿונעם שטעטלדיקן שלעם.
 — טאָנצן הינער אויף די פֿלויטן:
 אַ גערעטעניש אין סטעפּ.

י. דאָברושין

היי, ערדעלע!

היי, ערדעלע, דו, ערדעלע,
 שוואַרץ-ערדעלע דו מנין!
 וואָס וועסטו דאָ, מנין ערדעלע,
 וואָס וועסטו דאָ מיר זנין?
 צי זנין וועסטו מיר, ערדעלע,
 אַ היים אינעם פֿרייען לאַנד,
 און היטן מיד און פֿיטערן
 פֿון דער פֿולער, ברייטער האַנט?
 צי זנין וועסט מיר אַ פֿריינטעלע
 אויף לאַנגע, לאַנגע יאָר,
 ווען זייען כ׳וועל מנין הננטעלע,
 זאָלן מאַרגנס אויפֿגיין קלאַר?
 היי, ערדעלע, דו, ערדעלע,
 שוואַרץ-ערדעלע דו מנין —
 כ׳בין דאָ מיט דיר, מנין ערדעלע,
 אויף בלייבן און אויף זנין.

ד. האַפּשטיין

ביראָ-בידזשאַן

אַ גרוס אַ שטילן פֿון דעם לאַנד דעם ווינטן
 טראַגן נאָר דערוויילע רופֿן און באַריכטן...
 ריפֿט ער שטיל, דער ערנסט, וואַקסט פֿון אַלע זינטן,
 און ער דרינגט אַלץ טיפֿער אין דער גרעב פֿון שיכטן.

צפֿון, צפֿון ווינטער, צפֿון ניט גערירטער.
 קוואַלן ניט געצוימטע בני דעם ים דעם גרויסן!
 יאָרן ברענגען צייכנס. צייכנס אומגעריכטע,
 נאָענטע און ווינטע קומען-אויף און ברויזן!

אַ גרוס אַ שטילן שיק דעם לאַנד דעם ווינטן!

 דער, וואָס האָט נאָר ווערטער, זאָל עס ניט פֿאַרמיינדן!

ישראל עמיאַט

כראַניק פֿון אַ גרויליקער צינט

צוריק קיין ביראָ-בידזשאַן

...איצט פֿאַר איך שוין ניט אין קיין „סטאַליפֿין“ וואַגאַן פֿאַר-
 שפּאַרט אין אַ שטינג, און ניט אין קיין פֿאַרבלאַמבירטן פֿראַכט-
 וואַגאַן. און ווען ניט מײַן וואַטענער קאַפֿטאַן, די פֿאַרשמאַלצענע וואַ-
 טענע הויזן און מײַנע אַ ביסל צו-גרויסע לאַגערשיך, קען איך
 אָנגיין פֿאַר אַ געוויינלעכן בירגער. אמת, אויבן, איבער מיר אין
 וואַגאַן, ליגט ניט קיין טשעמאַדאַן, נאָר אַ פשוטער זאַק, אין וועלכן

כ'האָב מיטגנומען מיין לעצט ביסל אַרעמקייט, אָבער צו אַזעלכע זאַכן איז מען אין רוסלאַנד געוויינט. בֶּפֿרט, אַז אין מיין וואַגאַן זיצן אַ סך מנינס גלייכ; באַפֿרענטע פֿון די שקלאַפֿן-לאַגערן. און אַפֿילו פּאַסאַזשירן, וועלכע זינען ניט געזעסן אין לאַגער, זעען אויך ניט אויס עלעגאַנטער, ספּעציעל אויף דער באַגלייגע אין דעם ווינטן סיביר.

מיט אונדזער אויסזען פֿון געוועזענע פּאַליטישע אַרעסטאַנטן האָבן מיר זיך ניט וואָס צו שעמען פֿאַר די „פֿרעיע“ פּאַסאַזשירן. דער פּשוטער רוסישער מענטש פֿילט־מיט אַזאַ אַרעסטאַנט. מיט וועמען איד האָב ניט געשמועסט אין צוג, האָט יענער געהאַט, אַדער אַ גאַר נאַענטן קרובֿ אַדער באַקאַנטע וואָס זינען געזעסן אין לאַגער. פֿאַרנדיק אין דער באַן, פֿילט מען זיך אַ ביסל פֿרענער ווי אין דער היים, וווּ מען שפּיאַגירט יעדן נאָך אויף שריט און טריט. עס בינדט זיך אויף די צונג און מען רעדט זיך אַראָפּ פֿון האַרצן. מענטשן פֿרעגן זיך נאָך אויף קרובֿים, פֿון וועלכע מען האָט יאָרן לאַנג ניט דערהאַלטן קיין בריוו און מען ווייסט ניט אין וועלכן לאַגער זייער געבייטן איז פֿאַרפֿאַלן געוואָרן. מענטשן וויינען, דער-מאַנענדיק זייערע קרובֿים, וועלכע זינען אומגעקומען אין די לאַגערן נאָך אין די יאָרן 1937-1938, בעת די באַרימטע „טשיסטקעס“¹.

ווי דער פֿאַר איד פֿאַרביי די אַזוי באַרימטע אַזיערע בניקאַל. די באַן פֿאַרט אַ גאַנצן טאַג, דרייט זיך צווישן בערג, און דער בניקאַל ענדיקט זיך אַליץ ניט. די רוסן רופֿן דעם בניקאַל „דער הייליקער ים“; זיי זינגען וועגן אים לידער און שפיגען וועגן אים לעגענדעס. פֿרענער, פֿאַרנדיק אין לאַגער אַרנין, אין אַרעסטאַנטן וואַגאַן, האָט מען קוים באַמערקט די שיינקייט פֿון טינד. אַרעסטאַנטן האָבן געבעטן: הלואי קניקלט זיך די באַן אַראָפּ פֿון די באַרג-בריקן אין בניקאַל אַרנין... איצט אָבער זע איד אים, דעם דאַזיקן

¹ „רייניקונגען“, צוליב חטאים באַזיטיקטע פּאַרטיי־מענטשן, באַשולדיקטע אין קעגנערשאַפט צום הערשנדיקן רעזשים.

רוסישן ים, אין דער גאַנצער גרויס און ברייט. ער איז אַזוי ברייט ווי די רוסישע נשמה, אין וועלכער דו קאַנסט ניט דערגיין קיין טאַלק: דוכט זיך, אַז זי איז אַזוי גוט, גרייט זיך מקריב צו זיין; אָבער ווען זי ווערט פֿאַרשקלאַפֿט צו סאַטראַפֿן, איז זי אויך פֿעיק צו אַזוי פֿיל גרויזאַמקייטן, זיך אַליין און אַנדערע אַזוי פֿיל ביז אַפּצוטאָן...

*

ענדלעך בין איך צוריק אין ביראַ-בידזשאַן. אַרנינגעקומען מיט מנין רענצל בין איך אין שטאָט ווינטער, פֿאַר טאָג. אַלץ דרימלט אונטערן שניי. איך בין אַרנין אין דעם ביראַ-בידזשאַנער האַטעל. די אויפֿזעערין, אַ פֿרוי וועלכע האָט מיר געקענט פֿון פֿאַרן אַרעסט, האָט זיך מיט מיר דערפֿרייט. זי פֿרעגט מיך, צי איך בין אין גאַנצן „רעהאַביליטירט“ אָדער בלויז „אַמנעסטירט“. ווי אויסגעצייכנט מען אַריענטירט זיך דאָ אין אַט דעם אונטערשייד!

די פֿרוי האָט געהאַט רעכט: דאָס, וואָס איך בין נאָך דערווייל ניט „רעהאַביליטירט“, האָט מיך די פֿאַר חדשים פֿאַרשאַפֿט פֿיל צרות. אַלע האָבן זיך צו מיר באַצויגן מיט אומצוטרוי. עס זינען שוין צו יענער צייט צוריקגעקומען אַ סך אַרעסטירטע אין גאַנצן רעהאַביליטירטע. אָבער די ביראַ-בידזשאַנער ייִדישע שרייבערס זינען בלויז אַמנעסטירט געוואָרן. זייער „שולד“ אין וועלן „קינסט-לעך“ אַרנינפֿירן ייִדישע קולטור אין דער ייִדישער אויטאָנאָמער געגנט איז נאָך דערווייל ניט אַפּגעווישט געוואָרן. זייער שטראַף איז בלויז פֿאַרקלענערט געוואָרן אויף אַ העלפֿט: אַנשטאָט 10 יאָר האָט מען איצט אַנערקענט, אַז 5 יאָר איז דערפֿאַר גענוג...

אַ נס, וואָס אַ באַקאַנטער ייִדישער אינזשעניר אין דער ביראַ-בידזשאַנער נייִפֿאַבריק האָט מיר דאָרט געגעבן אַ שטיקל פֿאַסטן, פֿאַר וועלכן איך האָב באַקומען 300 רובל אַ חודש געהאַלט. די דאָזיקע סומע האָט מיר געקלעקט בלויז אויף 10 טעג. מנין דירה, אין וועלכער איך האָב געווינט ביזן אַרעסט, איז צוגענומען גע-

וואָרן און קיין נניע האָב איך ניט באַקומען. האָב איך געדונגען אַ ווינקל אין קיך בני אַן אַרעמער פֿאַמיליע.

מײַן באַלעבאַסטע לעבט מיט אַ זון אינעם גרויסן צימער. ער איז אַ 17יאַריקער בחור, אַרבעט אויף דער מעבל־פֿאַבריק, אָבער זײַנע פֿאַרדינסטן קלעקן נישט אויסצוהאַלטן די שטוב. מוז די מאַמע אויך אַרבעטן. זי טוט פֿאַרשיידענע מלאַכות. דאָס הויז איז אַן אייגנס, פֿון די ערשטע הניזער. איך שלאָף אין אַ ווינקל פֿון דער קיך און צאָל דערפֿאַר הונדערט רובל אַ חודש, אַ דריטל פֿון מײַן חודשידיקן געהאַלט אין דער שניידער־פֿאַבריק. אָבער איך בין צו־פֿרידן פֿון מײַן אַרבעט. איך קאָנטראָליר די סחורות, וואָס ווערן געשיקט צום צושניידער־צעד, צי עס איז ניט פֿאַראַן אַ מאַל אַ „בראַק“: אַ לעכעלע אָדער אַ פֿאַרשמירט שטיקל סחורה. איך מעסט־אויס דאָס געוואָנט, צי עס שטימט מיט דער „פֿאַקטורע“, און הייב דערבײַ שווערע פעק, און שפעטער טראָג איך פֿונאַנדער די צוגע־שניטענע סחורה איבער די צעכן.

איך בין אויך דאַנקבאַר פֿאַר די דירה. מײַן באַלעבאַסטע האָט דאָך מיר גאַר אַ טובה געטאָן, קיינער האָט דאָך מיר ניט געוואָלט צונעמען, אַרויסדרייענדיק זיך מיט פֿאַרשיידענע אויסריידן. די שרעק, וואָס איך בין געקומען פֿון לאַגער, פֿאַלט אויף יעדן איינעם. פֿאַר די צוויי הונדערט רובל, וואָס בלײַבן מיר פֿון מײַן געהאַלט, קען איך קוים דורכשטופן צען טעג, אָבער איך מאַך שלום מיט מײַן לאַגע. אין פֿאַרגלייך מיט דעם, וואָס איך האָב דורכגעמאַכט, לעב איך איצט ווי אַ קייסער.

מײַן באַלעבאַסטע האָט נחת פֿון אירע זיך, וועלכע זײַנען שוין אַלע (חוץ דעם יינגסטן) אויסגעגעבן און פֿאַרנעמען אָנגעזעענע פֿאַסטנס. בלויז איר איינציקע טאַכטער איז ניט מיט איר. עס האָט זיך אין איר פֿאַרליבט אַ יידישער בחור פֿון פּוילן און זי שפעטער מיטגענומען קיין פּוילן און פֿון דאָרט מיט איר אָפּגעפֿאַרן קיין מדינת ישראל. די טאַכטער שרײַבט יעדן חודש אַ בריוו, אָבער די מאַמע האָט מורא צו ענטפֿערן.

— גלייבט מיר — גיט מיר מיין באַלעבאַסטע צו פֿאַרשטיין — אַז פֿאַר זיך אַליין האָב איך ניט קיין מורא, איך זאָרג זיך אָבער פֿאַר מינע קינדער. נאָך דעם אומגליק, וואָס האָט געטראָפֿן אין ביראַ-בידזשאַן, ווען מען האָט אַזוי פֿיל יידן אַרעסטירט, געטרוי איך זיך אַליין ניט. אָבער כ'האַב דאָך ניט אויסגעהאַלטן און מיט אַ חודש צוריק אָנגעשריבן אַ בריוו צו מיין מאַכטער. גאָר נישט געשריבן ספּעציעלס; בלויז אַז איך בין געזונט און נייטיק זיך ניט אין קיין הילף פֿון קיינעם. אָבער ווער ווייס, צי איך האָב אויך דאָס געדאַרפֿט טאָן?

איך האָב די פֿרוי באַרוקט, איר געהייסן הערן ראַדיאָ, וואָס האָט טאַקע נאָכן 20סטן פֿאַרטיי-קאָנגרעס געהאַלטן אין איין ריידן וועגן סטאַלינס פֿעלערן. זי האָט דערוויל ביי זיך געפּוּעלט אַראָפֿ-צונעמען סטאַלינס פֿאַרטרעט פֿון דעם סאַמע אויבאָן ביי זיך אין צימער און אים אַריבערגעטראָגן דערוויל אין קיך צו מיר... פֿון זינט מען האָט מיך אין יאָר 1948 אַרעסטירט זינען אין ביראַ-בידזשאַן פֿאַרשווונדן פֿיל באַקאַנטע פּנימער. מען דערציילט, אַז די דאָזיקע זינען אַוועק פֿון ביראַ-בידזשאַן. אַ סך אַמאָליקע ייִדישע באַאַמטע זינען פֿאַרביטן געוואָרן מיט רוסן. אָבער ראַובֿן שטיין, דער ליטווישער ייד, וואָס האָט זיך אַלע יאָרן פֿאַרנומען מיטן באַגרינען די שטאַט, שטייט ווייטער אויף זיין פֿאַסטן. ער האָלט אין איין שענער מאַכן די פּלעצער; עס זינען צוגעקומען אַזוי פֿיל נייע סקווערן. פֿיל נייע מויערן זינען אויסגעוואַקסן אין די גאַסן. די שלום עליכס-גאַס איז שוין אין גאַנצן אויסגעגאַסן מיט אַספֿאַלט און אויטאָבוסן קורסירן אין פֿאַרשיידענע ריכטונגען, פֿון דעם וועגענער-זאַוואַד ביז צו דער סאַפקע, וואָס איז אַ גוטע פֿיר מייל. נעבן די קראַמען שטייט מען שוין ניט אין קיין לאַנגע רייען נאָך ברויט. פּראָדוקטן זינען פֿאַראַן פֿאַרהעלטענישמעסיק גענוג. אָבער אַזאָ עלנט יאָגט פֿון די געוועזענע נעסטן פֿון ייִדישער קול-טור, וואָס זינען חרובֿ געוואָרן! מינע פֿיס טראָגן מיך אַוועק צום הויף פֿון געוועזענעם ייִדישן טעאַטער. דאָרט שטייען די הַנְּ-

זער, אין וועלכע ס'האָבן אַמאָל געווינט אַזוי פֿיל ייִדישע אַרטיסטן, איצט איז אַלץ באַזעצט מיט נייע מענטשן. די ייִדישע אַקטיאָרן זינען זיך צעלאָפֿן איבער אַלע עקן פֿון לאַנד. דאָס טעאַטער אַליין, וואָס איז ערשט אין 1956 יאָר איבערגעבויט געוואָרן אין אַ שיינעם בנין, איז איצט „אַ הויז פֿאַר פּיאַנערן“. אַ געבילדעטע טאַלאַנטירטע ייִדישע זינגערין זינגט איצט רוסישע טאַנגאָס אויף די איבעררינסן אין קינאַ-טעאַטער.

דאָס צייטונג „ביראַ-בידזשאַנער שטערן“ דרוקט איבערזעצונגן גען פֿון אַנדריי פּאַסטאַר, אַ יונגן דיכטער פֿון דעם ווינט-מזרחדיקן שַבֿט נאַננ. דער דאָזיקער אַזוי ווייניק זאַגנדיקער דיכטער וויינט אין ביראַ-בידזשאַן. מען האָט אים געגעבן די שענסטע וויינג און דער כאַבאַראָוסקער שרייבער-פֿאַראַיין האָט זיך שוין באַמיט אים צו שיקן קיין מאַסקווע זיך לערנען אינעם ליטעראַטור-אינסטיטוט. ער שרייבט וועגן די פֿיש, וואָס זיין שַבֿט גיט דעם לאַנד (די מער-הייט נאַננער זינען פֿישערס) און וועגן ענלעכע זאַכן. זיין שַבֿט באַשטייט אין גאַנצן פֿון עטלעכע טויזנט מענטשן. אַבער מיט וואָס זינען יידן ערגער? אַט די פֿראַגע לאַזט מיך ניט אָפּ.

דער „אַגיד“ האָט געעפֿנט אין ביראַ-בידזשאַן אַ גרויס מאַדערן ביכער-געשעפֿט פֿאַר דער צייט פֿון מײַן אָפּוועזנהייט. עס ווערן דאָרט פֿאַרקויפֿט די סאַמע נײַסטע ביכער אויף אַלע שפּראַכן, וואָס דערשיינען אין רוסלאַנד. בלויז איין אָפּטיילונג פֿעלט: אַ ייִדישע לשם דעקאָראַציע זינען, אמת, אויסגעשטעלט עטלעכע אַלטע ייִדישע בראַשורן, פֿאַרגעלטע און צעפֿאַלענע. די פֿאַרוואַלטערין פֿון בוכגע-שעפֿט, דווקא אַן ערלעכע רוסישע פֿרוי, פֿאַרשטייט ניט וואָס דאָ קומט-פֿאַר. זי פֿרעגט גאַר בײַ מיר:

— ראַזווע ווסיע יעוורייסקיע פּיסאַטיעלי פּערעסטאַלי טוואַ-

ריט? ²

² (רוסיש) ניט שוין זשע האָבן אלע ייִדישע שרייבערס אויפֿגעהערט שאַפֿן?

צווישן יידן אין ביראָ-בידזשאַן נאָך דער באַפֿרײונג פֿון לאַגער

איך בין געווען צו גאסט אין הייז פֿון בומאַגניס טאַכטער; עס איז אָנהייב פֿרײלינג 1956. ווען מען האָט מיך געהאַט אַרעסטירט, מיט קנאַפע אַכט יאָר פֿריער, איז זי נאָך געווען אַ שולמיידל. איצט האָלט איך אויף מײנע הענט איר קינד — אַן אייניקל פֿון אַ העלד. איך געדענק, ווי דאָס וואָלט געווען נעכטן, ווען איך האָב דערהאַלטן אַ טעלעגראַמע פֿון מיכאַעלסן אויסצוגעפֿינען די משפּחה פֿון דעם העלד פֿון סאַוועטן-פֿאַרבאַנד יוסף בומאַגין, וועלכער האָט ביז דער מלחמה געוווינט אין ביראָ-בידזשאַן און געאַרבעט אין שטאַטישן וועגענער-זאַוואַד. בומאַגניס משפּחה האָט דעמאָלט געוווינט אין סידאַוויטש, אין גרויס אַרעמקייט. בומאַגניס פֿרוי האָט נאַר-וואָס געהאַט איבערגעלעבט אַ שווער אומגליק מיט אַ קינד, וואָס איז אַרונטערגעפֿאַלן אונטער אַ מאַנעוורירנדיקן לאַקאָמאָטיוו און זי אַליין האָט זיך דערבײַ צעקוועטשט אַ האַנט. איך געדענק נאָך אַצינד די טעלעגראַמע פֿון 1000 ווערטער, וועלכע איך האָב דאָן איבערגעשיקט וועגן דעם דאָזיקן פּשוטן פֿאַלקסמענטש, וועלכער האָט זיך העלדיש געשלאָגן קעגן די נאַציס און געפֿאַלן אין שלאַכט. נאָך זײַן העלדישן טויט איז בומאַגין דעקאַרירט געוואָרן מיטן מי-ליטערישן טיטל „העלד פֿון ראַטן-פֿאַרבאַנד“. איך האָב אין מײַן טעלעגראַמע צו מיכאַעלסן איבערגעשיקט אַן אויסצוג פֿון זײַנעם אַ בריוו צו די קינדער, אַז ער, זייער טאַטע, גייט טאָן אַזאַ זאַך, וואָס וועט ברענגען כּבֿוד פֿאַר דעם ייִדישן פֿאַלק און עס וועט זײַן אַ נקמה פֿאַר זײַנע ברידער און שוועסטער, וועלכע זײַנען אומגע-בראַכט געוואָרן דורך די נאַציס. ער האָט אין זײַן בריוו צו די קינדער געשריבן, זיי זאָלן זײַן טאַט נעמען ווי אַ בײַשפּיל אין זייער לעבן. שפּעטער האָב איך זיך באַמיט, אַז די געגנט זאָל באַשטימען אַ גרעסערע סומע פֿאַר דער פֿרוי פֿון דעם העלד. אין ביראָ-בידזשאַן איז אַ גאַנצע געגנט מיט ווײַנגען אָנגערופֿן געוואָרן אויף בור-מאַגניס נאַמען. אַזוי אַרום בין איך באַפֿרײַנדט געוואָרן מיט דער

משפחה. איצט האָט מיר בומאַגאַנס טאַכטער ניט פֿאַרגעסן אַננצור־
לאָזן צו זיך.

זינט די גרויסע אַרעסטן איז מען אָבער אין ביראַ-בידזשאַן
געוואָרן נאָך ווייניקער באַריידעוודיק ווי ווען עס איז פֿריער. ווייניק
רעדט אויך די חנעוודיקע מאַמע, די טאַכטער פֿון דעם שטאַלצן
יידן, דעם העלד פֿון ראַטן-פֿאַרבאַנד יוסף בומאַגין. טרערן שטייען
מיר אין די אויגן: האָבן דען יידן ווייניקער געגעבן רוסלאַנד ווי
דער נאַנצער שבת פֿישערס און יעגערס, וואָס פֿאַר זיער איינציקן
פֿאַעט זינען אַצינד אָפֿן אין דער יידישער אויטאָנאָמער געגנט אַלע
טירן? אַלע טירן, וואָס זינען געשלאָסן פֿאַר אַ יידישן פֿאַעט אין
ביראַ-בידזשאַן.

געבליבן אָבער, ביי די יידן אין ביראַ-בידזשאַן, אַזאָ בענקשאַפֿט
נאָך אַ יידיש וואָרט, וואָס קיין כוח האָט עס ניט געקאַנט אויסוואַרצן-
לען און צעשטערן. מען האָט פֿלוצלינג אויסגעפּוועלט, יידישע שרייב-
בערס, צוריקגעקומענע פֿון די לאַגעריען, זאָלן אַרײַסטערען פֿאַרן
עולם מיט זיערע יידישע לידער. דער גרויסער ליענזאַל פֿון דער
ביראַ-בידזשאַנער ביבליאָטעק אויפֿן נאַמען פֿון שלום עליכם איז
פֿול געפּאַקט. די פֿאַרשטייערין פֿון דער קולטור-אַפּטיילונג, וואָס
רעדט רוסיש, ווערט פּסדר איבערגעריסן מיט צווישנרויפֿן פֿון
גרויסן עולם:

— יידיש! יידיש! — שרייבט מען צו איר פֿון אַלע זייטן.

יידן הערן מיט אַ פֿאַרכאַפטן אַטעם די אַרײַסטערעטונגען פֿון
די יידישע שרייבערס; זיי אָפּלאַדירן שטאַרק און בעטן זיך: „נאָך!
נאָך!“ פשוטע מענטשן וואַרפֿן-אַראָפּ פֿון זיך די לאַנגיאַריקע שרעק,
כאַפּ-אַרום די שרייבערס און קושן זיי ברידערלעך הייס.

*

די געהיים-פּאַליציי (מ.ג.ב.) האָט מיך אַרײַסגערויפֿן צו זיך.
דאָס אָפּיציעלע פּאַפּירל איז אָנגעקומען פֿאַר מיר אויפֿן אַדרעס
פֿון דער נייפֿאַבריק, וווּ איך אַרבעט. נדי איך זאָל זיך ניט דער-

שרעקן, איז אין דער „אזינלאדונג“ אנגעגעבן, אז דאס רופט מען מיך, כדי אומצוקערן געוויסע דאקומענטן, וועלכע זינען ביי מיר ציגנומען געווארן בעה דער רעוויזיע ביים ארעסט. דעמאלט טאקע האט מען ביי מיר צוגענומען א גאנצע ריי נאך קיין מאל נישט געדרוקטע לידער. ווען איך בין געקומען אין דער געהיים-פאליציי, איז דער מאיאָר, וועלכער האט מיך ארויסגערוּפֿן, געזעסן ביים ראדיאָ און זיך צוגעהערט צו די באשטימונגען פֿין צענטראַל-קאָ-מיטעט נאָכן 20סטן קאָנגרעס פֿון דער קאָמוניסטישער פֿאַרטיי. אין די באַשלוסן האָט זיך אויך גערעדט וועגן די נישט-געזעצלעכע האַנד-לונגען פֿון דער מ.ג.ב., וועלכע האָט אַרעסטירט און געפֿיניקט זומשולדיקע מענטשן.

דער מאיאָר האָט מיט העפֿלעכקייט מיך געבעטן זיצן. ער בעט ביי מיר אַנטשולדיקונג פֿאַר באַמרויקן מיך און דערלאַנגט מיר אַ קליינעם קאָנווערט, אין וועלכן עס זינען געלעגן אַ ביסל פֿון מיניע פֿאַטאָגראַפֿיעס און נישט-זויכטיקע פֿאַפֿירלעך, וועלכע מען האָט ביי מיר געהאַט צוגענומען.

— און וווּ זינען מײַנע לידער, מאָנסקריפֿטן? — פֿרעג איך ביי אים.

— וועגן דעם דאַרפֿט איר זיך ווענדן צו אַנער אויספֿאַרשער. איך האָב צו אַנער ענין קיין שניכות נישט. איך בין אַ נער מענטש — ענטפֿערט ער מיר מיט איבערגעטריבענער העפֿלעכקייט — אַנער אויספֿאַרשער איז אַריבערגעפֿירט געוואָרן אַזש קיין קאַמ-טשאַטקע, וווּ ער אַרבעט אין דער מיליץ.

איינער, אַ ביראָ-בידושאַנער, האָט מיר מיט שטאַלץ באַוויזן אַ באַנד געזאַמלטע שירים פֿון ח. נ. ביאַליק. דער באַנד איז געווען היפֿטלעך פֿיכט און פֿאַרשימלט פֿון ליגן באַהאַלטן אין אַ קעלער. אַלץ, וואָס איז געווען אַנגעזאַמלט אין דעם ביראָ-בידושאַנער מוזיי און האָט נאָר געטראָגן אַ ייִדישן כאַראַקטער, איז אַרויסגע-וואָרפֿן געוואָרן. אַלע אַביעקטן, וועלכע זינען מיט מי און פֿליס געזאַמלט געוואָרן דורכן אומגעקומענעם אין דער אירקוטסקער „צענ-“

טראַלקע" אַלטן יידישן שרײַבער בער סלוצקי ז"ל, זײַנען פֿאַרניכט געוואָרן. אויסגעליידיקט פֿון יעדן יידישן אינהאַלט זײַנען אויך די האַלב־שעהדיקע ראַדיאָ־טראַנסמיטערס אויף יידיש. מען הערט דאָרט בלויז קאָזיאַגע באַריכטן פֿון קאָלווירטן, פֿון אונטערנעמונגען, אויס־געפֿולטע "פֿלענער", רשימות פֿון "סטאַכאַנאָוצעס", אָבער קיין איין וואַרעם האַרציק יידיש וואַרט, וואָס זאָל אַ גלי טאָן די געמייטער, קיין איין גרוס פֿון יידן איבער דער וועלט.

איז שוין טאַקע די פרשה ביראָ־בידזשאַן פֿאַרענדיקט? וועט מען שוין מער נישט פֿאַרנאַרן אַהינצו קיין יידן און דערנאָך זיי צושרײַבן נאַציאָנאַליזם? עס הייבט זיך ניט אָן. לעצטנס איז ביראָ־בידזשאַן ווידער געוואָרן אַקטועל. מען רופֿט און מען אַגיטירט שוין ווידער יידן צו "קומען בויען זייער מלוכה־קייט". די מאַסקווער ראַדיאָ האָט שוין עטלעכע מאָל געבראַכט צום מיראַפֿאָן יידן, וועלכע האָבן אַגיטירט צו קומען און באַזעצן זיך אין ביראָ־בידזשאַן. אמת, דערפֿון וועט שוין גאָר ניט אַרויסקומען: יידן אין רוסלאַנד זײַנען שוין צו־פֿיל אויסגעפרווט געוואָרן, און זיי זאָלן ווידער אַ מאָל און אָבער אַ מאָל זיך לאָזן כאַפֿן אויף דער ווענדקע.

*

... יידן איז געשען אַ נײַ אומגליק: די ביראָ־בידזשאַנער שול איז אָפּגעברענט געוואָרן. פֿיל כתפּללים האָט די שול סניזש־סניז ניט פֿאַרמאָגט. עס האָט זיך בכלל ניט געפֿירט קיין קהילה־לעבן. בלויז איין מאָל אין וואַך, שבת, איז מען געקומען דאַוונען. געקומען זײַנען, מייסטנס, אַלטע מענער, עלטערע פֿרויען, אָבער ראש־השנה און יום־כיפּור איז די שול געווען פֿול. דעמאָלט פֿלעגן קומען אויך יינגערע מענטשן, וואָס האָבן זיך ווי עס איז אָפּגעבעטן בײַ זייערע בריגאַדירן, צוואַנגדיק אָפּצוואַרבעטן די צײַט אין אַ פֿרײַען טאַג אָדער אָפּאַרבעטן מיט אויבער־שעהן דורך דער גאַנצער וואַך. די שוײַפֿה האָט זיך אָנגעהויבן פֿון אַ וואַרשמאַט, וואָס איז געווען אין דער נאַענט. דער גאַנצער בנין און עטלעכע שכנותדיקע

הינזער זינען פֿאַרברענט געוואָרן צוזאַמען מיט דער שול. בעת דער שריפה האָט מען קוים באַוויזן אַרויסצוראַטעווען די ספֿרי-תורה. דערבײַ האָבן די פֿרומע לײַט נײַט געוואָרט אויף די פֿייערלעשערס. זײַנען אַרײַנגעשפּרונגען פשוט אין פֿייער און באַוויזן אַרויסצוראַ-טעווען וואָס עס האָט זיך נאָר געלאָזט. מען האָט אָפֿילו אַרויסגע-ראַטעוועט די עטלעכע צעײַסענע חומשיײַם און סידורים.

דער ביראָ-בידזשאַנער הימל איז רױט פֿון פֿלאַמען. אין אַט דעם פֿייער גײַט-אונטער די לעצטע פֿעסטונג פֿון ייִדישקײַט. אַרום וועלכער עס האָבן זיך געקלאַמערט מיט אַזאַ מסירת-נפֿש, מיט אַזוי פֿיל מוט און אויסדױער עלטערע ייִדן. שפּעטער האָט זי גרופּע ייִדן אָפּגעדונגען ערגעץ אַ שטיבל, וײַטער אַנצוגײַן מיט ייִדישער טראַדיציע. געווען איז דאָס אַ קליין הייזל — אַן אינדזעלע, אַן אָנהאַלט פֿאַר אַלטער ייִדישקײַט, ווען אַרום איז פֿון דער מאַדערנער ייִדישקײַט געבליבן אַ גרויסע וויסטעניש...

אין דער ביראָ-בידזשאַנער ביבליאָטעק, אין וועלכער עס האָבן זיך געפֿונען טויזנטער ייִדישע און העברעיִשע ביכער און יודאַיקאַ אין עטלעכע איראָפּעיִשע שפּראַכן, זײַנען געבליבן עטלעכע פֿאַר-שעמטע פּאָליצעס ייִדישע ביכער פֿון צופֿעליקע מחברים. אַלע ביכער פֿון די אומגעבראַכטע ייִדישע שרייַבערס, ווי בערגעלסאָן, מאַרקיש, פֿעפֿער, קױטקאַ, נסתר און אַנדערע, זײַנען קאַנפֿיסקירט און פֿאַר-ברענט געוואָרן. די יודאַיקאַ פֿוילט ערגעץ אין אַ קעלער. ייִדן האָבן זיך געשראַקן: טאַמער וועט מען בײַ זײַ געפֿינען אַ בוך פֿון אַ פֿאַרמשפּטן שרייַבער, וועלן זײַ אויך דאַרפֿן באַצאַלן דערפֿאַר. אין קאַן איז געשטאַנען אויך זײַער פֿרײַהייט. דאָך האָבן אײַנצלנע ביראָ-בידזשאַנער אַננווױנערס מיט אמתער העלדישקײַט אָפּגעראַ-טעוועט געצײלטע ביכער, פֿאַרגראַבנדיק זײַ אין דער ערד.

פֿון בוך דער ביראָ-בידזשאַנער ענין, ראַטשעסטער 1960

רבקה קאפּע

ניין, איך וועל קיין פוילן מער ניט פאָרן

ניין, איך וועל קיין פוילן מער ניט קאָנען פאָרן.
ווייל אין יעדן הויז אַ מצבֿה וועל איך זען.
האַס האָט דאָרט געברענגט מנינע קינדער־יאָרן —
און קיין תיבה אינעם בלוט־מבול איז ניט געווען.

חודש ניסן, איך הייב פֿאַר דיר דעם בעכער צו לחיים!
ס'איז יאַרצייט־יום־טובֿ און הייסן זאָל ער „וויי און ווינד“.
עס האָט די גבורה פֿון אַ הניפֿל פֿאַלק פֿאַרטניעט,
ביון לעצטן אָטעם זיך געשלאָגן קייט און קינד.

די געטאַ־מויער אין בראַנד פֿון דער מגפֿה,
אויפֿן גרונט פֿון בלוט מיט אַש צונויפֿגעמישט.
ווי ס'האַט דעם פֿניערטאַפּ געצונדן די מכשפֿה,
איז ווי אַ חתימה אויפֿן זאַמד געוואָרן אָפּגעווישט.

אַ בלויזען בילעט אויף מנין לעבן כ'האַב געווינען,
באַקומען כ'האַב דעם נס אין תּפֿיסה־קאַשמאַר.
אין זיין אַרעם האָט דער טאַג מיך צוריק גענומען,
פּדי מיך ווידער אין קאַרצער־חלום געבן אַ פֿאַרשפּאַר.

ניין, איך וועל קיין פוילן מער ניט קאָנען פאָרן,
צעמישטע ווינטן פֿנייפֿן דאָרט אויף קבר־אַבֿות.
אַזוי איז אַנגעשפּאַנט שוין מנין זכרון,
אַז יעדע נאַכט איך פֿאַר אַהין דאָרט במחשבֿה.

יצחק פאנער

אויף א קיבוץ־שער חתונה

אינעם איינלאַדונג־בריוול, וואָס מיר האָבן באַקומען פֿון אונדזערע קיבוץ־שע קרובים, איז געווען געשריבן, אַז די חופּה וועט פֿאַרקומען אין דעם און דעם טאָג, אַ זייגער פֿינף נאָך מיטאַג. מײַן פֿרוי האָט זיך געמאַכט דעם פּלאַן, אַז מיר זאָלן אַרויספֿאַרן פֿון דער היים שוין גאַנץ פֿרי. דער קיבוץ ליגט אַ האַלבע שעה אויטאַבוס־רײַזע פֿון חיפּה. האָט זי אויסגעזעכנט, אַז מיר וועלן אַהין אַנקומען אַרום צען אַ זייגער פֿאַר מיטאַג.

— עס איז דאָך עפעס דאָס איינציקע קינד, וואָס זי פֿירט צו דער חופּה. וועט זיך דאַרטן טאָן אויף טישן און אויף בענק. איז ווער דען, אויב נישט איך, איר נאָענטסטע קרובֿה, זאָל קומען העלפֿן? — האָט זי געזאָגט.

איך אָבער האָב מײַן פֿרוי געגעבן צו פֿאַרשטיין, אַז דאָס קאָכן און באַקן וועט זיכער באַזאָרגן דער קיבוץ און מיט די אַנדערע זאָכן וועלן זיי זיך שוין אַליין אָן עצה געבן.

צוויי אַ זייגער זײַנען מיר, ביידע אויסגעפּוצטע, איך אין אַ שוואַרצן אַנצוג, מיט אַ נײַעם קראָואַט, און מײַן פֿרוי מיט אַ פֿריש־אַנדולירטן קאַפּ, אַ נײַ שוואַרץ זנדן קלייד, דאָס פּנים און די ליפּן גוט „פֿאַרפּראָוועט“, אַנגעקומען אין קיבוץ און מיר האָבן זיך געלאָזט גיין צו דער דירה פֿון די מחותנים.

אויפֿן גאַנצן וועג האָבן מיר נישט באַגעגנט קיין איין מענטש. דער קיבוץ איז ווי אויסגעשטאַרבן געלעגן. „זיי זײַנען שוין זיכער אַלע אויף דער חתונה — האָב איך געטראַכט — עפעס אַ קלייני־קייט? די מחותנים — פֿון די ערשטע קיבוץ־גרינדערס; חתן־פּלה — געבוירן און אויסגעוואַקסן אין קיבוץ!“

צוגעקומען צו דער טיר פֿון דער דירה, האָבן מיר זי געטראָפֿן געשלאָסן.

— וואָס האַסטו געוואָלט? — האָט מײַן פֿרוי געזאָגט — אַז קאַרגע דרײַ שעה פֿאַר דער חופּה זאָל מען זיצן אין שטוב? מען הוּלײַעט שוין זיכער אין זאָל.

זײַנען מיר געגאַנגען צום חדר-האָוכל. ער איז טאַקע געווען פֿול, נאָר אַנשטאַט צו „הוּלײַען“, זײַנען בײַ די טישן געזעסן קיבוּצ־ניקעס אין די אַרבעט-קליידער און געגעסן מיטאַג. די מחותנים פֿון חתנס און פֿלהס צד — בתוכם. נאָך דער ערשטער באַגריסונג האָט מען אונדז תּיכף אַוועקגעזעצט און דערלאָנגט עסן.

— וואָס טוט זיך דאָ? — האָב איך אויסגערוּפֿן צו די מחותנים — איר אַרבעט גאָר? הײַנט אויך?

— די חופּה איז דאָך ערשט פֿינף אַ זײַגער.

— און וועט איר כאַטש קומען צו דער חופּה?

מײַן קרוֹבֶה האָט מײַן וויציקע פֿראַגע אָנגענומען ווי אַן ערנסט און געענטפֿערט:

— יאָ, אָבער ערשט קנאַפּ פֿאַר פֿינף. דער רבֿ קומט דאָך נישט פֿריער...

דער מחותן האָט אונדז דערלאָנגט דעם שליסל פֿון דער דירה.

— גײט, רוט זיך אויס פֿון דער רײַזע, ביז מיר וועלן קומען!

— האָט ער געזאָגט אויפֿהייבנדיק זיך פֿון טיש.

גײענדיק צו דער דירה, זעען מיר פֿון ווייטן אונדז אַנטקעגנ-קומען אַ וועגעלע מיט אַן אייזל געשפּאַנט, אָנגעטריבן פֿון אַ בחור מיט אַ פֿאַרשמירטער בלויער אַרבעט-בליווע. ער באַגריסט שוין פֿון ווייטנס:

— שלום! מתי בתם?

איך וואָרף אַ בליק אויף דעם בחור מיטן פֿאַרברוּדיקטן און

פֿאַרשוויצטן פנים און גלייב נישט מײַנע אויגן.

— שמואליק! — שרײַ איך אויס — דו? הײַנט?!

— למה? — קוקט ער מיך אַן פֿאַרחידושט.

— איצט פֿירסטו מיסט? פֿאַר דער חופּה?
 דער חתן וואָרפֿט אַ בליק אויפֿן האַנט־זייגערל און זאָגט:
 — עוד יש זמן. ער קומט דאָך ערשט אַרום פֿינף אַ זייגער.
 — ווער?
 — הרב! — ענטפֿערט ער, גיט אַ קנאַק מיטן בייטשל און מיט
 אַ „להתראות“ פֿאַרט ער ווייטער.

בלויבן מיר ווייטער שטיין און ווייסן נישט וואָס צו טאָן ביז די
 מחותנים וועלן צוריקקומען פֿון דער אַרבעט... יא, די פּלה אויך.
 זי האָט זיך היינט פֿריוויליק איינגעשפּאַנט. די אַרבעט אין קיבוץ
 ברענט אַצינד. די נייצן־יעריקע היילת האָט צוליב דער חתונה
 באַקומען דריי טעג אורלויב פֿון צבֿא. לויטן געזעץ וואָלט זי אַצינד
 געקענט אין גאַנצן באַפֿרייט ווערן. נאָר נישט דער קיבוץ, נישט
 די עלטערן און נישט זי אַליין ווילן די פּריווילעגיעס אויסניצן.
 איבעררעסן דעם מיליטערי־דינסט ווערט אין קיבוץ פֿאַררעכנט פֿאַר
 אַ בוש. אויף אַ בחור אָדער מיידל, וואָס האָט צוליב עפעס אַ סיבה
 נישט דערפֿילט די מיליטערישע פֿליכט, קוקט מען קרום.
 צוואַנציק מינוט פֿאַר פֿינף זינען זיי אַלע געקומען. פּונקט
 פֿינף אַ זייגער האָט זיך געעפֿנט די טיר און אין שטוב האָבן זיך
 אַריינגעשאַרט פֿינף קליינע טונקל־הויטיקע קינדער, איינס קלענער
 פֿונעם צווייטן, און נאָך זיי — אַ מאַגערע פֿרוי מיטן זעקסטן קינד
 אויף די הענט, און נאָך איר — איר מאַן און דער טאַטע פֿון די
 קינדער, אַ דאָר תּימנער יידל מיט אַ שפיציק שוואַרץ בערדל און
 מיט די־געקרייזלטע פּאהלעך — דער „רבֿ“ וואָס וויינט נישט ווייט
 פֿון קיבוץ און איז דער מסדר־קדושין פֿון די שכנישע קיבושישע
 חתונות...

דאָס ערשטע האָט ער געהייסן די מענער באַדעקן די קעפּ. איין
 מחותן האָט אָנגעטאָן אַ נאָזטיכל אויפֿן קאַפּ... דער צווייטער און
 דער חתן האָבן שוין געהאַט צוגעגרייט בערעטן. דאָס יידל האָט
 זיך גענומען צו דער אַרבעט, פֿאַרגעלייענט און געהייסן חתמענען
 די פּתובה. דאָן האָט ער גענומען אַן אַלטן טלית, אויסגעשפּרייט

איבער די קעפ פֿון חתנ-פלה און גענומען „זאגן“ מיט אַ כאַרכלענדיקן קול. און מ'האַט נישט געקענט אונטערשיידן, צי איז דאָס לשון-קודש, צי — אַראַביש... נאָכן „הרי את“ און דעם „זופ“ ווען פֿון חתנ-פלה האָט דער רב אַ געשריי געטאָן „מזל טוב“ און ווענדנדיק זיך צו די מחותנים האָט ער געפֿרעגט:

— נו, האָב איך עס נישט „געמאַכט“ פּונקט ווי אַ „שיכ-

נאָזי“¹ ?

אַזוי ווי „געדרייט“ אונטער דער חופּה האָט מען אַפֿילו קיין איין מאָל נישט און קיין דרשה האָט מען אויך נישט געהאַלטן, האָט די גאַנצע „מעשה“ נישט געדויערט קיין פֿופֿצן מינוט. אויב אַזוי, זענען דאָך די מחותנים גערעכט געווען, וואָס זיי האָבן נישט געדאַרפֿט אַוועק פֿון דער אַרבעט פֿריער... איין שטיקל סימן פֿון חתונה איז יאָ געווען: אין קיך, בנ אַ טישל, אין אַ ווינקל, זענען געווען די „רביצין“ מיט די קינדער און האָבן געפֿאַקט אויף ביידע באַקן, דערמאָנענדיק די אַרעם־מאַלצנטן פֿון די אַמאָליקע ייִדיש־נגידישע חתונות.

— הייסט עס, אַז עס איז „פּאַ כּופּיע“² ? — האָב איך אַן אַנ-

טוישטער געפֿרעגט.

— דאָס איז אַ רעליגיעזע פֿאַרמאַליטעט, וואָס מען מוז זי לויטן געזעץ דערפֿילן. די חתונה וועט ערשט פּראַווען דער קיבוץ. ער וועט מאַכן אַ מסיבה. עס וועלן קומען אַלע חברים, די גאַנצע יוגנט, און מען וועט הוליען.

— אַ מסיבה איז אַבער נישט קיין חתונה...

— פֿאַר וואָס נישט ?

— די ריכטיגע מסיבה וועט קיין מאָל נישט זיין ווי עס איז

געווען די אַרעמסטע חתונה אין די אַמאָליקע ייִדישע שטעטלעך.

— דאָס איז שוין הײַנט געשיכטע, פֿאַלקלאָר...

¹ (שפּעט־וועלט) אַשכּנזי. — ² (פּויליש) „נאָך דער חופּה“, נאָך אַלעמען.

הייסט עס.

— שיין איז עס געווען!

— וואָס־זשע האָסטו געוואָלט, אָז די הנגטיקע יוגנט זאָל פראַווען חתונות מיט פּאַרשפּילן און שבע־ברכותן, מיט באַדעקנס און מצווה־טעגן?

— איך פּאַרזיכער דיר, אַז אינער „פּראַגרעסיווקייט“ וואָלט דערפֿון, חלילה, נישט געליטן און אונדזערע סאַברעס וואָלטן, אָסור, נישט אַרעמער געוואָרן...

דער „רב“ און די „רביצין“ מיט די קינדער זינען אַוועק און, אַז עס איז צוגעפּאַלן די נאַכט, האָבן מיר זיך אַלע געלאָזט גיין אין חדר־האוכל צום וואַכעדיקן נאַכטמאַל...

פון בוך „זון און שאַטן“, תּל־אָביב 1964

צבי אייזנמאַן

אין שיין פון נר־תמיד

זיי זינען נאָך געזעסן שבעה.

אויפֿן ערשטן בליק האָט די שטוב נישט אויסגעזען ווי אַ שטוב פֿון אַבליים. דער טיש איז געווען באַדעקט מיט אַ וויסן סער־וועט און בלומען האָבן זיך דאַרט געפֿונען, און גלעזער טיי מיט פיבוד.

יואל האָט זיך אויפֿגעפֿירט ווי עס פּאַסט פֿאַר אַ גאַסטגעבער. זיין פנים איז געווען אָפּגעצערט און בלייך, אָבער צוליב דעם האַר־אַנוויקס האָט זיך די בלייכקייט ניט אַזוי שטאַרק אָנגעזען. אַרום אים זינען געזעסן צוויי־דריי קרובֿים מיט זייערע ווינבער, עטלעכע שטאַטישע און אַ פּאַר שכנים. צווישן זיי — אַ פּאַרל פֿון אַמעריקע, יואלס אַ יוגנט־חבר, מיט וועמען ער איז צוזאַמען אין חדר געגאַנגען. דער לאַנדסמאַן איז געווען אָנגעטאַן אין דרייפֿערטל־הויזן. פֿון זיי האָבן זיך אַרויסגעזען אַ פּאַר אויסגעהאַרעוועטע פֿיס, פֿול מיט

בלויז אדערן. זיין „מיסיס“ האט געטראגן א געבלומט קלייד מיט א ברייטן דעקאלט. אויף דער פולכנער האנט האט געבלישטשעט א גאלדענער בראסלעט, צו וועלכן עס זינען געווען צוגעשטעפעט א פאר מטבעות און די באמבלעך האבן אונטערגעקלונגען יעדעס מאָל, ווען זי האט אויפגעהויבן די האנט אויף אפצווישן זיך די ליפן מיט א סערוועטקע אדער ביים פֿאַרריכטן זיך די מיט ספּרייט באַשפּריצטע שטעלעכע האַר. אין זייער ברייטן וואַרשעווער יידיש מיט „יאָד“ און מיט „ענק“ האט זיך אַרויסגעכאַפט דער ענגלישער „יו נאָר“, „עקזעקטלי“ און „עסקיוו מי“¹.

זיי זינען געקומען קיין „איזראַעל“ אין סאַמע מיטן פֿונעם אויס-מאַטערונגס-קריג, וואָס האט זיך אַנגעהויבן נאָך דער זעקס-טאַגיקער מלחמה. ניט געקאַנט זיך אַינהאַלטן מער. מען האט זיי געוואָרנט, אַז מען שיסט ביים קאַנאַל, אַז ס'איז אַ סכּנה.

ביים קאַנאַל שיסט מען — האַבן זיי זיך געקלערט — אָבער אין תּל-אַבֿיבֿ איז רויק. דעם גולן קאַן מען באַזוכן. ביי פּותל דאַוונט מען. זינען זיי געקומען און זיי באַדויערן עס גאָר ניט.

דער וואַרשעווער אַמעריקאַנער האט פֿאַרזיכערט יואלן, אַז ער האט סיי ווי בדעה געהאַט צו קומען זיך זען מיט אים און זיך באַקענען מיט זיין משפּחה, נאָר ער האט זיך ניט פֿאַרגעשטעלט, אַז דער באַזוך וועט זיין ביי אַזעלכע — — —

דאָ האט ער זיך אויף אַן אויגנבליק אַפּגעשטעלט. געוואַלט זאָגן: „ביי אַזעלכע טראַגישע אומשטענדן“, נאָר זיך צוריקגעכאַפט, געזוכט אַ פּאַסיקערן אויסדרוק און נישט געפֿונען, האט ער אומ-באַהאַלפֿן אַ צעפֿיר געטאַן מיט די הענט און אַרויסגעשטאַמלט:

— ווער האט זיך אויף אַזוינס געקאַנט ריכטן?

זיין פֿרוי האט אַפּגעזיפּצט:

¹ איר וויסט (פֿאַרשטייט איר מיד), אַקוראַט און זיט מיר מוחל.

— א רחמנות אויף די יונגע-לייט, וואָס גיבן נאָך אַלץ אַוועק זייערע יונגע לעבנס!

קיינער האָט זיך נישט אָנגערופֿן אויף אירע רייד. ס'איז גע-
וואָרן פריקער שטיל. די וואָס האָבן געזופט טיי האָבן די גלעזער
צוריקגעשטעלט אויף די טעצלעך.

דער אַמעריקאַנער האָט זיך ווידער געלאָזט הערן. ער האָט
אַמאָל געלייענט אין אַ „פייפער“ אַ זאָג פֿון אַ פּערזענלעכקייט, אַז
אַ מדינה טראָגט מען נישט אַנטקעגן אויף אַ זילבערנער טאַץ:

— דואַסט ע מיניט²... האָט ער געקנייטשט דעם שטערן —
ווער האָט דאָס געזאָגט?!

ס'איז אים אָבער ניש געראָטן צו דערמאָנען זיך.

די שטימונג איז געוואָרן געדריקטער.

יוכבֿד איז אַרויס אין קיך און געבראַכט פֿרישע גלעזער טיי.
יואל האָט זיך באַמיט אָנצוהאַלטן דאָס געשפרעך. ער האָט גערעדט
וועגן זון, ווי ער וואָלט נאָך געלעבט, דערציילט וואָס ער טוט, וואָס
ער האָט ליב, מיט וואָס ער פֿאַראַינטערעסיר זיך. בלויז דער נר-
תמיד און די ווייסע גלאַדיאַלן, וואָס זינען געשטאַנען נעבן דער
פֿאַרגרעסערטער פֿאַטאַגראַפֿיע פֿונעם זון, האָבן דערמאָנט, אַז דאָס
אַלץ, וואָס יואל דערציילט, איז שוין פֿאַרבנן אויף ניט אומצוקערן
זיך. יואל האָט גערעדט פֿרעני, מיט אַ שמץ פֿון שטאַלץ וועגן יואָבן.
ווי עס פֿאַסט פֿאַר אַ טאַטן, וואָס וויל זיך אַ ביסל באַרימען מיט
די מעלות פֿון זיין בן-יחיד.

יוכבֿד האָט נישט אַינטיילגענומען אינעם געשפרעך, בלויז
פֿון צייט צו צייט האָט זי עפעס צוגעגעבן צו איר מאַנס רייד.
און האָט זי יאָ גערעדט, האָט זי גערעדט וועגן זון אין זמן עבֿר.
— אַז יואָב פֿלעגט לאַכן — האָט זי געזאָגט — איז עס געווען
נישט בלויז מיטן מויל, נאָר מיטן גאַנצן פנים, מיט די אויגן.

² (אידיאָם) אַ רגעלע, וואָרט אַ וויילע!

אַדער :

— יואָב האָט אונדז נישט דערלויבט זיך משתדל זיין, מ'זאל אים נישט נעמען אין קיין קאַמפֿס-איינהייט. „אמא — האָט ער גע- זאָגט — יעדער זון איז בײַ זײַנע עלטערן אַ בן-יחיד... און ווער וועט מלחמה פֿירן ?!“

בשעת יוכבד האָט גערעדט, האָט יואל אויף איר געקוקט מיט אַנשטרענגונג. זײַנע בליקן זײַנען אַנגעהאַנגען געווען אויף אירע ליפּן, ווי זײ וואָלטן אַכטונג געגעבן, זי זאל חס-וחלילה, ניט נכשל ווערן מיט עפעס אַן איבעריק וואָרט. ערשט ווען זי האָט געענדיקט, האָט די אַנשטרענגונג נאָכגעלאָזט און ער האָט דאָס פנים צוריק אויסגעדרייט צום עולם.

די צוויי טוריסטן זײַנען גורם געווען, אַז דאָס געשפרעך זאל זיך פֿאַרקערעווען צום אַמאָליקן וואָרשע. עס איז אַוועק אַ גערייד וועגן ווייבערישע שייטלעך, חסידישע היטלעך און כאַלאַטן, וועגן דראַשקעס און טראַמווייען, וועגן זאַקסישן גאַרטן און וועגן מאכלים. מען האָט זיך דערמאַנט אין אַן אַ שיעור מענטשן און פֿריילעכע פּאַסירונגען. דער און יענער האָט זיך אַפֿילו דערלויבט הויך אויף אַ קול אַ לאַך צו טאָן. אַלע אין איינעם האָבן, ווי לויט אַ נישט-געשריבענעם אַפּמאַך, אויסגעמיטן צו ריידן וועגן וואָרשע בעת דער דײַטשישער אַקופּאַציע, וועגן געטאָ-אויפֿשטאַנד — איז במילא נישט אויסגעקומען צו דערמאַנען יואלס ערשט ווייב און זײַן איין-און-איינציק יינגלעך. דער זכר פֿון יענע גרוילן און דער ציטער פֿון דעם וואָס עס איז איצט געשען אין מדבר, בײַ די וואַסערן פֿון קאַנאַל, האָט סײַ ווי אַרומגעשוועבט איבער אַלעמענס קעפּ. ס'איז גענוג געווען צו וואָרפֿן אַ בליק צום ספֿרים-אַלמער און דער בליק זאל זיך גלייך אַנשטויסן פֿון איין זײַט אויפֿן קליינעם אַינגערעמטן בילדעלע פֿונעם יינגעלע אין ווינטערדיקן קאַשקעטל מיט די אַראַפּ-געלאָזטע וואַטענע אויערן, לאַנגע זאַקן און קאַלאַשן, מיט די גרויסע נײַגעריקע אויגן, און פֿון דער אַנדערער זײַט — מיטן פֿאַרגרעסערטן

בילד פֿונעם צה"ל-זעלבנער, אינעם מיליטערישן דזשיפ, אויפֿן פֿאָז
פֿון די געפֿאלדעוועטע דיונעס³.

די שנין פֿונעם נר־תמיד האָט צו גלייך באַלויכטן ביידע בילדער.
די שנין פֿון נר־תמיד האָט אָפּגעווישט דעם מרחק פֿון צייט און
פֿון אָרט.

דאָס פֿלעמל האָט פֿאַרגאַסן זינע הייסע חלבֿנע טרערן איבער
די צוויי לעבנס, וואָס זינען פֿאַר דער צייט פֿאַרשניטן געוואָרן.

פֿון בוך 'צווישן גרענעצן', אַרויסג' קיבוץ המאוחד, 1974

מאיר חרץ

צעברעכן וועל איך

צעברעכן וועל איך אַלע אַלטע לוחות
מיט אויסגעקריצטע אותיות אויף זיי,
דערשלאָגן וועל איך זיך מיט אַלע כוחות
צום ביסעלע ירושלימער שניי.

צום ביסל פֿרישקייט וועל איך זיך דערשלאָגן,
וואָס קומט אַהער אַ יעדער האַלבע שעה
אַן אַנדערע, צום נאַכט ווערן, צום טאַגן,
דערשלאָגן זיך צום חיפֿהר הימלבלאַ.

צום תל־אַבֿיבֿער מאַרק מיט גרינסן פֿרישע,
צו די פֿלעצער מיט די יונגע לייט,
וואָס דאַרפֿן מיך ניט האַבן ביי די טישלעך
און איך מוז שעפֿן נחת פֿון אַ זייט.

³ אַנגעשאַטענע בערגלעך זאַמד.

צו די קיבוצים מיט חלוצים בעתן טאָנצן
וועל קומען איך זיך שטעלן אויף די קני,
ווייל איך בין גיט געוועזן בעתן פֿלאַנצן
דאָס גרינע לעבן דאָ מיט שווייס און מי.

די מי, די שווערע מי, דער גרעסטער יחוס,
דער שנין, אַז אונדזער ערד איז אונדזער ערד.
צעברעכן וועל איך אַלע לוחות,
ווייל אונדזער אַקערשאַרף איז אונדזער שווערד.

„אַלמאַנאַך“ ירושלים 1973

ביאָביבליאָגראַפֿישע שטריכן

איז נאָכן מאַביליזירט ווערן אין דער רויטער אַרמיי אין 1924 אַריבער אין פּוילן און אַוועק קיין אַרגענטינע און פון דאַנען צו די עלטערן קיין נאַרד־אַמעריקע. אַנגעהויבן שרייבן 1934 און זינע דערציילונגען, מערסטנס פון אומ־רוזקע מענטשן, וועלכע סיציט צו ענ־דערן זייער לעבנסגאַנג, אַפט קעגן די אַנגענומענע דרכים, קעגן די באַלע־באַטישע געווינהייטן, זינען געדרוקט געוואָרן אין צענדלינגער זשורנאַל, ווי אויך אין טעגלעכע צייטונגען. זיך באַזעצט אין לאָס אַנגעלעס, וווּ מיט־רעדאַקטירט די פּערטיליאַר־שריפט „חש־בון“. מיט דער הילף פון איגנאַטאָר־פּאַנד איז 1948 דערשינען זיין בוך „א לעבן גייט־אויף“, אַ נאַוועלע וועגן דעם ייִדישן פּאַרמער־לעבן אין אַמע־ריקע. אַ באַנד פון זינע דערציילונגען איז אַרויס 1957 אין ב״א : „אויף צע־וואַרפענע וועגן“.

*

יחזקאל דאַברושין. געבוירן 1883 אין דאַרף מוטין, טשערניגאָווער קאַנט, רוסלאַנד, בײַ אַ טאַטן אַ וואַלד־סוחר, האָט געלערנט העברעיִש און רוסיש. 1902 געפאַרן קיין פּאַריז, געשטו־דירט אויף דער סאַרבאַנע און געווען דער פּאַרויצער פון דער ס.ס.־פּאַר־טיי־אַרגאַניזאַציע אין פּראַנקרייך. צו־ריקגעקומען אין רוסלאַנד, געווען אַ צייט קראַנק, אָבער דאַך באַוויזן זיך אַפּצוגעבן צו פּאַרשאַרבעט, וואָס האָט

שמעון אַפּטער, געבוירן 1907 אין אַפּאַטאַוו, בײַ קעליץ, פּוילן, איז נאָכן לערנען אין חדר און ישיבה אַריבער אין וואַרשע אויף לערער־קורסן. דעב־טירט 1928 אין וויינבערגס „אינווער האַפענינג“ און אין „יוגנט־פּרעהייט“ 1930 אַנגעקומען אין קאַנאַדע, גע־דרוקט דערציילונגען און עטייען אין זשורנאַל פון טאַראַנטאָ און גיריאַרק. וווּ ער האָט זיך באַזעצט 1936. פּאַר־מעסט זיך אויף היסטאָרישע ראַמאַנען. נאָך די בענד דערציילונגען געזאַמלטע אין בוכפּאַרעם, „צווישן שטעט“ (טאַ־ראַנטאָ 1936), „דער בונט“ און אַנדע־רע דערציילונגען (נײַ 1942). פּאַרעפּנט־לעכט דעם ראַמאַן „אין דער רוימישער געטע“ (נײַ 1946), דערשינען אין 1948 אין תּל־אַביב אין העברעיִשער איבערזעצונג און פרעמירט דורכן „ייִקוף“. אין 1956 דערשינען זיין ראַ־מאַן „אין אַ ניער וועלט“ (וועגן די ערשטע יידן אין אַמעריקע); אין 1964, אין תּל־אַביב : „די פּרייסינגערס“, ראַ־מאַן; אין 1973, אין נײַ : „וועל די קונצנמאַכער וועלן קומען“, דערציִל־לונגען. אין אַפּטערס ראַמאַנען איז דאָ אַ דראַנג פון יידן צו לעבן בחברותא. נישט אַפּשרעקן זיך פּאַר סכּנות און לייִדן, אין נאָמען וואַנדערייִד.

*

נח גאַלדבערג, געבוירן 1902 אין פּוילן און אַוועק קיין אַרגענטינע און

פון גמרא לערנען אַריבער צו פוילן-שער גימנאַזיע, געוואָרן אַ חלוץ, אַוועק אין ארץ-ישראל, צוריקגעקומען קיין פוילן, געאַרבעט אין בוכהאַלטעריע און עטלעכע יאָר ביי זעצערנ אין פילעוו, ביי שלמה שיינבערג, וועלכער האָט זיך געמאַכט אַ שם מיט זיינע איבערזעצונגען. דאָרט האָט ש. ר. זיך אַרויסגעהויבן ווי אַן איבערזעצער פון פרעמדע ליטעראַטור, ספעציעל מיט זיין קינסטלערישער, ראַפּינירטער, איי-גנאַרטיקער איבערזעצונג פון ריימאַנס מייסטערוערק „פּויערן“.

ש. ר. העבּוטירט 1918 אין ווייס-בערגס „יודישע זאַמליכער“ מיט אַ פּאַעמע אויף אַ ביבלישן מאַטיוו איז פאַר זיינע דערציילונגען און ראַמאַ-נען גיך געוואָרן אַן אַנגענומענער מיט-אַרבעטער אין צייטונגען און וואַכנ-בלעטער, און אפשר דערפאַר איז ער יאָרן לאַנג נישט דערשאצט געוואָרן פון דער ליטעראַטור-קריטיק, כאַטש זיינע ראַמאַנען, פון לעבן אין פוילן, פּראַנקרייך, אַפריקע און נאָרד-אַמערי-קע, וווּ ער האָט געווינט, אַ ריי פון זיי היסטאָרישע ראַמאַנען, געבויט מיט קענטעניש און קינסטלעריש אין בילד, דיאַלאָג און מיליע, זיינען וויכטיקע בייטראַגן פאַר דער יודישער ליטעראַ-טור, ווי „רבי עקיבא“ א״אַ.

ר. אַריבער קיין פּראַנקרייך, איז דאָרט געווען שלום אַשם סעקרעטאַר. 1940 אַנטלאָפן קיין אַפריקע און 1941 זיך באַזעצט אין גיויאַרק, וווּ ער איז אַוועק 1975.

פאַר אים געעפנט טאַכן אויסבראָך פון דער רעוואַלוציע, קאַטעדריס אין אר-ניווערסיטעטן, ספעציעל אויפן פעלד פון טעאַטער-קונסט, פאַר וואָס ער איז באַלוינט געוואָרן מיטן אָרדן פון „ערן-צייכן“ דורך דער סאַוועטישער רעגירונג אין 1939. זיינע מאַנאַגראַ-פּיעס וועגן יודישן טעאַטער, זיין גע-שיכטע, געדרוקטע אין פאַרשידענע סאַוועטישע זאַמליכער, געהערן צו די וויכטיקסטע אין דער יודישער פאַר-שונג.

דאַברושי, פּראָדוקטיוו, האָט אין זיין ערשטן ביכל, בענקענדע נשמות, 62 זיי, ווילנע 1912, זיך פּרעזענטירט מיט אַלע זשאַנערס, צו וועלכע ער האָט זיך שפּעטער אָפּגעגעבן: לידער, ביל-דער, טעאַטער-סצענעס פאַר קליין און גרויס, צענדליגער פּיעסן אַנגעשריבן אַרײַנגעלעך און צענדליגער ווערק, אי-בער הויפט פון אונזערע קלאַסיקערס, סצעניוירט און זיי זיינען געשפּילט געוואָרן אין אַלע יודישע סאַוועטישע טעאַטער. אַבער דאָס האָט אים נישט אויסגעהיט פון טראַגישן גורל פון אַלע סאַוועטישע יודישע שרייבערס: אין 1948 אַרעסטירט, האָט ער זיך דאָס רעשט יאָרן אויסגעוואַלערט אין טור-מעס און לאַגערן, און סווייסט אַפילו נישט ווען און וווּ ער איז אויסגע-באַנגען...

*

שלמה ראָזענבערג, געבוירן 1896 אין דאַרף סאַוודקא, ביי לובלין, איז

מוסטעררווערק פון דער יידישער ליטעראטור

78 דערשינען מיט טובסידיע פֿון יוסף לייפשיץ פֿאַנד
און פֿון 79סטן באַנד דערשיינען די מוסטעררווערק

מובסידירט פֿון טיילאַ (קוסטיין) און דוד טוריאַנפֿאָר

אונטער דער רעדאַקציע פֿון שמואל ראַזשאַנסקי

- (1) שלמה עטינגער — אויסג' שריפֿטן, 2טע אויפלאַגע (312 זייטן)
- (2) מאַרק וואַרשאַווסקי — ייִדי' פֿאַלקסלידער, 3טע אויפלאַגע (216 זייטן)
- (3) ה. ד. נאַמבערג — אויסג' שריפֿטן, 2טע אויפלאַגע (256 זייטן)
- (4) מענדעלע — מסעות בנימין השלישי, 3טע אויפלאַגע (256 זייטן)
- (5) לייב ניידוס — אויסגעקליבענע שריפֿטן, 2טע אויפלאַג (208 זייטן)
- (6) יעקב דינעזאָן — יאַסעלע קרייזס, 3טע אויפלאַגע (256 זייטן)
- (7) משה באַדערזאָן — אויסגעקליבענע שריפֿטן, 2טע אויפלי' (272 זייטן)
- (8) אליהו בחור — בַּא־בוך, 2טע אויפלאַגע (256 זייטן)
- (9) דוד פינסקי — אויסגעקליבענע שריפֿטן, 3טע אויפלאַגע (352 זייטן)
- (10) שמעון פֿרוג — אויסגעקליבענע שריפֿטן, 2טע אויפלאַגע (216 זייטן)
- (11) י. ל. פֿרץ — אין 19טן יאַרהונדערט, 3טע אויפלאַגע (272 זייטן)
- (12) י. ל. פֿרץ — אין 20טן יאַרהונדערט, 2טע אויפלאַגע (272 זייטן)
- (13) מאַריס ראַזענפֿעלד — אויסג' שריפֿטן, 2טע אויפלאַגע (240 זייטן)
- (14) האַפֿשטיין — כאַריק — פֿעפֿער, 2טע אויפלאַגע (272 זייטן)
- (15) מרדכי ספֿעקטאָר — דער ייִדי' מוזשיק, 2טע אויפלאַגע (272 זייטן)
- (16) ה. לייזיק — אויסגעקליבענע שריפֿטן, (352 זייטן)
- (17) שלום עליכם — מנחם מענדל, 3טע אויפלאַגע (272 זייטן)
- (18) אַבֿרהם גאַלדפֿאַדען — אויסג' שריפֿטן, 2טע אויפלאַגע (256 זייטן)
- (19) י. י. שוואַרץ — קענטאַקי, א. ראַבאָי — הער גאַלדענבערג
(פֿיאַנערן אין אַמעריקע), 2טע אויפלאַגע (312 זייטן)
- (20) ח. נ. ביאַליק — אויסגעקליבענע שריפֿטן, (384 זייטן)
- (21) ש. אַנ־סקי — אויסגעקליבענע שריפֿטן, (296 זייטן)
- (22) מענדעלע מוכר־ספֿרים — פֿישקע דער קרומער, (256 זייטן)
- (23) יוסף אַפֿאַטאַשו — אין פֿוילישע וועלדער, (416 זייטן)

- (24) זלמן רייזען — אויסגעקליבענע שריפטן, (304 זייטן)
- (25) יהואש — אויסגעקליבענע שריפטן, (320 זייטן)
- (26) גליקל האמיל — זכרונות, (352 זייטן)
- (27) שלום עליכם — טביה דער מילכיקער, 3טע אויפלאגע (288 זייטן)
- (28) אברהם רייזען — אויסג' שריפטן 2טע אויפלאגע (320 זייטן)
- (29) די פרוי אין דער יידישער פאעזיע — אנטאלאגיע (416 זייטן)
- (30) ר' נחמן בראצלעווער — סיפורי מעשיות, 2טע אויפלאגע (224 זייטן)
- (31) מרדכי אלפערסאן — אין ארגענטינע (320 זייטן)
- (32) פרץ הירשביין — אויסגעקליבענע שריפטן (336 זייטן)
- (33) יידיש אין ליד — אנטאלאגיע (264 זייטן)
- (34) מנחם בארישאַ — דער פֿרעמדער, זאָול רימער (320 זייטן)
- (35) ווען אַ פֿאלק דערוואַכט — מדינת ישראל (464 זייטן)
- (36) נוסח השפלה — אנטאלאגיע (272 זייטן)
- (37) ז. סעגאלאוויטש — לידער, דערציילונגען, זכרונות (352 זייטן)
- (38) מעשה-בדוד, פֿון 1602 (368 זייטן)
- (39) אונטער אַקופאַציע: עוזר וואַרשאַווסקי — שמוגלערס. (328 זייטן)
- (40) ערב חורבן: מ. בורשטיין/מאָזאויע און 14 פּאָעטן (256 זייטן)
- (41) חורבן: פּאָעזיע, פּראָזע, דראַמע — אַנטאלאָגיע (432 זייטן)
- (42) ווידערשטאַנד און אויפֿשטאַנד/פּאָעזיע, פּראָזע, דראַמע (336 זייטן)
- (43) איציק מאַנגער — לידער, פּראָזע, עסייען (384 זייטן)
- (44) דוד בערגעלסאָן — אויסגעקליבענע שריפטן (320 זייטן)
- (45) משה נאָדיר — הומאַר, קריטיק, ליריק (288 זייטן)
- (46) דאָס קינד אין ייִד' פּאָעזיע און פּראָזע — אַנטאלאָגיע (320 זייטן)
- (47) י. אַקסנפֿעלד — שטערן־טיכל, ערשטער ייִד' רעקרוט (288 זייטן)
- (48) פליטים צווישן פֿייערן, אַנטאלאָגיע (304 זייטן)
- (49) אויסגעוואַרצלטע און אינגעוואַרצלטע, אַנטאלאָגיע (272 זייטן)
- (50) דרום־אַפֿריקאַניש, אַנטאלאָגיע (360 זייטן)
- (51) שלום אַש — פֿון שטעטל צו דער גרויסער וועלט (400 זייטן)
- (52) דער אַרבעטער־דור אין אַמעריקע, אַנטאלאָגיע (224 זייטן)
- (53) צאינה וראינה — עבֿרי־טייטש (368 זייטן)
- (54) טשילעניש — אַנטאלאָגיע (272 זייטן)
- (55) אין דעם אייגענעם לאַנד, 25 יאָר ישראל (568 זייטן)

- (56) שלום אַש — אַנקל מאַזעס, ראַמאַן (264 זײַטן)
- (57) יעקב גאַרדין — 3 דראַמעס (352 זײַטן)
- (58) בראַזיליאַניש — אַנטאָלאָגיע (352 זײַטן)
- (59) פֿון דור צו דור: א. ווינטער, ד. איינהאַרן, ז. י. אַנכי (368 זײַטן)
- (60) מאַקס וויינרײַך — אויסגעקליבענע שריפֿטן (416 זײַטן)
- (61) אין סאַוועטישן פֿרילינג — אַנטאָלאָגיע (248 זײַטן)
- (62) קאַנאַדיש — אַנטאָלאָגיע (448 זײַטן)
- (63) דוד איגנאַטאָוו — אויסגעקליבענע שריפֿטן (336 זײַטן)
- (64) פֿון רעוואָלוציע צו תּשובֿה — לייב פֿינבערג (280 זײַטן)
- (65) י. י. זינגער — אויסגעקליבענע שריפֿטן (312 זײַטן)
- (66) אַרגענטיניש — דער חלום פֿון פֿעלד / אַנטאָלאָגיע (320 זײַטן)
- (67) משה קולבאַק — אויסגעקליבענע שריפֿטן (320 זײַטן)
- (68) אין פּאַגראַם — אַנטאָלאָגיע (304 זײַטן)
- (69) אונדזערע קריטיקערס — אויסגעקליבענע שריפֿטן (320 זײַטן)
- (70) צווישן שטאַטישע ווענט / 2 טער באַנד אַרגענטיניש (496 זײַטן)
- (71) עלטערן און קינדער — אַנטאָלאָגיע (360 זײַטן)
- (72) משלים בײַ יידן / אַנטאָלאָגיע (288 זײַטן)
- (73) געזאַנגען פֿאַר עמד / אַנטאָלאָגיע (224 זײַטן)
- (74) נאַרד־אַמעריקאַניש / אַנטאָלאָגיע (272 זײַטן)
- (75) גייט אַ ייד קיין ארץ־ישׂראל / פֿון דער ייד' ליט' (256 זײַטן)
- (76) דער פֿרילינג פֿון „די יונגע“ אין אַמעריקע, איראַפּע, ישׂראל (320 זײַטן)
- (77) געלעכטער אויף אַן אמת (256 זײַטן)
- (78) מערבֿ־איראָפּעיִש / פֿראַנקרײַך, ענגלאַנד, בעלגיע, האַלאַנד (336 זײַטן)
- (79) 1939 אין דער ייִדישער ליטעראַטור, אַנטאָלאָגיע (288 זײַטן)
- (80) וואַרשע אין דער ייִדישער ליטעראַטור (304 זײַטן)
- (81) דער אמת דורך געלעכטער (240 זײַטן)
- (82) י. י. טרונק — זכרונות, פֿאַלקס־מעשיות, לידער (240 זײַטן)
- (83) דאָס לעבן אין איין אַקט / 12 איינאַקטערס (240 זײַטן)
- (84) ווילנע אין דער ייִדישער ליטעראַטור (240 זײַטן)
- (85) ישׂראל אין די תּפֿוצות (240 זײַטן)

- (86) עלנטע יידן (240 זייטן)
- (87) חסידישע ירושה (240 זייטן)
- (88) רומעניש אין דער יידישער ליטעראַטור (240 זייטן)
- (89) קאַצעטלערס / אַנטאַלאָגיע (248 זייטן)
- (90) קריטיק—פאַרטרעט—פאַלעמיק (240 זייטן)
- (91) פונכישע ירושה (240 זייטן)
- (92) מעקסיקע — אורגוויי — קובאַ (328 זייטן)
- (93) אַפּטריניקע (240 זייטן)
- (94) די יום־טובֿדיקע טעג (240 זייטן)
- (95) יידישעלעכע אידעאָלאָגיעס (264 זייטן)
- (96) שטעטלעך (240 זייטן)
- (97) מעמואַרן — פֿילאַסאָפֿיע — פֿאַרשונג (344 זייטן)
- (98) ערד און היים (240 זייטן)

**די 2 בענד פֿון 1984, די לעצטע 2 בענד פֿאַר דעם פּראָיעקט
פֿון 100 בענד „מוסטער־ווערק פֿון דער יידישער ליטעראַטור“,
וועלן זײַן:**

- (99) ביַן דער אַרבעט
- (100) צו אַ נײַעס לעבן

OBRAS MAESTRAS DE LA LITERATURA IDISH

TOMO 98

SUELO y HOGAR

EN LA LITERATURA IDISH

Director: SAMUEL ROLLANSKY

1984

ATENEOS LITERARIOS EN EL INSTITUTO CIENTIFICO JUDIO

FONDO de TYLA (KUSTIN) y DAVID TURJANSKI

sostenido por los hijos

Pasteur 633 - 3°

(1028) Buenos Aires

FORNIA...
...
...